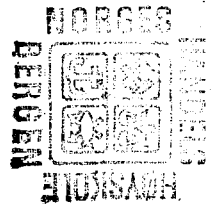

Norges Handelshøyskole

Desember 1988

Revidert: Oktober 1989

**SKATTEPLANLEGGING OG
SKATTEPLANLEGGINGSADFERD
I NÆRINGSVIRKSOMHET**

Lars Fallan

**Trondheim Økonomiske
Høgskole**

91 Salg til underkøper
95 Følgereguler

Forskningsdesign : side 20. →

FORORD

Denne avhandlingen er på mange måter et resultat av NAVFs satsing på forskerutdanning i bedriftsøkonomi i regi av Norges handelshøyskole. Ideen om et forskningsprosjekt for å studere skatteplanleggingsadferd blant næringsdrivende skattesubjekter modnet nemlig under et metodekurs i NAVF-regi med Kjell Grønhaug høsten 1985. De impulser jeg har fått fra ham både under arbeidet med å finne fram til et hensiktsmessig forskningsdesign og gjennom hans kritiske merknader, har vært både inspirerende og lærerike.

Kontakten med Kjell Grønhaug har også gitt meg tilgang til det internasjonale forskningsnettverket som NHH er en del av. Forskningsoppholdet ved College of Commerce and Business Administration ved University of Illinois at Urbana - Champaign våren og sommeren 1988 ga meg anledning til å arbeide i et stimulerende forskningsmiljø. En spesiell takk til Vernon K. Zimmerman ved Center for International Education and Research in Accounting som også inviterte meg til det internasjonale seminaret ved universitetet under forskningsoppholdet. Jeg fikk mange impulser under oppholdet som finnes igjen i teorier, begreper, modeller, hypoteser og metoder som er brukt i dette arbeidet.

Jeg har valgt en tverrfaglige tilnærmingen til studiet av skatteplanleggingsadferd. Denne angrepsmåten øker behovet for faglige impulser fra flere av samfunnsvitenskapene. Bedriftsøkonomi og økonomisk organisasjonsteori danner imidlertid basis for denne studien. Det er umulig å forfølge alle interessante problemstillinger som knytter seg til skatteplanlegging og slik planleggingsadferd i dette arbeidet. Men problemstillinger i forlengelsen av denne studien, vil gi forskningsoppgaver i mange år framover.

Jeg er stor takk skyldig til kritiske kommentarer fra flere personer. Ved siden av Kjell Grønhaug som har lest både dette og tidligere utkast, takker jeg kolleger ved TØH for deres tolmodighet hver gang jeg luftet mine metodeproblemer. Nils Estenstad, Børre Melsom og Jan H. Warø har lest gjennom tidligere utkast og gitt meg impulser tilbake. Diskusjoner med Tor Busch har også bidratt til å utvide min teoretiske verktøykasse med begreper fra læringsteori og forskning om overføring av læring.

Jeg har trukket store veksler på NHH-miljøet. Jeg takker Frøystein Gjesdal og Carl J. Norstrøm for nyttige kommentarer til det første utkastet til avhandling.

Børre Melsoms hjelp ved programinstallasjoner og data-behandling har vært avgjørende for framdriften av

arbeidet. Jeg har også satt bibliotek tjenestene til Marit Bugten på mange prøver i løpet av de årene jeg har arbeidet med denne avhandlingen. Begge fortjener honnør.

Deler av arbeidet er publisert tidligere. Kapittel 2 er trykt eller akseptert for publisering i Beta. Kapittel 2.1-2.4 er trykt i Beta nr. 2/1988, mens kapittel 2.5 kommer i Beta nr. 2/1989. Ole Gjølberg har gitt kommentarer til disse delene. Anvendelsen av teoriene i kapittel 2.52 er vist i en artikkel i Praktisk Økonomi nr. 3/1989. Dessuten har jeg publisert et sammendrag av adferdsteoriene i kapittel 1.3 i en artikkel i Skoleforum nr. 6/1989.

En takk til Finansdepartementet og Skattedirektoratet som ga meg tilgang til data fra Trondheim ligningskontor. Uten denne tilgangen på data ville det vært vanskelig å gjennomføre testing av adferdshypotesene knyttet til skatteplanlegging. Den økonomiske støtten fra NAVF til å gjennomføre undersøkelsen har både vært en spore og et press for å fullføre arbeidet. Jeg er også takknemlig for den økonomiske støtten jeg fikk fra Adolf Øiens donasjonsfond til oppholdet ved University of Illinois.

Til slutt også denne gang; familien! De har vært tommodige med meg i flere år. Liv, Even og Marte har vært de som i første rekke har båret byrdene av at jeg har vært "åndsfraværende" mange ettermiddager, kvelder, netter og helger. Uten deres støtte hadde det ikke vært mulig å fullføre dette arbeidet.

Trondheim i oktober 1989

Lars Fallan

INNHold

1 PROBLEMSTILLING

1.1	Problemformulering.....	11
1.2	Avgrensning av arbeidet.....	16
1.3	Tverrfaglighet og posisjonering.....	20
1.30	Posisjonering i forhold til adferdsfor- utsetninger i økonomisk-administrativ forskning.....	20
1.31	Posisjonering i forhold til innovasjons- forskningen.....	29
1.32	Posisjonering i forhold til sosial kognitiv læringsteori.....	31
1.33	Posisjonering i forhold til annen forskning om skatteplanlegging og skatteplanleggings- adferd.....	32

2 EN TEORETISK REFERANSERAMME FOR SKATTEPLANLEGGING

2.1	Avgrensning av begrepene skatteplanlegging, skattekreditt og skattefritak.....	38
2.2	Er skatt en utgift?.....	47
2.3	Faktorer som fremmer skatteplanleggings- aktiviteter under et skattesystem.....	49
2.4	Prinsipper for skatteplanlegging for et enkelt skattesubjekt.....	53
2.40	Innledning.....	53
2.41	Relevant kapitalkostnad for skattekreditt....	55
2.42	Ren skattekredittteffekt.....	61
2.43	Endringer i forventet marginalsattesats....	64
2.44	Endringer i skattegrunnlaget.....	67
2.45	Binding av skattekreditten.....	70
2.46	Skattekreditt og skatteregimer.....	72
2.47	Skattekredittens varighet: Noen forsknings- resultater.....	78
2.5	Skatteplanlegging mellom parvise skattesubjekt- konstellasjoner.....	80
2.50	Innledning: Økonomiske relasjoner mellom enkeltaktører.....	80
2.51	Skattemotiverte ordninger mellom bedrift og ansatte.....	84
2.510	"Deferred Compensation".....	84
2.511	Aksjekjøp til underkurs i "eget" selskap som alternativ til lønns- tillegg.....	91
2.512	Andre frynsegoder som alternativ til lønnstillegg.....	95

2.52	Skattemotiverte ordninger mellom selskap og aksjonærer.....	102
2.520	Skattereglenes virkning på utbyttepolitikken.....	103
2.521	Underskudd, aksjonærbidrag og skattevirkning.....	108
2.522	Skattesubjekt som aksjonær og lønns-taker i samme selskap.....	111
2.523	Konsernbidrag og skatteplanlegging.....	114
3	SENTRALE SKATTEKREDITTIMSTRUMENTER I LOVGIVNINGEN	
3.1	Rammebetingelser i skattekredittmodellen.....	117
3.2	Periodiseringsprinsipper i skattelovgivningen.....	119
3.3	Modell for gruppering av skattekreditt-instrumenter.....	122
3.30	Utsettelse av tidspunkt for skattlegging av inntektsbegivenheter.....	123
3.31	Framskynding av tidspunkt for utgifts- eller kostnadsføring.....	126
3.32	Utsettelse av tidspunkt for skattlegging av nettoinntekt gjennom fondsavsetninger, bidrag og underskuddsframføring.....	132
3.4	Oppsummering av skattekredittordninger.....	137
3.5	Prioritering mellom planleggingsinstrumenter ved årsoppgjøret.....	139
4	SKATTEPLANLEGGINGSADFERD; UTVIKLING AV MODELLER FOR SKATTESUBJEKTETS BRUK AV RÅDGIVNINGSNETTVERK OG ADOPSJON AV SKATTETILPASNINGER	
4.1	Hovedfaktorer i adferdsmodellen; teoriforankring...	143
4.2	Organisatoriske ressurser	146
4.20	Administrativ spesialisering	148
4.21	Behov for skatteplanlegging	155
4.22	Insentiv for skatteplanlegging	157
4.23	Sammenfatning av de organisatoriske ressursdimensjoner.....	165
4.3	Personlige ressurser hos den planleggings-ansvarlige.....	167
4.30	Erfaring	168
4.31	Profesjonalitet og kosmopolitisk legning	170
4.32	Oppgavespesifikk selvtillit	174
4.33	Sammenfatning av de personlige ressurs-dimensjonene	178
4.4	Skattesubjekt og eksterne koplinger; skatteråd-givning som byttenettverk	180

4.5	Sammenfattende modell og hypotesegenerering for bruk av enkeltaktører i skatterådgivningsnettverket	187
4.6	Sammenfattende modell og hypotesegenerering for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter	195
5 FORSKNINGSDESIGN, OPERASJONALISERING AV VARIABLER OG VALIDITET		
5.1	Valg av forskningsdesign.....	200
5.2	Datainnsamlingens to faser.....	203
5.3	Operasjonalisering av variabler.....	207
5.4	Validitet og reliabilitet.....	218
6 POPULASJON OG UTVALG		
6.1	Beskrivelse av populasjonen.....	223
6.2	Utvalgsteknikk og datainnsamling.....	229
6.3	Analyse av bortfall.....	234
7 ANALYSERESULTATER		
7.1	Innledning	239
7.2	Beskrivelse av skattesubjektenes organisatoriske og personlige ressurser samt relasjoner til rådgivningsnettverket.....	240
7.20	Organisatoriske ressurser	241
7.200	Administrativ spesialisering	241
7.201	Behov for skatteplanlegging	243
7.202	Insentiv for skatteplanlegging	245
7.21	Den planleggingsansvarliges personlige ressurser	247
7.210	Erfaring	247
7.211	Profesjonalitet/kosmopolitisk legning ..	248
7.212	Oppgavespesifikk selvtillit	259
7.22	Relasjoner til rådgivningsnettverket	262
7.220	Tillitsrelasjoner	262
7.221	Bruksrelasjoner	268
7.3	Hypotesetesting; korrelasjons- og regresjonsanalyse for bruk av rådgivningsaktører	274
7.30	Innledning	274
7.31	Hypotesetesting; bivariat korrelasjon mellom ressursvariabler og bruk av eksterne rådgivere	275

7.32 Hypotesetesting; multivariat analyse. Relativ betydning av egenskaper ved skatte- subjektet for bruk av eksterne skatteråd- givere	282
7.4 Hypotesetesting; korrelasjons- og regresjons- analyse for adopsjon av skatteplanleggings- instrumenter	289
7.40 Innledning	289
7.41 Hypotesetesting; bivariat korrelasjon mellom ressursvariabler og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter	291
7.42 Multivariat analyse; den relative betydning av egenskaper ved skattesubjektet for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter ...	295
 8 NOEN KONKLUDERENDE MERKNADER	
8.1 Kort oppsummering av analyseresultater.....	302
8.2 Noen implikasjoner.....	305
8.3 Videre forskning.....	307

APPENDIKS.....	308
1) Beregningsgrunnlagene for betingede skattefrie avsetninger ved årsoppgjøret.....	308
2) Spørreskjema med oversendingsbrev av 15.5.1987 og fornyet anmodning om å fylle ut spørreskjema av 25.5.1987.....	310
3) Søknad om tilgang til ligningsdata av 8.10.1986 og fornyet henvendelse av 2.4.1987.....	317
4) Finansdepartementets tillatelse av 18.6.1987 til å bruke ligningsdata fra Trondheim ligningskontor.....	321
5) Skjema for informasjonsinnhenting ved Trondheim ligningskontor.....	323
6) Frekvensfordeling for additiv planleggingsindeks...	333
7) Korrelasjonsmatrise for uavhengige variabler i modellene.....	334
8) Resultatmatrise for testing av hypoteser om bruk av eksterne skatterådgivere.....	336
9) Resultatmatrise for testing av hypoteser om adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.....	337
REFERANSER.....	338

1 PROBLEMSTILLING

1.1 Problemformulering.

Skattelovgivningen inneholder mange regler som gir skattesubjektene valg mellom ulike tilpasninger. Tilpasningene vil gi ulike skattemessige konsekvenser. Skattesubjektenes valg avgjør dermed skattebelastningen og får derigjennom økonomiske virkninger for dem selv.

Dette arbeidet tar sikte på å undersøke de skattemessige tilpasninger som næringsdrivende skattesubjekter foretar. Ofte får en det inntrykk at disse skattesubjektene aktivt forholder seg til skattereglene og tilpasser seg umiddelbart til endringer i disse. En slik bevisst skatteplanlegging krever at skattesubjektene både kjenner lovgivningens handlingsalternativer til enhver tid og har kunnskaper om de økonomiske virkningene. På begge disse områdene er det rimelig å anta at kompetansesterke skattesubjekter er de som størst grad adopterer gunstige skattetilpasninger.

Arbeidet faller i tre deler. Første del tar for seg begrepet skatteplanlegging og gir det en avgrensning og et økonomisk innhold ved å studere noen grunnprinsipper for slik planlegging. Hensikten med denne begrepsavklaringen er å finne fram til instrumenter som kan avbilde skatteplanleggingsbegrepet empirisk. Annen del drøfter organisatoriske og personlige forutsetninger som vil lette skattesubjektenes adopsjon av slike planleggingsinstrumenter. Den tredje delen sammenfatter første og annen del gjennom en empirisk undersøkelse om og i hvilken grad skattesubjekter bruker skatteplanleggingsordninger. Den empiriske delen tester hypoteser knyttet til sammenheng mellom organisatoriske og personlige ressurser, bruk av eksterne rådgivningsaktører og bruk av skatteplanlegging.

Skatteplanlegging er et samlebegrep for de handlinger jeg ønsker å studere. Til tross for at skatteplanlegging ofte blir omtalt i ulike sammenhenger, mangler det et presist innhold. Jeg skal drøfte innholdet i begrepet og finne fram til en avgrensning som passer for denne analysen.

Skatteplanlegging henger nøye sammen med skattesystemet. Generelle prinsipper må knyttes til de faktorer i et skattesystem som stimulerer skattesubjektet til å foreta skatteplanlegging. Grunnelementene i ethvert skattesystem er marginalsattesatser, skattegrunnlag og beskatningsenheter (skattesubjekter). Jeg knytter skatteplanlegging til disse grunnelementene i skattesystemet og viser hvordan diskriminering mellom skattelegging av inntektsarter og skattesubjekter gir grunnlag for skattefordelaktige tilpasninger.

Virkemidlene i slik planlegging er skattelovgivningens ordninger for skattefritak, skattereduksjon og skatte-kreditt. Skatteregimets (regelsettets) utforming vil ha direkte betydning for verdien av en skattekreditt for den næringsdrivende. Virkningen av ulike rammebetingelser for verdien av skatteplanleggingsaktivitetene er vist i kapittel 2.4.

Analysen utvides til også å omfatte prinsipper for slik planlegging mellom to skattesubjekter. Dette er behandlet i kapittel 2.5. Grunnprinsippene for skatteplanlegging knyttes til transaksjoner mellom skattesubjekter. Transaksjonene blir klassifisert etter sin skattestatus som skattefordelaktige, skattnøytrale eller skatteufordelaktige. Hovedvekten legges på de skattefordelaktige transaksjonene som etter paretokriteriet er de som bedrer skattesituasjonen for en av aktørene uten at den andre kommer dårligere ut. Skattefordelaktige transaksjoner knyttes til utnytting av forskjeller i marginalsattesatser mellom skattesubjekter, forskjeller i skattemessig behandling av inntektsarter og forskjeller

i periodiseringsprinsipper. Analysen trekker inn dagens skatteregler. Denne drøftingen begrenses til transaksjoner mellom to hovedgrupper av parvise skattesubjekt-konstellasjoner; mellom bedrift og ansatte og mellom selskap og aksjonærer.

Skatteplanleggingsbegrepet og grunnprinsippene for slik planlegging danner referanserammen for gjennomgang av aktuelle planleggingsinstrumenter i skattelovgivningen. Begrepet skatteplanlegging blir konkretisert gjennom de økonomiske virkninger disse ordningene har for næringsdrivende skattesubjekter.

Den første delen av arbeidet dekkes av kapitlene 2 og 3.

Annen del av arbeidet er tatt inn i kapittel 4, og den tar for seg faktorer som har betydning om og i hvilken grad skattesubjektet adopterer gunstige skatte-tilpasninger. Skatteplanlegging krever kunnskapsressurser hos skattesubjektet om skatteregler og deres økonomiske virkninger. Det er sjelden å finne slik innsikt hos ett menneske i organisasjonen. Vi har mange små bedrifter der de heller ikke kan kompensere for dette gjennom spesialisering innenfor organisasjonen. Det finnes imidlertid et nettverk av rådgivere med slik kompetanse utenfor bedriften som kan bidra til å kompensere for manglende intern kompetanse. Det er derfor viktig å drøfte hvilke faktorer som kan ha betydning for skattesubjekters bruk av dette rådgivningsnettverket.

Det er antatt at skattesubjektets samlede ressurser har betydning for adopsjonsprosessen. Disse ressursene består av de personlige egenskapene til den/de ansvarlige for bedriftens skatteplanlegging. De organisatoriske rammer for bedriftens skatteplanlegging vil være en annen ressursdimensjon. De fleste skattesubjekter har behov for å supplere sin skattekompetanse. Etablering og vedlikehold av nettverksrelasjoner til eksterne skattekompetente aktører er derfor den tredje ressursdimensjonen som trekkes inn i dette arbeidet.

Teoribidragene i kapittel 4 er sammenfattet i to enkle modeller. En modell for bruk av eksterne skatterådgivere som finnes i kapittel 4.5, og en annen modell for adopsjon av skatteplanlegging i kapittel 4.6. De hovedantakelsene som ligger til grunn for disse modellene, er nedfelt i ett sett hypoteser. Disse hypotesene er spesifisert i de samme kapitlene og danner utgangspunkt for de forklarende deler av det empiriske arbeidet.

Valg av forskningsdesign er behandlet i kapittel 5. Designet tar hensyn til at undersøkelsen skal være deskriptiv. Den skal beskrive de organisatoriske og personlige ressursene hos næringsdrivende skattesubjekter, deres dyadiske relasjoner til eksterne skatterådgivere og adopsjon av skattelovgivningens planleggingsinstrumenter. Undersøkelsen skal også teste hypoteser om samvariasjon mellom skattesubjektenes ressurser og bruk av eksterne rådgivningsaktører og mellom ressurser og adopsjon av planleggingsinstrumenter. Operasjonalisering av variabler og drøfting av validitets- og reliabilitetsspørsmål finnes også i kapittel 5.

Datainnsamlingen er foretatt fra skattesubjekter i Trondheim kommune og har foregått i to faser. Populasjon og utvalg av skattesubjekter er beskrevet i kapittel 6. Første fase er en spørreundersøkelse (postenquete) der den økonomiansvarlige gir en rekke opplysninger om strukturelle forhold ved skattesubjektet og om noen personlige bakgrunnsdata. Denne delen gir også data om og i hvilken grad skattesubjektet bruker eksterne rådgivere for valg av skattemessige disposisjoner, tillit til slike skatteråd og i hvilken grad den planleggingsansvarlige tror de mest vanlige planleggingsinstrumentene er brukt til beste for bedriften. Den neste fase har bestått i å innhente en rekke ligningsdata fra Trondheim ligningskontor. Ligningsdataene er hentet fra selvangivelse og regnskapsskjema med vedlegg til de samme skattesubjekter som deltok i fase 1.

Den empiriske analysen finnes i kapittel 7 og har som formål å beskrive faktorer i de teoretiske modellene som er antatt å ha betydning for adopsjon av planleggingsaktiviteter, og å teste hypoteser om samvariasjon mellom ressurstilgang og skatteplanlegging. Analyser av bruk av rådgivningsnettverket er en naturlig del av ressurstilgangen og hypoteser om hvilke skattesubjekter som bruker slik støtte, blir testet.

De rådgivningsaktører som skattesubjektene kan bruke i planleggingssammenheng tilbyr i noen grad samme slag skatterådgivning. Kvaliteten av disses skatteråd og deres evne til å klargjøre de økonomiske konsekvensene for skattesubjektet vil variere. Analysene skal gi svar på hvordan skattesubjektene oppfatter rådene fra de ulike aktørene og om de oppfatter rådene som konkurrerende, utfyllende (komplimentære) eller uavhengige.

1.2 Avgrensning av arbeidet

Problemformuleringen legger opp til et omfattende arbeid. Det er nødvendig å foreta en del avgrensninger for å gjøre oppgaven overkommelig.

Det er ikke praktisk mulig å foreta en drøfting av skatteplanleggingsinstrumenter for alle typer skatte- subjekter. I problemformuleringen er det allerede foretatt en avgrensning mot andre enn næringsdrivende skatte- subjekter, men jeg vil gjøre ytterligere innskrenkninger. Arbeidet vil kun behandle personlige næringsdrivende og aksjeselskaper. Jeg oppnår på denne måten å få med de viktigste gruppene næringsdrivende skattesubjekter. Ansvarlige selskaper og kommandittselskaper er ikke egne skattesubjekter (sktl.§ 20 annet ledd) slik at ansvarlige eierne, kommandittister og komplementarer ligger innenfor rammen av arbeidet når de faller under hovedgruppene ovenfor.

Skattereglene for personlige næringsdrivende og aksjeselskaper er langt på vei sammenfallende, men det er en del viktige forskjeller. Disse avvikene finner vi i lov av 19.06.1969 om særregler for skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer (AS), i forskjellige avsetningsregler for konsolideringsfond, muligheter til å forta avsetninger etter lov av 14.12.1962 om skattefrie fondsavsetninger (SF) som kun er forbeholdt personlige næringsdrivende, og i forskjellige skattesatser. Jeg har funnet det formålstjenlig å ekskludere en rekke upersonlige skattesubjekter fordi de tallmessig er få, og fordi disse har skatteregler som avviker betydelig fra de to gruppene ovenfor. Det gjelder skipsselskapene (sktl.§ 20 tredje til sjette ledd), sparebankene (sktl.§§ 18 niende ledd, 26 første ledd bokstav u og AS §§ 7 og 9 annet ledd), boligselskapene (sktl.§§ 51 femte og sjette ledd og 51a) og forbruks- og innkjøpsforeningene (sktl.§ 52).

Bøker og artikler som behandler ulike former for skatte-

planlegging fra en bedriftsøkonomisk eller personlig økonomisk synsvinkel, gir først og fremst konkrete råd basert på eksempler. Disse fyller et stort veiledningsbehov (se eksempelvis Boye/Hansen 1987). Siden skatte-reglene er i stadig forandring er det også behov for stille spørsmål om det er mulig å utlede noen bedriftsøkonomiske prinsipper som vil gjelde på tross av hyppige regelendringer. Jeg vil knytte partielle marginalresonnementer til dette arbeidet og i mindre grad være opptatt av å gi konkrete anvisninger om skattetilpasninger. Skatteplanlegging blir dermed bruk av ordninger i lovgivningen som har økonomiske virkninger i tråd med de partielle modellene.

Det finnes også mange skattemessige tilpasninger som ligger utenfor lovgivningens rammer. Allingham/Sandmo (1972) har utviklet en modell for å beskrive skatte-subjektenes valg under usikkerhet. Skattesubjektet balanserer forventet nytte av den skattemessige belønning fra en uoppdaget skatteunndragelse og forventet ubehag fra strafferekasjoner som følge av å bli oppdaget. Søke-lyset er rettet mot skatteunndragelser. Empiriske undersøkelser viser at dette er et betydelig problem både her i landet (Isachsen et al 1982) og i utlandet (Mogensen 1985). Jeg avgrenser dette arbeidet til kun å omfatte tilpasninger innenfor lovgivningen. Skatteplanleggingsbegrepet som introduseres i kapittel 2 bygger på denne avgrensningen.

En bedrift må vurdere de skattemessige tilpasningene både ved store og fundamentale beslutninger og ved de løpende driftsbeslutninger. De store beslutningene vil være sporadiske begivenheter som omfatter spørsmål som hvor virksomheten skal etableres; her i landet eller i utlandet, valg av eieform, omorganisering (fusjon/fisjon), salg av virksomheten, generasjonsskifte og likvidasjon. Dette er beslutninger der valg av løsninger kan gi ulike skattemessige konsekvenser. Dette arbeidet vil ikke befatte seg med disse store og fundamentale beslutningene. Jeg vil studere prinsippene for skatteplanleg-

ging og planleggingsadferd for driftsbeslutninger i igangværende virksomhet, og da først og fremst årsoppgjørdisposisjoner og transaksjoner i forhold til eiere og ansatte. Skattefordelaktige transaksjoner mellom uavhengige bedrifter som "buy/lease" (Boye 1987:47-53), "sale/lease back" (Johnsen/Boye 1983:368-72) m.v. blir ikke tatt opp i dette arbeidet, men hører naturlig med til de løpende skatteplanleggingsbeslutningene. Alle driftsbeslutningene kan imidlertid bli påvirket av de mer fundamentale beslutningene. Det betyr at en alltid må undersøke om det er slike planer som ligger bak, når skattesubjekter ikke følger prinsipper for skatteplanlegging knyttet til den løpende drift. Et eksempel på dette er når skattesubjektet ikke benytter alle muligheter for skattekreditt, fordi det ønsker å dekke inn et framført underskudd før en planlagt fusjon.

Skatteplanlegging omfatter i prinsippet alle typer skatter og avgifter. I dette arbeidet avgrenses planleggingen mot formuesskatt, indirekte skatter, arveavgift og eiendomsskatter. Planleggingen omfatter dermed skatter knyttet til inntekt og gevinster.

Valg av skattetilpasninger kan også gjøres ut fra ønsket om å bruke skattereglene som et virkemiddel i oppbygging av insentivsystemer i bedriften. Dette arbeidet vil ikke ta opp disse problemstillingene, men vil studere om skatteplanleggerens eierinteresser kan forklare adopsjon av planleggingsinstrumenter. Dessuten tar jeg opp hvilke faktorer som må være til stede for å oppnå skattefordelaktige tilpasninger mellom to skatteaktører.

De regnskapsmessige følger av skatteplanlegging blir heller ikke berørt i dette arbeidet. Forholdet mellom finans- og skatteregnskapet og spørsmålet om deling av disse regnskapene slik som i de anglosaksiske landene, er et omfattende problemområdet som ligger på siden av min problemstilling. Spørsmål knyttet til regnskapsføring av latente skatter ligger imidlertid i forlengelsen av de sentrale skattekredittordningene som er en del av skatte-

planleggingen. Jeg tar ikke opp den regnskapsmessige siden av skattekredittspørsmålet, men viser til Amundsen (1984), Hope og Biggs (1982) samt Holte og Melle (1988).

1.3 Tverrfaglighet og posisjonering

1.30 Posisjonering i forhold til adferdsforutsetninger i økonomisk-administrativ forskning

Det er flere teorier om økonomisk adferd som kan nyttes til å forklare bedriftenes skatteplanlegging. Ifølge nyklassisk teori vil skattesubjektene foreta rasjonelle valg ut fra full informasjon om skatteregler og deres økonomiske virkninger. Bedriftene vil tilpasse seg optimalt til et gitt sett av skatteregler.

Det nyklassiske paradigmet har imidlertid ingen teori om økonomiske organisasjoner. I produksjonsteorien er bedriften kun en produktfunksjon, dvs. en (teknologisk) sammenheng mellom input og output (Gjesdal 1985:19). Selve organisasjonen representerer en "black box" som den nyklassiske teorien ikke behandler. Organisasjonsteoretiske aspekter som formell struktur, målkonflikter, koalisjoner og gruppedannelser, ufullstendig informasjon, asymmetrisk informasjon mellom aktører, begrenset rasjonalitet m.v. er forutsatt ikke å ha betydning i de nyklassiske modellene. Disse aspektene har imidlertid betydning når en skal studere skattesubjektenes valg av tilpasninger.

Den nyklassiske teorien har aldri hatt til hensikt å være realistisk i sine forutsetninger på mikronivå hverken for individer eller organisasjoner. Utviklingen og bruken av disse modellene har hatt sin styrke i utledningen av markedspriser og kvantum, ressursallokering, likevekt og andre aggregerte egenskaper. Adferden til "economic man" kan imidlertid tjene som en normativ teori om hvordan en bør foreta skattetilpasninger under idealiserte forutsetninger. Demsetz (1982) sier at nyklassisk teori er mer en teori om desentralisering enn en teori om konkurranse fordi det dreier seg om atomister som uavhengig av

hverandre, tilpasser seg markedspriser som sikrer en optimal tilpasning av produksjonsressurser til etterspørselen. Jeg vil nytte den nyklassiske teorien for å anskueliggjøre normativ skatteplanlegging under under enkle adferdsforutsetninger i kapittel 2.

Det nyklassiske adferdsparadigmet med et rasjonelt, nyttemaksimerende individ med full informasjon, passer dårlig når en skal studere den faktiske skatteplanleggingsadferden i bedriftene. Den nyklassiske teorien er imidlertid videreutviklet for å gjøre adferdsforutsetningene mer realistiske. Usikkerhet knyttet til informasjon er trukket inn i modellene for å vise virkninger på økonomisk adferd. Arrow (1953) og Debreu (1959) har generalisert teorien om fullkommen konkurranse ved å utlede likevektsegenskaper under usikkerhet. Atter andre har tatt opp situasjonen når beslutningstaker ikke har full informasjon. Disse utgjør en variert gruppe nyklassiske teorier som har det til felles at de analyserer på individnivå og er opptatt av effisiens, optimalitet og likevekt. Selve studiet av skatteplanleggingsbeslutningene og de faktorer som kan tenkes å påvirke disse innen det enkelte skattesubjekt, må derfor hente teoribidrag også fra andre deler av bedriftsøkonomien.

Viktige bidrag kan hentes fra den økonomiske organisasjonsteorien. Den raske utviklingen i økonomisk organisasjonsteori de siste 10-15 år kan tilskrives økonomer som langt på vei har en teoretisk orientering i pakt med viktige elementer i den nyklassiske tradisjonen. Men opprinnelsen til denne utviklingen kan spores tilbake til to økonomer som hver på sin måte forkastet viktige deler av det nyklassiske paradigmet; Ronald Coase og Herbert Simon.

Coase (1937) tok sikte på å fylle noe av den "black box" som organisasjonen representerer i de nyklassiske modellene. Han mente at forståelse av økonomisk aktivitet krever en systematisk undersøkelse av den institusjonelle sammenheng slik virksomhet foregår i.

Coase stilte derfor spørsmål om hvorfor de økonomiske organisasjonene består, og hvorfor det er en tendens til å organisere aktørene i hierarkier for å koordinere beslutninger i stedet for et frivillig bytte mellom aktørene og koordinering via markedet.

Coase hadde det synet at hierarkiet er mer effektivt enn markedsløsninger fordi produksjonsprosessen er kompleks. Denne prosessen består av mange enkelttransaksjoner (mellom eiere av kapital, arbeid, kunnskap m.v.) og disse transaksjonene koster. Det er særlig to typer transaksjonskostnader som er viktige; den enkelte aktør i produksjonsprosessen vil ha kostnader med å samle informasjon og å bedømme denne informasjonen, og i tillegg vil aktøren ha kostnader ved å forberede, forhandle og gjennomføre kontrakter for hver transaksjon. På samme måte vil skatteplanlegging bestå av transaksjoner som medfører kostnader for bedriften.

Rasjonelle aktører vil forsøke å redusere disse kostnadene. Bedriften og dens hierarki er svaret på disse bestrebelsene. Aktørene substituerer markedsrelasjoner med autoritetsrelasjoner for å redusere transaksjonskostnader. I likevektssituasjonen vil noen transaksjoner bli internalisert, mens andre blir overlatt til markedet. Coase la dermed grunnlaget for det som i begynnelsen av 1970-åra ble viktige elementer i utviklingen av en ny økonomiske organisasjonsteori med vekt på marked vs. hierarki, transaksjonskostnader og kontraktsrelasjoner mellom aktører.

Forståelse av skatteplanlegging og skattesubjektets adferd kan også hente teoribidrag fra Simon. Han brøt med det nyklassiske paradigmet om rasjonelle valg. Han erstattet "economic man" med en empirisk adekvat teori om individuelle valg, og brukte denne til å forme en generell teori om organisasjoner. Simon (1947) utviklet modellen om begrenset rasjonalitet (se også Simon 1955, 1957, 1969 samt Newell/Simon 1972). Modellen bygger på at individet har begrensninger både med hensyn til å

samle informasjon og kunnskap samt evne til å omsette disse til beslutninger. Begrenset rasjonalitet innebærer derfor satisfiering (March/Simon 1958).

Simons arbeider har hatt stor betydning for utviklingen innenfor organisasjonsteori, men tilslutningen fra økonomer har vært mer forbeholden. Moe (1984:744) uttaler om årsaken til dette:

"...Simon's satisficing model just does not sit well with most economists in this area, who, while willing to depart from neoclassical tradition in viewing firms as organizations, are not willing to take the far more radical step of rejecting the optimization model of choice."

Simon's modell om begrenset rasjonalitet har skapt interesse for å trekke inn områder fra kognitiv psykologi i beslutningsprosessen. Det gjelder områder som hukommelse, læring, selektiv oppmerksomhet, adopsjon m.v. Arbeider om individuell beslutningsadferd har hatt stor nytte av å trekke inn relevante deler av psykologi og knytte den til økonomisk metode. Dette arbeidet vil trekke inn slike teorielementer for å forme modeller (kapittel 4) og avlede testbare hypoteser om skatteplanleggingsadferd (kapitlene 4.5 og 4.6).

Det er mange likheter mellom pionerene Coase og Simon; kanskje spesielt det innholdet de legger i begrepet autoritet. Den viktigste forskjellen er at hos Coase leder transaksjonskostnader til at optimaliserende individer foretrekker hierarki framfor marked, mens hos Simon fører usikkerhet og individets begrensede kapasitet til at det må satisfiere og bruke en strukturert adferd. Teoriene til Coase og Simon har ført til paradigmeskifter i bedriftsøkonomien. Simons teorier ga opphav til adferdsparadigmet og Coases til kontraktspadigmet.

Gjennombruddet for adferdsparadigmet kom sannsynligvis ved Cyert og March (1963) som går til direkte angrep på

den konvensjonelle nyklassiske modellen ved å angripe alle dens grunnleggende komponenter; optimalisering, profittmaksimalisering og perfekt informasjon. De fører Simons teorier videre med vektlegging på sekvensiell søking, adoptiv læring, programert adferd og dynamiske prosesser. Dette er teoribidrag som er relevante i studiet av skatteplanleggingsaktiviteter, og som er benyttet til å bygge elementer i en teori om planleggingsadferd.

Cyert og March gir selv ytterligere bidrag til teorien ved å vise at mål utvikles og forandres over tid ut fra koalisjonsdannelser mellom organisasjonsmedlemmer. Dessuten lanserer de begrepet "organizational slack" om den ineffektivitet som finnes i organisasjoner og som fungerer som en støtdemper for å opprettholde koalisjoner og lette tilpasning til endringer i omgivelsene. Dette begrepet kan dermed peke på en faktor som kan være relevant for å forklare forskjeller i adopsjon av skattetilpasninger mellom ulike skattesubjekter og bedriftens evne til å etablere og vedlikeholde relasjoner til eksterne skattekompetente aktører. Denne teoretiske innfallsvinkel er nyttet i kapittel 4.20.

Som nevnt var det ikke mange økonomer som fulgte dette paradigmet, men arbeider av Winter (1964,1971,1975), Nelson og Winter (1973,1981) og Radner (1975) er viktige unntak.

Gjennombruddet for kontraktsparadigmet kom med Alchian og Demsetz (1972) som tar opp argumentene til Coase i forbindelse med "skulke-problemet" ("shirking-information problem"). De kontraktsmessige relasjonene i et firma er mer effektive enn kontraktsmessige relasjoner i markedet. Kontraktsrelasjoner innen firmaet består så lenge rasjonelle økonomiske aktører finner at nettoverdien av av å produsere i gruppe inklusive overvåkingskostnader ("monitoring") er større enn nettoverdien av en tilsvarende produksjon basert på kontrakter mellom uavhengige aktører i et marked. Under slike forhold vil

den økonomiske organiseringen skje innen rammen av et firma. Problemstillingen kan også overføres til spørsmålet om regnskapsfunksjonen og skatteplanleggingskompetansen skal finnes i firmaet eller kjøpes i markedet.

Kontraktstiltærmingen kan brukes til å forklare tilstedeværelsen av de store aksjeselskapene. Disse selskapene åpner for utstrakt delegering og spesialisering av beslutninger og dessuten en ubegrenset risikospredning som vil gi store effektivitetsgevinster. Dette gjelder også skatteplanleggingsbeslutninger. Aksjonærene står imidlertid overfor "skulkeproblemet" som i fullt monn er tilstede i slike organisasjoner. Dette problemet dempes gjennom den ubegrensede retten aksjonærene har til når som helst å selge sine aksjer. Hvis ledelsen ikke utnytter mulighetene til å drive slik at de skaffer aksjonærene tilstrekkelig avkastning (utbytte eller kursstigning), vil aksjene bli oppfattet som billige av andre som ser selskapets uutnyttede potensiale. Selskapet ligger dermed åpent for framstøt om overtakelse og skifte av ledelse for å utnytte potensialet bedre. Dessuten delegerer aksjonærene overvåkingsoppgaver til selskapets styre som sitter med informasjonsfortrinn til nettopp å dempe "skulkeproblemet". De moderne selskaper er en optimal organisasjonsform for transaksjoner fordi det muliggjør kapitaldeltakelse fra et stort antall investorer i kompleks produktiv virksomhet sikret gjennom høyt spesialiserte beslutninger og på en måte som demper "skulkeproblemet" (Jensen/Meckling 1976, Fama 1980, Fama/Jensen 1983a).

Dette gir et vidt analytisk spillerom som kan utnyttes i skatteplanleggingsstudier (se kapittel 4.22), og det forkaster ikke optimaliseringsmodellen. Det har gitt stor tilslutning fra økonomer som dermed har et teoretisk perspektiv som kan konkurrere med adferdsparadigmet i organisasjonsmessig relevans, og uten at det står for langt fra de nyklassiske ideene. Oppmerksomheten er ikke lenger knyttet til det klassiske firma som en "black

box", men til hele spekteret av organisasjonsteoretiske emner. Arbeider i denne tradisjonen tar opp emner som vertikal integrasjon (Williamson 1975, Demsetz 1982), delingen mellom eiendomsrett og kontroll (bl.a. Fama/Jensen 1983a og 1983b) og introduserer problemstillinger innenfor regnskap (Jensen 1983) og revisjon (Wilson 1983).

Alchian og Demsetz opprinnelige "skulke"-perspektiv er etterhvert blitt utvidet. Årsakene til dette er at problemet er mer generelt enn deres analyse av grupper tilsier, og det er også andre faktorer som må med i analyser av organisasjoners rasjonelle adferd. Williamson (1975 og 1985) forener både kontrakts- og adferdsparadigmene når han argumenterer for at organisasjonenes effektivitet kan tilskrives både usikkerhet/få aktører ("environmental factors") og begrenset rasjonalitet/opportunisme ("human factors"). Usikkerhet kombinert med begrenset rasjonalitet vil redusere tilliten til langsiktige kontraktsforhold. Det vil kreve en klargjøring av framtidsmuligheter for å oppmuntre til substitusjon til fordel for intern organisering hvor usikkerhet kan reduseres gjennom læring, adopsjon, sekvensielle valg og andre mekanismer knyttet til Simon-tradisjonen. Skatteplanleggingsadferden kan sees i lys av disse faktorene.

På samme måten vil få aktører kombinert med opportunisme redusere tilliten til hyppige kortsiktige kontraktsforhold. Hvis en stoler på markedet som kontraktsformidler for de tjenester som trengs for å gjennomføre en aktiv skatteplanlegging i bedriften, vil en stå overfor den situasjon at aktører som har vært eksterne rådgivere, også har skaffet seg spesialisert kunnskap om skattesubjektet som kan gjøre dem mer kvalifiserte enn andre i markedet. Dette kan i sin tur redusere det antallet aktører som kan delta i slike kontrakter, og markedskonkurransen vil avta slik at de som har skaffet seg informasjonsfortrinn kan utnytte disse til egen fordel. Dette kan unngås ved i stedet å skape hiarkiske løsninger med egen regnskaps- og skattekompetanse innen-

for bedriften. Transaksjonskostnader ved skatteplanlegging og organisatoriske virkninger er drøftet i kapittel 4.20.

Den litteraturen som følger Williamsons teoretiske tilnærming har noen fellestrekk: ufullstendig informasjon (spesielt asymmetrisk fordelt informasjon mellom kontraktspartene) og vektlegging av interessekonflikter. Dette gir samlet et bedre utgangspunkt for en generell forklaring på "skulke-problemet" uavhengig av grupper og produksjonssituasjoner. Det har vokst fram en formell analyse av hierarkier; prinsipal - agent modellen, som opprinnelig var utviklet for å undersøke generelle spørsmål om ufullstendig informasjon og risikodeling (Spence/Zeckhauser 1971, Ross 1973).

Denne modellen er et analytisk uttrykk for agentrelasjoner der den ene part, prinsipalen ("fullmaktsgiver"), vurderer å inngå et kontraktsforhold med den annen part, agenten ("fullmektig"), ut fra forventning om at agenten vil velge handlinger som skaper resultater som prinsipalen ønsker. Prinsipalen har to typer problemer i agentrelasjoner. For det første de situasjoner der prinsipalen ikke kan observere agentens handlinger, men i stedet må observere resultatet av handlingene. Dette forholdet er kalt "moral hazard", men beskrives kanskje bedre av Arrow (1985) med begrepet "hidden action". For det annet de situasjoner der prinsipalen ikke kjenner den informasjon, tro og verdier som agenten baserer sine handlinger på, men kan observere agentens handling. Dette forholdet er kalt "adverse selection", mens Arrow (1985) mener "hidden information" er et mer betegnede uttrykk.

Disse begrepene er verdifulle for å forstå situasjoner der prinsipalen forsøker å kontrollere adferden til agenten, eller mer generelt forsøker å oppnå resultater ved å stole på og strukturere adferden til agenten. Denne tilnærmingen kan være fruktbar når vi skal undersøke skatteplanlegging blant næringsdrivende (se kapittel

4.22). Flere agentrelasjoner vil være aktuelle i skatteplanlegging avhengig av eieform og skattesubjektets størrelse. Relasjonene vil rette seg mot agenter som har de spesielle kunnskaper som er nødvendige i skatteplanlegging, enten disse befinner seg innenfor organisasjonen eller befinner seg i nettverket (Reve 1986) som omgir bedriften. Disse teoriene danner grunnlaget for kapittel 4.4. I skatteplanleggingssammenheng vil vi også ha prinsipal-agent-forhold mellom eiere og ledelse, mellom ledelse og ansatte og mellom bedriften og aktører i det eksterne nettverket rundt bedriften.

I kapittel 2 tar jeg utgangspunkt i den nyklassiske teoriens adferdsforutsetninger om optimalisering og full informasjon og utvikler partielle grunnleggende beslutningsmodeller for bedriftens skatteplanlegging. I kapittel 4 trekker jeg inn kontrakts- og adferdsparadigmene i nyere bedriftsøkonomisk organisasjonsteori for å modifisere bedriftenes skatteplanleggingsadferd. Denne modifiserte adferden er grunnlaget for hypotesegenereringen i kapitlene 4.5 og 4.6 samt hypotesetestingen i kapittel 7.

1.31 Posisjonering i forhold til innovasjonsforskning

Dette arbeidet henter også ideer fra deler av sosiologisk forskning. Særlig forskningen omkring spredning av innovasjoner kan gi teoretiske begreper og modeller som kan overføres til et arbeid om bruk av skatteplanleggingsinstrumenter. Disse planleggingsinstrumentene kan i tråd med innovasjonsforskningen sees på som "nyheter". Både spredning av og adopsjon av innovasjoner eller "nyheter" er sentrale forskningstemaer. Denne forskningen kan gi en fruktbar innfallsvinkel til et arbeid om og i hvilken grad skattesubjekter utnytter lovgivningens muligheter til å redusere skattebelastningen. Resultater fra denne forskningen har fått plass i de modeller som utvikles for å forklare skatteplanleggingsadferd i kapittel 4.

I innovasjonsforskningen er spredning sett på som en prosess der en "nyhet" blir formidlet gjennom visse kommunikasjonskanaler over tid blant medlemmer av et sosialt system (Rogers 1983: 5). Skatteinformasjonsnettverket og de enkelte skattesubjekters plassering i dette nettverket kan være en faktor som forklarer adopsjon av gunstige skattetilpasninger. Men informasjon om ordninger og kunnskaper om de økonomiske virkningene er ikke en tilstrekkelig betingelse for adopsjon. De empiriske resultater fra innovasjonsforskningen viser at adopsjon samvarierer med bestemte variabler for sosioøkonomisk status, personlige egenskaper og kommunikasjonsadferd (Rogers 1983: 260-1). Disse forskningsresultatene gir et grunnlag for å velge ut ressursdimensjoner hos skattesubjekter som er antatt å ha betydning for adopsjon av gunstige skattetilpasninger.

Denne forskningsretningen gir også grunnlag for å studere de eksterne skatterådgiveres og den økonomiansvarliges betydning for bedriftens adopsjon av planleggingsinstrumenter. De eksterne skatterådgiverne kan sees på

som "forandringsagenter" som vil påvirke skattesubjektet til å adoptere gunstige skattetilpasninger. Rogers (1983: 28) sier:

"A change agent is an individual who influences clients' innovation decisions in a direction deemed desirable by a change agency. He or she usually seeks to obtain the adoption of new ideas, but may also attempt to slow down diffusion and prevent the adoption of what he or she believes are undesirable innovations."

Dette arbeidet er interessert i hvilke egenskaper ved skattesubjektet som kan forklare bruk av slike agenter (kapitlene 4.4, 4.5, 7.22 og 7.3) og om denne bruken kan være en av flere faktorer som kan bidra til å forklare adopsjon av skattelovgivningens planleggingsinstrumenter (kapitlene 4.6 og 7.4).

1.32 Posisjonering i forhold til sosial kognitiv læringsteori

Sosial kognitiv læringsteori er en gren av psykologisk forskning som kan anvendes for å studere spredning av innovasjoner. I motsetning til annen psykologisk forskning som retter søkelyset mot egenskaper ved individet selv, legger sosial kognitiv læringsteori også vekt på individets informasjonsutveksling med andre som grunnlag for å forklare endring i adferd (Bandura 1977b, 1986). Denne teorien kan derfor lett knyttes til teoriene om spredningsnettverk for innovasjoner.

Denne tilnæringsmåten gir innsikt som kan nyttes i studiet av den ansvarlige for skatteplanleggingen hos skattesubjektet. Sentralt i denne teorien er at individet kan lære ved å observere andres handlinger. Observasjonene kan gi grunnlag for endring av adferd. Den planleggingsansvarlige vil ha læringsmodeller blant aktørene både i og utenfor bedriften.

Jeg trekker veksler på Bandura's sosiale læringsteori når jeg studerer individuelle faktorer ved planleggeren i kapittel 4.32 og egenskaper ved det eksterne nettverket av skattekompetente rådgivere i kapittel 4.4 som utgjør planleggerens læringsmiljø utenfor bedriften.

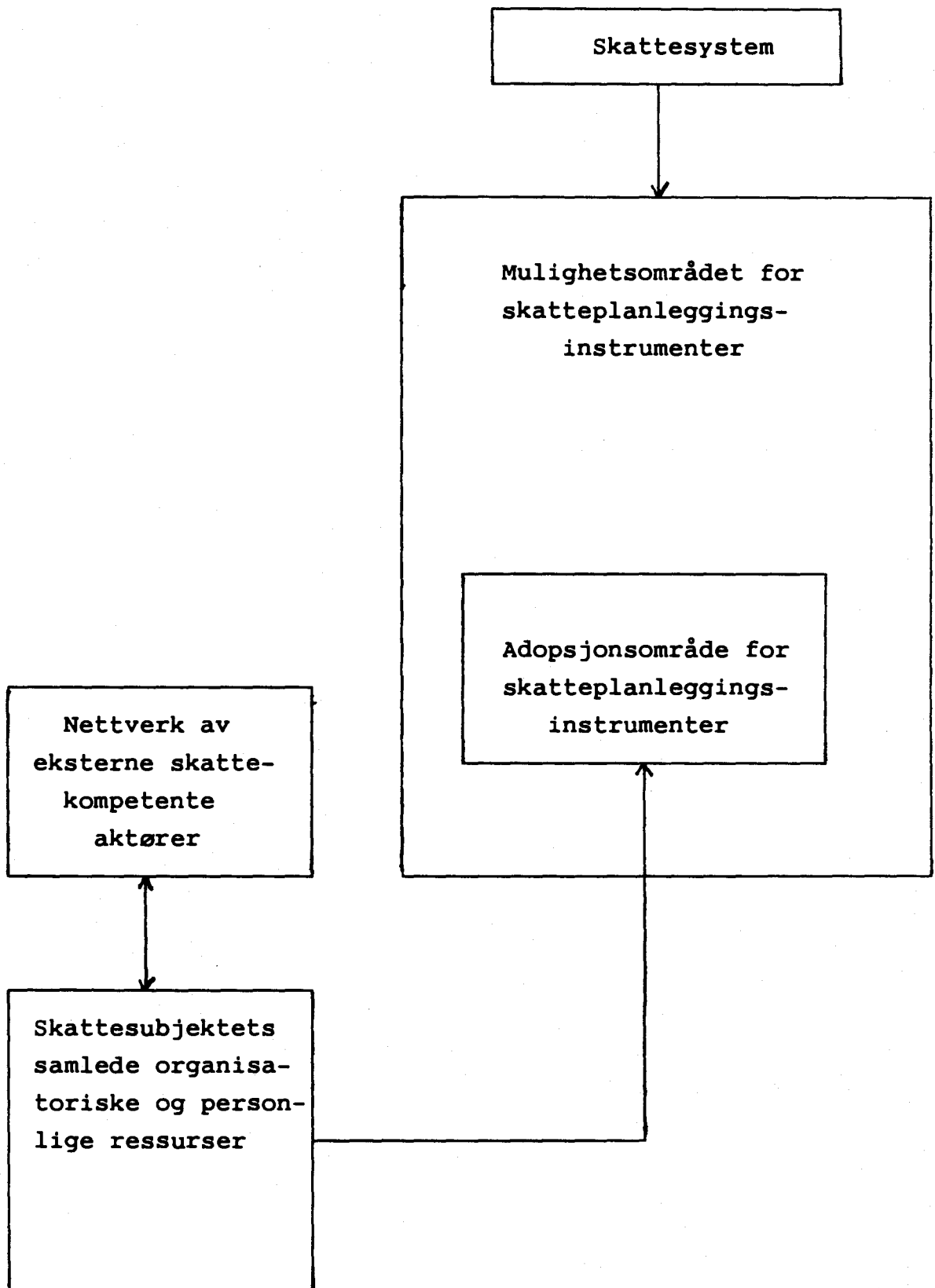
1.33 Posisjonering i forhold til annen forskning om skatteplanlegging og skatteplanleggingsadferd

Skatteplanlegging for næringsdrivende er en tverrfaglig disiplin som henter sin kunnskapsbase fra skatterett og bedriftsøkonomi. Skattelovgivningens materielle innhold angir mulighetene for økonomiske tilpasninger for skatte-subjekter. Et sentralt felt for skattejuristene er tolkning av disse lovbestemmelsene, men dette blir ikke tillagt vekt i dette arbeidet. Bedriftsøkonomi har betydning for skatteplanlegging gjennom det grunnlag finansteorien gir for evaluering av skattetilpasninger og gjennom regnskapsteoriens periodiseringsregler og rapporteringsprinsipper for skatteposisjoner.

Skattesubjektenes adferd på skatteplanleggingsområdet er også trukket inn i dette arbeidet. I de foregående kapitlene ble arbeidet nettopp posisjonert i forhold til økonomisk organisasjonsteori og til aktuell forskning innenfor sosiologi og psykologi for å ivareta adferds-aspektene. I fig.1.1 har jeg formet en modell for skatteplanleggingmuligheter og næringsdrivendes adopsjon av disse mulighetene som skal danne utgangspunkt for en gruppering av bedriftsøkonomisk forskning på dette området.

Utformingen av skattesystemet er et sentralt tema innenfor samfunnsøkonomisk forskning, mens man i bedriftsøkonomisk forskning som regel vil oppfatte skattesystemet som eksogent bestemt. Skattesystemet bestemmer mulighetsområdet for bedriftens skattetilpasninger, eller sagt på en annen måte; det bestemmer hvilke skatteplanleggingsinstrumenter som står til rådighet for et skatte-subjekt. Det finnes litteratur og artikler som tar sikte på å beskrive og evaluere skatteplanleggingsinstrumentene i dette mulighetsområdet. Boye og Hansen (1988) og Ravnaas (1986) trekker fram sentrale planleggingsinstrumenter for næringsdrivende. En prinsipiell

Fig.1.1 Prinsippskisse for skatteplanlegging. Mulighetsområde og adopsjonsområde.

gjennomgang av økonomiske virkninger av å ta i bruk slike instrumenter er drøftet hos Fallan (1988, 1989a). En samlet deskriptiv framstilling av skatteplanleggingsinstrumenter uten evaluering av de økonomiske virkninger av å ta dem i bruk, finnes hos Moljord (1987). De spesielle mulighetene for skattetilpasninger ved årsoppgjøret er behandlet hos flere; Boye (1986: 41-52), Dyrnes (1987: 7-25) og Fjell (1986: 25-33).

Økonomisk evaluering av skattetilpasninger krever kjennskap til hva som er riktig kapitalkostnad for skatte-kreditt. Internasjonal forskning har behandlet dette spørsmålet (Lemke/Graul 1981). En gjennomgang av denne forskningen er en naturlig del i dette arbeidet og finnes i kapittel 2.41.

Adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter hos næringsdrivende skattesubjekter kan forskningsmessig behandles fra flere synsvinkler. Aktuelle innfallsvinkler kan være:

- * form og innhold i regnskapsrapportering av skatteposisjoner
- * empiriske undersøkelser om bruk av ulike ordninger
- * modeller for å forklare hvilke faktorer som bestemmer adopsjon

Regnskapsforskning har viet oppmerksomhet til informasjonsaspektene ved rapportering av adopterte skattetilpasninger. Spørsmål knyttet til skattemessig behandling av fordringer og gjeld i utenlandsk valuta basert på god regnskapsskikk er behandlet hos Gjesdal og Johnsen (1986: 55-62) og Schwencke (1986: 77-81). Regnskapsrapportering av latent skatt er behandlet hos Holte og Melle (1988: 105-10), mens Torgrimsen (1986) har drøftet innholdet i begrepet anleggsreserve og regnskapsmessige spørsmål knyttet til dette.

Særlig har mange vært opptatt av forholdet mellom finans- og skatteregnskapene. Johnsen (1986: 103-11) har studert koblingsmodellen i norske årsrapporter, mens Kjelstrup (1986:113-20) har fokusert konflikter mellom finans- og skatteregnskapene. De latente konflikter mellom finans- og skatteregnskapene er også behandlet av Schwencke (1987: 52-6) og Westermarck (1988: 40-4). Disse regnskapsspørsmålene ligger imidlertid utenfor problemstillingen i dette arbeidet.

Det finnes noen empiriske arbeider her i landet som behandler skatteplanleggingsordninger eller elementer av skatteplanlegging i næringsvirksomhet. En undersøkelse av Dale/Gulden (1984) tar for seg bruken av tre fritaks- og skattekredittordninger i lovgivningen. Den begrenser seg til bruk av avsetninger etter:

- * lov av 14.12.1962 om skattefrie fondsavsetninger (SF)
- * lov av 19.06.1969 om særlige skatteregler til fremme av distriktsutbygging, distriktsskatteloven (DS)
- * lov av 19.06.1969 om særregler for skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer (AS) 8A , nå lov av 01.06.1984 om avsetning til konsolideringsfond for næringsdrivende selskaper og innretninger (KFS)

Undersøkelsen er deskriptiv og viser avsetningene for 1982 basert på Statistisk sentralbyrås regnskapsstatistikk for industri, og gir videre anslag for 1983 samt visse prognose for framtidig utvikling på dette området. Rapporten er fulgt opp av en ny undersøkelse for årene 1982-84 (Karlsen 1987).

Det er også gjort undersøkelser om utbredelsen av frynsegoder (Ryen 1984). Undersøkelsen viser at frynsegoder er mer utbredt i pressområder og i bransjer med høyt utdannet arbeidskraft. Frynsegoder kan være virkemidler for skattefordelaktige tilpasninger mellom bedrift og

ansatte. Disse virkemidlene blir satt inn i skatteplanleggingssammenheng i dette arbeidet.

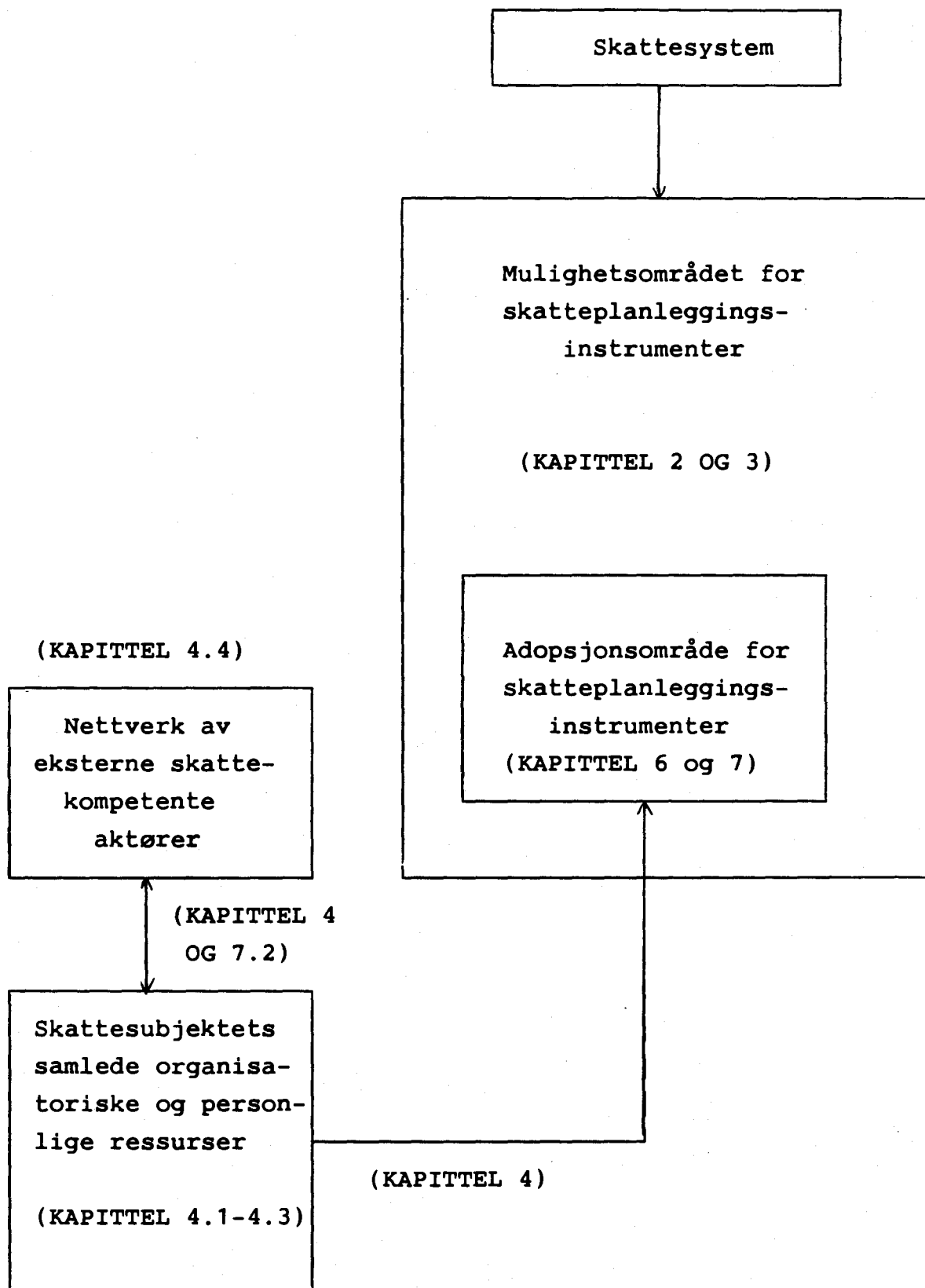
Forsøk på å knytte bruk av skatteplanleggingsinstrumenter til egenskaper ved skattesubjektet gjennom samvariasjonsmodeller slik som i dette arbeidet, er et forsømt forskningsområde. Det finnes imidlertid forskning som studerer skattereglens virkninger på organisering av bedrifter. Forskning viser at skattereglene har betydning for organiseringen av virksomheter innen olje- og gassutvinning i USA (Wolfson 1985). En norsk studie av Hansen og Iversen (1982) om avkastningen etter skatt for alternative selskapsformer innenfor shipping, viser at aksjeselskapsformen kommer dårligere ut enn kommandittselskapet. Skattereglene kan også ha betydning for utformingen av insentivsystemer for ledere (Miller/Scholes 1982). Men i disse undersøkelsene er det skattereglene som er uavhengige variabler, mens organisasjonsformen eller insentivsystemene er avhengige variabler.

Wärneryd (1980) har publisert en skattepsykologisk studie basert på intervjuer av en gruppe akademikere og en gruppe arbeidere i Sverige. Han undersøker sammenhengen mellom personlige egenskaper hos skattesubjekter og bruk av skatteplanlegging. Undersøkelsen viser at skatteplanlegging er mest utbredt i akademikergruppen. De som driver skatteplanlegging har en gjennomgående mer negativ holdning til skattesystemet, de har høyere skattekompetencer og de har høyere inntekter enn de som ikke driver slik planlegging.

Dette arbeidet begrenser seg ikke til å undersøke kun de personlige egenskaper, men trekker også inn øvrige organisatoriske ressurser hos skattesubjektet og dets evne til å bruke det eksterne nettverket av skattekompetente rådgivere. Dette er sammenfattet i fig.1.2. Tilnæringsmåten min har det til felles med Wärneryd (1980) at det er skattesubjektets ressurser som blir sett på som uavhengige variabler, mens bruk av skatteplanlegging representerer avhengige variabler. Arbeidet tar også

sikte på å søke etter forklaringsfaktorer for skatte-
subjekters ulike bruk av eksterne skatterådgivere.

Fig.1.2 Prinsippskisse for skatteplanlegging og adopsjon
av planleggingsinstrumenter. Kapittelhenvisning

2 EN GENERELL TEORETISK REFERANSERAMME FOR SKATTEPLAN- LEGGING¹⁾

2.1 Avgrensning av begrepene skatteplanlegging, skatte- kreditt og skattefritak.

Skatteplanlegging er et begrep som brukes med svært varierende meningsinnhold. Begrepet forkommer både i juridisk og økonomisk litteratur, men det gis sjelden noen definisjon. Når begrepet gis forskjellig meningsinnhold, vil det opptre både som et positivt og negativt ladet begrep. Jeg velger å gi begrepet et økonomisk innhold og vil trekke grenser for disposisjoner som hører inn under begrepet.

En enkel definisjon er gitt av Lasser (1948:x):

"Tax planning is the search for alternatives, all of which have the blessing of good accounting, of the tax law and the courts."

Denne definisjonen er gitt i juridisk form og nevner ikke målet for planleggingen, men den trekker grenser for planleggingsdisposisjoner. Målsettingen er viktig for den vil fortelle om skatteplanlegging blir oppfattet som uavhengig av den øvrige økonomiske planleggingen, eller om den skal være en integrert del av denne.

I den amerikanske Standard Federal Tax Reporter (CCH 1988) gis det en mer detaljert avgrensning av begrepet:

---

1) Hovedinnholdet dette kapitlet er publisert i to artikler i Beta nr.2/88 og nr.2/89 (Fallan 1988, 1989a kommer) og i en artikkel i Praktisk Økonomi nr.3/89 (Fallan 1989b).

"Tax planning is a process of reviewing various options for conducting business and personal transactions for the purpose of reducing or, if possible, eliminating taxes. This process involves making decisions concerning the timing and method by which transactions are completed, income is reported, and deductions and credits are claimed."

Her legges det vekt på prosessen ved valg av skattemessig tilpasninger med sikte på å redusere eller å eliminere skattene både for lønnstakere og næringsdrivende. Disse beslutningene gjelder både tidspunktet og måten transaksjonene gjennomføres på. Avgrensningen legger opp til at alle transaksjonsmåtene skal bedømmes etter sin evne til å redusere eller fjerne skatten. På denne måten opphøyes skatteplanlegging til å styre beslutninger som har virkninger utover endringer i skattebetalingene. Dette er ikke god bedriftsøkonomi.

La en disposisjon beskrive en transaksjon eller en verdierunding. Vi kan da skille mellom disposisjoner som kun påvirker skattebetalinger på den ene side, og disposisjoner som også påvirker andre betalingsstrømmer på den andre. Den første typen disposisjoner er rene skatteplanleggingsinstrumenter og omfatter mange av vurderingene ved årsoppgjøret. Det gjelder vurderingene av blant annet eiendeler og gjeld. Den annen type disposisjoner er de blandede som omfatter reelle transaksjoner som ordinære kjøp og salg samt finans- og realinvesteringer. De blandede disposisjoner kan ikke utelukkende bedømmes ut fra sine skattevirkninger, men også de andre endringene i betalingsstrømmene som disse transaksjonene gir opphav til, må tas med i vurderingen. Disse beslutningene må underordnes skattesubjektets finansielle planlegging og de strategiske mål. Forslag til hvordan skatteplanleggingen kan samordnes med skattesubjektets økonomiske planlegging finnes hos Olenick (1976). Skatteplanlegging henger sammen med de øvrige hovedområdene i økonomistyringen (Dyrnes 1987:8).

Ravnaas (1986) trekker et skille mellom formelle og reelle skattedisposisjoner. Den formelle skatteplanlegging lar han omfatte regnskapsmessige skattedisposisjoner, mens de skattemessige realdisposisjoner omfatter transaksjoner som eksempelvis salg av virksomhet, driftsmiddel, fusjon m.v. Inndelingen mellom formelle og reelle disposisjoner svarer ikke fullt ut til inndelingen ovenfor. De formelle disposisjonene er ikke i sin helhet rene disposisjoner som kun gir opphav til endringer i resultatavhengige betalingsstrømmer. Blant de formelle disposisjonene finnes også betingede skattefrie avsetninger med krav til investeringer. Ifølge min inndeling er dette blandede disposisjoner. Jeg ønsker å innføre et begrep som skiller de rene skattedisposisjonene fra de som ikke utelukkende kan bedømmes ut fra sin skattemessige virkning, men hvor også de øvrige endringer i betalingsstrømmene må trekkes inn i lønnsomhetsvurderingen som i enhver annen investeringskalkyle.

I det videre arbeidet vil ren skatteplanlegging være valg av tilpasninger som kun gir opphav til endrede betalingsstrømmer for skatter. Dette vil hovedsaklig dreie seg om ordninger som tar sikte på å forskyve skattebetalingene uten at de samlede betalinger blir mindre. Blandet skatteplanlegging vil omfatte de tilpasninger som ikke kan bedømmes utelukkende ut fra endringer i betalingsstrømmene for skatter. Denne planleggingen kan gi både utsatt betaling av skatter, redusert skattlegging eller fullt fritak for skatter.

Når både den rene og blandede skatteplanleggingen er et ledd i skattesubjektets totale økonomistyring, må også disse aktivitetene rettes inn mot å oppfylle den totale målsettingen for bedriften. Vanligvis kan vi gå ut fra at denne målsettingen er å maksimalisere verdien av bedriften for eierne. Spørsmålet blir da hvordan skatteplanleggingen kan innrettes for å nå dette målet?

Det diskuteres i teorien om skatt skal oppfattes som en utgift for skattesubjektet (se kapittel 2.2). Dersom vi

oppfatter skatt som en utgift i form av en pådratt betalingsforpliktelse, blir den tidsavgrenset til en kostnad, som påvirker egenkapitalrentabiliteten etter skatt. Men ut fra bedriftens hovedmålsetting er skattene først og fremst utbetalinger som påvirker betalingsstrømmene og deres evne til utdelinger til eierne. Skal skatteplanleggingen bidra til å øke bedriftens verdi for eierne, må den legge vekt på betalingsstrømmene for skatt og deres tidsprofil.

Den rene skatteplanleggingen består hovedsaklig av verdivurderinger ved årsoppgjøret og avsetninger uten investeringsforpliktelser og uten krav om bankinnskudd til sikring av latent skatt. Den vil gi skattesubjektet et rentefritt lån fra det offentlige. Denne skattekreditten skyldes at skattesubjektet ved å nytte skatte-lovens regler fullt ut, kan oppnå å forskyve skatteberegning og betaling til en framtidig periode. Det er ikke snakk om at utgiften reduseres (unntatt ved reduksjoner i marginalsatt), men at den forskyves i tid i forhold til om lovgivningens regler ikke ble utnyttet fullt ut. Skattekreditt oppstår vanligvis ved en reduksjon i skattebetalingen mot å få en tilsvarende samlet økning i en eller flere senere perioder.

Generelt kan vi si at skattekreditt er endringen i nåverdi for skattebetalingene som følger av å velge en skattetilpasning framfor en konkurrerende tilpasning. Skattekreditten kan dermed være både lik, større eller mindre enn null. Størrelsen på skattekreditten vil avhenge av hvilke alternativer som sammenstilles. Alternativene kan være bruk/ikke-bruk av en skattekredittordning.

Den blandede skatteplanleggingen kan ved siden av å gi skattekreditt, også innebære skattemessig motiverte realdisposisjoner med sikte på å redusere skatteutgiftene eller å oppnå fullt skattefritak eller oppnå en kombinasjon av skattekreditt og skattefritak.

Et skattefritak defineres her som en reduksjon i skattebetalingen uten at det oppstår et tilsvarende samlet krav på betaling i en eller flere senere perioder. Nåverdien av skattebetalingene er null.

Valg av rene skattetilpasninger er valg mellom ulike betalingsstrømmer for skatt. Beregner vi nåverdien av disse betalingsstrømmene, vil valg av det alternativet som gir laveste nåverdi være konsistent med bedriftens hovedmålsetting i de fleste tilfeller.

De blandede skattetilpasningene representerer også valg mellom betalingsstrømmer, men disse omfatter ikke kun endringer i skattebetalingene. Det kan være betingede skattefrie avsetninger som krever investeringsutbetalinger på et senere tidspunkt og som igjen gir opphav til nye betalingsstrømmer. Dette er investeringer som må bedømmes ut fra nåverdien etter skatt og sammenholdes med bedriftens investeringsprogram.

Valg av skattetilpasninger må nødvendigvis bygge på en rekke antakelser om framtiden. Skattesubjektet må ta hensyn til de generelle økonomiske utsiktene, mulighetene for skattelovsendringer, egen inntektsutvikling samt pris- og renteutviklingen. Dette er vanlige usikkerhetsmomenter i enhver investeringskalkyle. Spesielt er det vanskelig å forutsi skattelovsendringer noen år fram i tiden. Vanligvis er det mulig å skaffe informasjon om de endringene som er nært forestående. Endringer i skatteregler kan få avgjørende betydning for skattetilpasningen.

"Evading taxes through deceit, subterfuge, or concealment is illegal, but shaping events to reduce or eliminate an income tax liability is not only legal but generally the goal of every tax payer".

Slik innleder Standard Federal Tax Reporter (CCH 1988) sin avgrensning av aktuelle virkemidler i skatteplanlegging, og fortsetter med et sitat fra dommer Learned

Hand:

"Over and over again courts have said that there is nothing sinister in so arranging one's affairs as to keep taxes as low as possible. Everybody does so, rich and poor; and all do right, for nobody owes any public duty to pay more tax than the law demands;...."

Norske lovgivere synes å ha det samme synet (Aarbakke 1970:7).

Den prinsipielle grensedragningen må altså trekkes mellom lovlige og ulovlige tilpasninger. Dette skillet må trekkes på juridisk grunnlag og i siste instans av domstolene. I de fleste tilfeller byr det ikke på problemer å avgjøre om en tilpasning er lovlig eller ulovlig.

Skattesystemet er imidlertid komplisert og det vil naturlig favorisere de skattesubjektene som selv har tid og evner til å sette seg inn i de økonomiske virkningene av reglene, eller som har råd til å betale andre for å finne fornuftige tilpasninger. Behovet for forenklinger i skattereglene er stort. Særlig er fradragsfloraen stor og Skattekommisjonen har foreslått forenklinger gjennom en reduksjon av antall fradragsordninger (NOU 1984:22). Lovgiverne mangler ofte full oversikt over alle virkningene av endringer i skattereglene. Det oppstår derfor utilsiktede svakheter som kan gi en annen beskatnings-situasjon enn det lovgiver opprinnelig ønsket. Slike svakheter kan bli brukt av skattesubjekter og særlig dersom de ligger innenfor lovens ramme.

Det må i en viss utstrekning være skattesubjektets rett å fritt tilpasse seg innenfor de rammer som lovgiver faktisk har satt, selv om de er utilsiktet fra lovgivers side. Hernes (1983:18) hevder at sålenge skatteordninger består, er det ikke umoralsk å benytte seg av dem. Mener man at reglene er urettferdig, må man gå inn for å få reglene endret, slik at mulighetsområdet for skattetil-

pasninger også endres. Han legger til:

"Å si at man ikke bør trekke fra de renter man har lov til, er moralisme. Å si at man bør endre fradragsreglene - også når det går mot ens private interesser - det er politikk."

Ravnaas (1986:55-59) drøfter spørsmålet foretaksetikk og skatteplanlegging. Han går langt i restriktiv retning når han konkluderer med:

" - næringsdrivende har et etisk ansvar, som ofte bør gå lenger enn å holde seg på rett side av loven. Dette følger av at vi erkjenner at at vi gjennom lovgivningen verken kan eller vil regulere alle forhold i samfunnet. Og på samme måten som enkeltmennesker er bedrifter og organisasjoner en del av et sosialt fellesskap. Når derfor etiske krav stilles til enkeltmennesket, må vi også kunne gjøre dette overfor bedrifter. Det vil være meningsløst om mennesker skulle kunne legge fra seg ethvert moralsk ansvar fordi de handlet gjennom juridiske personer."

Revisorene er en yrkesgruppe som møter de praktiske problemene med å trekke grenser på dette området. De er opptatt av å etablere normer for yrkesgruppen som sikrer en juridisk akseptabel rådgivning. Nordisk revisorforbund nedsatte i 1981 et utvalg til å vurdere yrkesgruppens befatning med skatter og avgifter. Rapporten er ikke publisert, men utvalgets avgrensninger er gjengitt hos Vibe Amundsen (1982). Det skilles i denne avgrensningen mellom skatteundragelser og skatteomgåelser på den ene siden og skatteplanlegging på den andre.

Skatteundragelser er handlinger i strid med gjeldende lovgivning som innebærer at skattyteren oppnår en lavere skattekostnad enn om gjeldende lover og forskrifter var fulgt.

Skatteomgåelser er handlinger som ligger innenfor

rammen av gjeldende lovgivning, men som er i åpenbar strid med lovens intensjoner. Det er handlinger som utnytter huller i lovgivningen for å redusere skattekostnaden.

Skatteplanlegging er valg av handlingsalternativ som ligger innenfor rammen av gjeldende lovgivning og som uten å komme i åpenbar konflikt med lovgiverens intensjoner, tar sikte på å oppnå optimale skattekostnader.

Skillet mellom skatteunndragelser og skatteomgåelser er visnok ikke juridisk avklart (Sandvik 1983) og heller ikke viktig ut fra min synsvinkel. Revisorutvalget legger imidlertid opp til å godta virkemidler som ligger innenfor skattelovgivningen, men som er i strid med lovgiverens intensjoner bare denne ikke er åpenbar. Definisjonene er imidlertid hensiktsmessige når de påpeker at skatteplanlegging i motsetning til unndragelser er handlinger som ligger innenfor gjeldende lovgivning. Utvalget vil imidlertid gå lenger i å godta omgåelser som er i strid med lovgiverens intensjoner, enn Ravnaas.

Ingen av avgrensningene godtar ulovlige virkemidler som et ledd i skatteplanleggingen. Det er en viss uenighet om hvor langt en skal godta tilpasninger som ligger innenfor lovgivningen, men er utilsiktet fra lovgivers side. I en økonomisk framstilling er det rimelig å velge en trygg avgrensning. I det følgende vil jeg med skatteplanlegging forstå:

Valg av tilpasninger innenfor skattelovgivningens rammer, og som heller ikke kommer i konflikt med lovgivers intensjoner, for å påvirke skattegrunnlaget, skatteutgiftene og skattebetalingenes tidsprofil med sikte på å maksimalisere bedriftens verdi for eierne.

Denne definisjonen får fram hovedfaktorene i all skatteplanlegging. Det er valg av alternativer som påvirker størrelsen av skattegrunnlaget og marginalsattesatsen, og som derigjennom bestemmer størrelsen på den pådratte

betalingsforpliktelsen - skatteutgiften. Dessuten må en ta hensyn til at tidspunkt for betaling av skatteutgiften kan bli påvirket av valget. Eksempelvis kan et skatte- subjekt som selger aksjer som ledd i et betydelig aksje- salg, påvirke størrelsen på gevinsten (skattegrunnlaget) ved valg av prinsipal eller subsidiær gevinstbeskatnings- regel etter sktl. §54 annet ledd. Tidspunkt for skatt- legging av gevinsten kan i et slikt tilfelle, hvor kontantprinsippet gjelder, påvirkes av oppgjørsordningen med kjøper (sktl. §41 sjuende ledd).

Skatteplanlegging betyr altså ikke å minimalisere nå- verdien av skattebetalingene for enhver pris. Ved den rene skatteplanleggingen er det som regel konsistent med hovedmålsettingen å minimalisere nåverdien av skatte- betalingene. Den optimale beslutning for de blandede disposisjoner trenger ikke være den som gir lavest nå- verdi av skattebetalingene dersom dette mer enn oppveies av nåverdien av de andre endringene i betalingsstrømmene.

Skatteplanlegging består dermed av å utnytte skatte- reglene for å oppnå skattefritak, skattereduksjon og skattekreditt. De to førstnevnte vil bli viet mindre oppmerksomhet enn skattekreditt-ordninger i det videre arbeidet.

2.2 Er skatt en utgift?

Mange av de fordelaktige skatteordningene for næringsdrivende skattesubjekter kan betraktes ut fra den synsvinkel at lovgiver ønsker å fremme investeringer og vekst i næringslivet. I USA er dette blant annet uttrykt i forbindelse med innføringen av skattemessige meravskrivninger (accelerated depreciation) at hensikten var å "increase available working capital and materially aid growing business in financing of expansion" (Senate Report No.1622,1954: 25).

Her i landet ble det brukt tilsvarende argumenter fra myndighetenes side ved innføring av konsolideringsfondsordningene. Dette var ordninger som ble innført for å styrke egenfinansieringen i bedriftene. Myndighetenes forsøk på å anslå skattetapet for det offentlige ved at skattesubjektene ville forta en økonomisk tilpasning ved innføring saldoavskrivningsreglene, er et annet eksempel. Gjems-Onstad (1984: 619) mener at myndighetenes holdning i Ot.prp.nr.19(1983-84) om saldoavskrivninger kanskje indikerer en viss øket aksept for at skattesubjektene innretter seg slik at de drar nytte av skattereglene.

Resultatet av slike skattekredittordninger blir øket arbeidskapital i bedriftene, og det offentlige bidrar til denne finansieringen. Gunstige avskrivningsregler vil øke internrenten og nåverdien etter skatt av bedriftens investeringer i driftsmidler. Når myndighetene både bidrar med kapital og dessuten til å gjøre investeringer mer lønnsomme, kan det være ut fra ønsket om at dette skal gi større skatteinntekter i framtida.

Myndighetenes "investeringer" i bedriftene på denne måten er mer risikable enn vanlig gjeldsfinansiering. Fra et risikosynspunkt er de offentlige "investeringene" mer lik egenkapital enn gjeld. På denne bakgrunn har Graul og Lemke (1976: 23-5) foreslått at skattekreditt skal ansees

som en ny egenkaptalkategori. I sammenheng med egenkapitalsynet blir skatter å betrakte som en overskudds-anvendelse mer enn en utgift (Subcommittee of the American Accounting Association's Committee on Financial Accounting Standards, 1978:6,15 og 495). Dette bryter med det konvensjonelle eiendomssynet i bedriftsøkonomien og skatteplanlegging slik jeg har definert det, mister sin berettigelse når det offentlige trekkes inn som "eier".

Hva er det som taler for å opprettholde synet på skatter som utgifter? Barton (1970: 6-9) drøfter tre grunner for at skatter skal betraktes som utgifter. For det første er skatter betaling for varer og tjenester fra det offentlige selv om denne sammenhengen ikke er like entydig som for andre utgifter. For det annet er skatter den pris en må betale for å drive næringsvirksomhet og til slutt, det viktigste argumentet sett fra skatteplanleggingssynspunkt, at skatter "involve a reduction in proprietorship where expenses are defined as such." Dette siste argumentet er selvfølgelig knyttet til det tradisjonelle eiendomssynet hvor skatter reduserer disse eieres avkastning. Wolk og Tearney (1980: 124) slutter seg til det tradisjonelle eiendomsynet:

"Thus income taxes are ultimately an expense though they differ in nature from all other expenses. Instead of being revenue generating or supportive in nature, they are levied upon the statutorily determined excess of revenues minus expenses. Hence custom and tradition underlie the definition of income taxes as an expense."

Det kan neppe hevdes at det ene synet er mer riktig enn enn det annet. Jeg ser valget mer som et spørsmål om å finne en hensiktsmessig tilnærming. I sammenheng med skatteplanlegging må skatter ansees som en utgift.

2.3 Faktorer som fremmer skatteplanleggingsaktiviteter under et skattesystem

Skattereglene endres hyppig og det skaper stor usikkerhet i skatteplanleggingen. Skal det utvikles grunnprinsipper for slik planlegging, må det avklares hvilke faktorer i skattesystemet som gjør det lønnsomt for et skattesubjekt å vie skattetilpasningen oppmerksomhet.

Dersom det er slik at alle skattesubjekter blir skattlagt med den samme proporsjonale inntektsskatt for alle inntektsarter, og det kun er ett klart inntektsperiodiseringsprinsipp, vurderingsprinsipp og inntektskriterium, vil grunnlaget for skatteplanlegging forsvinne. Et slik skattesystem vil være vanskelig å realisere fordi skattesystemet skal tjene flere formål. Både hensyn til skatteevneprinsippet og bruk av skattepolitikk som finans- og distriktspolitisk virkemiddel, gjør at vi i sum får et system som fremmer skatteplanlegging. I enkelte tilfeller ønsker lovgiver nettopp at skattesubjektene skal tilpasse seg på bestemte måter. Adgangen til fondsavsetninger som enten er betinget av senere investeringer eller betinget av at midlene brukes til å styrke finansieringen, er eksempler på dette.

Vi kan stille opp fem generelle faktorer i skattesystemet som bidrar til å fremme skatteplanlegging (Jensen 1977:413):

- * Inntektsarter skattlegges forskjellig
- * Inntektsskatt beregnes etter en progressiv skala
- * Skattesubjekter skattlegges forskjellig
- * Beregningsgrunnlag for skatt er ikke entydig på grunn av usikre vurderingsprinsipper, inntektskriterier og periodiseringsprinsipper

* Utlandet benytter andre oppgjørsmetoder og skattesatser

I vårt skattesystem er alle disse faktorene til stede. Det er forskjeller i marginals kattene for en rekke inntektsarter. Det gjelder lønn, visse frynsegoder, næringsinntekt og ulike kapitalinntekter som renter, utbytte og kursgevinster. De maksimale marginals katter for 1988 og 1989 for noen inntektsarter er vist nedenfor:

	1988	1989
* Lønnsinntekt og personlig næringsinntekt (over 12G).....	63,2%	62,0%
* Næringsinntekt aksjeselskaper.....	50,8%	50,8%
(med konsolideringsfondsavsetning)	39,1%	39,1%
* Renteinntekter.....	48,0%	45,6%
* Aksjeutbytte (norsk) hos mottaker.....	31,5%	24,6%

Marginals katteforskjeller vil - alt annet konstant - gi skattesubjektene et insitament til å vri sine tilpasninger i retning av inntektsarter med lavere marginals katt. Skatteomleggingen de siste årene har først og fremst redusert marginals kattene på renter og aksjeutbytte, men også i noen grad på lønn.

Vårt skattesystem har progressive skattesatser for personlige skattesubjekter både ved nettoskattleggingen til staten og i forbindelse med bruttobeskatningen til staten (toppskatt). Den maksimale marginals katt på 63,2% består av kommune-, fylkes- og fellesskatt på 25%, statskatt på nettoinntekt maksimalt 23,0%, toppskatt 6,0%, helsedel 2,5% og pensjonsdel lønn og næringsinntekt over 12G 6,7%. Sammensetningen av skattene i brutto- og nettoskatter vil også ha virkninger. Verdien av fradragene øker med marginals katten på nettoinntekt. Selv om verdiforskjellene for fradragene går ned med reduserte marginals katter på nettoinntekt, vil forskjellene fort-

satt initiere større interesse for fradragsberettigede utgifter blant skattesubjekter med høy marginalsatt. En annen effekt av skatteomleggingen i retning av bruttoskatt er øket interesse for hvilke inntektsarter som inngår i beregningsgrunnlagene for denne skatten. Særlig har den ulike måten å beregne pensjonsgivende inntekt for lønnstakere og personlige næringsdrivende blitt viktigere når disse inngår i beregningsgrunnlagene for bruttoskattene og en større del av skattebelastningen legges på disse.

Ulike skattesubjekter skattlegges forskjellig for samme inntektsart. Det gjelder lønnstaker, personlige og upersonlige næringsdrivende. Lønnstakerne har både netto- og bruttoskatt, mens personlige næringsdrivende på grunn av beregningsmåten for pensjonsgivende næringsinntekt, ikke har reell bruttoskatt. Begge disse typene personlige skattesubjekter har imidlertid progressiv inntektsskatt til staten, noe eksempelvis aksjeselskapene ikke har. Selskapsskatten er fortsatt en ren nettoskatt. Disse forskjellene kan også initiere tilpasninger mellom skattesubjekter for å utnytte disse. Tilpasninger som utelukkende er foretatt for å spare skatt, kan imidlertid være ulovlige og bli møtt med gjennomskjeringsbestemmelsen i sktl. §54 første ledd. Disse forskjellene kan også ha betydning ved valg av eieform, men det ligger utenfor dette arbeidet.

Beregningsgrunnlaget for inntektsskatten kan være en funksjon av skjønnsmessige vurderingsprinsipper, være gjenstand for valgfrihet og være en funksjon av tiden. Det er en funksjon av skjønnsmessige vurderingsprinsipper i forbindelse med vurderinger av ukurans i varebeholdninger, prisfallsrisiko for varebeholdninger og varekontrakter (sktl. §50 annet ledd bokstav a), garanti- og serviceavsetninger og nedskrivning på kundefordringer (sktl. §50 annet ledd bokstav a).

Beregningsgrunnlaget er gjenstand for valgfrihet når det gjelder prinsipal eller subsidiær gevinstbeskatningsregel

for aksjer ved betydelig aksjesalg (sktl. §54 annet ledd). Tiden er uavhengig variabel for beregningsgrunnlaget ved salg av aksjer som hverken er næringsaksjer eller ledd i betydelig aksjesalg (lov av 10.12.1971 om gevinstbeskatning ved salg av aksjer, AGL). Det samme gjelder beregningsgrunnlaget for inntektsskatt ved salg av bolig- eller fritidseiendom (sktl. §43 annet ledd bokstavene d til f og femte ledd) og ved salg av gårdsbruk eller skogbruk (sktl. §43 annet ledd bokstav c).

Det eksisterer også forskjeller i oppgjørsmetoder og skattesatser i forhold til andre land. De tilpasningene dette kan gi opphav til ligger utenfor dette arbeidet.

Alle de generelle faktorene som fremmer skatteplanleggingsaktiviteter er til stede i vårt skattesystem. Skattesubjektene vil ha et insitament til å foreta tilpasninger for å oppnå skattefritak, skattereduksjon og/eller skattekreditt.

2.4 Prinsipper for skatteplanlegging for et enkelt skattesubjekt

2.40 Innledning

La oss se nærmere på noen grunnelementer i den økonomiske teorien som er knyttet til det skatteplanleggingsbegrepet jeg har introdusert. Modellene er partielle i den forstand at de bare ser på en skatteutløsende begivenhet under forutsetning av at alle andre forhold holdes uendret. Denne forutsetning holder for de rene disposisjoner, men er ikke fullt ut realistisk for de blandede disposisjoner. Modellene gir likevel innsikt i de overveielser skattesubjektet må gjøre ved valg av tilpasninger. Det er vanskelig å komme nærmere generelle retningslinjer for god skatteplanlegging for næringsdrivende skattesubjekter. Skreddersydde beregninger for de enkelte konkrete beslutningssituasjoner kan derfor gi et annet resultat enn grunnprinsippene i de partielle modellene antyder.

Jeg har heller ikke trukket inn usikkerhet eksplisitt i modellene til tross for at de valg som gjøres må baseres på forventninger om framtidige størrelser. Denne forenklingen er hensiktsmessig ut fra formålet med dette arbeidet. Dog må et skattesubjekt med risikoaversjon ta hensyn til usikkerheten i sin skatteplanlegging. Beslutningsadferden endres når usikkerhet trekkes inn eksplisitt (Mossin 1968).

I den hensikt å rendyrke planleggingsprinsippene ytterligere, antar jeg videre at vi har et perfekt kapitalmarked hvor det ikke er transaksjonskostnader forbundet med valg av skattetilpasninger. Det innebærer at de personlige skattesubjektene søker å maksimere sin nytte ved å foretrekke mer framfor mindre velstand, og at

aksjeselskapene søker å optimalisere ved å maksimere selskapets verdi for aksjonærene.¹⁾

---

¹⁾ I dette kapitlet ser jeg bort fra at skatteplanleggingsbeslutninger ofte foretas av agenter på prinsipalens vegne. Agentene vil ha en splittet lojalitet mellom egne og prinsipalens interesser. Prinsipal-agentmodellen gir en hensiktsmessig analyse i disse situasjonene. Drøfting av agentproblemer i skatteplanlegging er foretatt i kapittel 4.22.

2.41 Relevant kapitalkostnad for skattekreditt

De partielle planleggingsprinsippene vi skal se nærmere på, forutsetter alle at vi kjenner kapitalkostnaden for skattekreditt. Jeg vil derfor gå igjennom noe av forskningen på dette området.

Det skillet som er innført mellom finans- og skatteregnskapene i de anglosaksiske landene, har medført at det stilles krav om regnskapsføring i finansregnskapet av den latente skattegjelden som er knyttet til skattekreditter. Skattekreditt i regnskapsmessig sammenheng har imidlertid et noe annet definisjonsmessig innhold enn i et arbeid om skatteplanlegging. Begrepet er knyttet til tidsforskjellene mellom finansregnskapets og skatteregnskapets inntektsperiodisering. Det omfatter all skattekreditt i inneværende og tidligere perioder som ikke er oppløst på balansetidspunktet (Stepp, 1985:98). Regnskapspresentasjonen har reist en debatt, kanskje spesielt i England og USA, om hvordan den latente skattegjelden skal vurderes i finansregnskapet for å gi best mulig informasjon. Etter at de første røstene reiste seg for å nåverdiberegne skattegjelden (Hill, 1957:360 og Davidson, 1958:179), er det etterhvert blitt en nokså utbredt enighet om at informasjonsaspektet blir best ivaretatt ved å neddiskontere de framtidige skattebetalingene knyttet til skattekreditt. En slik neddiskontering er ikke tillatt i USA i henhold til Accounting Principles Board (APB) Opinion 10 og 11 i påvente av videre studier av diskontering i finansregnskapet generelt (Lemke/Graul, 1981:309).

Mye oppmerksomhet i den videre forskning har vært knyttet til spørsmålet om hvilken diskonteringsfaktor som bør nyttes for skattekreditt.

Keller (1961:81) argumenterer slik:

"...any increase in obligations to pay future sums, even on a contingent basis, increases the total risk in an enterprise."

Han føyer til at siden skattekravet har fortrinnsrett framfor egenkapitalen i de fleste sammenhenger (gjelder også her i landet), er dette risiko som eierne må bære. Det må kompenseres gjennom høyere egenkapitalavkastning. På den annen side framskaffer skattekreditten kapital som bedriften ikke betaler renter for. På grunn av dette forholdet mener Keller at det ikke nødvendigvis er påkrevet med så høy totalkapitalrentabilitet som tidligere.

Keller (1961:118) foreslår en diskonteringsssats på null med denne begrunnelsen:

"The present-value controversy is not applicable in the case of accrual of income taxes, because there is no evidence of implicit interest in the tax charge, and the concept of the capital-attracting rate has not been applied to any other affairs of the business."

Det er også satt fram forslag om å bruke "the internal earning rate of the company" (Black, 1966:84 og 115) som diskonteringsfaktor for skattekreditt. Men denne tilnærmingen må avvises fordi den blander sammen investerings- og finansieringsbeslutninger. Internrenten til investeringsprosjekter bør bare brukes som alternativkost for å vurdere konkurrerende investeringer.

Nürenberg (1972:661) velger også en alternativkostbetraktning, men den er basert på finansieringskilder. Kapitalkostnaden ved å bruke skattekreditt som finansieringskilde vil avhenge av om den brukes i stedet for gjeld eller egenkapital. Hvis skattekreditten brukes i stedet for gjeld, bør diskonteringsfaktoren være gjeldskostnadene. Siden gjeldsrentene er fradragsberettigede, bør den relevante kapitalkostnaden være gjeldsrenter etter skatt. Brukes skattekreditten derimot i stedet for egenkapital, bør diskonteringsfaktoren settes i overen-

stemmelse med egenkapitalkostnadene. Disse kostnadene er ikke fradragsberettigede på bedriftens hånd i USA og det gjør kostnadene før og etter skatt like. Hos oss er reglene noe annerledes for utdelinger til aksjonærene fra årets overskudd fordi utbyttet er fradragsberettiget ved statsskatteligningen på selskapets hånd, men dette utbyttet blir på den annen side skattlagt ved statskatteligningen på aksjonærene hender. Hvis skatte-kreditten både erstatter gjeld og egenkapital, bør diskonteringsfaktoren avspeile et veid gjennomsnitt av kapitalkostnadene.

Dette alternativresonnementet til Nürnberg er videreutviklet av Williams og Findlay (1975:123-24). De er spesielt opptatt av tilfældighetene som ligger i at skattesubjekter med konstant størrelse alltid vil ha et insitament til å hevde at kreditten er et substitutt for egenkapital fordi det vil gi den høyeste diskonterings-satsen. De fortsetter drøftingen av finansieringsalternativer som kan oppfattes som substitutt for skatte-kreditt (Williams/Findlay 1975:125):

"The most nearly similar financial instruments would appear to be income bonds or preferred stock, but even these are not perfect substitutes. In any event, a review of financial attributes of the d.d.t.l. (discounted deferred tax liabilities, min tilføyelse) from the standpoint of the lender would indicate that they would trade at a substantial discount from their face amount if they were available in the financial markets. Indeed, it is the magnitude of this discount which we are attempting to determine."

Williams og Findlay avviser at diskonteringsfaktoren for skattekreditt kan settes lik noen form for felles gjeldskostnader, fordi ulike gjeldstyper ikke er homogene og vil ha forskjellige kostnader. Det finnes ingen gjeldstyper med de samme egenskapene som skattekreditt, og det finnes heller ikke et marked for slik kreditt som kan avspeile den korrekte diskonteringsfaktoren. Den

muligheten som gjenstår er å utlede en faktor med utgangspunkt i finansieringsteorien. De begrunner dette slik (Williams/Findlay 1975:127):

"..., we suggest that the uncertainty of timing of returns, the possibility of total loss with little security in liquidation (both of these attributes also lead to an undesirable - leftward - skewness of expected returns), and the other unfavourable characteristics of the d.d.t.l. would place a potential purchaser in about as risky a position as the stockholders. Thus, we suggest that any sale of d.d.t.l. on the open market would require a promised return roughly equal to the firms cost of equity. Since the d.d.t.l.'s are liabilities, however, this cost would be deductible for taxes."

Williams og Findlay konkluderer derfor at ut fra et rent alternativsynspunkt vil egenkapitalkostnaden etter skatt være en riktig tilnærming til kapitalkostnaden for skattekreditt.

Dette synet er senere utfordret av Wolk og Tearney (1980:126-27) og Wolk et al. (1984:253-5) med tilsvarende fra Findlay og Williams (1981:593-97) og (1985:183-5). Wolk og Tearney anbefaler å bruke en diskonteringsfaktor som avspeiler renten på et usikkert gjeldsbrev av tilsvarende varighet som skattekreditten, men med et tillegg for usikkerhet som skyldes estimeringsproblemer herunder uforutsette faktorer som framføring av uventede tap. Begge har altså som utgangspunkt å finne en risiko-korrigert gjeldskostnad. Det som først og fremst skiller deres resonnement fra Williams og Findlays, er at de vil bruke renten før skatt. De begrunner det med at dette er en beregnet rente som derfor ikke er fradragsberettiget ved skattlegging for låneren. De sier (1980:127):

"The fact that an assumed buyer of deferred tax liabilities could deduct them for tax purposes would therefore appear to be irrelevant from the standpoint

of the borrower."

Dette kan umulig være en riktig betraktning idet likevektsrenten i "markedet for skattekreditt" selvfølgelig vil bli påvirket av fradragretten til kjøper (Miller 1977:270). Egenkapitalkostnaden etter skatt synes å være en bedre tilnærming til kapitalkostnaden for skattekreditt.

Alle disse forslagene til å estimere kapitalkostnadene for skattekreditt har det til felles at de forutsetter at skattekreditten ikke har noen eksplisitte kostnader, slik at det er nødvendig å ty til alternativbetraktninger for å få beregnet kostnaden. Lemke og Graul (1981:309) mener at denne forutsetningen ikke holder og at skattekreditten har sine egne eksplisitte kostnader:

"However, there is an explicit future return to the government on deferred taxes, and, obversely, an explicit future cost of deferred taxes to the firm. That return/cost consists of the future tax payments on any incremental taxable income that the firm may derive from investment of the funds made available to it by way of tax deferrals."

Resonnementet er interessant, men har den svakhet at kostnaden blir avhengig av hva skattekreditten blir investert i. For å unngå dette foreslår Lemke og Graul å ta utgangspunkt i regnskapstall for totalrentabilitet multiplisert med skattesats for å beregne den avkastning myndighetene kan forvente på skattekreditten. Resonnementet blander imidlertid investerings- og finansieringsbeslutninger.

Dette tilbakeblikket på noe av forskningen knyttet til kapitalkostnad for skattekreditt, gir foreløpig grunn til å holde fast ved Williams og Findlays estimering av kapitalkostnad og diskonteringsfaktor for skattekreditt; egenkapitalkostnad redusert for skatt. Kapitalkostnadene for skattekreditt bør muligens være forskjellige avhengig

av hvordan skattekredittene er oppstått. Kreditt-tiden for ulike typer skattekreditt kan være ulik og det bør tilsi forskjellige kapitalkostnader. Det kan tenkes at utviklingen av stadig nye kredittinstrumenter på finansmarkedene, kan gi noen som har de samme egenskapene som enkelte typer skattekreditt.

2.42 Ren skattekreditt-effekt

Vi skal først se hvordan skattekreditt påvirker nåverdien av skattebetalingene. Skattekreditt er forskyvninger i skattebetalinger ved å velge et alternativ framfor et annet. Den er positiv når den gjør nåverdien av skattebetalingene mindre og negativ når den øker nåverdien. Det innebærer at skattekreditt er et relativt begrep som er knyttet til sammenstilling av ulike skattetilpasninger.

La oss se på en enkelt begivenhet som utløser skattlegging. Anta at skatteutgiften er α . Den er et produkt av den marginale skattesatsen, t , og beregningsgrunnlaget, π .

$$\alpha = t * \pi$$

Anta videre at beregningsgrunnlaget (π) er det samme uansett hvilket beskatningsalternativ som velges. Dette vil eksempelvis være tilfellet ved salg av et driftsmiddel. Sktl. §44A-6 gir valget mellom inntektsføring av salgssum etter regnskapsprinsippet eller nedskrivning helt eller delvis mot den aktuelle driftsmiddelsaldoen i salgsåret. Dersom marginalsattesatsen (t) er konstant over tid, vil skatteutgiften (α) bli den samme enten skattesubjektet velger inntektsføring eller eksempelvis hel nedskrivning mot saldo. Beregningsgrunnlaget (π) for begge alternativene vil bestå i differansen mellom salgssum og ligningsmessig nedskrevet verdi. Ved inntektsføring av salgssummen vil dette komme i tillegg til den øvrige inntekten i salgsåret, men samtidig vil eventuell uavskrevet restverdi i driftsmiddelsaldoen bidra til at saldoavskrivningene blir så mye høyere at restverdien vil komme til fradrag i inntektene over en del år. Den samlede nettoinntektsvirkningen i løpet av disse årene vil bli lik salgsgevinsten.

Det samme beregningsgrunnlaget vil komme fram til beskatning ved nedskrivningsalternativet. Netto-reduksjonen av driftsmiddelsaldoen vil være differansen mellom salgsverdien og en eventuell gjenstående restverdi. Gevinsten vil komme fram til skattlegging gjennom reduserte saldoavskrivninger i framtiden.

Med konstant marginalsattesats (t) over tid, vil begge alternativene gi den samme skatteutgiften (α). Selv om den samlede skatteutgiften er identisk alle år sett under ett, gir nedskrivningsalternativet en sterkere forskyvning av skattebetalingene. Dette innebærer en positiv skatte-kreditt i forhold til inntektsføring i salgsåret.

La α_1 være skattebetaling på tidspunkt i fra en enkelt skatteutløsende begivenhet med skatteutgiften α , slik at betalingsprofilen for skatteutgiften kan skrives:

$$\alpha = \sum_{i=0}^n \alpha_1$$

Betalingsperioden for den pådratte skatteutgiften er n år. Med konstant skatteutgift (α), vil nåverdien av skattebetalingene, avhenge av betalingsforløpet for de aktuelle beskatningsalternativer og diskonteringsfaktoren. Diskonteringsfaktoren gir uttrykk for alternativkostnaden etter skatt (Williams/Findlay 1981); $r(1-t)$. Denne faktoren kan forutsettes å være den samme for ulike beskatningsalternativer som følge av en skatteutløsende begivenhet som gir skatte-kreditt. Med disse forutsetningene er det kun betalingsforløpet som avgjør skatte-kredittens størrelse.

La N_k være nåverdien av skattebetalinger som følger av alternativ nr. k :

$$(2.1) \quad N_k = \sum_{i=0}^n \frac{\alpha_1}{[1+r(1-t)]^i}$$

Skattesubjektet bør velge den N_k som er minst; N_{k^*} . Skattekreddittene vil avhenge av hvilke alternativer som sammenstilles slik at nåverdien av kreditten blir differansen ($N_k - N_{k^*}$). I neste kapittel skal vi se nærmere på hvilke ordninger som er gjensidig utelukkende, og bør betraktes på denne måten.

Nåverdien av skattebetalingene blir *ceteris paribus* mindre jo lenger en kan utsette skattebetalingene forutsatt at skattekredditten er gratis (eksempelvis uten sikkerhetsstillelse).

2.43 Endringer i forventet marginalsattesats

Marginalsattesatsen kan endres over tid. Det kan komme av at nettoinntekten svinger fra år til år. For personlige næringsdrivende betyr det at marginalsatten endres på grunn av progresjonen ved statsskatteligningen. Aksjeselskapene har derimot proporsjonal inntektsskatt slik at marginalsattesatsen ikke blir påvirket av slike svigninger. Det samme gjelder ulike gevinster som skal skattlegges for seg selv med flat sattesats (eksempelvis skattepliktige gevinster fra aksjesalg).

En personlig næringsdrivende vil selv ha en forventning om framtidig nettoinntektsutvikling og dermed forventet marginalsatt. Slike forventningsverdier for marginalsattesatser i framtidige perioder vil ha betydning for vurdering av skattemessige tilpasninger ved tidspunkt i . Her forutsetter vi at det ikke er usikkerhet knyttet til marginalsatteendringene.

Endringer i marginalsattesatser kan også skyldes de årlige skattevedtak. Stortinget bestemmer sattesatsene for ett år om gangen. Skattesubjektenes forventninger om endringer i marginalsattesatsene kan påvirke deres tilpasninger.

Anta at det forventes en endring i marginalsattesatsen slik at $t_1 \neq t_{1+1}$. Vi forutsetter at beregnings- og betalingstidspunkt for skatt faller sammen. Betalings- tidspunkt for skatten påvirker både størrelsen på skatteutgiften og nåverdien av den.

$$(2.2) \begin{cases} \alpha_1 &= t_1 * \pi \\ \alpha_{1+1} &= t_{1+1} * \pi \end{cases}$$

Hvis skattesubjektet forventer en endring i marginalsattesatsen, vil det ceteris paribus trekke i retning av

å endre betalingstidspunktet. En forventet økning i marginalsattesatsen ($t_i < t_{i+1}$) vil ceteris paribus gjøre det mer fordelaktig å framskynde beskatningen, mens en forventet nedgang ($t_i > t_{i+1}$) vil virke motsatt. Forventes en nedgang i sattesatsen, vil virkningen av dette trekke i samme retning som skattekreditteffekten; nemlig i retning av å utsette beskatningen. Når det ventes en skatteøkning, vil det trekke i motsatt retning av skattekreditteffekten. Spørsmålet blir da hvilken effekt som er sterkest.

Vi skal se på to alternativer kalt (k) og (k+1). Alternativ (k) innebærer betaling av skatten på tidspunkt i og alternativ (k+1) betaling på tidspunkt i+1. Generelt kan nåverdien av skattebetaling på tidspunkt i skrives:

$$N_k = \frac{\alpha_i}{[1+r(1-t_i)]^i}$$

Beregnes og betales skatten i stedet på tidspunkt i+1 blir nåverdien:

$$N_{k+1} = \frac{\alpha_{i+1}}{[1+r(1-t_i)]^i [1+r(1-t_{i+1})]}$$

Vi kan nå finne ut når alternativene (k) og (k+1) er identiske. Ved å substituere (2.2) i uttrykkene for nåverdiene ovenfor og sette $N_k = N_{k+1}$ får vi:

$$(2.3) \quad \frac{t_{i+1} - t_i}{t_i} = r(1-t_{i+1})$$

Et skattesubjekt vil være indifferent mellom skattebetaling på tidspunktene i+1 og i når den relative endringen i forventede marginalsattesatser i disse periodene akkurat er lik skattekredittvirkningen (dvs. renteffekten etter skatt) ved å utsette betalingen fra

periode i til $i+1$; $r(1-t_{i+1})$.

Denne virkningen blir ofte oversett av planleggere som ikke nytter nåverdibetraktninger. I Standard Federal Tax Reporter (CCH 1988) heter det:

"There is no tax advantage in deferring income to the following year if the deferred income will be taxed at a higher rate due to tax law change."

Hvis det forventes en reduksjon i marginals-katten; $t_{i+1} < t_i$, vil både dette og skattekreditt-effekten gjøre det lønnsomt å velge det alternativ som utsetter skattebetalingen. Dette følger av (2.3) der $r(1-t_{i+1})$ må være negativ for å skape likhet når marginals-katten øker fra tidspunkt i til $i+1$. Vi vet imidlertid at både rentefaktoren $r > 0$ og marginals-kattesatsen $0 \leq t_{i+1} \leq 1$. Vi kan dermed slutte at det ceteris paribus alltid vil være lønnsomt å utsette skattebetalingen fra i til $i+1$ når det forventes en nedgang i marginals-kattesatsen.

Hvis det derimot forventes en marginals-katteøkning; $t_{i+1} > t_i$, vil det fortsatt være lønnsomt å utsette skattebetalingen til $i+1$ så lenge den relative marginals-katteøkningen er mindre enn skattekreditt-effekten;

$$\frac{t_{i+1} - t_i}{t_i} < r(1-t_{i+1})$$

Skatteberegning og betaling bør framskyndes til tidspunkt i når den forventede relative marginals-katteøkningen er større enn skattekredittfordelen ved å utsette betalingen;

$$\frac{t_{i+1} - t_i}{t_i} > r(1-t_{i+1})$$

2.44 Endringer i skattegrunnlaget

Skattegrunnlaget, π , kan i noen tilfeller være en funksjon av tiden. Dette har vi flere eksempler på i skattelovgivningen. Eksempelvis er skattepliktig gevinst ved salg av bolig- og fritidseiendommer avhengig av eie- og brukstid, mens skattleggingen av visse aksjesalgsgvinster er avhengig av eietiden. Bruk av reglene for betingede skattefrie avsetninger innebærer ofte både skattekreditt og delvis skattefritak. Delvis skattefritak er avhengig av at fondsmidlene brukes til investeringer i samsvar med avsetningsbetingelsene. Både SF-avsetninger og DU-avsetninger er eksempler på ordninger som reduserer skattegrunnlaget når investeringsforpliktelsen er oppfylt. Disse tilfellene illustrerer at skattegrunnlaget kan falle fra tidspunkt i til $i+1$; $\pi_i > \pi_{i+1}$.

Regelendringer kan utvide beskatningsområdet. En begivenhet som tidligere ikke utløste beskatning, kan dermed bli underlagt skattlegging. Det kan innebære at $\pi_i < \pi_{i+1}$. Et eksempel er innføring av skatteplikt for visse aksjesalgsgvinster ved lov av 10.12.1971 om gevinstbeskatning ved salg av aksjer (AGL).

Felles for disse eksemplene er at tidspunktet for handlingene eller de skatteutløsende begivenhetene har betydning både for beregningstidspunktet og for størrelsen på skattegrunnlaget. Skattesubjektet kan selv påvirke avhendings- og investeringstidspunkter og dermed størrelsen på skattegrunnlaget og skatteutgiften. Betalingsprofilen for skatteutgiften kan også påvirkes gjennom ulike oppgjørsordninger dersom kontantprinsippet skal legges til grunn (sktl. §45 sjuende ledd, jf. §41 sjuende og tiende ledd). Dette skal behandles grundigere i kapittel 3. Her forutsetter vi at betalingstidspunktet faller sammen med den skatteutløsende begivenheten.

La oss se på noen økonomiske virkninger av endringer i beskatningsgrunnlaget; $\pi_1 \neq \pi_{1+1}$. Betalings- og beregningstidspunktet påvirker nåverdien både gjennom skatte-kreditt-effekten og endringen i skatteutgiften som følge av forandringen i skattegrunnlaget.

$$(2.4) \begin{cases} \alpha_1 &= t * \pi_1 \\ \alpha_{1+1} &= t * \pi_{1+1} \end{cases}$$

La oss se på to beskatningsalternativer. Det første alternativet innebærer skatteberegning og betaling på tidspunkt i og det andre på tidspunkt $i+1$. Skatte-kreditt-effekten vil isolert sett dra i retning av å utsette beregning og betaling av skatt til $i+1$. Hvis $\pi_1 > \pi_{1+1}$, vil dette dra i samme retning. I dette tilfellet vil det alltid være lønnsomt å utsette skatteberegning og betaling til tidspunkt $i+1$.

Hvis $\pi_1 < \pi_{1+1}$, vil økningen i skattegrunnlaget dra i motsatt retning av kreditt-effekten. Hvorvidt skatte-kredittalternativet fortsatt gir lavest nåverdi for skatteutgiften, avhenger av om kreditt-effekten oppveier virkningen på nåverdien av det økte skattegrunnlaget. Alternativene er likeverdige når:

$$(2.5) \frac{\pi_{1+1} - \pi_1}{\pi_1} = r(1-t)$$

Så lenge den relative økning i skattegrunnlaget fra tidspunkt i til $i+1$ er mindre enn skattekreditt-effekten;

$$\frac{\pi_{1+1} - \pi_1}{\pi_1} < r(1-t)$$

vil nåverdien av skatteutgiften fortsatt være lavest ved å utnytte skattekreditten. Imidlertid vil det lønne seg

å droppe skattekredittalternativet dersom den relative økningen i skattegrunnlaget overstiger kredittteffekten;

$$\frac{\pi_{i+1} - \pi_i}{\pi_i} > r(1-t)$$

Det mest ekstreme eksempel på at det kan være lønnsomt å framskynde skattebetalingen, er det tilfellet hvor det innføres skatt på en begivenhet som tidligere ikke ble skattlagt. Vi ser at uttrykket for relativ endring i skattegrunnlaget går mot uendelig når det tidligere skattegrunnlaget nærmer seg null;

$$\pi_i \longrightarrow 0 \quad \longrightarrow \quad \lim \frac{\pi_{i+1} - \pi_i}{\pi_i} \longrightarrow \infty$$

I et tilfelle hvor det skal innføres skattlegging av en begivenhet på tidspunkt $i+1$ som tidligere har vært skattefri, vil det alltid lønne seg å forsøke og framskynde begivenheten til tidspunkt i .

2.45 Binding av skattekreditten

I mange tilfeller er det ikke nødvendig å stille sikkerhet for skattekreditt. Det gjelder eksempelvis nedskrivning av varebeholdning, skattemessige meravskrivninger, framføring av negativ saldo, avsetning til konsolideringsfond m.v. Dette er rene disposisjoner og de økonomiske konsekvensene vil bli som vist i de partielle modellene. Det samme vil være tilfellet når skatte subjektet kan sikre skatteansvaret ved en begivenhet gjennom en garanti i stedet for ved bankinnskudd. Skattekreditten vil dermed fortsatt gi en likviditetstilførsel som kan brukes i næringsdriften.

Mange skattekredittordninger i lovgivningen inneholder krav om binding av hele eller deler av kreditten. Dette gjelder eksempelvis for betingede avsatte gevinster etter sktl. §45 åttende til tiende ledd. Skattekreditten på slike gevinster kan sikres enten gjennom sperret bankinnskudd på 50% av gevinstbeløpet eller ved en ubetinget garanti for tilsvarende beløp uten tidsbegrensning fra bank, forsikrings- eller finansieringsselskap. Likeledes finnes det sikringskrav i form av sperrede bankinnskudd for skattekreditten for DU-avsetninger og SF-avsetninger.

Ved binding i bank vil likviditetstilførselen ved utsatt skattebetaling helt eller delvis bli motvirket av innbetaling på sperret bankkonto. De partielle modellene med minimalisering av nåverdien av skattebetalingene gir ikke en tilfredstillende beskrivelse i disse tilfellene. Disse partielle modellene vil være upåvirket av likviditetstappingen til bankinnskudd for sikring av det latente skatteansvaret. I disse tilfellene må nåverdi-beregningen utvides til å omfatte alle endringer i betalingsstrømmene som følger av en disposisjon. Dersom det er stilt investeringsbetingelser til disposisjonen, må de likviditetsmessige virkningene av å oppfylle disse også tas med i beregningen. Dessuten må betalingsstrømmene

fra investeringen med i beregningen for å avgjøre om de samlede disposisjoner gir en positiv nåverdi etter skatt. Slike investeringskalkyler er vist i litteraturen, eksempelvis Boye (1982) og Drange og Torgrimsen (1984) som viser beregninger av lønnsomhet ved å benytte betingede skattefrie avsetninger.

2.46 Skattekreditt og skatteregimer

Skattekredittbegrepet står sentralt i all skatteplanlegging. I et arbeid om skatteplanlegging er det de økonomiske virkningene av ulike tilpasninger som er viktige. De økonomiske virkningene av skattekreditt vil imidlertid avhenge av det aktuelle skatteregimet (reguleringen) som råder. I dette avsnittet skal vi sammenligne de økonomiske virkningene under fire ulike skatteregimer. Det innebærer at vi ser på en skattemessig disposisjon, men endrer skatteregimet for å se hvordan det endrer verdien av skattekreditten.

Jeg bygger på fire skatteregimer som Miller og Scholes (1982) brukte for å bedømme virkningene av belønningssystemer for ledere. Denne tilnærmingen kan også nyttes til å bedømme virkningene av forskjøvet skattebetaling for næringsdrivende skattesubjekter under disse skatteregimene.

De fire skatteregimene har alle sine paralleller i det norske skattesystemet. De kan beskrives slik:

* "Full beskatning": Et regime som forutsetter full skattlegging av inntekt. Avkastningen av investert beskattet inntekt blir også beskattet.

** "Etter skatt-kreditt": (After-tax deferral) Et regime som forutsetter full beskatning av inntekt. Avkastningen av beskattet inntekt blir ikke beskattet før den tas ut. Det vil si skattekreditt på avkastning av investering foretatt med beskattede midler.

*** "Etter skatt-fritak": (After-tax exeption) Et regime som forutsetter full beskatning av inntekt. Avkastningen av beskattet inntekt er skattefri. Det vil si at skattekreditten er evig på avkastningen av investering foretatt med beskattede midler.

**** "Før skatt-kreditt": (Before-tax deferral) Et regime som forutsetter at ikke beskattet inntekt kan investeres. Avkastningen av ikke beskattet inntekt blir ikke beskattet før den tas ut. Det vil si skatte-kreditt på avkastningen av investering foretatt med ubeskattede midler.

En "etter skatt-kreditt" innebærer altså utsatt skattebetaling uten rentebelastning på inntekter fra investeringer, eksempelvis i verdipapirer, som er kjøpt med beskattede midler. Dersom avkastningen er skattefri, er det et spesialtilfelle; "etter skatt-fritak". Ordningen med premieobligasjoner er et slikt eksempel, der det investeres beskattede midler og den framtidige avkastningen er gjort skattefri i h.t. sktl. §43 første ledd.

En "før skatt-kreditt" er dermed utsettelse av skattebetaling uten rentebelastning på investeringer foretatt med ubeskattede midler. Dette vil være tilfellet for de betingende skattefrie fondsavsetningene. Disse avsetningene er fradragsberettigede i avsetningsåret og gir opphav til ytterligere skattekreditt og skattefritak ved senere investering. Hvis vi investerer ubeskattede midler i et "verdipapir" der avkastningen også akkumuleres uten skattlegging inntil uttak, er det et eksempel

på skattekreditt for både investering og avkastning. Dette er i dag tilfellet for premiene til pensjonsforsikring som er fradragberettigede etter sktl. §44 første ledd bokstav k eller annet ledd, og der forsikringsselskapet akkumulerer avkastning uten å bli skattlagt. Skattleggingen skjer først når pensjonene blir utbetalt, jf. sktl. §42 første ledd.

De generelle virkningene av disse skattekredittordningene kan vises ved å sammenligne dem med investering av beskattede midler der avkastningen beskattes løpende (full beskatning). Fordelene med å utnytte skattekredittordninger vises i modellen og dessuten hvilke skatteregimer som gir de største fordelene.

Anta at vi følger et næringsdrivende skattesubjekt i 3 perioder. Ved slutten av hver av de 2 første periodene investeres "overskuddet" i risikofrie obligasjoner eller andre verdipapirer som gir en årlig avkastning før skatt på r_* (dvs. r_* = risikofri rente før skatt). Sluttverdien av denne investeringen ved slutten av periode 3, S_3 , viser verdien av skattekreditten under de ulike regimene.

For enkelthets skyld forutsettes at inntektene er skattepliktige og kostnadene fradragberettigede ved inntektslikningen. Dessuten antar vi at inntektene er lik innbetalingene (R_i) og kostnadene lik utbetalingene (C_i) for periode nr. i ($i = 1, 2$). I hver periode er $R_i > C_i$. Modellen ser bort fra ikke-betalbare kostnader som skattemessige avskrivninger.

Vi antar i første omgang at skattesubjektets marginalskattesats er konstant og lik t .

"Full beskatning" forutsettes altså å være et skatteregime som innebærer at innbetalingsoverskuddet ("overskuddet") skattlegges. Beløpet etter skatt investeres i risikofrie obligasjoner hvis avkastning er skattepliktig i den perioden det er opptjent. "Full beskatning"-

regimet gir denne sluttverdien:

$$\begin{aligned}
 & * \\
 (2.6) \quad S_3 &= (R_1 - C_1)(1-t)[1+r_*(1-t)]^2 \\
 & \quad + (R_2 - C_2)(1-t)[1+r_*(1-t)]
 \end{aligned}$$

Endres skatteregimet slik at det beskattede innbetalingsoverskuddet fortsatt investeres i risikofrie obligasjoner, men med utsatt skattebetaling på avkastningen til utløpet av periode 2; dvs. "etter skatt-kreditt". Den vil gi en høyere sluttverdi for skattesubjektet fordi skatten på renten i periode 1 kan investeres i den resterende kredittperioden, og den vil gi et positivt tilskudd også etter skatt. Det kommer fram i (2.7) nedenfor:

$$\begin{aligned}
 & ** \\
 S_3 &= (R_1 - C_1)(1-t)[1+(2r_*+r_*^2)(1-t)] \\
 & \quad + (R_2 - C_2)(1-t)[1+r_*(1-t)]
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 & ** \quad * \\
 (2.7) \quad S_3 &= S_3 + tr_*(R_1 - C_1)(1-t)r_*(1-t)
 \end{aligned}$$

Endrer vi skatteregimet ytterligere til å omfatte investering av beskattet innbetalingsoverskudd i obligasjoner der avkastningen er skattefrie, kalte vi dette regimet "etter skatt-fritak". Dette kan illustreres ved beskatning av premieobligasjoner, selv om rente- og risikoforutsetningene ikke vil holde fullt ut for slike investeringer. Under dette skatteregimet vil sluttverdien øke i forhold til (2.7):

$$\begin{aligned}
 & *** \\
 S_3 &= (R_1 - C_1)(1-t)(1+r_*)^2 + (R_2 - C_2)(1-t)(1+r_*) \\
 & *** \quad ** \\
 (2.8) \quad S_3 &= S_3 + tr_*(R_1 - C_1)[1+(1+r_*)] + tr_*(R_2 - C_2)
 \end{aligned}$$

Flere aktuelle ordninger gir skattesubjektet muligheter

til å kreve skattemessig inntektsfradrag for avsetninger til senere investeringer. Det innebærer investering av ubeskattede midler til risikofri rente i kredittperioden. Anta at avkastningen kan akkumuleres til rente før skatt og at skatteberegning og betaling skjer ved slutten av tredje periode. Dette skatteregimet som ble kalt "før skatt-kreditt", innebærer forskjøvet skattebetaling på både innbetalingsoverskudd og avkastning (se 2.9).

Anta at "overskuddet" i periode nr. i ($i = 1, 2$) i sin helhet avsettes og investeres risikofritt. Avsetningen som utligner "overskuddet" blir $\pi_i = R_i - C_i$. Sluttverdien under dette skatteregimet blir:

****

$$S_3 = \pi_1(1+r_*)^2(1-t) + \pi_2(1+r_*)(1-t)$$

****   ***

(2.9) $S_3 = S_3$

Ifølge (2.9) er "før skatt-kreditt" slik den her er definert akkurat ekvivalent med "etter skatt-fritak". Det gjelder når skattesubjektets marginalsattesats er konstant over hele tidsforløpet. Likeledes forutsetter modellen at "overskuddet" kan investeres til en gitt risikofri rente som også er konstant. En del av de norske skattekredittordningene forutsetter binding av midler som sikkerhet for latent skatt, og det hindrer skattesubjektet å plassere midlene til markedets risikofrie rente.

****

"Før skatt-kreditt" (S_3) vil dominere "etter skatt-

***

fritak" (S_3) dersom marginalsattesatsen faller i periode 3. Det omvendte er tilfellet dersom marginalskatten øker i periode 3. Skattesubjektet kan utnytte slike intertemporære skatteendringer. Det gjelder personlige skattesubjekt der den progressive inntektskatten fører til svingninger i marginalsatten ved inntektsendringer.

Modellen viser at de tre stiliserte ordningene med skatte­kreditt er skattefordelaktig i forhold til investering med beskattede midler der avkastningen skattlegges løpende. Dessuten er det slik at en ordning der skatte­subjektet kan investere ubeskattede midler og samtidig oppnå skatte­kreditt for avkastningen, som regel vil dominere en ordning med investering av beskattede midler.

2.47 Skattekredittens varighet: Noen forskningsresultater

Skattekreditt knyttet til lagerreserver, garanti- og servicefond m.v. må vedlikeholdes med tilsvarende avsetninger hvert år for ikke å bli oppløst. Når det gjelder skattemessige meravskrivninger (anleggsreserver), har Davidson (1958) vist hvordan hvordan vekst og/eller inflasjon kan bidra til å opprettholde skattekreditt knyttet til slik avskrivning på driftsmidler på permanent basis. Selv sterke regelmessige svigninger i investeringstakten trenger ikke være tilstrekkelig til å oppveie virkninger av en sterk vekst i investeringene (Livingstone 1967). Det viste undersøkelser hos private kraftselskaper i USA.

Det finnes bred støtte for Davidsons hypotese om at den samlede skattekreditten vil ha en tendens til å vokse. Denne forskningen hadde som hensikt å vurdere "comprehensive tax allocation" som hensiktsmessig regnskapsmetode, men sett fra et skatteplanleggingssynspunkt forteller resultatene også at denne kreditten kan sees på som langsiktig.

De fleste studier viser at reduksjonene i skattekreditt er sjeldne og tallmessig små i forhold til veksten (Price Waterhouse & Co 1967, Voss 1968 og Cawsey et al. 1973). Senere empirisk forskning tyder på at antall selskaper som viser nedgang i skattekreditt og de beløpmessige reduksjonene, er noe større enn de første studiene tydet på, men det rokker ikke ved hovedkonklusjonen (Herring/Jacobs 1976 revidert av Davidson et al. 1977 og Lantz et al. 1977).

Et skattesubjekt som viser nedgang i sin samlede skattekreditt ett år, trenger ikke nødvendigvis å betale mer skatt dette året. Det er tilfellet dersom skattekreditten løses opp i et år med tap. Wise (1986) har undersøkt 100 selskaper i New Zealand i perioden 1973-81.

Han undersøkte både hyppigheten av og størrelsen på økninger og reduksjoner i samlet skattecreditt, og fulgte opp med å studere om reduksjonene i skattecreditt førte til økte skattebetalinger i oppløsningsåret. Undersøkelsen bekrefter at samlet skattecreditt øker i de fleste selskaper og økningene er i gjennomsnitt 7,6 ganger større enn reduksjonene hele perioden sett under ett. Selv om de beløpmessige reduksjonene ikke var store, viste det seg at i gjennomsnitt 78,4% av den reduserte skattecreditten i perioden kom fram til beskatning.

Mye tyder på at skattecreditten kan betraktes som en langsiktig kapitalkilde også her i landet. Jeg er imidlertid ikke kjent med forskningsresultater fra tilsvarende norske undersøkelser.

2.5 Skatteplanlegging med parvise skattesubjekt-konstellasjoner

2.50 Innledning: Økonomiske relasjoner mellom enkelt-aktører

I modellene foran har vi utelukkende sett på de økonomiske virkningene av ulike skattetilpasninger for et enkelt skattesubjekt. Dette avsnittet skal utvide rammen for skatteplanlegging til å omfatte flere selvstendige skattesubjekter. Skattelovgivningen gir flere muligheter til ordninger mellom bedrift og ansatte, mellom bedrift og eiere samt mellom bedrifter. Jeg skal gi eksempler på skatteplanlegging knyttet til disse parvise skattesubjekt-konstellasjoner. Men jeg opprettholder avgrensningen mot skattemotiverte ordninger mellom bedrifter som ikke tilhører samme skattekonsern. En utvidelse til også å omfatte disse relasjonene ville helt sprengt rammen for dette arbeidet. Det måtte i så fall omfatte spørsmål knyttet til skattemessig diskriminering ved "buy/lease", "sale/lease-back" osv. Disse beslutningene utgjør imidlertid viktige deler av bedriftens skatteplanlegging selv om de ikke er med i dette arbeidet.

De skattemessige virkninger av transaksjoner kan være forskjellig for de involverte skattesubjektene. Dersom transaksjonene er et ledd i skattemotivert planlegging, er det rimelig å anta at minst en av de involverte subjektene må ha en skattemessige fordel uten at den andre har skattemessige ulemper. Det er derimot sjelden forenlig med skatteplanleggingsbegrepet i kapittel 2.1 med transaksjoner der den ene parten oppnår skattemessige fordeler som overstiger de økonomiske ulemper for den andre parten, og der denne ulempen kompenseres av førstnevnte. Slike transaksjoner kan rammes av gjennom-

skjæringsbestemmelsen i sktl. §54 første ledd.

Transaksjoner som viser seg å være skattefordelaktige eller skattenøytrale for de berørte parter, kan også ha insentiv-, produktivitets- eller fordelingsmål. En ordning er dermed skattefordelaktig når minst en av partene har skattemessige fordeler uten at den annen part har skattemessige ulemper. Skattefordelaktige ordninger vil jeg anse som et ledd i skattemotivert planlegging.

Begrepet skattenøytral gir uttrykk for at et handlingsalternativ er skatteøkonomisk ekvivalent med et konkurrerende alternativ for et skattesubjekt. Et skattefordelaktig alternativ er følgelig skatteøkonomisk bedre enn et konkurrerende, mens et skatteufordelaktig alternativ er dårligere.

Jeg vil analysere transaksjonene mellom skattesubjektene i lys av dette begrepsapparatet. Samlet skattestatus for en transaksjon blir påvirket av de vridningsfaktorene i skattesystemet som ble behandlet i kapittel 2.3. Dersom de involverte skattesubjektene skattlegges forskjellig for en og samme inntektsart og/eller har forskjellige marginalsattesatser, vil det være grunnlag for skattefordelaktige transaksjoner (tilpasninger) mellom dem. I tillegg kan også usikre eller forskjellige vurderingsprinsipper, inntektskriterier og periodiseringsprinsipper være insitamenter til skattemotiverte tilpasninger mellom to skattesubjekter.

La oss se på inntektstransaksjoner mellom en yter og en mottaker på et prinsipielt grunnlag. For yteren vil utbetalingen eller kostnaden (avhengig av periodiseringsprinsipp) enten være fradragsberettiget eller ikke-fradragsberettiget. Tilsvarende vil inntekten (eller innbetalingen) være skattepliktig eller skattefri for mottakeren. Ceteris paribus vil yteren foretrekke fradragsberettigede transaksjoner, mens mottakeren foretrekker skattefrie inntekter. Vi kan dele inn transaksjonene i fire hovedgrupper.

Fig. 2.1 Transaksjonstyper etter skattestatus

Skatte- subjekt: Transak- sjon:	Yter	Mottaker
A	Fradrag	Ikke skatteplikt
B	Fradrag	Skatteplikt
C	Ikke fradrag	Ikke skatteplikt
D	Ikke fradrag	Skatteplikt

Skatteplanlegging vil primært strebe mot transaksjoner av type A, mens transaksjoner av typene B og C vil være sekundære ønsker. Alle disse transaksjonene kan være skattefordelaktige avhengig av hva som er alternativtransaksjonen. Transaksjoner av type D vil skatte-subjektene ha felles interesse av å unngå.

Enhver inntektstransaksjon kan helt eller delvis henføres til disse fire transaksjonstypene. Transaksjon A foreligger når en låntaker betaler gjeldsrenter til en skattefri långiver, eksempelvis visse stiftelser. Hvis låntakeren i stedet betaler gjeldsrentene til en ordinær kreditor, er det eksempel på transaksjon B. Transaksjon C har vi for gaver utenom arbeidsforhold, men også for gjenstandsgaver i arbeidsforhold (innen visse beløpsgrenser) utenom de situasjonene som betinger skattefrihet for mottaker (lang og tro tjeneste samt jubileums- og oppmerksomhetsgaver, kgl.res. av 02.09.1977 om skattefrihet for visse naturalytelser), når arbeidsgiver selv ikke krever fradrag. Transaksjon D har vi eksempelvis ved kjøp av varer og tjenester til privat bruk.

Det som avgjør den endelige skattestatusen til disse transaksjonene, er marginalsattesatsene til yter og mottaker. Men også vurderings- og periodiseringsreglene kan få betydning. Vi skal studere noen slike ordninger mellom bedrift og ansatte og mellom selskap og dets aksjonærer.

2.51 Skattemotiverte ordninger mellom bedrift og ansatte

Drøftingen av transaksjoner mellom bedriften som selvstendig skattesubjekt og de ansatte på den annen side, avgrenses til ulike lønnsordninger. Avlønningsformene kan ha forskjellige skatteøkonomiske virkninger. Jeg skal se på tre hovedgrupper; en ordning blant de såkalte "deferred compensation plans" omtalt i Tritt (1978) som også kan være aktuell under norske skatteregler, videre tilbud om kjøp av aksjer til underkurs i "eget" selskap og til sist frynsegoder med skattefordeler.

2.510 "Deferred Compensation"

Deferred compensation innebærer ordninger der den ansatte blir tilbudt ulike former for lønnsutbetaling i framtida. Enkelte ordninger kan være knyttet til belønningssystemer som tar sikte på å øke de ansattes arbeidsinnsats, mens andre kan være rene pensjonsplaner. Artikkelen av Miller og Scholes (1982) nevnt i kapittel 2.46 inneholder en gjennomgang av slike amerikanske belønningssystemer for ledere. I dette arbeidet er det ikke insentivvirkningene, men skattevirkningene som ledd i skatteplanleggingsaktiviteter som interesserer. Jeg vil derfor se hvilken skattestatus en av ordningene vil få for bedrift og ansatt ut fra norske skatteregler.

Den enkleste formen for "deferred compensation" er en ordning der den ansatte gir avkall på lønn eller lønns tillegg idag mot å få løfte om en tilleggslønn på et bestemt framtidig tidspunkt. Dette kan betraktes som om bedriften utsteder et tenkt "gjeldsbrev" til den ansatte. Bedriften kan foreta en sikringsoperasjon ("hedging") ved

å investere lønnsreduksjonen etter skatt til risikofri rente. Likviditetsvirkningen av disse transaksjonene blir i sum null for bedriften. Den vil da akkumulere renteinntekter som minst må dekke den lovede tilleggs-lønnen for den ansatte.

Hvilke betingelser som må være oppfylt for at slike lønnsforskyvningsordninger skal ligge innenfor skattelovgivningen, hører naturlig under kapittel 3.2 Periodiseringsprinsipper. Men dersom ordningen utformes slik at det er umulig for den ansatte å få utbetalt lønnen før i neste periode, skulle kontantprinsippet hovedkrav være innfridd. Bedriften skal i henhold til regnskapsprinsippet ha fradrag for lønnsforpliktelsen i det år den er pådratt. Hvorvidt dette blir godtatt er vanskelig å si. For ordens skyld viser jeg virkningene både i det tilfellet bedriften utgiftsfører lønnen først i utbetalingsåret og i det tilfellet den regnes for pådratt før utbetalingsåret. I skatteplanleggingssammenheng vil en ordning med lønnsforskyvning være skattefordelaktig dersom minst en av partene oppnår fordeler uten at det påfører den andre ulemper.

La t_e stå for marginals-katten til det næringsdrivende skattesubjektet og t_p være marginals-katten på renteinntekt til en ansatt, mens t_{p^*} er den ansattes marginals-katt på lønn som er undergitt bruttobeskatning. Vi vet at $t_p < t_{p^*}$. La videre Δw_i være avkall på lønn eller lønnstillegg i periode nr. i , mens r^* fortsatt er rente før skatt på risikofrie plasseringer. Vi ser i første omgang bort fra arbeidsgiveravgift.

En ansatt som ikke aksepterer lønnsreduksjon i periode i mot å få en tilleggs-lønn i periode $i+1$, vil kunne investere denne nettolønnen til rente etter skatt. Vedkommende vil dermed ha disponibelt i periode $i+1$;

$$(2.10) \quad \Delta w_{i+1} = \Delta w_i (1-t_{p^*})[1+r^*(1-t_p)]$$

En ansatt vil kun akseptere lønnsforskyvningsordningen

dersom tilleggslønnen som loves ved slutten av periode $i+1$, gir like mye som det å få et lønnstillegg i dag som plasseres av den ansatte selv. Det næringsdrivende skattesubjektet gjennomfører sikringsoperasjonen for å møte den lovede kompensasjonen (Δw_{i+1}^*) ved å investere lønnsreduksjonen i periode nr. i etter skatt ($\Delta w_i(1-t_c)$) i risikofrie obligasjoner ¹⁾. Bedriften får da utbetalt i slutten av periode $i+1$:

$$\Delta w_i (1-t_c)[1+r^*]$$

---

¹⁾ Dersom bedriften investerer lønnsreduksjonen eller det utsatte lønnstillegget etter skatt i et sikkert verdipapir som skal tjene som sikkerhet for lønnstakeren, kan ikke dette være et negotiabelt verdipapir. Kontantprinsippet vil i så fall kunne anvendes overfor lønnstakeren slik at han/hun vil bli skattlagt i plasseringsåret (sktl. §41 sjuende ledd). Samtidig må et slikt verdipapir være beskyttet mot arbeidsgiverens øvrige kreditorer ved en konkurs. Hvorvidt det er juridisk mulig å skape et slikt alternativ, er ikke avgjørende for resonnementet. Hele ordningen kan gjennomføres uten denne sikringsoperasjonen ved at arbeidstakeren bærer risikoen i kredittperioden mot et rentetillegg.

Renteavkastningen, $\Delta w_1(1-t_c)r^*$, er skattepliktig for det næringsdrivende skattesubjektet, men dette er den kompensasjonen som inngår i tilleggslønnen som skal utbetales i slutten av periode $i+1$, og det gir tilsvarende inntektsfradrag for bedriften. Samtidig må det næringsdrivende skattesubjektet betale ut det opprinnelige lønnsbeløpet Δw_1 , men får fradrag for resten av tilleggslønnen, slik at den derav følgende skattereduksjonen kan utbetales som en del av Δw^{**}_{i+1} . Det næringsdrivende subjektet kan dermed utbetale;

$$\begin{aligned}\Delta w^{**}_{i+1} &= \Delta w_1(1-t_c)(1+r^*) + \Delta w_1 * t_c \\ &= \Delta w_1 [1+r^*(1-t_c)]\end{aligned}$$

Når dette utbetales til den ansatte ved utløpet av periode $i+1$, vil det bli skattlagt på vedkommendes hånd. Tilleggslønnen etter skatt (Δw^{**}_{i+1}) blir

$$(2.11) \quad \Delta w^{**}_{i+1} = \Delta w_1(1-t_p^*)[1+r^*(1-t_c)]$$

Lønnsforskyvning til periode $i+1$ med rentekompensasjon (2.11) er ekvivalent med lønnsutbetaling i periode i (2.10) når marginals-katten på renteavkastningen er lik for det næringsdrivende skattesubjektet og den ansatte;

$$(2.12) \quad \Delta w_{i+1} = \Delta w^{**}_{i+1} \quad \text{når } t_p = t_c$$

Ordningen er skattenøytral for begge skattesubjektene når marginals-katten for lønns-takerens renteinntekt og marginals-katten til det næringsdrivende skattesubjektet er like. Imidlertid vil det ofte være forskjeller i marginals-katt for renter mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Aksjeselskaper har en marginals-katt på 39,1%, mens arbeidstakere kan ha marginals-katter opp til 45,6% på renteinntekter for 1989 (og opp til 48% i 1988). Hvis $t_p > t_c$, vil en lønnsforskyvningsordning ceteris paribus være skattefordelaktig. I et slikt tilfelle vil den ansatte ha fordel av å "låne" selskapet en del av lønnen, fordi selskapet har mulighet til å gi den ansatte

høyere avkastning etter skatt enn egen risikofri investering ville gi. Denne skattefordelen skyldes strengt tatt ikke skattekreditten, men at den ansatte kan plassere et høyere lønnsbeløp etter skatt "gjennom" selskapet til forrentning i periode i på grunn av selskapets lavere marginalsatt. Selv når skatteregimet er som i dette tilfellet med full beskatning, vil subjektene oppnå skattefordeler ved å velge en tilpasning fremfor en annen på grunn av marginalskatteforskjellene.

Dersom den ansatte forventer nedgang i sin marginalsatt for lønn (t_{p^*}) fra periode i til $i+1$, vil dette ceteris paribus gjøre en forskyvning i lønn mer skattefordelaktig. Det kan være tilfellet når utbetalingen finner sted etter at den ansatte er pensjonert. Lavere samlet inntekt i pensjonsperioden kombinert med særfradrag kan gi lavere marginalsatt enn i yrkesaktive år.

Hvis modellen for lønnsforskyvning utvides til flere enn to perioder, vil ikke avkastningen på nettolønnsreduksjonen i selskapet bli motvirket av en tilsvarende utbetaling i samme år som rentene er opptjent. I dette tilfellet kan selskapet utbetale rentene hvert år som lønn til den ansatte som ledd i lønnsforskyvningsordningen.

Trekker vi inn arbeidsgiveravgiften (t_w) i modellen, vil denne utgiften bli størst ved lønnsforskyvning fordi rentekompensasjonen blir å regne som innberetningspliktig lønn. På den annen side vil bedriften oppnå skatte-kreditt på hele arbeidsgiveravgiften fra periode i til $i+1$ og det vil bidra til å redusere nåverdien av avgiften. Dersom bedriften betalte avgiften i periode i , ville den måtte betale $\Delta w_1 * t_w (1 - t_c)$ etter skatt ¹⁾. Med lønnsforskyvning til periode $i+1$, vil avgiften etter

---

¹⁾ Arbeidsgiveravgiften betales i 6 terminer i løpet av året. Her forutsettes at den betales samlet i slutten av hvert år.

skatt bli $\Delta w_1[1+r_*(1-t_c)]t_w(1-t_c)$. Hvis vi neddiskonterer avgiftskreditten til periode i med diskonteringsfaktoren som svarer til kapitalkostnaden for skattekreditt (r), vil avgiftene være identiske når

$$\Delta w_1 * t_w(1-t_c) = \frac{\Delta w_1[1+r_*(1-t_c)]t_w(1-t_c)}{1+r(1-t_c)}$$

Det vil si hvis

$$(2.13) \quad r_* = r$$

Ut fra tidligere drøftinger er det rimelig å anta at den risikofrie renten er mindre enn kapitalkostnaden for skattekreditt ($r_* < r$). Det innebærer at nåverdien av arbeidsgiveravgiften blir mindre ved lønnsforskyvning.

La oss nå endre på forutsetningen om at bedriften først får fradrag for lønnskostnaden i periode $i+1$. Dersom lønnen er pådratt i periode i , men etter tariffavtale ikke skal utbetales før i periode $i+1$, bør regnskapsprinsippet tilsi at bedriften får fradrag i periode i og kontantprinsippet at lønnstaker blir skattlagt i periode $i+1$.

Vi kan da tenke oss at bedriften plasser hele den sparte lønnsutbetalingen med tillegg av den sparte skatteutbetalingen (ser bort fra arbeidsgiveravgiften) i periode i , $\Delta w_1(1+t_c)$, i risikofrie obligasjoner. Hvis vi forutsetter at den ansatte får en tilleggslønn der kompensasjonen også inneholder rente på bedriftens sparte skatteutbetaling i periode i , vil dette gi en utbetaling til den ansatte i periode $i+1$ på ¹⁾:

$$(2.14) \quad \Delta w_{i+1}^* = \Delta w_1[1+r_*(1+t_c)]$$

-----
¹⁾ Det kan tenkes andre fordelinger mellom bedriften og de ansatte enn det som er lagt til grunn i denne modellen.

Når dette utbetales til den ansatte, vil det bli skattlagt på vedkommendes hånd. Det vil gi denne tilleggslønnen etter skatt i periode $i+1$:

$$(2.15) \quad \Delta W^{**}_{i+1} = \Delta W_i(1-t_{p*})[1+r_*(1+t_c)]$$

Sammenligner vi dette med lønnsutbetalingsalternativet (2.10) ser vi at de er ekvivalente hvis og bare hvis marginals-katten for renteinntekt på den ansattes hånd er negativ og lik tallverdien av marginals-katten til det næringsdrivende skattesubjektet. Vi bygger på at marginals-kattene må være lik eller større enn null. Dette innebærer at lønnsforskyvningen alltid vil være skattefordelaktig under et slikt skatteregime.

Slike planer innebærer at arbeidstaker må stole på arbeidsgiverens evne til å oppfylle planen. Arbeidstakere med risikoaversjon vil bedømme slike planer mindre gunstig jo mindre tiltro de har til arbeidsgiverens kredittverdighet. Hvilken tilleggsbetaling som må loves for å kompensere for dette, ligger utenfor dette arbeidet, men er viet stor oppmerksomhet i forbindelse med ledelsesbelønningsplaner og den tro lederen signaliserer på selskapets framtid ved å gå inn i slike avtaler (Miller/Scholes 1982).

2.511 Aksjekjøp til underkurs i "eget" selskap som alternativ til lønnstillegg

Reglene for skattlegging av underkurs ved ansattes kjøp av aksjer i det selskapet de arbeider eller i dets morselskap kan gi opphav til overveielser om det kan være skattefordelaktig for partene å velge aksjeemisjon istedet for lønnstillegg. Hvis disse alternativene skal sammenlignes skattemessig, bør de gjøres risikomessig identiske. Aksjekjøp vil normalt bli oppfattet som mer risikofylt enn et framtidig krav på lønnstillegg. Forutsettes det at de ansatte selger sine aksjer umiddelbart etter emisjonen og realiserer underkursen, vil risikoen være minimal. De skattemessige konsekvenser av et slikt salg kan da sammenlignes med alternativet med tilleggs-lønn på samme tidspunkt for begge partene.

La oss se på en ordning der de ansatte får tilbud om å kjøpe aksjer til underkurs i selskapet. De ansattes representanter i forhandlingene vil legge vekt på hva som blir igjen etter skatt ved aksjealternativet sammenlignet med lønnstilleggsalternativet. En ansatt som vurderer alternativene som risikomessig like, vil altså velge den ordningen som gir høyeste disponible beløp etter skatt.

Når den ansatte får kjøpe aksjer til underkurs, vil de bli regnet som en "fordel vunnet ved arbeid". Underkursen er skattepliktig etter sktl. §42 første ledd. Lønnsinntakeren skal som hovedregel periodisere inntekten etter kontantprinsippet i sktl. §41 sjuende ledd. Det innebærer at underkursen er skattemoden når "fordelen virkelig tilflyter den skattepliktige" enten i "penger" eller "pengers verdi". Aksjene har pengers verdi og er følgelig skattepliktig når de er mottatt selv om de ikke er realisert. Imidlertid inneholder skatteloven et unntak fra denne hovedregelen dersom aksjene deponeres i bank, jf. sktl. §41 åttende ledd og kgl.res. av 27.07.1984 om deponering m.m. av ansattes aksjer kjøpt til underkurs.

En nærmere omtale av av reglene finnes hos Torgrimsen (1984a).

Hvis salget skjer umiddelbart slik vi forutsetter, er ikke vilkårene tilstede for å avvike fra kontant-prinsippet. Imidlertid inneholder kgl.res. av 2.09.1977 om skattefritak for visse naturalytelser m.v. §3 en regel som gir skattesubjektet skattefrihet for en del av underkursen. Den skattefrie delen av underkursen settes til 20% av salgsverdien, maksimum kr 1.000.

Selv om underkursen skal skattlegges som lønn, skal den ikke telle med i pensjonsgivende inntekt. Det innebærer at underkursen i motsetning til lønnsutbetaling ikke blir gjenstand for bruttobeskatning (pensjonsdel, helsedel og eventuell toppskatt). Den er heller ikke gjenstand for arbeidsgiveravgiftsberegning på selskapets hånd.

Vi bruker de samme betegnelsene som foran; slik at Δw_1 er aktuell tilleggs lønn som er alternativ til å kjøpe aksjer til underkurs, og t_{p^*} er marginalsatt på inntekt som også er undergitt bruttoskatt. Valg av lønnsalternativet vil gi en ansatt et disponibelt beløp etter skatt på N_w :

$$N_w = \Delta w_1 (1 - t_{p^*})$$

Anta at den ansatte i stedet får tilbud om å kjøpe aksjer til π_b i selskapet. De har en salgsverdi på emisjonstidspunktet på π_a . Underkursen ($\pi_a - \pi_b$) er ikke pensjonsgivende, og den beskattes med marginalsatt t_p (kommune-, fylkes- og fellesskatt samt statsskatt). Det er følgende sammenheng mellom de to marginalsattsene; $t_{p^*} = t_p + b$ (hvor b er bruttoskatten som helse- og pensjonsdelen samt eventuell toppskatt representerer i skatteopplegget for 1988. Pensjonsdelen regnes av et annet grunnlag enn de to andre, men det har ingen betydning i denne sammenhengen).

Når aksjene selges umiddelbart, vil underkursen bli realisert. Den ansatte vil sitte igjen med:

$$N_A = (\pi_a - \pi_b)(1 - t_p) + t_p(D = \begin{cases} 1.000 & \text{hvis } 0,2\pi_a \geq 1.000 \\ 0,2\pi_a & \text{hvis } 0,2\pi_a < 1.000 \end{cases})$$

En ansatt som vurderer alternativene som risikoidentiske, vil være indifferent mellom tilleggslønnsutbetaling og kjøp av aksjer til underkurs når N_w er lik N_A . Vi ser at dette oppnås når

$$(2.16) \Delta W_1 = \frac{1 - t_p}{1 - t_{p^*}} (\pi_a - \pi_b) + \frac{t_p}{1 - t_{p^*}} (D = \begin{cases} 1.000 & \text{hvis } 0,2\pi_a \geq 1.000 \\ 0,2\pi_a & \text{hvis } 0,2\pi_a < 1.000 \end{cases})$$

Selskapet kan tilby de ansatte å kjøpe aksjer til en underkurs som er lavere enn et alternativt bruttolønns-tillegg på grunn av forskjellig skattemessig behandling. Forholdet mellom $(1 - t_p)/(1 - t_{p^*}) > 1$ så lenge bruttoskatten er positiv. Den siste delen av ligningen viser skattebesparelsen på rabatten og den vil alltid være positiv. Den ansatte vil derfor komme like godt ut etter skatt selv om aksjekjøpstilbudet gir en underkurs som er lavere enn brutto lønnstillegget. Uttrykket viser at dersom marginals-katten inklusive bruttoskatten, t_{p^*} , øker uten at det skjer endringer i nettoskattene, t_p , vil selskapet ceteris paribus kunne tilby aksjer til lavere underkurs uten at en ansatt kommer dårligere ut etter skatt. Selskapet kan med dagens skatteregler alltid utforme et aksjeemisjonsalternativ som vil være bedre enn lønns-utbetaling for en ansatt.

Det næringsdrivende skattesubjektet, egentlig dets opprinnelige eiere, vil også ha en fordel av emisjonsalternativet. Det skyldes at selskapet slipper både arbeidsgiveravgift og tilleggslønnsutbetaling. Selskapet vil dessuten få tilført økt egenkapital. En skal heller ikke se bort fra at emisjonsalternativet kan gi positive sideeffekter dersom noen av de ansatte velger å sitte med aksjene. Det interessefellesskap som dermed oppstår mellom disse ansatte, selskapet og dets eiere har vært en

del av filosofien for de selskaper som har slike ordninger. Dette kan redusere agentkostnader i selskaper og gjøre agenter til rest-kravshavere ("residual claimants") (Fama/Jensen 1983b, Jensen/Meckling 1976), jf. kapittel 4.22.

Kostnadene ved emisjonsalternativet er underkursen som tilbys de ansatte. Utvanningen av aksjekursen er kostnaden for de opprinnelige aksjonærene. Den matematiske verdien av aksjene vil falle tilsvarende underkursen ved nyemisjonen til de ansatte multiplisert med nyemisjonens relative andel av opprinnelig aksjekapital. Hvordan markedet vil reagere på emisjon til de ansatte er vanskelig å forutsi. Kursutviklingen på markedet trenger ikke nødvendigvis følge nedgangen i matematisk verdi. De opprinnelige aksjonærene har fordeler av at selskapet reduserer sine kostnader svarende til tilleggslønn og arbeidsgiveravgift. Den påfølgende økningen i årsoverskuddet kan gi opphav økt utbytteutdeling eller egenkapitalakkumulering.

Et selskap kan også utforme en opsjon som gir den ansatte rett til å kjøpe et bestemt antall aksjer på et framtidig tidspunkt til en fastsatt kurs. En slik opsjon kan eksempelvis erverves ved å gi avkall på et visst lønnsbeløp i dag. Det er da opp til den ansatte om han/hun vil bruke kjøpsretten på utøvingstidspunktet. Brukes ikke retten fordi kursen er falt, taper den ansatte det beløpet han/hun ga avkall på i lønn. Er kursen steget, kan den ansatt bruke opsjonen til å erverve aksjene til underkurs. Slike opsjoner er ikke skattemessig motivert, men tar først og fremst sikte på å påvirke den ansatte (agenten) til å opptre mer i overenstemmelse med eiernes mål.

2.512 Andre frynsegoder som alternativ til lønnstillegg

Begrepet frynsegoder er en direkte oversettelse av det engelske begrepet "fringe benefits". En ser også andre betegnelser bli brukt som tilleggs-goder, ekstragoder eller naturalytelser. Hva en skal legge i dette begrepet vil avhenge av formålet med bruken, se for eksempel drøftingen av Reid og Robertson (1965). Her skal vi la frynsegoder stå for for ytelser fra arbeidsgiver til arbeidstaker som kommer i tillegg til den rene penge-lønnen. Dette er en vid definisjon som omfatter både penge- og naturalytelser til ansatte når de representerer et tillegg til den egentlige pengelønnen, samt alle private utgifter som den næringsdrivende dekker på vegne av sine ansatte. Underkurs på aksjer som vi behandlet foran, kan dermed sies å være et frynsegode i henhold til denne definisjonen. Det samme er bedriftens velferds-tiltak overfor de ansatte.

Når den skattemessige behandlingen av godtgjørelser til de ansatte er forskjellig avhengig av oppgjørsform, vil det være rom for skatteplanlegging. Begge skatte-subjektene vil ha felles interesse i å inngå en "kontrakt" som gir dem begge skattefordeler. Det er de frynsegodene som har en gunstigere skattemessig behandling enn lønn, som vil være aktuelle.

I utgangspunktet er alle slike ytelser skattepliktig i henhold til sktl. §42 første ledd. Imidlertid finnes det unntak fra denne skatteplikten for en del bagatellmessige naturalytelser, jf. kgl.res. av 02.09.1977 (Moljord 1987 og Torgrimsen 1987). Dette gjelder gjenstandsgaver fra arbeidsgiver på visse vilkår i forbindelse med jubileer, gjenstandspremier for forslag til forbedringer i organisasjon eller arbeidsmetoder, personalrabatter samt rimelige velferdstiltak for alle eller en betydelig gruppe ansatte (rimelig mat i bedriftskantine, bedriftshytte, tilstelninger, fri telefon og fri uniform). Siden

fordelen av slike ytelser ikke blir skattlagt som inntekt på den ansattes hånd, mens den næringsdrivende på sin side har full fradragsrett, kan den skattemessig gunstige behandlingen være en ekstra spore for å bruke disse som tilleggsytelser til ren lønn. Men skattefriheten for disse ytelsene er såpass avgrenset både med hensyn til verdi og ytelsesform, at de aldri kan bli annet en marginalytelser overfor de ansatte. Imidlertid viser undersøkelser at de er mye brukt (Ryen 1984).

Videre finnes det flere andre frynsegoder som ikke er unntatt fra skattlegging, men som likevel ikke beskattes på linje med lønn. Det gjelder først og fremst ved beregning av pensjonsgivende inntekt av naturalytelser som grunnlag for bruttoskatt, og arbeidsgiveravgift av naturalier.

Et vilkår for at verdien av naturalytelser skal regnes med i pensjonsgivende inntekt, er at disse ytelsene skal tas med ved beregning av forskuddstrekk for ansatte, jf. lov av 17.06.1966 om folketrygd (ftl.) §6-4,1c. Det samme vilkåret finnes i ftl. §16-3 annet ledd når det gjelder den næringsdrivendes plikt til å betale arbeidsgiveravgift av verdien av naturalytelser. Reglene for forskuddstrekk i godtgjørelser til ansatte blir dermed avgjørende for om slike ytelser skal behandles på linje med ren pengelønn.

Lov av 21.11.1952 om betaling og innkrevning av skatt (sbl.) §5,1. og §6,2., jf. forskrifter av 03.08.1987 om forskuddstrekk i naturalytelser og om verdsettelse av naturalytelser ved forskuddstrekket, inneholder vilkår for når naturalytelser skal være gjenstand for forskuddstrekk. Det er kun naturalytelser der verdien fastsettes etter generelle satser (gjelder fritt opphold, fri kost og fritt losji samt f.o.m. 1987 også fri bil og f.o.m. 1988 billige lån) og naturalytelser som vurderes individuelt av ligningsmyndighetene (foreløpig bare når arbeidsgiver stiller bolig til disposisjon) som skal med i trekkgrunnlaget. Hvorvidt naturalytelsen er forskudds-

trekkpliktig, har i prinsippet ingen betydning for skatteplikten, men selv om ligningspraksis varierer, vil ofte slike ytelser som ikke er gjenstand for forskuddstrekk heller ikke bli skattlagt. Mange av de ytelsene som ikke blir regnet med i pensjonsgivende inntekt for ansatte, vil dermed heller ikke bli skattlagt ved nettobeskatningen.

Anta at en ansatt får kjøpe et skatteobjekt (bil, tomt m.v) av bedriften til en verdi (V) som ligger under markedsverdien (V_*). Den ansattes fordel ($V_* - V$) vil ikke være pensjonsgivende. Dersom ligningsmyndighetene vil skattlegge fordelene, vil de stå overfor problemet med å anslå markedsverdien. Det er rimelig å anta at det vil bli lagt en forsiktig vurdering av markedsverdien, V_L der $V_* > V_L$, til grunn slik at denne skattefordelen kommer i tillegg til bruttoskatteeffekten.

Hvis fordelene ikke blir skattlagt, vil den tilsvare et lønnstillegg for den ansatte på

$$(2.17) \Delta w_1 = \frac{1}{1-t_{p*}} (V_* - V)$$

Hvis den derimot fordelene blir skattlagt etter en forsiktig vurdering av ligningsmyndighetene, vil det tilsvare et lønnstillegg på

$$(2.18) \Delta w_1 = \frac{1}{1-t_{p*}} (V_* - V) - \frac{t_p}{1-t_{p*}} (V_L - V)$$

Den ulike skattemessige behandling fører til at et konkurransedyktig lønnstillegg for den ansatte må være større enn den vederlagsfrie delen av markedsverdien ($V_* - V$), jf. (2.17). Jo høyere bruttomarginalsatsen er, jo større må lønnstillegget være for at den ansatte skal komme like godt ut etter skatt. Det samme er tilfelle når en del av den vederlagsfrie markedsverdien ($V_L - V$) skattelegges med

nettomarginalsatsen t_p , men et ekvivalent lønnstillegg (2.18) kan da være mindre.

Den næringsdrivende vil også ha fordeler av å erstatte lønn med slike frynsegoder idet disse ikke er arbeidsgiveravgiftspliktige. Når begge subjektene har skattefordeler av en ordning med frynsegoder framfor lønn, er det naturlig at slike ordninger er utbredt. Under et skatteregime med økt vekt på bruttoskatt av pensjonsgivende inntekt vil presset mot å konvertere lønn mot slike frynsegoder øke dersom disse ikke tas med i bruttoskattgrunnlagene.

Rentefrie eller subsidierte lån fra arbeidsgiver var t.o.m. 1987 et annet eksempel på ytelser som ble behandlet gunstigere enn ren lønn. Anta at en ansatt fikk tilbud om et lønnstillegg på Δw_1 eller et lån på B_1 til lav rente r , mens markedsrenten er r_m . Dersom lønnsalternativet skal være likeverdig med lånealternativet, må den ansatte sammenligne alternativene etter skatt. Velges lønnstillegg, må den ansatte i stedet låne til markedsrente dersom vedkommende har behov for lånet. Etter skatt vil dette alternativet gi marginalvirkning på N_w som består av lønnstillegg etter skatt redusert med betalte gjeldsrenter etter skatt;

$$(2.19) N_w = \Delta w_1(1-t_p) - r_m(1-t_p)B_1$$

Velges lånealternativet, ville det gitt en marginalvirkning etter skatt på N_m . Den vil bestå av betalte gjeldsrenter til arbeidsgiver etter skatt;

$$(2.20) N_m = -r(1-t_p)B_1$$

Den ansatte måtte kreve et lønnstillegg som var større enn rentefordelen for at (2.19) lønnsalternativet skulle være ekvivalent med (2.20) lånealternativet;

$$(2.21) \Delta W_1 = \frac{1-t_p}{1-t_{p^*}} (r_m-r)B_1$$

En økning av bruttoskatten og/eller en reduksjon av nettoskatten ville ceteris paribus gjøre lånealternativet mer fordelaktig. Når skatteregimet nå er endret slik at rentefordelen blir skattlagt som lønn, vil lønns- og lånealternativene være likeverdige for den ansatte når $\Delta W_1 = (r_m-r)B_1$.

Med det tidligere skatteregimet kunne bedriften tilby den ansatte en årlig rentefordel som var mindre enn et eventuelt lønnstillegg, uten at den ansatte kom dårligere ut etter skatt. Det ville dermed være skattefordelaktig for den ansatte å akseptere et lån med en rentefordel som tilsvarte et lønnstillegg med de tidligere regler.

Det næringsdrivende skattesubjektet ville på sin side sammenligne de betalbare kostnadene etter skatt for å avgjøre hvilket alternativ som er skattefordelaktig. La endringen i kostnadene ved lønnsalternativet være ΔC_w og arbeidsgiveravgiften være t_w ;

$$(2.22) \Delta C_w = \Delta W_1(1+t_w)(1-t_c)$$

Antar vi at det næringsdrivende skattesubjektet hadde de samme lånevilkår og lånte B_1 til markedsrente r_m for deretter å låne ut beløpet til en ansatt til en lavere rente r , oppstår denne endringen i kostnadene ΔC_m ;

$$(2.23) \Delta C_m = (r_m-r)B_1(1-t_c)$$

Det næringsdrivende skattesubjektet er indifferent mellom lønns- og lånealternativene når de betalbare kostnadene etter skatt er like;

$$(2.24) \Delta W_1 = \frac{1}{1+t_w} (r_m-r)B_1$$

Arbeidsgiveravgiften er positiv, og det gjør $1/(1+t_w) < 1$. Det betyr at den næringsdrivende under det tidligere skatteregimet kunne tilby den ansatte en høyere rentefordel enn et alternativt lønnstillegg, uten å komme dårligere ut. Eller sagt på en annen måte; forskjellen i arbeidsgiveravgiftsbelastning gjør at det ville være fordelaktig for den næringsdrivende å velge lånealternativet dersom rentefordelen konkurrerte med et tilsvarende lønnstillegg.

Skatteregimet for lånetransaksjoner mellom arbeidsgiver og ansatt er nå endret dithen at fordelene av billige lån er gjort forskuddstrekkløst og sidestilles derfor med lønnsutbetaling. Det innebærer at rentefordelen gjøres arbeidsgiveravgiftspliktig. For den ansatte vil rentefordelen telle med i pensjonsgivende inntekt som bruttobeskattes. Det blir ingen nettoskatt på rentefordelen fordi den motsvares av et tilsvarende gjeldsrentefradrag hos den ansatte. På denne måten er den skattemessige diskrimineringen blitt mindre.

Rentefordelen skal nå fastsettes ut fra en forhåndsstipulert normrente, r_n (opprinnelig satt til 13% p.a., men foreslått redusert til 11% p.a. f.o.m. 1/7 1989). Dersom de to aktørene avtaler et lån til normalrentevilkår, vil det ikke bli noen forskuddstrekkløst fordel og derav ingen arbeidsgiveravgift for bedriften eller bruttoskatt for den ansatte. Men ettersom normalrenten er forsiktig stipulert, kan den ligge under markedsrenten for den aktuelle lånetypen ($r_m > r_n$). I slike tilfeller vil det fortsatt være gunstig for aktørene å avtale lånetransaksjon, jf. 2.21 og 2.24.

Den økende interessen for frynsegoder vil ikke bli dempet når bruttoskattleggingen utvides dersom det ikke skjer endringer i beregningsmåten for pensjonsgivende inntekt. Tidligere har offentlige utvalg foretatt en gjennomgang av reglene for en del frynsegoder og kommet med forslag til endringer. NOU 1981:48 Skattlegging av natural-

ytelser og NOU 1985:5 Skattlegging av diettgodtgjørelser foreslår noen endringer i beskatningen av slike goder. Ot.prop.nr.4 1986-87 varslet endringer for fordeler ved bruk av arbeidsgivers bil som ble gjennomført f.o.m. 1987, for fordeler ved rentefrie lån som ble gjennomført f.o.m. 1988, men det er foreløpig ikke gjort noe med billige reiser som fortsatt er ubeskattet.

2.52 Skattemotiverte ordninger mellom selskap og aksjonærer

Framstillingen omfatter ikke selskaper som ikke er egne skattesubjekter, og deres eiere. Eneeierforetak, deltakere i ansvarlige selskaper eller kommandittister/komplementarer i kommandittselskaper der eier og andelen i selskapet er samme skattesubjektet, faller derfor utenfor dette hovedavsnittet.

Aksjeselskapet er et eget skattesubjekt. Transaksjonene mellom aksjonær og selskap kan sammenlignes ut fra sine skattemessige virkninger. Tar en utgangspunkt i prinsipal-agent modellen (se eksemelvis Pratt/Zeckhauser 1985:1-35), kan aksjonæren betraktes som prinsipalen og selskapets ledelse som agenten. Ett element i kontraktsforholdet mellom aksjonæren og ledelsen er utbyttepolitikken, mens behandling av underskudd i "nye aksjeselskaper" er et annet. Når aksjonæren også er lønns-taker i samme selskap, vil tilpasninger mellom utbytte og lønn gi rom for skatteplanlegging. Et fjerde område er forholdet mellom mor- og datterselskaper i skattemessige konsern og bruk av konsernbidragsordningen for å overføre skatteposisjoner.

Hvordan kontrakten mellom aksjonæren og selskapet bør utformes fra et rent skattemessig synspunkt når det gjelder utbyttepolitikk, underskuddsbehandling og konsernbidrag, blir tatt opp nedenfor.

2.520 Skattereglenes virkning på utbyttepolitikken

I et perfekt kapitalmarked (atomistisk autonom handlemåte, full informasjon, ingen transaksjonskostnader, aksjonær og selskap har de samme lånebetingelser og skattereglene er lik for aksjonær og selskap) vil det være uten betydning hvordan utbyttepolitikken fordeler aksjonærens avkastning mellom utbytte og kursgevinst. En aksjonær som ikke er tilfreds med selskapets fordeling, kan selv foreta en individuell fordeling mellom utbytte og kursstigning som kan erstatte eller oppveie fordelingen på selskapsnivå. Miller og Scholes (1978) viser hvordan en aksjonær gjennom opplåning og aksjekjøp kan konvertere utbytte til kursgevinster og på den måten forandre selskapets utbyttepolitikk. Den prisen aksjonæren må betale for å konvertere utbytte til kursgevinster, er økt risiko, men den kan motvirkes ved investering i "forsikring". "Forsikring" vil tjene til å kontrollere risikonivået i en aksjeportefølje og kan brukes til å nøytralisere den tilleggsrisikoen som oppstår ved konvertering av utbytte til kursgevinster.

Skattereglene er ulike for aksjonær og selskap. Det bidrar til å forandre aksjonærens vurdering av selskapets utbyttepolitikk. En kort gjennomgang av reglene vil klargjøre betingelsene for skattefordelaktige tilpasninger mellom aksjonær og selskap.

Lov av 19.06.1969 om særregler for skattlegging av aksjeselskaper og aksjonærer (AS) §3 annet ledd sier at utbytte er "enhver utdeling som innebærer en vederlagsfri overføring av verdier fra selskapet til aksjonær eller parthaver, unntatt tilbakebetaling av innbetalt aksjekapital, herunder overkurs." Dette utbyttebegrepet fanger ikke bare opp de tradisjonelle utbytteutbetalinger og utbytteaksjer, men også overføringer av skatteobjekter fra selskap til aksjonær der det ikke betales fullt vederlag, og overføringer motsatt vei der det betales

overpris.

I utgangspunktet må selskapet dele ut utbytte av beskattet inntekt, jf. sktl. §51 annet ledd, men AS §8 første ledd inneholder et unntak for statsskatt på utdelt utbytte av årets overskudd. Aksjonæren er skattepliktig for mottatt utbytte etter hovedregelen i sktl. §42 første ledd, men regelen i sktl. §17 første ledd hindrer dobbeltbeskatning ved kommuneligningen slik at aksjonæren normalt bare betaler statsskatt av mottatt utbytte. Dobbeltbeskatning ved statsskatteligningen vil forekomme dersom det deles ut utbytte fra tidligere års beskattede fonds.

Reglene for gevinstbeskatning ved avhendelse av aksjer skiller mellom aksjer anskaffet som ledd i annen næring og utenom næring. Salg av næringsaksjer utløser alltid skatteplikt for gevinst, jf. sktl. §42 første ledd, og fradragsrett for tap, jf. sktl. §45 første ledd. Salg av ikke-næringsaksjer og som ikke er ledd i et betydelig aksjesalg (sktl. §54 annet ledd), er bare skattepliktig dersom salget skjer før utløpet av bindingstiden i AGL §2. Denne bindingstiden er 2 år etter utløpet av kjøpeåret for aksjer solgt før 01.06.1986, og 3 år regnet fra kjøpsdato for aksjer solgt senere. Et eventuelt tap er bare fradragsberettiget mot andre skattepliktige aksjesalgsgvinster i samme eller de fire etterfølgende år. Skatten på slike gvinster er flat for den delen av gevinsten som overstiger gitte fribeløp.

Hypotesen om at selskapets verdi er uavhengig av hvordan det er finansiert er satt fram av Miller og Modigliani (1958 og 1963). Verdien av en aksjebesittelse før skatt er også uavhengig av utbyttepolitikken. Antar en at tilbakeholdt overskudd i selskapet umiddelbart reflekteres i aksjekursen, står en overfor spørsmålet om hvilken fordeling mellom utbytte og kursgevinst som tilfører aksjonæren størst verdi etter skatt.

De to ekstreme alternativene til utbyttepolitikk er enten

maksimal utdeling av utbytte eller ingen utbytteutdeling. For enkelthets skyld begrenses framstillingen til en aksjonær som ikke eier aksjene som ledd i annen næring, og som oppfyller AGL's eietidskrav for skattefritt salg. Videre forutsettes at reservefondet har nådd påbudt størrelse (jf. lov av 04.06.1976 om aksjeselskaper (AL) §12-1) og at årsoverskuddet pr aksje er lik nettoinntekten ved kommuneligningen pr aksje (R-c). Selskapet har ingen ikke-betalbare kostnader knyttet til dette inntektsbegrepet.

Den skattemessige behandlingen nødvendiggjør en oppsplitting av selskapets samlede marginalsattesats (t_c) i kommuneskatt t_{ck} og statsskatt t_{cs} . Begge satsene er konstante pr inntektskrone. Aksjonærens marginalsatt for mottatt utbytte fra norske selskaper er t_{ps} og den er trinnvis voksende. I 1988 består den av nettoskatt til staten (progressiv), helsedel (proporsjonal) og toppskatt (progressiv). Utbytte teller ikke med i pensjonsgivende inntekt, men kommer med i beregningsgrunnlagene for de to overnevnte bruttoskattene. I 1989 skattlegges utbytte kun med nettoskatt til staten (progressiv) og fellesskatt til Skattefordelingsfondet (proporsjonal). Kursgevinster teller ikke med i noen av disse beregningsgrunnlagene.

Dersom aksjekursene kun påvirkes av tilbakeholdt overskudd, vil markedsverdien av aksjene være upåvirket dersom hele overskuddet går til skatter og utbytte. Maksimalt utbytte pr aksje blir $[(1-t_c)/(1-t_{cs})](R-c)$ og det vil gi en aksjonær et disponibelt beløp etter skatt (ΔC):

$$(2.25) \quad \Delta C = \frac{1-t_c}{1-t_{cs}} (R-c) (1-t_{ps})$$

Hvis selskapet i stedet holder tilbake hele årsoverskuddet, vil det reflekteres i kursen på aksjen. Denne kursstigningen kan aksjonæren realisere gjennom et skattefritt salg slik at den disponible verditilveksten

etter skatt blir (ΔC^*):

$$(2.26) \quad \Delta C^* = (R-c)(1-t_c)$$

Under dette skatteregimet vil en aksjonær være indifferent mellom maksimal utbytteutdeling og full tilbakeholdelse med kurstigning ($\Delta C = \Delta C^*$), når aksjonærens marginale inntektsskatt til staten er lik selskapets;

$$(2.27) \quad t_{ps} = t_{cs}$$

Når (2.27) er oppfylt, vil skattleggingen være lik på aksjonærens hånd og i selskapet. Det bekrefter at i dette tilfellet har ikke utbyttepolitikken noen betydning for verdien av egenkapitalen.

Aksjonærer med høyere eller lavere marginalsatt til staten enn selskapets, vil dermed ha motsatte interesser i valg av utbyttepolitikk. En aksjonær med høyere marginalsatt til staten ($t_{ps} > t_{cs}$) enn selskapets, vil ceteris paribus være interessert i at overskuddet holdes tilbake og beskattes på selskapets hånd. Er aksjonærens marginalsatt til staten lavere ($t_{ps} < t_{cs}$) enn selskapets, vil aksjonæren være tjent med maksimal utbytteutdeling.

Selskaper med en klart uttrykt utbyttepolitikk (Boye 1984: 283), gir klare signaler til potensielle aksjekjøpere. Disse selskapene kan regne med å få aksjonærer med en skattemessig posisjon som svarer til den aktuelle politikken.

Endres forutsetningen om at aksjonæren har oppfylt bindingstiden i AGL §2, er alternativene enten å la gevinsten skattlegge eller å utsette salget inntil gevinsten blir skattefri. Selger aksjonæren for å realisere kursgevinsten som skyldes det tilbakeholdte overskuddet, vil kontanttilskuddet fra salget (2.26) også bli redusert med den flate gevinstskatten (t_g);

$$(2.26a) \quad \Delta C^* = (R-c)(1-t_c)(1-t_g)$$

Det oppstår dobbeltbeskatning av kursgevinsten som skyldes tilbakeholdt overskudd i selskapet. Isolert sett trekker det i retning av at aksjonærer som sitter kort tid med sine aksjer, vil foretrekke størst mulig utbytteutdeling. Det gjelder selv om de har en høyere marginalsatt til staten enn selskapet. Det følger av betingelsen for at en slik aksjonær skal være indifferent mellom maksimal utbytteutdeling (2.25) og ingen utbytteutdeling (2.26a):

$$(2.27a) \quad t_{ps} = t_{cs} + (1 - t_{cs})t_g$$

I 1988 er den maksimale t_{ps} inklusive helsedel og toppskatt 31,5%, og i 1989 er maksimalsatsen 24,6%. Beskatning av overskuddet på selskapets hånd og kursgevinsten på aksjonærens hånd vil gi en sammenlignbar skatt på 56,7% når $t_g = 0,40$ og $t_{cs} = 0,278$. Det innebærer at med dagens skattesatser vil maksimal utbytteutdeling være å foretrekke for alle aksjonærer som ikke kan selge skattefritt. Alternativt bør aksjonæren vurdere å sitte med aksjen ut bindingstiden for å oppnå skattefrihet. Så lenge nåverdien av eventuelt forventet kurstap ikke overstiger dobbeltbeskatningsvirkningen, bør aksjonæren utsette salg.

Ovenfor er det sett bort fra transaksjonskostnader. Kostnadene ved å skaffe ny kapital, eksempelvis gjennom nyemisjon, er ikke ubetydelig. En utbyttepolitikk som begrenser utbytteutdelingen, vil bedre selskapets selvfinansiering, og dermed utsette behovet for nyemisjon eller andre kostnadskrevende kapitalanskaffelser. Et annet forhold som også trekker i retning av å begrense utbytteutdelingen fra et skatteplanleggingssynspunkt, er at selskapet må vise større overskudd/netto inntekt enn nødvendig for å få dekning for utbytte i årets overskudd. Selskapet kan bli nødt til å begrense lovlige skattetilpasninger for å oppnå et tilstrekkelig årsoverskudd. Den ekstra skattebelastningen dette medfører kan gjøre utbytteutdelingen kostbar for selskap og aksjonærer.

2.521 Underskudd, aksjonærbidrag og skattevirkning

Aksjonæren og selskapet er to selvstendige skatte-subjekter. Det er derfor få muligheter for en aksjonær som ønsker å tre inn i selskapets skatteposisjoner, i motsetning til en eier i ansvarlige selskap eller kommandittselskap som lignes på egen hånd for sin andel i disse selskaper. En ordning som overfører selskapets skatteposisjon til aksjonæren, er reglene om aksjonærbidrag. Vilkårene for å ta i bruk disse reglene er omtalt i Syversen (1986) og i Skattedirektoratets redegjørelse i Sk.nr.12/1986.

Aksjonæren får fradragsrett ved ligningen for betalt bidrag til dekning av underskudd i aksjeselskap som driver ny virksomhet i h.t. AS §17, jf. forskrift av 09.06.1986 om registrering m.v. av aksjeselskaper som driver ny virksomhet. Ordningen er begrenset til de første 5 år selskapet driver ny virksomhet. Reglene innebærer at et ligningsmessig underskudd ved kommuneligningen på selskapets hånd kan overføres til fradrag ved inntektsligningen av aksjonærene.

Selskapets underskudd ved kommuneligningen fordeles på antall aksjer pr 31.12. i underskuddsåret. Aksjonærens bidrag begrenses til den andel av underskuddet som faller på vedkommendes aksjer. Ligningsmessig fradrag på aksjonærens hånd er betinget av at bidraget betales til selskapet i underskuddsåret eller i det påfølgende året. Siden aksjonærens inntektsfradrag først innrømmes i året etter underskuddet er oppstått, forutsettes det at en aksjonær venter med å innbetale sitt bidrag til dette året.

I nystiftede selskaper med budsjetterte underskudd i startfasen, kan ordningen nyttes planmessig ved å sette stiftelseskapitalen lavt for deretter å skaffe selskapet ytterligere kapital gjennom aksjonærbidrag. Bidraget

blir da fradragsberettiget på aksjonærens hånd og skattepliktig på selskapets hånd. Denne måten å skaffe kapital til selskapet kan sees på som et supplement eller alternativ til ordinær innbetaling av aksjekapital.

En forutsetning for å bruke aksjonærbidragsalternativet er at alle aksjonærene betaler inn bidrag i forhold til sin andel av underskuddet. En slik enighet kan lettest ordnes i selskaper med få aksjonærer. Det er viktig at alle aksjonærene deltar fordi det ellers vil skje en verdioverføring fra de som betaler bidrag til de som unnlater å betale. Det kommer av at innbetalt bidrag ikke regnes som aksjekapital, men brukes til underskuddsdekning hvis virkning vil bli fordelt på samtlige aksjer i selskapet. De bidragsytende aksjonærene blir heller ikke godskrevet sin innbetaling ved beregning av likvidasjonsutbytte ved eventuell senere likvidasjon. Ordningen passer dermed best når det betales like bidrag pr aksje.

Den ulike skattemessige behandlingen av bidrag i forhold til innbetaling av aksjekapital kan nyttes i skatteplanleggings-sammenheng. Anta at et nyetablert selskap har underskudd som tilsvarer π pr aksje. Alle aksjonærene skal innbetale et bidrag pr aksje i det påfølgende år på π og får et tilsvarende fradrag i sin nettoinntekt. Aksjonærbidraget etter skatt pr aksje blir $\pi(1-t_p)$. Aksjeselskapet må inntektsføre bidraget, men det medfører ingen skattebetaling dette året fordi bidraget utligner det framførte underskuddet fra foregående år. Antar vi at selskapet viser en positiv nettoinntekt som er større enn det tidligere underskuddet i et framtidig regnskapsår n , vil bidraget bli skattlagt i år n . Ser vi bort fra at selskapet er etterskuddspliktig, vil dette medføre en skatte kreditt på mottatt bidrag i n år. Forutsettes det at skatte kreditten har en kapitalkostnad på r før skatt, vil nåverdien av aksjonærbidraget etter skatt bli $\pi\{1-t_o/[1+r(1-t_o)]^n\}$ på selskapets hånd. Dette representerer den verditilveksten etter skatt som aksjonærbidraget gir opphav til. Dersom aksjekursene kun påvirkes av tilbakeholdt overskudd etter skatt, vil

beløpet også reflekteres som kursstigning pr aksje. En aksjonær som har betalt et bidrag pr aksje på $\pi(1-t_p)$, vil få en kursstigning pr aksje på $\pi\{1-t_c/[1+r(1-t_c)]^n\}$.

Når kursstigningen er større enn betalt bidrag etter skatt, vil aksjonæren ceteris paribus oppnå en skattefordel ved bidragsordningen. Det vil være tilfellet når

$$(2.28) \quad t_p > \frac{t_c}{[1+r(1-t_c)]^n}$$

Aksjonæren betaler inn et bidrag etter skatt som vil gi opphav til en høyere forventet kursstigning. Det kommer av at underskuddsfradraget gir en større skattereduksjon på aksjonærens hånd enn nåverdien av skatteøkningen på selskapets hånd. Denne fordel vil øke jo høyere aksjonærens marginalsatt på nettoinntekt t_p er i forhold til selskapets marginalsatt t_c , og jo lenger kredittperioden n er.

Alternativet som innebærer ordinær innbetaling av aksjekapital er ikke fradragberettiget på aksjonærens hånd, men skal heller ikke skattlegges hos selskapet. Hver krone innbetalt til selskapet, vil umiddelbart gi en tilsvarende kursverdi. Dette alternativet er dårligere for de aksjonærer som tilfredstiller betingelsen i (2.28). Ved bidragsalternativet må selskapet naturligvis bli tilført et større aksjonærbidrag enn emisjonsbeløp for å sitte igjen med et beløp etter skatt, som tilsvarer en aksjeemisjon.

2.522 Skattesubjektet er både aksjonær og lønnstaker i samme selskap. Utbytte/lønn/kursgevinst?

Den ulike skattemessige behandlingen av utbytte, lønn og kursgevinst kan påvirke skattesubjektenes valg av tilpasning. Dersom aksjonæren har bestemmende innflytelse på selskapet, kan det tenkes gjennomført ordninger som blir betraktet som proformaverk (Fagernæs 1984:624-631 og Brudvik 1987:377-378). Sktl.§ 54 første ledd inneholder regler for skjønnsmessig fastsettelse når det foreligger interessefelleskap. Lønnen kan ikke fastsettes helt fritt, men må stå i et visst forhold til den arbeidsytelsen som er lagt ned i selskapet. Imidlertid vil det alltid være et visst spillerom for lovlige tilpasninger for lønn og dermed for utbytte og tilbakeholdt overskudd.

La oss rendyrke prinsippene og forutsette at vi ser på en eneaksjonær som også arbeider i selskapet. Med en gitt fordeling mellom lønn og utbytte, kan en stille spørsmål om det vil være gunstig å endre den ene eller den andre typen godtgjørelse.

En lønnsendring for aksjonæren med Δw blir skattlagt med bruttomarginalskatten t_{p^*} . Lønnsendringen påvirker pensjonsgivende inntekt. På selskapets hånd vil endringen i lønnsutbetalingen inklusive arbeidsgiveravgiften t_w ; $\Delta w(1+t_w)$, få en skattevirkning gjennom marginalskatten t_c . Aksjonæren bedømmer dette alternativet ut fra virkningen på lønnsutbetalingen etter skatt; $w(1-t_{p^*})$, og virkningen på tilbakeholdt overskudd etter skatt og dermed kursverdien på aksjene; $\Delta w(1+t_w)(1-t_c)$. Det sees bort fra virkninger gjennom fondsavsetninger. Nettovirkningen kan sammenlignes med den tilsvarende virkningen ved i stedet å endre utbytteutdelingen.

La ΔD stå for en endring i utbytte. Den endrede utbytteutbetalingen på aksjonærens hånd etter skatt blir $\Delta D(1-t_{p^*})$. Marginalskattesatsen ved statsskatteligningen,

t_{ps} , forutsettes også å omfatte helsedelen av medlemsavgiften og eventuell toppskatt i tråd med skatteregimet for 1988, mens den i 1989 kun består av nettoskatt til staten og fellesskatt til Skattefordelingsfondet. På selskapets hånd får utbytteendringen skattevirkning gjennom fradragsretten ved statsskatteligningen. Tilbakeholdt overskudd endres med $\Delta D(1-t_{cs})$ som også forutsettes å være kursvirkningen for aksjonæren. Verdien av en utbytteendring for aksjonæren blir nettovirkningen av mottatt utbytte etter skatt og kursvirkningen for aksjene.

Nettovirkningen av tilbakeholdt overskudd etter skatt i aksjeselskapet (kursvirkning for aksjonær); $\Delta(R-c)$, består av endring i lønn, i utbytte og i skatt på selskapets hånd. Generelt kan det uttrykkes slik:

$$(2.29) \Delta(R-c) = -\Delta W(1+t_w)(1-t_c) - \Delta D(1-t_{cs})$$

Aksjonæren/lønnstakeren vil ved siden av kursvirkningen på aksjene (2.29), også ta hensyn til det beløpet som står til disposisjon etter skatt av lønns- og utbytteendringen (ΔC).

$$(2.30) \Delta C = \Delta W(1-t_{ps}) + \Delta D(1-t_{ps})$$

Summen av endringene i (2.29) og (2.30) representerer den samlede virkningen for aksjonæren/lønnstakeren. Denne kombinasjonen av nettobetaling og kursvirkning; ΔC^* , må være positiv for at en endring i forholdet mellom lønn og utbytte skal være skattefordelaktig.

$$(2.31) \Delta C^* = \Delta W(1-t_{ps}) + \Delta D(1-t_{ps}) - \Delta W(1+t_w)(1-t_c) - \Delta D(1-t_{cs})$$

Ser en den skattemessige behandlingen av lønn og utbytte under ett for begge skattesubjektene, trer forskjellen i skattlegging mellom de to belønningsformene klarere fram. En lønnsutbetaling forårsaker arbeidsgiveravgift på selskapets hånd. Lønn blir dessuten skattlagt i sin

helhet på mottakers hånd, mens skattlegging av utbytte av årets overskudd deles mellom selskapet (ved kommune-ligningen) og aksjonæren (ved statsskatteligningen). Utbyttebeskatningen blir også lempeligere ved at den ikke er pensjonsgivende i motsetning til lønn, men også utbytte skal med i beregningsgrunnlaget for helsedel og toppskatt i 1988. I 1989 er ikke utbytte gjenstand for bruttoskatt. Skattereglene skulle tilskynde en overføring fra lønn til utbytte.

Anta at aksjonæren/lønnstakeren reduserer lønnen med 1 krone og øker utbytte tilsvarende. Den skattemessige behandlingen tilsier at aksjonæren/lønnstakeren samlet skulle oppnå en positiv verditilvekst ($\Delta C^* > 0$) som tilsvarende skattelemningen. Settes $\Delta w = -1$ og $\Delta D = 1$ inn i (2.31) får vi:

$$\Delta C^* = - (1-t_{p^*}) + (1-t_{p_s}) + (1+t_w)(1-t_c) - (1-t_{c_s})$$

Forutsetter vi at aksjonæren/lønnstakeren befinner seg på høyeste marginals-kattetrinn ved statsskatteligningen og i høyeste avgiftssone for arbeidsgiveravgift, vil 1988-satsene (1989-satsene i parentes) være $t_{p^*}=0,632$ (0,62), $t_{p_s}=0,315$ (0,246), $t_w=0,172$ (0,167 fra 1.5.1989), $t_c=0,508$ (0,508) og $t_{c_s}=0,278$ (0,278). Nettovirkningen av å redusere lønn og øke utbytte med 1 krone blir da; $\Delta C^* = 0,172$ (0,226). Det vil si at nettogevinsten er 17,2 øre (22,6 øre) for hver krone som overføres fra lønn til utbytte på dette marginals-kattetrinnet, og forutsatt at kursvirkningen kan realiseres uten gevinstskatt. Dersom vi antar at selskapets marginals-katt (t_c) er 0,391 på grunn av avsetning til konsolideringsfond, vil nettovirkningen av å redusere lønn og øke utbytte tilsvarende, gi eieren en gevinst på 36,3 øre pr overført krone i 1989.

I en situasjon hvor det er et sterkt interessefelleskap mellom selskap og aksjonær/lønnstaker, vil det være skattefordelaktig å konvertere lønn mot utbytte. Dette vil gjelde i selskaper med en eller noen få aksjonærer som også arbeider der. Incitamentet til å konvertere lønn mot utbytte er økt med regelendringene for 1989.

2.523 Konsernbidrag og skatteplanlegging

Reglene om konsernbekskatning tar sikte på å lette skatteplanleggingen i et konsern som består av flere selvstendige skattesubjekter. Adgangen til å yte konsernbidrag mellom selskaper i samme skattekonsern med virkning for skattleggingen av giver- og mottakerselskap, åpner for overføring av skattemessige posisjoner. Normalt tillater ikke skattelovgivningen en skattefordelaktig forskyvning av skattegrunnlagene mellom selskaper på grunn av interessefelleskap. Reglene i AS §§ 15 og 16 om konsernbekskatning er i likhet med reglene om aksjonærbidrag et unntak fra sktl. §54 første ledd om interessefelleskap.

Det stilles tre hovedkrav til et skattekonsern som skal bruke bidragsordningen. For det første må aksjeselskapene innenfor skattekonsernet være hjemmehørende i Norge i henhold til sktl. §15 nr 1b. For det andre må selskapene oppfylle eiekravene som stilles til et skattekonsern. Disse kravene går lenger enn konserndefinisjonen i AL §1-2. Morselskapet må eie mer enn 90% av aksjene i datterselskapet samt ha en tilsvarende del av stemmene på generalforsamlingen. Det tredje kravet for å kunne bruke bidragsordningen er at konsernet er registrert hos fylkesskattesjefen (i Oslo hos lignings-sjefen) som skattekonsern. Nærmere om disse kravene i Brudvik (1987:354 flg.), LigningsABC (1986:378 flg.) og Skattedirektoratets meldinger sk.nr.15/1980.

Konsernbidraget kan ikke overstige nettoinntekten ved kommuneligningen på giverselskapets hånd. Ordningen kan dermed ikke nyttes til å skape framførbart underskudd for giver. Konsernbidraget reduserer beregningsgrunnlagene for fondsavsetninger, jf. Skattedirektoratets meldinger sk.nr. 15/1980 og sk.nr.5/1983.

Ved positiv bestemmelse i AS §15 nr 3 er ikke konsern-

bidrag å regne som utbytte. Det betyr at bidraget er fradragsberettiget hos giveren både ved kommune- og statsskatteligningen. Konsernbidraget skal imidlertid være med i det regnskapsmessige årsoverskuddet som grunnlag for ordinær reservefondsavsetning i henhold til AL §12-1 nr 1, jf. AL §12-4 annet ledd. Mottakende selskap må inntektsføre konsernbidraget og det vil dermed øke årsoverskudd og reservefondsavsetning. Konsernbidraget kan gi opphav til dobbel ordinær reservefondsavsetning dersom det gir positivt regnskapsmessig årsoverskudd i mottakende selskap.

I sammenheng med skatteplanlegging vil bruk av konsernbidrag være skattefordelaktig dersom det ceteris paribus reduserer nåverdien av konsernets skattebetaling. Selskaper som tilhører samme skattekonsern vil ha mulighet til å oppnå skattekreditt når et selskap i konsernet har underskudd. Vanligvis må det aktuelle selskapet framføre dette underskuddet mot senere års inntekter. Men konsernbidragsordningen kan gi en gunstigere løsning.

Konsernbidraget regnes som skattepliktig inntekt for mottaker i samme år som det gis fradrag for giver. Ett selskap med overskudd kan redusere sin nettoinntekt ved å dekke underskuddet til et annet selskap i skattekonsernet. Underskuddsselskapet må inntektsføre konsernbidraget, men dette vil kun utligne underskuddet og ikke medføre inntektsbeskatning dette året. Nettovirkningen for konsernet blir en ren skattekredittvirkning som består av renteavkastningen etter skatt av den reduserte skattebetalingen i giverselskapet fram til det tidspunkt konsernbidraget kommer fram til beskatning i mottaker-selskapet. Se kapittel 2.42.

Konsernbidrag kan også nyttes av et selskap for å få et annet selskap i skattekonsernet til å oppfylle vilkårene ved en skatteposisjon. AS §16 åpner for at vilkårene knyttet til en negativ saldo, jf. sktl. §44A-8, kan oppfylles av et annet selskap i konsernet. Flere positive saldi står da til rådighet og øker mulighetene for å tøye

skattekreditten knyttet til en negativ saldo. Det samme gjelder betingede skattefrie gevinster etter sktl. §45 niende til trettende ledd. Investeringsforpliktelser i forbindelse med avsatte distriktsutbyggingsfond kan også oppfylles av andre selskaper i skattekonsernet. Det fører ikke til noen skattelempling i seg selv. Men det kan medføre at et selskap slipper etterligning av ubenyttede midler, og derigjennom gir en skattefordelaktig tilpasning.

3 SENTRALE SKATTEKREDITTTORDNINGER I LOVGIVNINGEN

3.1 Rammebetingelser for skattekredittmodellen

Det økonomiske innhold i begrepet skattekreditt er i dette arbeidet sett på som endring i nåverdi av skattebetalinger ved å velge en tilpasning framfor en annen. Når en sammenstiller ulike skattetilpasninger for å oppnå positiv skattekreditt, må det gjøres under forutsetning av at ytre faktorer som kan ha betydning for resultatet holdes uendret. Denne ceteris paribus forutsetningen gjelder valg av eieform og regnskapsår.

Valg av eieform for næringsdriften har betydning ved at personlige skattesubjekt er forskuddspliktige, mens de upersonlige er etterskuddspliktige. Jeg forutsetter at eieformen ligger fast for det enkelte skattesubjekt, men denne faktoren vil bli brukt for å undersøke forskjeller mellom personlige firmaer og aksjeselskaper.

En annen faktor som også har betydning, er "valg" av regnskapsår, jf. sktl. §41 første og annet ledd. Gitt at skattesubjektet vil få samtykke av ligningsmyndighetene til å benytte annet regnskapsår enn kalenderåret, bør det være skattefordelaktig å velge regnskapsår som utløper i en lavsesong dersom bedriften har sterke sesongsvigninger i aktiviteten. Et næringsdrivende skattesubjekt med slike sesongvariasjoner bør ut fra skattekredittsyn velge en regnskapsperiode som utløper før inntektene topper seg (Chemel/Reale 1984:84-6). Den skattbare nettoinntekten fra salg i toppsesongen kan den etterskuddspliktige dermed oppnå ekstra skattekreditt for gjennom denne tilpasningen. Skattekredittfordelene må

veies mot eventuelle ekstra kostnader forbundet med å ha avvikende regnskapsår. Imidlertid skulle det ligge vel til rette ut fra arbeidsmessige hensyn å gjennomføre årsoppgjøret i en lavsesong både for bedriften, eventuelt regnskapskontor og revisor.

Nå kan man neppe si at det foreligger noen reell valgmulighet ut fra den praksis mange ligningskontor tar til dette spørsmålet. Men loven gir adgang til å søke om avvikende regnskapsår. Selv om dette er en variabel som kan påvirke bedriftens skattekreditt, vil regnskapsåret bli oppfattet som en fast størrelse i modellen.

3.2 Periodiseringsprinsipper i skattelovgivningen

Skattelovgivningen inneholder mange regler om hvilket inntektsår en fordel eller et fradrag skal henføres til. Disse reglene kan føres tilbake til to hovedprinsipper. Det ene legger vekt på betalingshandlingen som kriterium for å periodisere inntekts- og fradragsposter, mens det andre tar utgangspunkt i et innvinnings- eller opptjeningskriterium for å periodisere inntekter og et oppofringskriterium for å periodisere utgifter.

Betalingskriteriet er utgangspunkt for skattelovens kontantprinsipp, sktl. §41 sjuende og tiende ledd. Dette er lovens hovedregel for periodisering og sier at en fordel " i almindelighet" skal tas med i det år da den "virkelig tilflyter den skattepliktige" og en utgift kommer til fradrag i det år den "utredes" (dvs. betales). Etter kontantprinsippet er oppgjør alltid tilstrekkelig betingelse til at skatteplikten eller fradrag retten aktualiseres. På den annen side kan en inntekt bli skattlagt før oppgjør foreligger, jf. sktl. §41 sjuende ledd, når det "oppstår adgang for vedkommende til å få beløpet utbetalt eller ytelsen erlagt." Det innebærer at skattesubjektet ikke skal kunne påvirke inntektsperiodiseringen ved å unnlate å heve en fordel som står til disposisjon, når det bare beror på vedkommende om fordelene blir hevet.

Det er et uoverkommelig arbeid for ligningskontorene å bedømme om det har vært adgang for skattesubjektet til å heve en inntektspost før det aktuelle oppgjør foreligger. Det har ført til at ligningskontorene stort sett skattlegger inntekter i henhold til dette prinsippet når betaling faktisk har funnet sted (Jølbo 1971:680). Andenæs (1985:54) hevder at det er fast praksis at betalingstidspunktet legges til grunn hvis det ikke dreier seg om en klar illojal disposisjon. De lønnsforskyvningsordninger som jeg drøftet på prinsipielt

grunnlag i kapittel 2.510, er nettopp avhengig av at de utformes slik at de blir skattlagt på betalings-tidspunktet. De juridiske avveininger knyttet til kontantprinsippet er nærmere behandlet hos Aarbakke (1986:560-77).

Kontantprinsippet kan brukes av lønnstakere, økonomiske virksomheter som ikke fyller kravene til næringsvirksomhet (dvs. krav til varighet, til drift for egen regning og risiko og til økonomisk formål) samt næringsdrivende med begrenset regnskapsplikt etter RL §3 som velger å følge kontantprinsippet.

Opptjenings- og oppofringskriteriene er utgangspunkt for skattelovens regnskapsprinsipp, jf. sktl. §50 annet ledd. Bak disse kriteriene ligger ønsket om å fordele inntekter og kostnader etter bedriftsøkonomiske prinsipper. Det vil si at inntekter tas med det året de er opptjent, mens utgifter periodiseres til det året de er påløpt (årets kostnader). Imidlertid har de rene bedriftsøkonomiske prinsipper i mange tilfeller måttet vike for forsiktighetsprinsippet. Det innebærer at skattesubjektet tar et tap straks det truer og en gevinst først når den er realisert. Forsiktighetsprinsippet ligger bak reglene om varelager vurdering, nedskrivning på varekontrakter og nedskrivning på utestående fordringer, jf. sktl. §50 annet ledd bokstav a. Risikoen knyttet til bedriftens valutatransaksjoner (Fallan 1985b) og behandling av poster i fremmed valuta jf. sktl. §50 femte ledd, er et annet eksempel på at forsiktighetshensyn har fått gjennomslag i beskatningssammenheng (Gjesdal/Johnsen 1986). Skattemessige avskrivninger, jf. sktl. §44 første ledd bokstav c og §44A, kan betraktes på samme måte når de gir hjemmel for høyere avskrivninger enn de bedriftsøkonomiske.

Regnskapsprinsippet kan skape likviditetsproblemer for skattesubjektet ved at skatten regnes ut fra en beregnet nettoinntekt uten hensyn til betalingstidpunkt for inntekter og utgifter. Det finnes imidlertid flere

unntak fra regnskapsprinsippet i skattelovgivningen. Det gjelder fordeler som skal periodiseres etter kontantprinsippet uavhengig av om skattesubjektet skal følge regnskapsprinsippet som hovedregel.

Gevinster ved avhendelse eller tap av driftsmidler som ikke kan saldoavskrives, skal periodiseres etter kontantprinsippet, jf. sktl. §45 sjuende ledd. Denne regelen antas også å omfatte ikke-avskrivbare driftsmidler som næringstomter og likeledes immaterielle eiendeler som goodwill, forfatterrettigheter, lisenser m.v. Det er videre antatt at gevinst ved salg av næringsaksjer skal periodiseres etter kontantprinsippet.

Dersom det skjer kontant oppgjør for salg som skal periodiseres etter kontantprinsippet, vil skattemessig periodisering av gevinst falle sammen med periodiseringen i regnskapet. Bli det gitt kreditt for hele eller deler av oppgjøret, kan skattesubjektet kreve å bli skattlagt kun for det som er mottatt i penger eller pengers verdi ut over den ligningsmessig nedskrevne verdien. Ratebetaling innebærer dermed muligheter for å fordele gevinstbeskatningen for denne type driftsmidler over flere år. Skattesubjekt med full regnskapsplikt kan dermed fravike regnskapet når betalingstidspunkt og salgs- eller tapsår ikke faller sammen. Nærmere behandling av periodisering finnes i Aarbakke (1984:del V og VII).

3.3 Modell for gruppering av skattekredittinstrumenter

I det følgende skal vi forutsette at hovedprinsippet for periodisering ligger fast for det enkelte skattesubjekt. Det vil innebære regnskapsprinsippet for alle aksjeselskaper og for de fleste personlige næringsdrivende utenom visse tjenesteytende næringer. Med dette utgangspunktet kan vi se på sentrale lovbestemmelser som kan gi positiv skattekreditt i forhold til skattesubjektets hovedprinsipp for periodisering. Modellen for disse variablene følger Fallan (1985a:22-37) med visse ajourføringer. I følge denne modellen kan skattebetalingen i prinsippet utsettes på tre ulike måter:

- a) Ved å utsette tidspunktet for skattlegging av en inntektsbegivenhet.
- b) Ved å framskynde tidspunktet for inntektsfradrag til før utgiften eller kostnaden er pådratt.
- c) Ved å utsette tidspunktet for skattlegging av nettoinntekten gjennom fondsavsetninger, bidrag og underskuddsframføring.

Denne modellen blir brukt til å gruppere lovgivningens skattekredittvariabler knyttet til årsoppgjøret. Jeg gir samtidig en kort oversikt over det viktigste innholdet i lovbestemmelsene. Modellen omfatter ikke alle disposisjoner mellom skattesubjekter med sikte på å oppnå skattekreditt som er behandlet i kapittel 2.5. Modellen er begrenset til aksjonærbidrag og konsernbidrag blant ordningene som omfatter transaksjoner mellom skattesubjekter. Hovedvekten er lagt på verdivurderingene og disposisjonene som skattesubjektet selv kan foreta uavhengig av andre.

3.30 Utsettelse av tidspunkt for skattlegging av inntektsbegivenheter

Ved salg av avskrivbart driftsmiddel skal det ikke lenger foretas skattemessig gevinstberegning. I stedet skal salgssummen inntektsføres i salgsåret, jf. sktl. §44A-6. Et alternativ til inntektsføring i salgsåret er hel eller delvis nedskrivning med salgssummen mot driftsmiddelsaldoen. Hvis vi etablerer nedskrivning med hele salgssummen som et alternativ til inntektsføring, vil det gi positiv skattekreditt. Drange og Torgrimsen (1984:279) viser virkningen av dette virkemidlet. Skatte-kreditthensyn tilsier altså valg av nedskrivningsalternativet.

Hvis salgssummen er større enn gjenværende saldo for den aktuelle driftsmiddelgruppen, oppstår en negativ saldo. En negativ saldo må ifølge sktl. §44A-8 inntektsføres innen fire år for alle driftsmiddelgrupper unntatt skipsgruppen som har åtte års frist. Skatte-kreditthensyn tilsier at skattesubjektet utnytter denne fristen maksimalt. Imidlertid må den negative saldoen nyttes til nedskrivning på det først anskaffede driftsmiddelet som inngår på den generelle gruppesaldoen (også benevnt samlesaldo). Har det oppstått negativ saldo på en individuell saldo (også benevnt egen saldo), jf. sktl. §44A-2 siste ledd, kan denne fortsatt framføres selv om det anskaffes nye driftsmidler som inngår på den generelle gruppesaldoen. Jo flere individuelle saldoer som kan etableres, jo større muligheter har skatte-subjektet til å holde den negative saldoen ubeskattet ut fristen.

En negativ saldo kan når som helst innen fristen brukes til nedskrivning på positiv saldo på driftsmiddelgrupper med samme eller høyere avskrivningssats. Et unntak fra denne regel gjelder negativ saldo fra skipsgruppen som etter sktl. §44A-8 første ledd, 3. setning kan nyttes til

nedskrivning også på bygg- og anleggsgruppen. En oversikt over nedskrivningsmulighetene finnes i Dale og Fallan (1988:236-9). Om rekkefølgen i nedskrivning med både negativ saldo og salgssum i samme år, se Torgrimsen (1984b:82-3). Ut fra rene skattekreditthensyn vil det som regel være gunstigst å vente med nedskrivningen til fristen for inntektsføring utløper og på dette tidspunkt foreta nedskrivning på den av de aktuelle driftsmiddelgrupper som har lavest avskrivningssats. Den negative saldo kommer fram til skattlegging gjennom lavere årlige saldoavskrivninger. I visse tilfeller kan saldoens størrelse og planlagte salg gi lenger skattekreditt ved å velge en annen nedskrivningsgruppe enn den med laveste avskrivningssats.

En annen type inntektsbegivenhet som skatteloven åpner muligheter for å utsette skattleggingen av, er gevinster etter sktl. §45 åttende til tiende ledd. Dette gjelder gevinster ved salg av næringsaksjer, næringstomt og ikke avskrivbare arbeider- og funksjonærboliger. Alternativene til skattlegging av disse gevinstene etter kontantprinsippet er avsetning av gevinst betinget skattefritt til bruk ved senere kjøp av visse typer driftsmidler. Gevinster fra næringsaksjer kan i tillegg brukes til nedskrivning på saldo for eksisterende driftsmidler i løsøre-, skips- eller bygg- og anleggsgruppen. Dette siste alternativet vil gi kortere skattekreditt enn å avsette gevinsten betinget skattefritt i inntil fire år før det fortas nedskrivning på nytt driftsmiddel eller andre aksjer i næring.

For disse gevinstavsetningene må skatteansvaret sikres. Det er imidlertid tilstrekkelig med en ubetinget garanti uten tidsbegrensning for 50% av gevinsten. Dermed kan likviditetsvirkningen av skattekreditten beholdes (dog med en beskjedent gebyrutbetaling for garantien). Næringsdrivende skattesubjekter bør bruke denne muligheten til gevinstavsetning når de har planer om nyinvesteringer.

Enkelte skattesubjekter forsøker å skaffe seg skatte-
kreditt gjennom å legge opp faktureringsreserver.
Normalt er det ikke lovlig å drøye faktureringen mer enn
30 dager etter et salg har skjedd (Skattedirektoratets
meldinger av.nr.22/1982).

3.31 Framskynding av tidspunkt for utgifts- eller kostnadsfradrag

Næringsdrivende med full regnskapsplikt periodiserer utgifter til den perioden de er pådratt; altså tidsavgrensning av utgifter til kostnader. Unntak fra denne periodiseringsregelen er omtalt foran. Skattelovgivningen inneholder imidlertid flere regler som åpner for et tidligere fradragstidspunkt enn det som følger av regnskapsprinsippet. Jeg skal derfor gi en summarisk gjennomgang av noen slike ordninger.

Skatteloven inneholder regler som setter nedre grense for vurdering av varebeholdninger. Disse reglene finnes i sktl. §50 annet ledd bokstav a og i forskrifter av 04.12.1958 om fremgangsmåten ved opptak og verdsettelse av varebeholdninger og beregning av avskrivning på varekontrakter (FVV). Verdsettelsen av kurante varer foretas ut fra laveste verdis prinsipp, mens de ukurante kan vedsettes individuelt til påregnelig salgpris minus salgskostnader. Ukurante varer kan også verdsettes under ett med de kurante, men slik at detaljister og grossister kan foreta en samlet nedskrivning for ukurans på inntil 3% av laveste verdi. Dessuten åpner skatteloven adgang til nedskrivning for prisfallsrisiko på varebeholdningen. Størrelsen på denne nedskrivningen vil avhenge av den næringsdrivendes skjønn, men begrunnet ut fra de alminnelige konjunkturutsikter, egenskaper ved bransjen og varenes omløpshastighet. Ved å utnytte nedskrivningsmulighetene maksimalt, vil varekostnaden øke tilsvarende. Tilsvarende nedskrivning må opprettholdes hvert år for å beholde den rene skattekreditten framskyndingen av kostnadsfradraget ga.

Den samlede skattekreditten kan måles ved hjelp av lagerreserven. Den er definert i RL §18 fjerde ledd og i AL §11-6 fjerde ledd som differansen mellom høyeste tillatte verdsetting etter RL/AL og bokført verdi (begrenset nedad

av skattelovens regler). Endringen i lagerreserven påvirker varekostnaden og skal vises som egen post i resultatregnskapet for "store" skattesubjekter, jf. RL §14 fjerde ledd og AL §11-1 annet ledd. Disse skattesubjektene må også vise den absolutte størrelsen på lagerreserven i balansen.

Varekontrakter med leveringstidspunkt kommende år og der varene ikke er videresolgt ved regnskapsavslutningen kan nedskrives for faktisk inntrådt prisfall fra kontraktsinngåelsen til årsskiftet samt for prisfallsrisiko fra årsskiftet og fram til levering/ videresalg. Det forutsettes at kontrakten bokføres og at nedskrivningen gjennomføres i regnskapet. Dette vil gi ett års ren skattekreditt på nedskrivningsbeløpet.

Garanti- og serviceavsetning er inntektsfradrag for å møte senere utgifter til rutinemessig service og reklamasjonsarbeider som skattesubjektet er forpliktet til å yte uten ytterligere vederlag. Dette er utgifter som vanligvis forekommer hos entreprenører og selgere av kapitalvarer som biler, husholdningsapparater m.v. Hjemmelen for slike avsetninger finnes i den generelle regelen i sktl. §50 annet ledd om at årsregnskapet skal legges til grunn for inntektsansettelsen. Det er i tråd med god regnskapsskikk å korrigere inntektsposten for avsetning for å dekke sannsynlige utgifter til garanti- og servicearbeider i garanti- eller reklamasjonstiden. Endringer i avsetningen vil påvirke nettoinntekten og skattleggingen.

Det finnes ingen veiledende regler for hvor mye som kan avsettes. Imidlertid kan det antas at det må kunne avsettes et beløp som er så stort at det dekker utgiftene til etterarbeider etter regnskapsårets utgang for de varer og tjenester som er inntektsført (Vårdal 1985:213). Størrelsen må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle (Lignings-ABC 1984:257). Det vanskeliggjør generell måling av utnyttelsesgraden av det skattekredittpotensialet som ligger i ordningen. Det vil imidlertid

kunne registreres et skille mellom de som har tatt ordningen i bruk og de som har unnlatt å bruke den.

En annen ordning som innebærer skattekreditt for de som bruker den, er adgangen til å foreta avsetninger for å møte framtidige sannsynlige tap på utstående fordringer, jf. sktl. §50 annet ledd bokstav a. Dette er ikke realisererte tap, men mulige tap som vil bli realisert på et senere tidspunkt når fordringene skal oppfylles. Disse tapene vil alltid måtte fastsettes ved en skjønnsmessig vurdering. For skattesubjekter med stor utestående fordringsmasse vil det neppe være praktisk å foreta en individuell vurdering av den enkelte fordring, men i stedet foreta en samlet nedskrivning basert på erfaringstall for tap i tidligere år. Endringene i avsetningen vil påvirke nettoinntekten og skattleggingen.

Fradrag for vedlikeholdsutgifter kan normalt ikke fortas for de er pådratt. Sktl. §44 første ledd i åpner imidlertid adgang for skattesubjekter som driver skipsrederi, bergingsvirksomhet eller ervervsmessig luftfart til å kreve fradrag for avsetning til klassifikasjons- eller kjelfond, assuransepremie eller periodiske overhalinger av fly. Ordningen innebærer at fradrag kan gis for avsetninger inntil forventede utgifter ved neste klassifikasjon og betyr at det blir gitt fradrag før utgiftene er pådratt. Dette vil innebære positiv ren skattekreditt på inntil fire år.

Næringsdrivende skattesubjekter kan i tillegg til fradrag for tilskudd til faste tjenstepensjonsordninger også kreve fradrag for tilskudd til premiefond. Dette tilskuddet kan for det enkelte år utgjøre inntil 150% av årspremien og fondet må ikke overstige 10 ganger årspremien, jf. sktl. §44 første ledd bokstav k nr.2. Premiefondet fungerer som en reserve som kan legges opp i gode år for å brukes til å dekke skattesubjektets tilskudd til premien i dårlige år. Denne ordningen krever imidlertid en utbetaling til forsikringsselskapet før innleveringsfristen for selvangivelsen for å få fra-

draget i et inntektsår. Ordningen kan ikke sidestilles med de disposisjonene som ikke krever utbetalinger, men gjør det mulig å investere ikke beskattede midler rentebærende.

Skatteloven krever bare aktivering av betydelige driftsmidler. Et driftsmiddel regnes som betydelig, jf. sktl. §44A-1, når kostprisen inklusive investeringsavgift er kr 10.000 eller høyere. Skattesubjektet bør derfor utgiftsføre alle driftsmidler under denne grensen da dette gir skattekreditt sammenlignet med aktiverings- og avskrivningsalternativet.

Skattemessige meravskrivninger representerer en skattekreditt. En måte å finne et operasjonelt uttrykk for denne meravskrivningen er å bygge på de ordinære avskrivningene i bedriftens finansregnskap. Dette uttrykket for den bedriftsøkonomiske desinvesteringen er basert på regnskapslovgivningens uttrykk "fornuftig avskrivningsplan". Dette gir bare et skjønsmessig utgangspunkt og ingen direkte anvisning om hva som er bedriftsøkonomiske avskrivninger. Det er imidlertid lett å finne de aktuelle skattemessige avskrivninger i skateregnskapet. Slik skattekreditt er definert i modellen, vil den utgjøre differansen mellom de skattemessige avskrivninger og de bedriftsøkonomiske. Hvis regnskapet nytter passivmodellen kan denne meravskrivningen avleses som økningen i anleggsreserven. Enhver mindreavskrivning i forhold til de ordinære avskrivninger vil dermed representere et tap av skattekreditt. Jeg gir derfor en summarisk oversikt over de skattemessige avskrivningsreglene som er tilstrekkelig i planleggingssammenheng. En detaljert behandling finnes i Gjems-Onstad (1984), Kinserdal et al. (1983) og Torgrimsen (1984b).

De skattemessige maksimale avskrivningene regnes fra en angitt maksimal avskrivningssats enten av kostpris (lineær avskrivning) eller av saldoen på en driftsmiddelgruppe (degressiv avskrivning). Skattemessig avskrivning på goodwill regnes som årlig lineær avskrivning med

inntil 1/5 av kostprisen, jf. sktl. §44 første ledd bokstav c. En rekke andre immaterielle rettigheter kan det være adgang til å avskrive over levetiden. Varige (brukstid > 3 år) og betydelige (kostpris > kr 10.000) driftsmidler som verdiforringes kan saldoavskrives, jf. sktl. §44A-1. Det gjelder spesielle avskrivningsregler for kjøpekontrakter for visse typer driftsmidler.

Saldoavskrivningene kan starte fra og med det året driftsmidlene er levert eller for egentilvirkede driftsmidler fra det tidspunkt det er ferdig. Kontaktsavskrivninger på visse typer driftsmidler kan imidlertid starte fra det året kontrakten er inngått til og med året før levering. Driftsmidlene skal samles i fire saldo-grupper som er definert i sktl. §44A-2 første ledd, a - d. Jeg vil benevne gruppe a for løsøregruppen, b for skipsgruppen, c for bygg- og anleggsgruppen og d for forretningsbygg. Visse avgrensningsspørsmål mellom gruppene løses i sktl. §44A-2 annet og tredje ledd. Hver gruppesaldo utgjorde opprinnelig et avskrivningsgrunnlag, med lovendringer har etterhvert splittet disse hovedgruppene i undergrupper med egne avskrivningssatser. Skattesubjekter som driver flere næringer kan imidlertid opprettholde egne gruppesaldoer for hver næring. Dessuten kan det opprettes individuelle saldoer for driftsmidler med kostpris på over 1,3 mill. kroner (tidligere 1 mill.kr).

Avskrivningsgrunnlaget for hver gruppe er saldoen ved regnskapsårets utgang slik den er definert i sktl. §44A-5. Løsøregruppen og individuelle saldoer med slike driftsmidler kan avskrives med inntil 30% f.o.m. 1987 (tidligere 35%), dog slik at personbiler må skilles ut og avskrives med inntil 20%. Skipsgruppen og individuelle saldoer med slike driftsmidler kan nytte en sats på inntil 25% (tidligere 30%), men i denne gruppen er fly skilt ut med inntil 15% avskrivning (tidligere 20%). Individuelle saldoer og gruppesaldo for bygg- og anlegg kan nytte inntil 7% avskrivning (tidligere 8% i 1987 og 9% før dette tidspunkt). I denne gruppen er hoteller,

losjihus, bevertningssteder skilt ut med egen saldo som kan avskrives med inntil 6% . Det er mulighet til å bruke inntil 11% avskrivning (tidligere 12% i 1987 og 14% før dette) for driftsmidler som ved ervervet har en gjenstående brukstid på mindre enn 20 år, dog slik at den tilsvarende satsen for hoteller m.v. er satt til 10% .

Forretningsbygg kan avskrives med inntil 4% av saldo f.o.m. 1987 (tidligere 6%), men satsen er satt lavere, inntil 2%, for slike bygg som ligger i kommuner hvor det kreves etableringssamtykke etter etableringslovens §3. Det er imidlertid gitt adgang til at forretningsbygg ervervet før 01.01.1984 kan saldoavskrives med utgangspunkt i opprinnelig kostpris (jf. forskrift av 29.08.1984 om overgangsregler ved innføring av nye avskrivningsregler m.v. kap. 1).

Oppsplittingen av hovedgruppene har skapt flere saldoer og dermed større muligheter for at salg fører til negativ saldo. Det er antatt at en negativ saldo knyttet til en slik undergruppe kan framføres uavhengig av om samle-saldoen i hovedgruppen er positiv.

I tillegg til disse reglene gir DS §3 muligheter for startavskrivninger for visse driftsmidler til bruk i Nord-Norge og Namdalen. Slik avskrivning kan bare kreves for det året driftsmidlet blir levert. Driftsmidler i Finnmark og Nord-Troms kan startavskrives med inntil 40 %, mens anskaffelser i området for øvrig kan avskrives med inntil 25 % .

Det har skjedd en viss innstramming i mulighetene til å føre valutatap gjennom porteføljeprinsippet i sktl. §50 femte ledd. Men skattesubjekter som forsømmer muligheten til å føre slike tap, gir avkall på ett års skatte-kreditt.

3.32 Utsettelse av tidspunkt for skattlegging av nettoinntekt gjennom gjennom fondsavsetninger, bidrag og underskuddsframføring

Fondsavsetningene kan være både rene og blandede disposisjoner, men alle har det til felles at de gir positiv skattekreditt. Noen av de blandede avsetningene gir også skattefritak. Vi starter gjennomgangen med de rene avsetningene.

Avsetningsadgangen til konsolideringsfond for selskaper (KFS) omfatter aksjeselskaper og andre selskaper med begrenset ansvar samt sparebanker, stiftelser og gjensidige forsikringsselskaper. Disse kan avsette inntil 23% (20% i 1987 og 23% i 1986) av nettoinntekten ved kommuneligningen før fradrag etter denne ordningen og DU-avsetning. Det stilles ingen krav til sikkerhet for det latente skatteansvaret på avsetningene.

Så lenge avsetningene benyttes i selskapet vil skatte-kreditten bestå. Det betyr at selskapene har muligheter til å bygge opp en betydelig ubeskattet reserve uten at det hviler noen investeringsforpliktelse på denne. Det er ingen begrensninger på størrelsen av de samlede avsetninger etter KFS.

Skattekreditten som herved oppnås kan bestå inntil selskapet likvideres. I mange sammenhenger kan vi derfor se helt bort fra skattebelastningen på fondet fordi nåverdien av en skatt langt inn i framtida er ubetydelig. I realiteten betyr maksimal utnytting av KFS at selskaps-skatten reduseres fra 50,8% til vel 39,1% i 1988 og tidligere, unntatt i 1987 da satsen ble redusert til 40,6%. Skattekreditthensyn tilsier at KFS utnyttes maksimalt.

Konsolideringsfond for personlige næringsdrivende (KFP) inneholder bestemmelser som er mindre gunstig enn KFS.

Ordningen omfatter personlige næringsdrivende som er bosatt i Norge og driver næringsvirksomhet ved årets utgang. Det er videre et krav at det er utbetalt arbeidsgiveravgiftspliktig lønn i perioden. Disse skattesubjektene kan avsette inntil samme sats som i KFS. Avsetningsgrunnlaget er imidlertid forskjellig og utgjør den del av netto næringsinntekt ved kommuneligningen før fradrag for gjeldsrenter, men etter fradrag for andre avsetninger som SF og DU, som overstiger kr 110.000 (tidligere kr 100.000). Den årlige avsetningen er begrenset til 10% av lønnsutbetalingene i perioden og kan ikke være mindre enn kr 10.000.

KFP gir bare adgang til å ha inntil tre års avsetninger stående ubeskattet til enhver tid. Ved ytterligere avsetning må den eldste avsetningen inntektsføres. Ordningen innebærer altså at skattekreditten på inntil tre års avsetning kan bestå inntil midlene tas ut av næringsdriften. I likhet med KFS hviler det ingen investeringsforpliktelser på avsetningene og skatteansvaret skal ikke sikres. Både KFS og KFP er rene disposisjoner, mens de øvrige avsetningsordningene er blandet fordi de også gir opphav til andre endringer i betalingsstrømmene enn skattebetalingene.

SF-avsetninger gjelder bare for personlige næringsdrivende. Loven inneholder to avsetningsordninger; kap.1: miljøfondsavsetning og kap.2: avsetning til markedsbearbeiding, forskning og produktutvikling.

Miljøfondsavsetninger er betinget av godkjente investeringer i driftsmidler til å bedre ytre eller indre miljø og vil dermed kun være interessant for skattesubjekter med slike investeringsplaner. Den årlige avsetningen kan være inntil 30% av samlet nettoinntekt ved kommuneligningen (etter avsetning etter SF kap.2 og DS, men før KFP), men kan ikke være mindre enn kr 10.000 pr år. Fondsmidler må benyttes til investeringer innen fire år etter avsetningsårets utløp. Likviditetsvirkningen blir påvirket av krav om at hele det avsatte beløp skal bindes

på særskilt konto i Norges bank til 3,5% skattefri rente p.a. Ved investering vil 15% av avsetningen være endelig fritatt for skattlegging, mens 85% skal skattlegges i investeringsåret med mindre de brukes til nedskrivning av driftsmidlets saldo. I det siste tilfellet oppnås ytterligere skattekreditt, men denne kan være temmelig kort fordi miljøinvesteringer i mange tilfeller tillates fradragsført i investeringsåret. Lønnsomheten av å benytte ordningen i forbindelse med påbudte miljøinvesteringer er vist i Drange og Torgrimsen (1984:293).

Kostnader i forbindelse med markedsføring av norsk-produserte varer i utlandet, til forskning og til produktutvikling er i alminnelighet fradragsberettiget når de er påløpt. SF kap.2 gir fradrag for avsetninger til fond for å dekke slike kostnader. Det innebærer at fradraget gis i avsetningsåret og før kostnadene er påløpt.

Til kap.2-fond kan det avsettes inntil 20% av samlet nettoinntekt ved kommuneligningen (etter DU-avsetning), minimum kr 10.000 pr år. Midlene kan stå ubeskattet i inntil fem år før de benyttes. Ingen del av avsetningen blir skattefri når midlene nyttes, men skattesubjektet har oppnådd skattekreditt. Lividitetseffekten blir også i dette tilfellet påvirket av kravet om binding av hele avsetningen i Norges bank. Dette er en variant av skatteregime "før skatt kreditt" i kapittel 2.46.

Ved avsetning etter SF og DS vil de samlede avsetninger være begrenset til 50% av nettoinntekten ved kommuneligningen før avsetninger, jf. SF §11.

Avsetninger etter DS gir både skattefritak og skattekreditt. Slike avsetninger kan benyttes av alle næringsdrivende, men f.o.m. 1987 er ordningen forbeholdt skattesubjekter med inntekter skattepliktig i utbyggingskommuner. Det kan avsettes inntil 15% f.o.m. 1986 av samlet nettoinntekt ved kommuneligningen redusert med den del av eventuelle brutto lønnsinntekter som overstiger kr

100.000. Samlet nettoinntekt ved kommuneligningen regnes før alle andre typer skattefrie avsetninger, unntatt konsolideringsfondsavsetning for upersonlige skatte- subjekter. Minimumsavsetningen er kr 15.000 pr år. Skattekreditten består i første omgang av de fem årene avsatte midler kan stå ubeskattet før investering fore- tas. Likviditetseffekten blir også i dette tilfellet på- virket av sikring av det latente skatteansvaret gjennom bundet bankinnskudd. Næringsdrivende i Nord-Norge og i Namdalen eller i utbyggingsområder i landet for øvrig må binde 40% av avsetningen i lokal bank, mens andre næringsdrivende som tidligere hadde adgang til slike avsetninger måtte binde 50% av avsetningen i Norges bank til 7,5% skattepliktig rente p.a. Sikkerheten frigis når det er inngått bindende kontrakt på investering- objekter. Avsetningene må brukes innen fem år etter utløpet av avsetningsåret.

Når avsatte midler brukes til investeringer i Nord-Norge og i Namdalen blir 45% av benyttede fondsmidler fritatt for skattlegging, mens de resterende 55% kan brukes til nedskrivning på driftsmiddelgruppens saldo. Dette vil gi ytterligere skattekreditt. Investeringer i utbyggings- områder i Sør-Norge gir skattefritak på 35% og nedskrivn- ing med 65% av benyttede fondsavsetninger. Betingelsen for å beholde den skattefrie delen er at skattesubjektet sitter med investeringsobjektet ut bindingstiden. Denne bindingstiden er fem år for løse driftsmidler, femten år for faste anlegg og fem år for aksjer.

Ved siden av de betingede fondsavsetningene kan også konsernbidragsordningen benyttes for å oppnå skatte- kreditt. Innenfor et skattemessig konsern, jf. AS §15, er det mulig å overføre konsernbidrag fra et konsern- medlem til et annet. Det kan kreves fradrag for konsern- bidrag inntil størrelsen på nettoinntekt ved kommune- ligningen ved inntektsligningen for vedkommende år. Bidraget er skattepliktig på mottakende selskaps hånd i samme år. Konsernbidraget kan være en brukbar skatte- kredittordning i de tilfeller konsernmedlemmer går med

underskudd. I stedet for å framføre underskudd til fradrag i framtidige nettoinntekter for konsernmedlemmet, kan nettoinntekter overføres fra andre medlemmer i form av konsernbidrag og utligne underskuddet i det år det oppstår. Dermed oppnår konsernet skattekreditt ved tidsforskyvningen av skattebetalingen på bidraget fordi det kommer effektivt til fradrag mot underskuddet. På den annen side vil senere nettoinntekter ikke bli redusert av framført underskudd, men skattlagt i sin helhet.

Både betingede avsatte gevinster og fondsavsetninger kan overføres til andre konsernmedlemmer via bidragsordningen. Det er en forutsetning at disse konsernmedlemmene oppfyller de nedskrivnings- og investeringsbetingelsene som er knyttet til avsetningene, jf. AS §16.

Aksjonærbidrag er en tilsvarende transaksjon som kan benyttes til å oppnå skattekreditt, jf. kapittel 2.521.

Reglene om underskuddsframføring, jf. sktl. §53, representerer en buffer for skattesubjektet. Ordningen gjør at en ikke taper fradragsretten dersom inntektene ikke er tilstrekkelige til å dekke fradragene et enkelt år. Et underskudd kan framføres i inntil 10 år, men det forutsettes at underskuddet dekkes så snart inntekten gir rom for det. Det eldste underskuddet dekkes først. Dersom skattesubjektet forsømmer å sette fram krav om dekning, tapes fradragsretten.

Denne ordningen betyr at skattesubjektet ceteris paribus ikke bør redusere de skattemessige avskrivningene for å unngå underskudd. Forsømte skattemessige avskrivninger kan ikke tas igjen i senere år, men de forlenger i stedet avskrivningsperioden. Et underskudd som skyldes skattemessige avskrivninger kan imidlertid dekkes ved framføring. De øvrige inntektsuavhengige skattekredittordningene som kan tas igjen i senere fullt ut i senere år, er det mindre viktig å gjennomføre i et underskuddsår.

3.4 Oppsummering av skattekredittordninger i modellen

Skatteplanleggingsmodellen som er gjennomgått i kapittel 3.3, har mange virkemidler til rådighet ved årsoppgjøret etter dagens skattelovgivning. Fig.3.1 på neste side gir en samlet oppsummering av disse virkemidlene. Dette er virkemidler som gir skattesubjektet skattekreditt. Disse er nedenfor gruppert under den hovedfaktor som forårsaker skattekreditten.

Fig.3.1 Oversikt over skattekredittinstrumenter ved
årsoppgjøret etter årsak

Utsetter skattlegging av inntektsbegivenheter:		
* Nedskrivning av salgssum mot driftsmiddelsaldo i stedet for inntektsføring		
* Framføring av negativ saldo med nedskrivning etter bindingstidens utløp framfor inntektsføring eller umiddelbar nedskrivning		
* Avsetning av gevinster betinget skattefritt for næringsaksjer, næringsstomter og ikke avskrivbare arbeider- og funksjonærboliger med nedskrivning etter bindingstidens utløp i stedet for inntektsføring umiddelbart		
Framskynder tidspunkt for fradragsføring:		
* Lagerreserver	* Nedskrivning varekontrakter	
* Garanti- og serviceavsetninger	* Avsetning til tap på fordringer (delkredere)	
* Klassifikasjons- og kjelfond m.v.	* Utgiftsføring av ubetydelige driftsmidler	
* Skattemessige meravskrivninger (herunder kontraktsavskr. og DU-startavskr.)	* Pensjonspremiereserve	
Utsetter tidspunkt for skattlegging av nettoinntekt:		
* KFS-avsetning	* KFP-avsetning	* SF kap.1-avsetning
* SF kap.2-avsetning	* DU-avsetning	* Konsernbidrag
* Aksjonærbidrag	* Underskuddsframføring	

3.5 Prioritering mellom planleggingsinstrumenter ved årsoppgjøret

Et skattesubjekt i en overskuddssituasjon og som heller ikke trenger å ta hensyn til et visst overskuddsnivå med tanke på utbytteutdeling, bør ceteris paribus benytte alle muligheter for skattefrihet og skattekreditt.

Denne ceteris paribus-forutsetningen gjelder blant annet framtidige marginalsatter. Dette er ikke problematisk når vi står overfor aksjeselskaper, men er mer problematisk for personlige næringsdrivende. Svigninger i nettoinntekt fra år til år kan forårsake endringer i marginalsattesatsene på grunn av progresjonen. Det kan dermed være ønskelig for disse skattesubjektene med en utjevning av nettoinntektene. Det avhenger av marginalskatte- og skattekredittvirkningene, jf. kapittel 2.43.

Dersom hovedforutsetningene om overskuddssituasjon og utbytteavhengighet ikke er tilstede, kan også det innebære at en ikke ønsker å benytte alle skattekredittvariablene. Skattesubjektet må da prioritere hvilke skattekredittordninger det vil benytte. Det kan dreie seg om å øke nettoinntekten for å få utlignet et framført underskudd eller ønske om en fast utbytteutdeling som ikke lar seg gjennomføre uten å droppe bruken av skatte-kredittvariabler. Det vil i så fall gi negativ skatte-kreditt, dvs. at nåverdien av skattebetalingene øker sammenlignet med bruksalternativet.

La oss innføre et skille mellom tidsbegrensede og tids-uavhengige disposisjoner (Boye 1980:154). De tidsbegrensede disposisjonene er slike som må foretas et bestemt år eller innenfor et bestemt tidsrom. De er knyttet til tidsbestemte begivenheter og tapes hvis de ikke nyttes i tilknytning til disse begivenhetene. I min modell vil dette være variabler som nedskrivning med salgssum, framføring av negativ saldo, betingede gevinst-

avsetninger, nedskrivning på varekontrakt, utgiftsføring av ubetydelige driftsmidler, skattemessige meravskrivninger, klassifikasjonsfond m.v., konsernbidrag og aksjonærbidrag brukt for å oppnå skattekreditt. De tidsuavhengige disposisjonene er ikke knyttet til bestemte begivenheter og kan følgelig foretas uavhengig av tidsaspektet. Dette er tilfellet for lagerreserver, garanti- og serviceavsetninger, avsetning til tap på fordringer samt de betingede fondsavsetningene.

Noen av ordningene er nettoinntektsavhengige fordi størrelsen på disse variablene er en funksjon av nettoinntekten. Dette gjelder alle fondsavsetningsordningene samt til en viss grad konsern- og aksjonærbidragene som alle utsetter beskatningstidspunktet for nettoinntekt. Mens alle ordningene som tar sikte på å utsette en inntektsbegivenhet eller framskynde et fradrag er modellens inntektsuavhengige variabler.

Skatteplanleggingsprinsippene i kapittel 2 viser de partielle marginalresonnementene som vil være utgangspunkt for skattetilpasningene. Disse gir kun en viss pekepinn for en prioritering mellom ordningene. En ordning bør foretrekkes dersom den reduserer nåverdien av skattebetalingene sammenlignet med alternativet. En kan se på hvor mye skattekreditt en ofrer ved å droppe en ordning. Dette er et greit kriterium for de rene planleggingsinstrumentene, men kan ikke brukes for de blandede. Jeg tenker spesielt på ordninger som krever binding av likvider på sperrede konti og stiller investeringsbetingelser, som ikke utelukkende kan bedømmes ut fra nåverdien av skattebetalingene. Slike ordninger må bedømmes ut fra nåverdien til alle endringer i betalingsstrømmene som de gir opphav til. Hvis vi holder de blandede ordningene utenfor, vil hovedregelen være at en bør prioritere å bruke de inntektsuavhengige ordningene før de inntektsavhengige (Boye 1986:48).

Grupperer vi ordningene ut fra dimensjonene; nettoinntektavhengig eller nettoinntektsavhengig og tids-

begrenset eller tidsuavhengig fradragmulighet, gir det grunnlag for å splitte ordningene i fire grupper. Matrisen i fig.3.2 viser skattekredittvariablene ordnet etter disse dimensjonene:

Fig.3.2 Gruppering av planleggingsvariabler

Tidsaspekt Nto. inntektsaspekt	b ₁ Tidsbegrenset fradragmulighet	b ₂ Tidsuavhengig fradragmulighet
a ₁ Nto.inntekts uavhengig	<ul style="list-style-type: none"> * Nedskr. salgssum * Framf. neg.saldo * Bet. gevinstavs. * Nedskr.varekontr. * Skattem.meravskr. * Utg.f.driftsmid. * Klassifikasjons- og kjelfond m.v. 	<ul style="list-style-type: none"> * Lagerreserve * Garanti- og service- avs. * Avs. tap på fordr.
a ₂ Nto.inntekts avhengig	<ul style="list-style-type: none"> * Konsernbidrag * Aksjonærbidrag * Underskudds- fradrag 	<ul style="list-style-type: none"> * KFS * KFP * DS * SF

I gruppen nettoinntektsuavhengige tidsbegrensede fradragmuligheter (a₁,b₁) er ingen av variablene gjensidig utelukkende. Det innebærer at en godt kan bruke alle disse ordningene uten at det får konsekvenser for fradragstørrelsen for den enkelte. Disse instrumentene bør prioriteres framfor de tidsuavhengige (a₁,b₂) fordi de er knyttet til tidsbestemte begivenheter som gjør at fradragretten tapes når disse forsvinner. Det er ikke tilfellet for de nettoinntekts- og tidsuavhengige ordningene.

Bruken av alle inntektsuavhengige ordninger under a_1 vil påvirke nettoinntekten og dermed redusere mulighetene for å benytte de nettoinntektsavhengige fradrag under a_2 . Disse ordningene bør likevel normalt prioriteres foran de inntektsavhengige (Boye 1986:49). Dessuten vil utnytting av en ordning i de to gruppene for nettoinntektsavhengige fradrag (a_2) få konsekvenser for størrelsen for andre slike fradrag i disse to gruppene. Beregningsgrunnlagene påvirker hverandre og er dessuten ulike for personlige og upersonlige skattesubjekter. En oversikt over disse sammenhengene har jeg tatt inn i appendiks 1.

Skal vi rangere skattekredittordningene vil det altså være rasjonelt å utnytte de tidsbegrensede, nettoinntektsuavhengige ordningene før de tidsuavhengige. Disse vil vi ellers gå glipp av fordi vi ikke kan ta dem igjen senere. Av de nettoinntektsavhengige ordningene vil det ofte være naturlig å utnytte de tidsbegrensede ordningene først (a_2, b_1). Når det gjelder framføring av underskudd, har man heller ikke noe valg dersom fradragets rett ikke skal tapes. Blant de inntekts- og tidsuavhengige fradragene (a_2, b_2) bør KFS/P utnyttes først fordi begge kan gi en varig skattekreditt dersom skatteobjektet innretter seg fornuftig. Den øvrige rekkefølgen: DU og SF kap.1, mens SF kap.2 kan være direkte ulønnsom dersom ikke marginalsattesatsen er høyere i avsetningsåret enn i uttaksåret (Boye 1986:46).

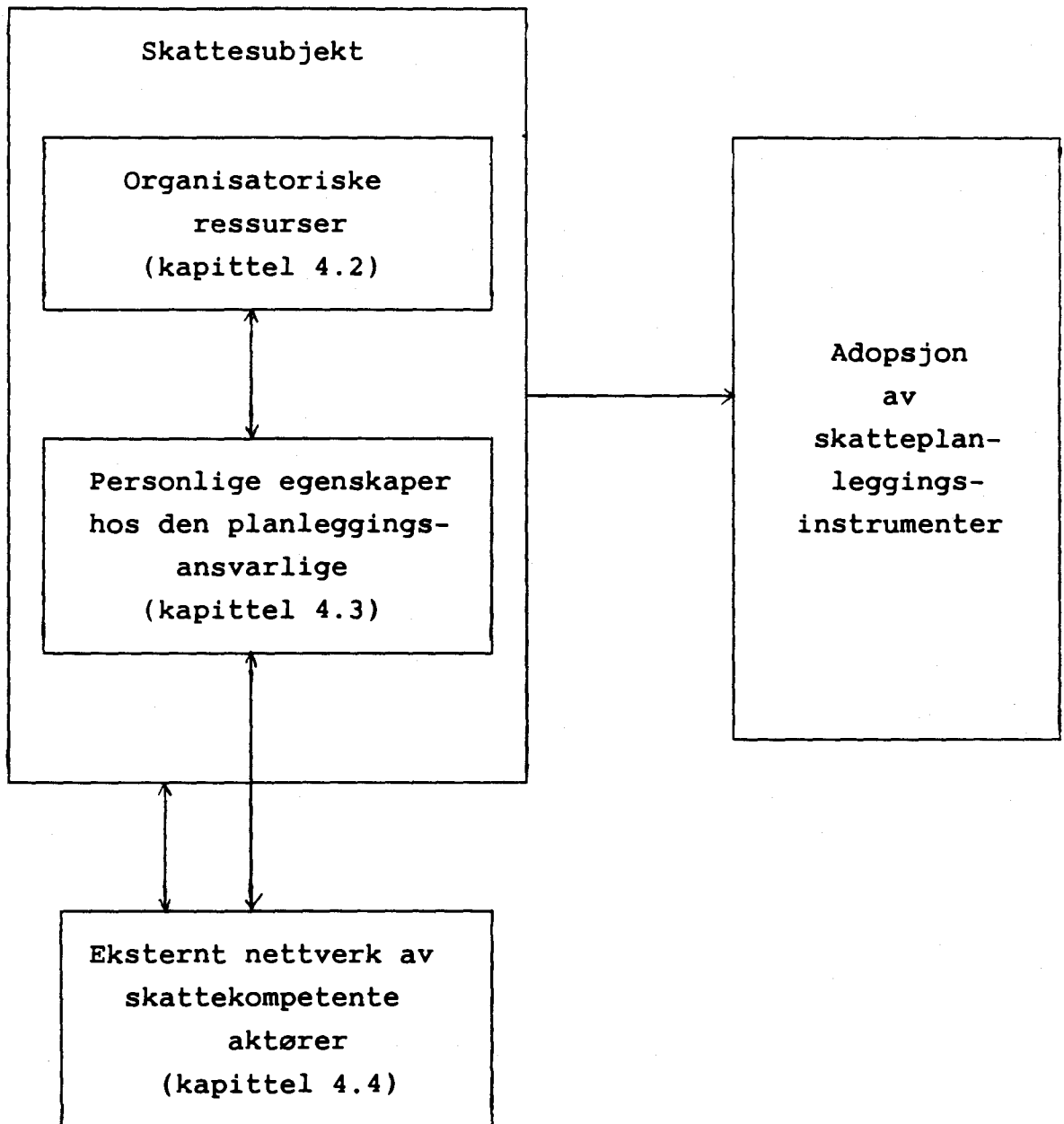
4 SKATTEPLANLEGGINGSADFERD; UTVIKLING AV MODELLER FOR SKATTESUBJEKTETS BRUK AV RÅDGIVNINGSNETTVERK OG ADOPSJON AV SKATTETILPASNINGER

4.1 Hovedfaktorer i adferdsmodellen; teoriforankring

Det er rimelig å anta at det er sammenheng mellom skatte- subjektets ressurser og dets skatteplanlegging. I dette kapitlet utdyper jeg ulike dimensjoner ved ressurs- begrepet som bygger på teoribidrag fra ulike deler av den økonomisk-administrative forskningen, fra sosiologi og fra psykologi. Disse teoriene vil på hver sin måte bidra til å rette søkelyset mot ressursfaktorer som kan tenkes å ha betydning for skatteplanleggingsadferden til næringsdrivende skattesubjekter. Gjennomgangen nedenfor bygger på at det er tre ressursmessige hovedfaktorer som har betydning for adopsjon av skatteplanleggingsinstru- menter. Disse hovedfaktorene går fram av fig.4.1.

Jeg starter med skattesubjektets organisatoriske res- surser. Denne faktoren er tillagt forklaringsverdi i adferdsmodellen. Under kapittel 4.2 trekker jeg inn begreper fra økonomisk organisasjonsteori, fra innova- sjonsforskning og nettverksteori som er antatt å være relevante for denne ressursdimensjonen. Den planleg- gingsansvarliges individuelle ressurser er den andre hovedfaktoren i modellen i fig.4.1. De teoribidragene som gir holdepunkter til å skille ut egenskaper ved den planleggingsansvarlige, og som er antatt å ha betydning for bruk av eksternt rådgivningsnettverk og for adopsjon av planleggingsinstrumenter, er behandlet i kapitlene under 4.3. Både begreper fra psykologiske læringsteorier, fra forskning om rolleidentitet i organisasjoner og fra forskning omkring spredning av innovasjoner er trukket inn for å utvikle denne delen av modellen.

Fig.4.1 Ressursmessige hovedfaktorer for å forklare adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter

Skattesubjektets evne til å etablere og vedlikeholde relasjoner til skattekompetente aktører utenfor bedriften kan sees på som en tilleggsressurs til bedriftens interne ressurser. I kapittel 4.2 gjennomgås forskning om organisatoriske kjennetegn ved skattesubjekter som søker eksternt rådgivningskompetanse, mens kapittel 4.4 drøfter bruk av byttenettverk for rådgivning.

Jeg trekker veksler på elementer fra mange teorier for å finne egenskaper ved skattesubjektet som kan forklare dets planleggingsadferd. Disse egenskapene utdyper både den organisatoriske ressursdimensjonen og faktorer ved den planleggingsansvarlige i de sammenfattende modellene for bruk av enkeltaktører i skatterådgivningsnettverket (kapittel 4.5) og for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter (4.6). Begge disse modellene danner grunnlaget for den hypotese genereringen som disse kapitlene munner ut i.

4.2 Organisatoriske ressurser

I dette kapitlet skal jeg identifisere organisatoriske egenskaper som antas å forklare skattesubjektets bruk av rådgivningsnettverk og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.

Skattesubjektets administrative spesialisering sier noe om i hvilken grad en kan vente å finne regnskaps- og skatteøkonomisk kompetanse innenfor organisasjonen. Økonomisering med transaksjonskostnader kan gi en brukbar forklaring på om skattesubjektet velger å ha slik kompetanse i bedriften eller om den blir kjøpt i markedet. Administrativ spesialisering blir behandlet i kapittel 4.20 og er en ressursdimensjon som vil ha betydning for skattesubjektets adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Denne forklaringsfaktoren sanker også støtte i forskningen om spredning av innovasjoner.

Skattesubjekter som har spesialiserte medarbeidere innenfor regnskaps- og skatteplanleggingsfunksjonene, vil også ha lettere for å etablere og vedlikeholde relasjoner til skattekompetente aktører i rådgivningsnettverket som omgir bedriften. Dette kommer jeg imidlertid tilbake til i kapittel 4.4 om den tilleggsressursen som rådgivnings- og skatteinformasjonsnettverkene representerer for skattesubjektene.

Skattesubjektets behov for skatteplanlegging er en annen strukturell egenskap ved organisasjonen som vil ha betydning for adopsjon av skattetilpasninger. I kapittel 4.21 trekker jeg inn forskningen omkring spredning av innovasjoner, som støtter en slik antakelse.

I kapittel 4.22 tar jeg opp insentivproblemet når agenter forestår skatteplanleggingen i bedriftene. Det gjelder kostnader knyttet til opportuniste fra planleggingsagentene. Organisasjonsstrukturen for skatteplanlegging

kan imidlertid utformes slik at den reduserer disse agentkostnadene. Denne dimensjonen trekker jeg inn i adferdsmodellene.

De organisatoriske ressursdimensjonene blir sammenfattet i kapittel 4.23. Teoriene gir bakgrunn for å anta at ressursdimensjonene administrativ spesialisering, organisasjonens behov for skatteplanlegging og insentiv for stimulering av skatteplanlegging er viktige forklaringsfaktorer både i modellen for bruk av rådgivere og i modellen for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.

4.20 Administrativ spesialisering

Forskningsresultater viser at organisasjoners innovasjonsevne øker med deres arbeidsdeling og kompleksitet, og at behovet for å tilføre slike organisasjoner ressurser for å støtte innovasjonsaktivitetene fremmer gjensidige relasjoner til andre organisasjoner (Aiken/Hage 1968). Bedrifter som driver aktiv skatteplanlegging, kan sees på som innovative organisasjoner. Administrativ spesialisering vil antakelig samvarierte positivt med både bruk av eksterne aktører i skatterådgivningsnettverket og adopsjon av gunstige skattetilpasninger (innovasjoner).

Men innovasjon har sin pris. Det trengs ressurser for å implementere gunstige skattetilpasninger, ikke primært i form av penger, men i form av organisasjonsmessig kompetanse og tid. Denne kompetansen trenger ikke nødvendigvis være intern, men kan like gjerne tilføres utenfra. Evnen til å skaffe ressurser fra omgivelsene har Yuchtman og Seashore (1967) kalt organisasjonsmessig effektivitet. Stor administrativ spesialisering tiltrekker seg ledere med en kosmopolitisk legning (Gouldner 1957, 1958 og Stinchcombe 1974). Stinchcombe (1974:54) gir denne karakteristikken av kosmopolitisk orienterte ledere:

"By cosmopolitans, we mean people who are in contact with, attached to, or influenced by events and communications from outside the local, concrete system of social relations. It is not at all surprising to find that cosmopolitans travel more and that they are far more involved in systems of written communications than locals. They read more, write more, and migrate more. Their jobs are more often classified as 'professional' or 'intellectual', and if they do not have intellectual jobs, they are more likely to be intellectual leaders on the local scene."

Planleggingsansvarlige med en kosmopolitisk legning ser

oftere problemstillinger knyttet til skatteplanlegging som den interne kompetansen ikke kan løse på egen hånd, vil søke etter løsninger i miljøet rundt bedriften. Denne prosessen for å skaffe ekstern kompetanse kan sees på som en type organisasjonsmessig bytte. Skatterådgivere i det eksterne miljøet kan i denne sammenheng betraktes som et byttenettverk (se kapittel 4.4). Ledere kan bytte til seg denne eksterne kompetansen, men vil samtidig gi avkall på noe selvstyre.

Behovet for denne typen bytte er større i kompetansesvake organisasjoner. Likevel er det neppe slik at de små bedriftene med liten administrativ spesialisering er mer tilbøyelig til å bruke ekstern kompetanse. Det kommer av at den gjensidige avhengigheten som skapes ved å etablere relasjoner til skatterådgivere har konsekvenser som disse bedriftene ikke alltid kan bære. En organisasjon som skal etablere relasjoner til andre organisasjoner, må også bruke egne ressurser for å koordinere denne virksomheten. Organisasjoner som ikke har ledige ressurser, kan vanskelig etablere relasjoner til skatterådgivere som forutsetter at organisasjonen selv må implementere de råd som gis. Rådgivere som selv foretar implementeringen for skattesubjektet, som regnskapskontorer, krever mindre organisasjonsmessige ressurser fra bedriftens side, og vil dermed være de første rådgivningsaktører kompetansesvake skattesubjekter vil ty til. Det må derfor være et visst "organizational slack" (Cyert/March 1963) i en organisasjon før en kan forvente etablering av relasjoner til rådgivningsnettverket.

Næringsdrivende skattesubjekter representerer et spekter av organisasjoner fra de små personlig eide bedrifter til de store børsnoterte aksjeselskaper. Det vil være eneeiere uten ansatte og uten administrativ spesialisering i bedriften på den ene side og skattesubjekter med mange ansatte og en utstrakt administrativ spesialisering på den annen. Skatteplanlegging består av en rekke transaksjoner som kan løses innenfor eller utenfor organisa-

sjonen. Det er naturlig å vente at organiseringen av oppgavene må bli forskjellige i dette spekter av bedrifter.

Det dreier seg om organisering av transaksjoner som både utføres regelmessig og sporadisk. Regelmessige transaksjoner er regnskaps-, fakturerings-, inkasso-, lønns- og trekkrutiner, men også beregninger og implementering knyttet til skattemessige sider av driftsbeslutningsalternativer som lønnsformer, belønningsformer for eiere, "make or buy", "buy or lease", "sale and lease back" og i tillegg årsoppgjør med tilhørende disposisjoner. Men skattesubjektet har også valg hvorvidt sporadiske transaksjoner skal utføres innenfor eller overlates til noen utenfor organisasjonen. Det gjelder utrednings- og implementeringsoppgaver knyttet til de fundamentale strategiske beslutninger med skatteimplikasjoner som eieform, salg av hele eller deler av virksomheten, fusjon, fisjon, generasjonsskifte og likvidasjon. I prinsippet kan alle disse transaksjonene utføres av ansatte eller overlates til markedet. Det finnes også mellomformer mellom organisasjons- og markedsløsningene; de såkalte nettverksløsningene (se kapittel 4.4).

Økonomisering med transaksjonskostnader er en måte å forklare hvorfor det eksisterer ulike løsninger for hvilke transaksjoner som løses innenfor og utenfor bedriften (Williamson 1975, 1979, 1981). Denne analysemåten gir en hensiktsmessig forklaring på hvilke faktorer som avgjør den interne administrative spesialisering på regnskaps- og beskatningsområdet i organisasjoner.

Transaksjonskostnadsmodellen bygger på tre hoveddimensjoner ved transaksjoner (Williamson 1981:555); usikkerhet, transaksjonshyppighet og graden av transaksjonsspesifikke investeringer (i realkapitalutstyr og kunnskapskapital) som er nødvendig for å realisere "minste kostnaders"-tilbud. Denne siste dimensjonen ("asset specificity") fokuserer ikke først og fremst på selve størrelsen på investeringene, men på de investeringene

som er helt spesielle for en transaksjon. Investeringer som ikke er spesielle for en bestemt bruker, skaper ikke problemer fordi kjøperne kan lett skifte til alternative kilder, og tilbyderne kan selge varer eller tjenester bestemt for en kjøper til andre kjøpere uten vanskeligheter. Når investeringene er spesielle for en bruker slik at disse ikke kan selges til andre, oppstår det kostnader som må bæres av partene. Slike transaksjoner kaller Williamson (1979:238-45, 1981:555) idiosynkratiske. Transaksjonene kan dermed ordnes etter en skala fra ikke-spesifikke til idiosynkratiske.

Investeringene kan være transaksjonsspesifikke på grunn av tre forhold. For det første kan de være stedsspesifikke ("site specific"). Det vil si investeringer som plasseres samme sted for å spare kostnader, eksempelvis transport. Stedsspesifikke investeringer er ikke fremtredende for regnskaps- og skatteplanleggingstjenester. For det annet kan investeringene være utstyrsspesifikke ("physical asset specific"). Det innebærer investeringer i utstyr som er helt spesielt for et skattesubjekt. Standard edb-utstyr og programvare, regnskaps- og skattelitteratur er ikke-spesifikke, mens skreddersydde edb- og programløsninger vil være spesifikke. Slike utstyrsinvesteringer for regnskaps- og skatteplanleggingsformål vil for mange skattesubjekter ikke være spesielt spesifikke. For det tredje kan investeringene være kunnskapsspesifikke ("human asset specific"). Kunnskaper om regnskaps- og skattelovgivning samt generelle økonomikunnskaper er ikke spesifikke i denne sammenheng. Men hvis forholdene i en bedrift er slik at de som utfører regnskaps- og planleggingstransaksjoner for bedriften lærer noe spesielt som gir dem konkurransefortrinn framfor andre, står vi overfor kunnskapsspesifikke investeringer. Utstyrsspesifikke investeringer vil ofte føre med at det også oppstår transaksjons-spesifikke kunnskaper. Heller ikke på kunnskapsområdet vil det være betydelige spesifikke investeringer knyttet til regnskaps- og skatteplanlegging. Det vil muligens være flest spesifikke kunnskapsinvesteringer knyttet til regnskaps-,

inkasso-, lønns- og trekkrutiner hos større skatte-
subjekter, og i mindre grad kunnskapsspesifikke investeringer knyttet til skatteøkonomi.

Årsaken til at transaksjonsspesifikke investeringer er kritiske, er at når en investering er foretatt må kjøper og selger operere innenfor en bilateral bytterelasjon for en framtidig periode. Det kommer av at selgeren har skaffet seg fortrinn framfor andre tilbydere. Denne avhengigheten er symmetrisk. Kjøperen kan ikke utnytte alternative tilbydere i markedet fordi disse ikke kan tilby like gunstige vilkår siden tilleggskostnadene vil bli betydelige for tilbydere som ikke har spesialiseringskompetansen. Når investeringene er transaksjonsspesifikke, vil markedet bli erstattet av nettverksrelasjoner. Dersom det er betydelige transaksjonsspesifikke investeringer, vil transaksjonene bli internalisert i organisasjonen (hierarkiløsning). En empirisk undersøkelse i en avdeling hos en amerikansk bilprodusent støtter transaksjonskostnadssynet (Walker/Weber 1984).

Beslutningene er egentlig av typen "make or buy". Bør regnskaps- og skattekompetansen ivaretas av ansatte i organisasjonen eller skal den skaffes fra nettverket rundt bedriften eller fra markedet. Det avgjørende er transaksjonskostnadene.

Transaksjonskostnadene er summen av produksjonsmerkestnadene og styringsmerkestnadene. Produksjonsmerkestnadene er merkestnadene ved å produsere regnskaps- og skattetjenestene selv innenfor organisasjonen i forhold til å kjøpe tjenestene i markedet. Det vil si merkestnadene ved å føre regnskapet selv i forhold til å sette det bort til et regnskapskontor og merkestnadene ved å forta skatteplanleggingen selv i stedet for å kjøpe skatterådgivning i markedet. Styringsmerkestnadene er merkestnadene ved å samordne egenproduksjonen av regnskaps- og skattetjenestene i forhold til å kjøpe i markedet. Transaksjonskostnadene gir uttrykk for kostnadsforskjellen mellom produksjon innenfor organisasjonen

og kjøp i markedet. Beslutningsregelen blir valg av markedsløsning når transaksjonskostnadene er positive, og organisasjonsløsningen når transaksjonskostnadene er negative.

Begge merkostnadskomponentene er en funksjon av graden av transaksjonsspesifikke investeringer og transaksjonshyppigheten. Williamson (1981:559) bruker kun transaksjonsspesifikke investeringer som uavhengig variabel, men medgir at dette er en forenkling. Han peker på at produksjonsmerkostnadene og muligens også styringsmerkostnadene er en funksjon av produksjonsmengden (dvs. skatteøkonomiske transaksjoner i denne sammenheng). Jeg har i stedet valgt transaksjonshyppigheten som uavhengig variabel fordi den vil ha betydning for hvorvidt en kan utnytte de transaksjonsspesifikke investeringer i utstyr og kunnskap om regnskap og skatt innen organisasjonen. Gjennomsnittskostnadene ved egenproduksjon vil ceteris paribus være fallende med transaksjonsvolumet fordi en betydelig del av de ikke-spesifikke kostnadene er faste. Det gjelder edb-utstyr og programvare til regnskapsføring i bedriften og kunnskapskapital til å føre regnskapet og foreta skatteplanlegging. Når det gjelder de ikke-spesifikke kostnadene, vil spesialiserte tjenesteytende bedrifter som regnskapskontorer, kunne oppnå stordriftsfordeler som skattesubjektet kan få del i ved å kjøpe i markedet. Markedet kan dessuten absorbere svigninger i etterspørselen på en bedre måte og fordele risiko. Produksjonsmerkostnadene vil derfor bli betydelige for bedrifter som ikke har et transaksjonsvolum til å utnytte disse faste kostnadene. Styringsmerkostnadene vil også falle med transaksjonsvolumet ceteris paribus. Koordinering og samordning av et stort antall transaksjoner vil da være lettere å foreta innenfor hierarkiet enn i markedet.

Vi kan vente at administrativ spesialisering øker kompetansen i bedriften til å forstå skatteråd og å implementere disse. Siden administrativ spesialisering på dette området øker med transaksjonsvolum og størrelse

på bedriften, vil også slike organisasjoner oftere ha det "slack" som er nødvendig for å etablere og opprettholde relasjoner både til skatteinformasjons- og skatterådgivernetverkene. Mindre spesialiserte skattesubjekter med et mindre transaksjonsvolum vil dermed være mer tilbøyelig til å overlate skatteplanleggingen til eksterne aktører som samtidig bistår med å implementere gunstige skatteordninger.

4.21 Behov for skatteplanlegging

Det å ta i bruk skattelovgivningens planleggingsinstrumenter kan betraktes som adopsjon av innovasjoner. Forskning omkring spredning av innovasjoner studerer blant annet hvordan egenskaper ved innovasjonene påvirker adopsjonsraten. Rogers (1983:211) viser til fem egenskaper ved innovasjoner som bidrar til å forklare om de blir tatt i bruk. Dette gjelder oppfatningene til potensielle brukere av graden av fordel ved å ta en innovasjon i bruk ("relative advantage"), graden av samsvar med deres verdier, erfaringer og behov ("compatibility"), graden av kompleksitet med å forstå og bruke innovasjonen ("complexity"), graden av forsøksvennlighet ved å ta innovasjonen i bruk i begrenset skala ("trialability") og hvor lett andre kan observere resultatene av innovasjonen ("observability"). Rogers (1983:212) refererer til flere undersøkelser der det er et generelt trekk at relativ fordel, samsvar og kompleksitet er de egenskaper ved innovasjoner som best forklarer adopsjon.

De personlige egenskaper ved den planleggingsansvarlige vil ha stor betydning for hvordan han/hun oppfatter bruk av skatteplanleggingsinstrumenter. De personlige egenskapene trekker jeg inn i modellen i kapittel 4.3. Holder vi disse personlige egenskapene konstante, vil det likevel være strukturelle egenskaper ved skattesubjektet som vil påvirke vurderingen av lovlige skattetilpasninger. Dette kan sammenfatningsvis kalles skattesubjektets behov for skatteplanlegging. Bedrifter med stor vekst, høy investeringstakt, store nettoinntekter og stort potensiale for betingede skattefrie avsetninger vil lettere oppdage fordelene ved å ta i bruk skattefritaks- og skattekredittordninger.

Skattesubjektets behov for skatteplanlegging blir derfor nyttet som en organisatorisk ressursdimensjon både i

modellen for bruk av rådgivningsnettverk og adopsjon av planleggingsinstrumenter.

4.22 Insentiv for skatteplanlegging

I mange små eneeierbedrifter og aksjeselskaper er det eieren selv som foretar skatteplanleggingen. Eierens kompetanse i skatterett, regnskap og økonomi vil være avgjørende for resultatet, og han/hun vil nyte godt av resultatet i form av lavere skattebelastning. Den samme motivasjonen er ikke tilstede for agenter som eiere måtte trekke inn i skatteplanleggingen. Det kan være ansatte (planleggingsansvarlig eller andre) i bedriften eller eksterne skatterådgivere som bistår ved planleggingen. I disse tilfeller står vi overfor prinsipal-agent relasjoner.

En agentrelasjon har vi når noen er avhengig av andres handlinger (Pratt/Zeckhauser 1985:2). Den som utfører handlingen er agent og den som blir berørt er prinsipal. Uttrykt annerledes kan vi si at resultatet av agentens handlinger inngår som variabel i prinsipalens nyttefunksjon og representerer eksterne virkninger. I skatteplanlegging har vi agentrelasjoner mellom eiere, planleggingsansvarlig, andre ansatte og eksterne rådgivere.

Agenten vet vanligvis mer om skatteøkonomi enn prinsipalen, mens prinsipalen vet hva han/hun ønsker å oppnå. Det er et vanlig fenomen at en finner asymmetrisk informasjon mellom aktørene i skatteplanlegging. Siden informasjonen ikke kan deles kostnadsfritt mellom partene og prinsipalen og agenten ikke har sammenfallende mål, vil det oppstå et tap i forhold til en situasjon uten asymmetrisk informasjon og målkonflikt. Dette tapet kalles agentkostnader.

Vi skal se nærmere på regnskapsføring og skatteplanleggingsbeslutninger utført av agenter. Det som skiller disse fra tilsvarende beslutninger utført av eiere av bedrifter, er at agentene ikke bærer de økonomiske konsekvensene av sine beslutninger. De fleste skatteplan-

leggingsbeslutninger hos større næringsdrivende skatte-subjekter blir tatt av agenter. Det kan tilskrives fordelene ved spesialisering at slike organisatoriske løsninger av skatteplanlegging består til tross for at beslutninger og økonomiske konsekvenser er adskilt på henholdsvis agent og prinispal. Prinsipalen vil i denne tilfellet være eierne som disponerer resultatet etter skatt og dermed bærer risikoen knyttet til agentens beslutninger¹⁾.

Med utgangspunkt i kontraktsparadigmet kan vi se på organisasjonen som et sett av skrevne og uskrevne kontrakter (Jensen/ Meckling 1976). Kontraktene angir agentenes rettigheter i organisasjonen, evalueringskriterier for deres handlinger og aktuelle belønningsfunksjoner. I små bedrifter der eieren/eierne selv forestår skatteplanleggingen, vil ikke disse problemene oppstå. Men straks skatteplanleggeren ikke selv bærer risikoen for resultatene av sine beslutninger fordi han/hun mottar fast lønn eventuelt kombinert med bonuser/provisjoner knyttet til spesielle ytelsesmål, blir den gjenværende risiko båret av de som har kontraktsfestet rett på nettobetalingstrømmen etter skatt. Den gjenværende risikoen er altså knyttet til differansen mellom stokastiske innbetalinger for ressurser og lovede utbetalinger til agenter og resultatavhengige skatter. Fama og Jensen (1983b) kaller disse subjektene for rest-kravshaverne ("residual claimants") eller rest-risikobærere ("residual risk bearers"). Kontraktene i organisasjonen fordeler dermed risikoen mellom agentene og rest-risikobærerne som er eierne; eneeiere, ansvarlige deltakere og aksjonærer. I store aksjeselskaper har ikke aksjonærene noen annen rolle enn

---

1) Dog har Clark (1985) en juridisk tilnærming som reiser innvendinger mot å betrakte eierne som prinsipaler, men dette er ikke avgjørende for de kontrakts-teoretiske løsninger i dette avsnittet.

å være rest-risikobærere, men deres restkrav kan imidlertid selges uten restriksjoner (som regel) og det åpner for deling av restrisikoen mellom flere aksjonærer.

De store aksjeselskapene blir kalt åpne selskaper fordi rest-kravshaverne fritt kan selge sine restkrav. De lukkede selskaper er de som legger restriksjoner på rest-kravshavernes adgang til å selge hele eller deler av sine eierandeler.

I de nyklassiske teorier blir bedriften oppfattet som en entreprenør som fatter beslutninger, og der agent-relasjoner som innebærer interessekonflikter er fraværende. Kontraktsteorien åpner for en mer realistisk analyse av beslutningsprosessen i bedriftene. Fama og Jensen (1983b) deler beslutningsprosessen i fire trinn:

- 1) Idegenerering ("initiation")
Produksjon av forslag for ressursbruk og kontrakts-
utforming.
- 2) Valg av forslag ("ratification")
Valg av beslutningsalternativ som skal settes i
verk.
- 3) Implementering ("implementation")
Gjennomføring av beslutningen.
- 4) Overvåkning ("monitoring")
Måling av resultat av beslutningen og belønnings-
implementering.

Idegenerering og implementering av en beslutning er to funksjoner som vanligvis blir foretatt av samme agent og jeg bruker samlebegrepet beslutningsstyring ("decision management" hos Fama/Jensen 1983b) om disse to funksjonene. På samme måte er det hensiktsmessig å samle funksjonene valg av forslag og overvåkning i begrepet beslutningskontroll ("decision control"). Beslutnings-

systemet i en bedrift kan dermed beskrives ved disse to begrepene.

Fama og Jensen (1983b) har innført begrepene ikke-komplekse og komplekse aktiviteter for å beskrive henholdsvis aktiviteter der relevant beslutningsinformasjon er konsentrert hos en eller noen få agenter og der disse er spredt på flere agenter. Den relevante beslutningsinformasjonen er ofte kostbar å overføre mellom agenter. Dette gjelder både regnskaps- og skatteøkonomiske kunnskaper. De fleste små organisasjoner synes å være ikke-komplekse for de fleste aktiviteter, mens de store som oftest er komplekse fordi informasjonen er spredt på flere agenter.

La oss først se på de små ikke-komplekse organisasjonene. I disse sitter den beslutningsrelevante informasjonen hos en eller noen få agenter. Det vil være kostnadsoptimalt å la disse agentene forestå både beslutningsstyring og beslutningskontroll. Dette vil være situasjonen for en planleggingsansvarlig (som ikke selv er eier og restkravshaver) i små bedrifter. Denne agenten er som regel alene om å ha regnskaps- og skattekunnskaper blant agentene innen bedriften. Det vil derfor være store kostnader forbundet med å overføre slike kunnskaper til andre innen bedriften som dermed kunne forestå kontrollen.

Men når både beslutningsstyring og kontroll utføres av samme agent av kostnadshensyn, vil eierne (restkravshaverne) ha liten beskyttelse mot opportuniste fra den planleggingsansvarlige. Dette problemet vil også oppstå når et regnskapskontor engasjeres som agent til å forestå begge disse funksjonene i regnskapsføring og skatteplanlegging. Det er den faktiske situasjonen for mange små bedrifter. Markedsverdien av restkravene i slike bedrifter vil bli redusert som følge av dette agentproblemet.

En måte å redusere agentproblemet er å trekke en revisor

inn som ekstern agent. Revisor vil vanligvis bare påse at regnskapsføring og skattetilpasning ligger innenfor rammen av gjeldende lovgivning, og det gir den planleggingsansvarlige eller regnskapskontoret et stort spillerom. Kontrollen må utvides ved å utvide revisors oppgaver ved årsoppgjøret til også å påse at skattelovgivningens kreditt- og fritaksordninger er utnyttet. Dette forutsetter at bedriften har revisor. Men det er ikke tilfellet for mange små personlig eide bedrifter.

Et alternativ til utvidet revisorkontroll vil være å la den planleggingsansvarlige bli rest-kravshaver; det vil si la vedkommende bli medeier. Dermed substituerer en kostbar kontroll med eierinteresser som reduserer agentens opportunisme. Men agentproblemet knyttet til regnskapskontor kan ikke løses på denne måten. Nå opererer regnskapskontorene i et marked som gir skatte-subjektet muligheter til å skifte kontor, men det vil være vanskelig å vite om en bør gjøre dette når en ikke kjenner kvaliteten på det arbeidet som blir gjort. Dog vil regnskapsfunksjonen bli flyttet inn i bedriften dersom transaksjonskostnadene blir negative (se kapittel 4.20).

I åpne selskaper er det vanlig at beslutninger og eierinteresser er adskilt. Det agentproblemet som dermed oppstår i slike selskaper ved at beslutninger og bæring av restrisiko er adskilt, blir forsøkt redusert ved å skille beslutningsstyring og beslutningskontroll. Dette lar seg gjøre fordi disse selskapene vanligvis er komplekse også i regnskaps- og skatteplanleggingssammenheng. Regnskaps- og skatteøkonomiske kunnskaper er spredt på mange agenter innen organisasjonen. Det kan dermed legges opp til en beslutningsstruktur for skatteplanlegging som er slik at beslutningsstyring blir foretatt av de agenter som har de beste informasjons- og kunnskapsforutsetninger. Kontrollen derimot kan legges til andre agenter innen organisasjonen fordi det er flere som har nødvendige regnskaps- og skatteøkonomiske kunnskaper. De komplekse organisasjonene kan dra nytte

av denne kunnskapsspredningen blant agenter og slipper unna mange av kostnadene forbundet med å overføre slike kunnskaper og informasjoner mellom agenter i organisasjonen.

Kontrollen er tilfredstillende løst for selve regnskapsføringen gjennom selskapets revisor. Skatteplanleggingen derimot er ikke tilfredstillende etterprøvet gjennom revisors kontroll, med mindre revisor får utvidet mandat fra ren revisjon til aktiv rådgivning. Imidlertid vil styret i slike selskaper være et organ som besitter de nødvendige kvalifikasjoner til å foreta beslutningskontroll på skatteplanleggingsområdet. Lovgivningen gir også kontrollopgaver til selskapets organer, men skatteplanlegging er ikke blant de oppgaver som er lovhjemlet. Styret kan delegere kontrollopgaver vedrørende skatteplanlegging til agenter som sitter med spesiell kompetanse.

En viktig generell kontrollmekanisme i åpne selskaper er aksjonærenes ubegrensede rett til å selge sine aksjer til hvem han/hun måtte ønske. Aksjonærene har vanligvis ingen direkte oppgaver i slike selskaper; vi står overfor en fullstendig spesialisering av henholdsvis beslutningsstyring og bæring av restrisiko. Denne spesialiseringen vil gi et forsterket press på ledelsen i komplekse selskaper til å tilpasse seg til endringer i det økonomiske konkurransemiljøet og dempe muligheten for opportunistisk adferd til skade for rest-kravshaverne.

Denne ekstra kontrollmekanismen er knyttet til aksjemarkedet som kontinuerlig overvåker selskapet. Markedet vil gjennom prisingen av selskapets aksjer gi et synlig signal om hvordan de samlede beslutninger i selskapet blir bedømt av markedsaktørene. Det vil gi et kontinuerlig press på ledelsen i slike selskaper til å ivareta rest-kravshavernes interesser.

Dersom selskapet driver dårlig, vil det bli reflektert i aksjekursene. Det kan gi støt til forsøk på å kjøpe opp

selskapets aksjer fra aktører som ser selskapets utnyttede potensiale. Slike "takeovers" kan komme i form av tilbud til selskapets aksjonærer om å overta aksjene deres til kurser ut over dagens markedsverdi. Selskapet vil ha høyere verdi for disse kjøperne fordi de ser et utnyttet potensiale som de ønsker å utnytte. Ledelsen vil derfor ha en egeninteresse i å holde aksjekursene høye for å hindre slike framstøt som vil true deres fortsatte posisjon i selskapet. "Takeovers" kan også komme i form av forslag om helt nytt styre og appeller på generalforsamlingen om tilslutning for å gi selskapet en ny ledelse. Denne framgangsmåten vil være svært vanskelig i selskaper med mange og små aksjonærer.

Kontraktstilnærmingen har vist at det kan være effektivt å kombinere beslutningsstyring og kontroll av skatteplanlegging hos samme agent i små ikke-komplekse organisasjoner dersom agenten også gjøres til rest-kravshaver. Hvis det ikke er mulig eller ønskelig, bør bedriften engasjere en revisor som får utvidet mandat til også å etterprøve skatteplanleggingen i bedriften.

I åpne selskaper med kompleks informasjons- og kunnskapsstruktur og der rest-kravshaverne ikke deltar i driften, vil det være hensiktsmessig å dele beslutningsstyring og beslutningskontroll. Kontrollfunksjonen for skatteplanlegging kan legges til styret eller delegeres til spesielt kyndige agenter i bedriften, eller den kan legges til en revisor med utvidet mandat til også å etterprøve skatteplanleggingsbeslutninger.

Det er en styrke i kontraktstilnærmingen at den gir forslag til beslutnings- og kontrollstrukturer som vi kan observere i disse typer bedrifter. Dog er det ikke vanlig å se bedriftens skatteplanlegging som et beslutningsområdet som bør underlegges samme type funksjonsdeling som andre beslutninger i organisasjonen.

I modellen for bruk av rådgivningsnettverk og for adopsjon av planleggingsinstrumenter vil jeg se om planleg-

gingsansvarlige som er rest-kravshavere, er mer tilbøyelige til å drive skatteplanlegging enn agenter uten slikt insitament. Det er særlig i mindre bedrifter med små muligheter for å kontrollere planleggingsagenters opportuniste at det å gjøre planleggeren til rest-kravshaver er antatt å ha en positiv effekt på skatteplanleggingsaktivitetene.

4.23 Sammenfatning av de organisatoriske ressursdimensjonene

De organisatoriske ressursene som vil gå inn i adferdsmodellene, er administrativ spesialisering, behov for skatteplanlegging og organisatorisk insentiv for slik planlegging.

Administrativ spesialisering er et flerdimensjonalt begrep som blir forsøkt fanget opp gjennom skattesubjektets legale konstruksjon (eieform), gjennom akkumulert erfaring i organisasjonen og dens størrelse. Det er spesielt de strengere formkrav til aksjeselskapene i forhold til de personlige firma som er bakgrunnen for at eieform kan være en indikator på administrativ spesialisering. Akkumulert erfaring i organisasjonen vil gi økt kompetanse og større muligheter for å etablere og vedlikeholde relasjoner til eksterne skattekompetente aktører. Størrelsesdimensjonen fanger opp det forhold at store organisasjoner er mer spesialisert enn små.

Skattesubjektets behov for skatteplanlegging er trukket fram som en annen organisasjonsmessig ressursdimensjon. Dette behovet avbildes i adferdsmodellene gjennom begrepene vekst og skatteposisjon. Skattesubjektes vekst og skatteposisjon forteller om behov for å ta i bruk skattelovgivningens kreditt- og fritaksinstrumenter.

Insentivordninger for å stimulere til skatteplanlegging er begrenset til spørsmål om den ansvarlige for planleggingen er rest-kravshaver. Planleggingsansvarlige som selv har eierinteresser, vil selv nyte godt av resultatene av skatteplanleggingen.

Fig.4.2 sammenfatter de organisatoriske ressursdimensjonene i adferdsmodellene.

Fig.4.2 Organisatoriske ressursdimensjoner

Administrativ spesialisering

- * Legal konstruksjon
- * Akkumulert erfaring
- * Størrelse

Behov for skatteplanlegging

- * Vekst
- * Skatteposisjon

Insentiv for stimulering av skatteplanlegging

- * Planleggers status som restkravshaver

4.3 Personlige ressurser hos den planleggingsansvarlige

Dette kapitlet behandler de personlige egenskaper ved den planleggingsansvarlige som skal inn i modellene for bruk av rådgivningsnettverk og adopsjon av planleggingsinstrumenter.

Planleggerens erfaring er tillagt vekt som ressursdimensjon. I kapittel 4.30 trekker jeg primært veksler på læringsteori og i noen grad på innovasjonsforskning som grunnlag for å inkludere erfaring som en forklaringsfaktor for bruk av eksternt nettverk og adopsjon.

I kapittel 4.31 bygger jeg på teorier om rolleidentitet i organisasjoner, psykologiske læringsteorier og innovasjonsforskning som forankring for å tillegge den planleggingsansvarliges profesjonalitet og kosmopolitiske legning betydning for skatteplanleggingsaktiviteter.

Begrepet oppgavespesifikk selvtillit ("self-efficacy") er hentet fra sosial læringsteori. Den planleggingsansvarliges oppgavespesifikke selvtillit er antatt å være en viktig forklaringsfaktor for skattesubjektets bruk av eksterne rådgivere og adopsjon av planleggingsinstrumenter. Denne teoriforankringen går fram av kapittel 4.32.

De personlige egenskapene til den planleggingsansvarlige er sammenfattet i kapittel 4.33. Ressursdimensjonene som bygges inn i adferdsmodellen er erfaring, profesjonalitet og kosmopolitisk legning samt oppgavespesifikk selvtillit.

4.30 Erfaring

Det er rimelig å anta at planleggerens erfaring kan ha betydning både for bruk av rådgivningsnettverk og skatteplanlegging.

Det tar tid å etablere relasjoner til eksterne skattekompetente aktører. Erfaring med rådgivningsnettverket vil gi den planleggingsansvarlige kunnskaper om hvem som kan gi råd og veiledning. Gjennom erfaringer med bruk av eksterne aktører utvikles tillitsrelasjoner som er viktige for å opprettholde bruk av nettverket.

Erfaring er et sentralt element i læringsteori. I sosial læringsteori (Bandura 1977b) legges det stor vekt på at adferden virker tilbake på både personlige forutsetninger og omgivelser. Teorien bygger på at vi ved siden av å lære av egne erfaringer, også lærer av å observere andre. Vi lærer både gjennom egen og andres prøving og feiling. I skatteplanleggingssammenheng kan individet lære av andres planlegging som kan virke som modell for læring. Det vil være et bedre læringsmiljø innenfor kompetansesterke organisasjoner enn innen kompetansesvake. I kompetansesvake bedrifter vil det være færre modeller for læring og det vil være større behov for å finne modellene utenfor egen bedrift.

Når læringsmiljøene er svært forskjellige i ulike bedrifter, vil verken den planleggingsansvarliges alder eller den tid han/hun har sittet i stillingen være gode mål på erfaring. Jeg har valgt å la planleggerens alder være mål for erfaring. Det er først og fremst fordi dette er et enkelt mål. En rimelig antakelse er at det er positiv samvariasjon mellom alder og bruk av eksterne rådgivere og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Forskningen om spredning av innovasjoner gir imidlertid ikke noe entydig empirisk støtte for å anta at det er positiv sammenheng mellom alder og adopsjon. Rogers

(1983:251) viser til at i omlag halvparten av 228 studier finnes det ingen sammenheng, mens 33 prosent av studiene viser en positiv samvariasjon mellom alder og adopsjon.

4.31 Profesjonalitet og kosmopolitisk legning

En utadvendt og søkende planleggingsansvarlig vil ha egenskaper som vil ha betydning for skatteplanleggingsadferden til skattesubjektet. Denne adferden fanges opp av planleggerens profesjonalitet (Hall 1967) og kosmopolitiske orientering (Gouldner 1957, 1958 og Stinchcombe 1974).

Profesjonalitetsbegrepet har vært mye brukt til å forklare adferd. Profesjonell trening utvikler kunnskaper, ferdigheter, normer og verdier som vil prege adferden. Det er særlig utdanning og evnen til å vedlikehold og videreutvikle kunnskaper i arbeidssituasjonen som kjennetegner en profesjonell skatteplanlegger. Profesjonelle råd fra eksterne rådgivere vil lettere bli forstått og utnyttet av planleggingsansvarlige med en viss profesjonell trening.

Skatteråd er ofte vanskelige å forstå både med hensyn til materielt innhold og kanskje i særlig grad deres økonomiske virkninger. I hvilken grad skatteinformasjonsutvekslingen skal lykkes i å endre adferd, avhenger av hvor homogen eller heterogen aktørene er med hensyn til faktorer som utdanning, sosial status, tro og annet av betydning for deres referanseramme. Diversitet ("heterophily") er graden av forskjell mellom to samhandlende individer med hensyn til visse egenskaper, mens homogenitet ("homophily") er den tilsvarende likhet (Lazarsfeld/ Merton 1964:23). Generelt vil effektiv kommunikasjon helst foregå mellom individer med stort sammenfall i referanserammer (homogenitet). I såvel rådgivnings- som skatteinformasjonsnettverkene vil vi oftest stå overfor diversitet mellom den planleggingsansvarlige (spesielt i små bedrifter) og aktørene i det eksterne nettverket. Det kan medføre problemer med å sikre effektiv kommunikasjon. Dette kan avhjelpes dersom den eksterne aktøren i tilstrekkelig grad klarer å sette

seg inn i den planleggingsansvarliges situasjon. Rogers (1983:19) bruker begrepet "empathy" om den evne et individ har til å sette seg inn i en annens situasjon og sier: "More effective communication occurs when two individuals are homophilous, unless they have high empathy."

Skattesubjektene er organisasjoner med ansatte som kan ha forskjellig utdanningsbakgrunn. Utdanning er en systematisk måte å overføre kunnskaper på (Grønhaug 1985a). Utdanningen kan være mer eller mindre spesialisert. De kunnskaper som er nødvendige som basis for en profesjonell holdning til skatteplanlegging, må være tverrfaglige og inneholde økonomisk teori, regnskap og skatterett. Denne kombinasjonen finner vi primært i de økonomisk-administrative studier, men innslaget av skatterett kan være helt fraværende på grunn av valgfrihet. I større organisasjoner kan den administrative spesialiseringen medføre at det finnes flere medarbeidere med spesialiserte kunnskaper på ett av disse fagfeltene, men som sammen med andre ansatte dekker nødvendige kunnskapsområder. På den annen side vil vi også ha skattesubjekter som ikke har medarbeidere som dekker noen av de fagområdene som danner kunnskapsplattformen for skatteplanlegging.

Den profesjonelle planlegger må sitte inne med en rekke kunnskaper. Kunnskaper kan klassifiseres som teorier/modeller, begreper, fakta og metoder/teknikker (Nagel 1961). Kunnskapsrike personer vil ha et større register av modeller å spille på. Modellene er individenes avbildninger av virkeligheten i symboler i form av kognitive kart. Zaltman et al. (1982) har kalt disse kognitive kartene for personens referanseramme. Erfaringer og kunnskaper er det grunnlaget personen benytter til å "konstruere" sin virkelighet. Begrepene er en viktig del av kunnskapene fordi disse er grunnelementer i teori- og modellbyggingen. Grønhaug (1985a:125) sier det slik: "De begreper man har og hvordan disse brukes, så å si 'styrer' hva og hvordan man 'ser', hvilke fenomener og sider ved fenomener som registreres og hvordan disse

forstås." I skatteplanlegging vil begrepene komme fra økonomisk teori, regnskap og regnskapslovgivning samt skattelovgivning.

I tillegg til teorier/modeller og begreper stiller skatteplanlegging store krav til faktakunnskaper. Det er innholdet i skatte- og regnskapslovgivningen, forskrifter, uttalelser, fortolkninger samt skattevedtak med skattesatser og fribeløp. Dessuten er metoder og teknikker fra finans- og regnskapsteori nødvendige redskaper for å kunne evaluere skattereglens virkning på bedriftens verdi for eierne.

Forholdet mellom kunnskap og handling er viktig når vi skal studere adopsjon av gunstige skattetilpasninger. Slike skattetilpasninger kan også sees på som "nyheter" og vi kan da trekke på en rekke forskningsresultater fra spredning av innovasjoner (Rogers 1983, Grønhaug/Kaufmann 1988). Denne forskningen viser at flere personlige egenskaper har betydning for adopsjon (Rogers 1983:257-8). I modellene for bruk av rådgivningsnettverk og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter vil jeg trekke inn planleggerens utdanningsbakgrunn og evne til å ajourholde skattekunnskaper som uttrykk for profesjonalitet.

En utadvendt planleggingsansvarlig vil lettere trekke inn bistand fra nettverket rundt bedriften til løsning av oppgaver. I skatteplanlegging vil slik bistand være et nyttig supplement til den kunnskapsbasis som finnes i bedriften. Bruk av dette nettverket blir behandlet i kapittel 4.4. Organisasjonsteori gir oss begreper som bidrar til å forklare bruk av dette nettverket. Gouldner (1957,1958) anvender begrepene "cosmopolitan" og "local" om ulik rolleidentitet i organisasjoner. Stinchcombe (1974) bruker begrepene lokal og kosmopolitisk orienterte ledere for å forklare blant annet forskjeller i informasjonssøking ved oppgaveløsning.

Dimensjonen lokal-kosmopolitisk er en generell dimensjon som karakteriserer hele personens adferd. Kosmopolitisk

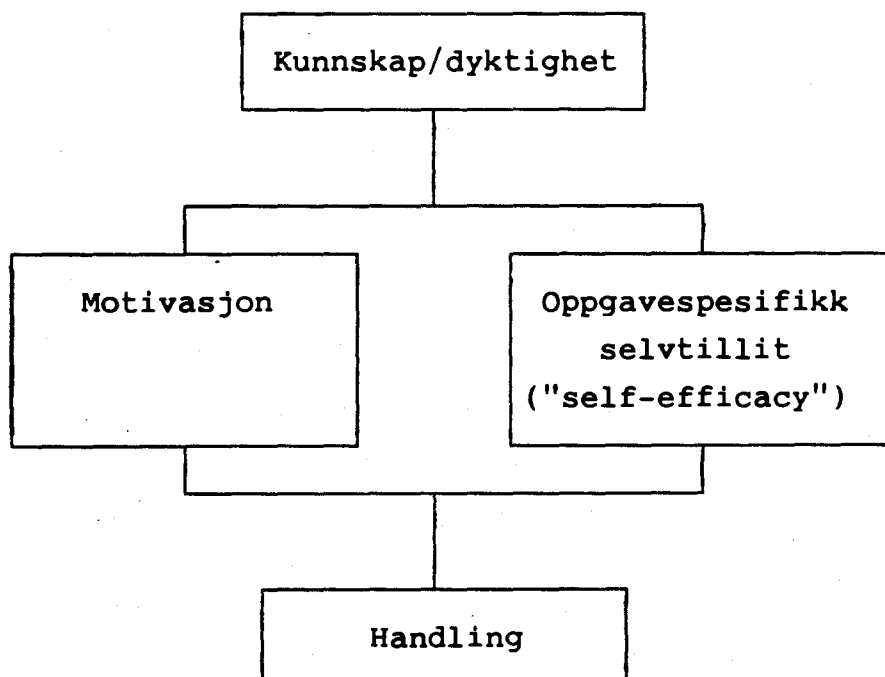
orienterte planleggere i bedrifter vil oftere uttrykke tillit til eksterne aktører. Det antas også å gjelde for skatteråd fra eksterne rådgivere.

I modellen for bruk av eksterne skatterådgivere vil jeg trekke inn tillit til slike aktører som et uttrykk for en kosmopolitisk orientering. Når det gjelder modellen for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter trekker inn bruk av eksterne rådgivere som et uttrykk for kosmopolitisk legning. Kosmopolitisk legning blir dermed målt forskjellig i de to adferdsmodellene.

4.32 Oppgavespesifikk selvtillit

En svensk undersøkelse viser at det bare er en svak sammenheng mellom kunnskaper om inntektsskatter og skatteplanlegging (Warneryd 1980). Det er altså ikke en entydig sammenheng mellom kunnskaper og bruk av disse. Bandura (1986) trekker inn to hovedfaktorer for å forklare om personer klarer å overføre kunnskaper til handling; motivasjon og "self-efficacy". "Self-efficacy" er et begrep for en persons tro på egen evne til å gjennomføre en oppgave. Det finnes ikke noe vanlig norsk uttrykk, men jeg har valgt å bruke "oppgavespesifikk selvtillit" om "self-efficacy". Modellen i fig.4.3 viser hovedfaktorene i Bandura's sosiale læringsteori for overgangen fra kunnskap/dyktighet til handling.

Fig.4.3 Modell for overføring av kunnskap/dyktighet til handling

Vi må kjenne hva som motiverer menneskers handlinger og hvordan troen på egne evner påvirker overføringen. Når det gjelder motivasjon, supplerer Bandura (1977a) de tradisjonelle motivasjonsteoriene som bygger på Maslow-tradisjonen med motivasjon ut fra opplevd behovdekning, til også å omfatte handlinger som er motivert ut fra forventninger om deres konsekvenser. Anvendt på skatteplanlegging betyr det at vi gjennomfører de skattemessige disposisjoner som vi tror gir redusert skattebelastning. Troen vil være avhengig av vår skatteøkonomiske kompetanse. Det innebærer at personer med liten skatteøkonomisk kompetanse, vil være mindre tilbøyelig til å ta i bruk skattekredittordninger fordi disse enten ikke kjenner til ordningene eller ikke oppdager de økonomiske fordelene av å forskyve skattebetalinger. Dessuten vil uklarhet om sammenhenger mellom skattebestemmelser og økonomiske virkninger redusere motivasjonen til å adoptere ordninger.

Insentiver er viktige for motivasjonen til å overføre kunnskap til handling. Bandura (1986) skiller mellom indre, ytre og stedfortredende insentiver. De indre insentiver kan føres tilbake til prosesser i individet selv. I skatteplanlegging kan det være egen tilfredstillelse av å finne gode skattetilpasninger. Ytre insentiver er knyttet til forhold utenfor individet som anerkjennelse fra andre og økonomiske belønninger. De stedfortredende insentivene kan føres tilbake til våre observasjoner av de konsekvenser andres handlinger har. I planleggingssammenheng vil det være observasjoner av resultatene av andres skatteplanlegging; mindre skattebelastning, skattemotivert ekspansjon, skattekredittfinansiering m.v. Forskningsresultater støtter motivasjonsvirkningene av ulike insentiver i Bandura's modell (Gist 1987).

Opgavespesifikk selvtillit ("self-efficacy") er den andre faktoren i den sosiale læringsteorien som skal forklare overgangen fra kunnskap til handling. Begrepet er oppgavespesifikt og gjelder personens tro på at

han/hun er i stand til å gjennomføre en bestemt oppgave. "Self-efficacy" kan også gjelde en gruppe oppgaver som eksempelvis skatteplanlegging. Bandura (1982:122) gir denne forklaringen på begrepet:

"Knowledge, transformational operations, and component skills are necessary but insufficient for accomplished performances. Indeed, people often do not behave optimally, even though they know full well what to do. This is because self-referent thought also mediates the relationship between knowledge and action.....

Efficacy in dealing with one's environment is not a fixed act or simply a matter of knowing what to do. Rather, it involves a generative capability in which component cognitive, social, and behavioral skills must be organized into integrated courses of action to serve innumerable purposes.....

Perceived self-efficacy is concerned with judgments of how well one can execute courses of action required to deal with prospective situations."

Mange undersøkelser har vist en signifikant korrelasjon mellom "self-efficacy" og adferd (Bandura 1977a,1982, Bandura et al. 1980 og Chambliss/Murray 1979). Det innebærer at personer som føler lav "self-efficacy" for skatteplanleggingsoppgaver, kan antas å være mer tilbøyelig til å unngå slik planlegging og til å unngå å trekke inn eksterne rådgivere. Derimot vil personer med stor tro på at de klarer å finne skattefordelaktige tilpasninger, også være mer tilbøyelig til å gjennomføre en aktiv skatteplanlegging. Oppgavespesifikk selvtillit er en viktig forklaringsfaktor for prestasjoner. Oppgaver som er forbundet med høy følt "self-efficacy", blir oftere utført med suksess enn oppgaver forbundet med lav følt "self-efficacy".

Oppgavespesifikk selvtillit har også betydning for hvor stor innsats en person legger i en oppgave og hvor utholdende han/hun er i en situasjon hvor det ikke oppnås

resultater (Bandura 1977a,1982 og Bandura/Schunk 1981). Gist (1987:474) sier det slik:

"Those with moderate to high self-efficacy tend to engage more frequently in task-related activities and persist longer in coping efforts; this leads to more mastery experiences, which in turn enhance self-efficacy. Those with low self-efficacy tend to engage in fewer coping efforts; they give up more easily under adversity and evidence less mastery, which in turn reinforces their low self-efficacy. Those who persist tend to gain the corrective experiences which enhance self-efficacy; those who cease prematurely tend to retain persistent low self-efficacy."

Troen på egen evne til å gjennomføre oppgaver kan muligens påvirke personens valg av omgivelser (Bandura 1977a). Hvis dette er riktig, kan høy "self-efficacy" være med å forklare hvorfor noen personer er mer tilbøyelig til å oppsøke kompetansemiljøer utenfor bedriften for å skaffe seg ideer og kunnskaper til å gjennomføre en oppgave.

Jeg trekker inn planleggerens oppgavespesifikke selvtillit på skatteplanleggingsområdet som en uavhengig forklaringsfaktor for bruk av nettverk og adopsjon av gunstige skattetilpasninger.

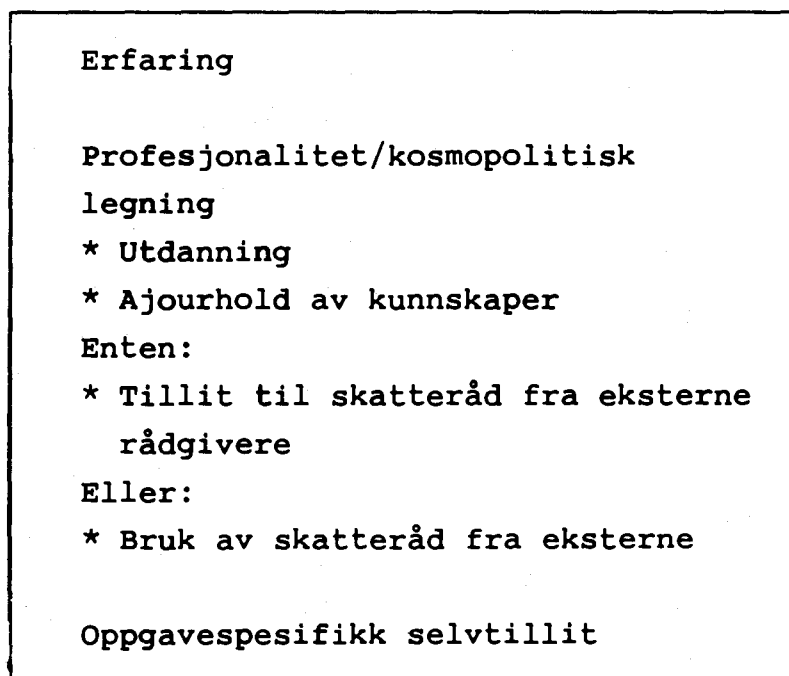
4.33 Sammenfatning av de personlige ressursdimensjonene

De personlige egenskapene ved den ansvarlige for skatteplanleggingen som vil gå inn i adferdsmodellene, er erfaring, profesjonalitet og kosmopolitisk legning samt oppgavespesifikk selvtillit.

Erfaring er uttrykt gjennom alderen til den planleggingsansvarlige. Selv om dette langt fra er et ideelt uttrykk for erfaring, har det vært avgjørende at det er et enkelt mål.

Både profesjonalitet og kosmopolitisk legning er flerdimensjonale begreper. I modellene er disse begrepene forsøkt fanget opp gjennom den planleggingsansvarliges utdanningsbakgrunn, evne til å holde skattekunnskaper vedlike, tillit til eksterne rådgivere (kun i modellen for bruk av rådgivningsnettverk) og bruk av eksterne rådgivere (kun i modellen for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter).

Fig.4.4 Personlige ressursdimensjoner

Den planleggingsansvarliges oppgavespesifikke selvtillit er den siste personlige egenskapen som er trukket inn i adferdsmodellene. De personlige ressursdimensjonene er sammenfattet i fig.4.4 ovenfor.

4.4 Skattesubjekt og eksterne koblinger; skatterådgivning som byttenettverk

I dette kapitlet skal jeg bruke begreper fra nettverksteori (Coleman 1974, Emerson 1972a) for å sannsynliggjøre sammenhenger mellom skattesubjektets ressurser og bruk av ulike eksterne skatterådgivere. Disse sammenhengene vil danne grunnlag for hypotesene om samvariasjon mellom egenskaper ved skattesubjektet og bruk av ulike typer skatterådgivere.

Det næringsdrivende skattesubjektet enten det er representert ved eieren av et personlig firma, en eneksjonær eller en agent som har planleggingsansvaret på vegne av prinsipalen, har en rekke relasjoner til mennesker utenfor bedriften. Dette er samme type dyadiske kontraktsrelasjoner som Coase (1937) introduserte i sine teorier om firma for over femti år siden. Teorier som er videre utviklet av Alchian og Demsetz (1972), Williamson (1975, 1985) med flere og som har det til felles at de bygger på kontraktsparadigmet. Disse relasjonene kan være meget nyttige i skatteplanleggingssammenheng og kan representere en tilleggskompetanse for bedriften.

Nettverksanalyse er et hjelpemiddel som har fått stor utbredelse innen sosiologien og kan være et nyttig hjelpemiddel også innenfor økonomisk organisasjonsteori. Mange interessante former for sosial struktur kan presenteres som nettverk sammensatt av sett av sammenhengende relasjoner. Stern og Reve (1980) bruker begrepet interorganisatoriske relasjoner om mellomformene mellom marked og hierarki.

I denne analysen er det ikke primært sosiale strukturer, men økonomiske strukturer som studeres. Nettverkene består av aktører (eller "noder") som kan være individer, grupper eller organisasjoner (Coleman 1974, Emerson 1972a:57). Aktørene representerer punkter i et nettverk

som forbindes av bytterelasjoner. Betydningen av skillet mellom sosiale og økonomiske bytterelasjoner er drøftet av Emerson (1972b,1976).

Aktørene har ressurser som i vid forstand har verdi for den annen part i en bytterelasjon. En bytterelasjon er en tidsrekke som inneholder muligheter for bytte og som i sin tur kan føre til transaksjoner mellom de samme aktører over tid. Det er denne bytterelasjonen som er gjenstand for analyse, og ikke den enkelte transaksjon mellom to aktører. Byttene kan også sees på som kommunikasjon, der kommunikasjon er en prosess hvor aktørene skaper og deler informasjon med hverandre for å nå en felles forståelse (Rogers 1983:5).

Det er flere faktorer som er med å påvirke adferden i bytterelasjoner. Verdien av ressursene til de involverte aktørene, hvor lett det er å sammenligne alternativer, antall alternative kilder og graden av personlig preferanse aktørene i nettverket har for en bestemt relasjon. Den tradisjonelle bytteteorien bygger på det klassisk mikroteoretiske grunnlaget at ethvert bytte vil gi begge parter fordeler. Logikken bak dette synet er at aktørene ikke fortar bytter hvis ikke hver av dem ser muligheter for en nyttetilvekst.

Dette er uproblematisk så lenge byttet skjer mellom prinsipaler som handler på egne vegne. Trekker vi agenter inn som aktører i nettverket, må vi også ta hensyn til at disse har en splittet lojalitet mellom egne og prinsipalens interesser (opportunisme). "It is possible for the agents to carry out transactions in which both principals lose, and to ignore transactions in which both principals would gain...." (Leibenstein 1976:161). I de tilfeller vi står overfor aktører som ikke opptre utelukkende på egne vegne, må nettverksanalysen også ta hensyn til prinsipal-agent modellen.

Noen av relasjonene ligger innenfor samme byttedomene, mens andre ligger i forskjellige domener (For en opera-

sjonell definisjon, se Emerson 1972a:50). Aktuelle byttedomener i sammenheng med skatteplanlegging er skatteinformasjon og skatterådgivning. En byttekategori er dermed det sett av aktører som opererer innenfor samme domene. Aktørene innenfor samme domene vil derfor være konkurrerende (substituerbare) i den grad de har de samme ressursene å tilby i et bytte. Byttekategori er dermed et hensiktsmessig begrep for å identifisere aktører som alternative kilder til de samme ressurser. Tilgang til alternative kilder er en viktig faktor for å bedømme maktforhold i et byttenettverk.

Skattesubjektet eller dets agent vil ha flere kilder for skatteinformasjon. Det kan skaffe seg informasjonen gjennom skattelitteratur, tidsskrifter, presse, radio, tv, kurs og skattekompetente aktører. Kilder for konkret skatterådgivning vil være profesjonelle aktører som helt eller delvis tilbyr slik rådgivning. Det kan være revisorer (eller egne konsulentfirmaer knyttet til slike), regnskapskontorer, advokater, bankforbindelser (eller egne rådgivningsselskaper knyttet til disse), ligningskontor eller andre kompetente aktører. Kildene for skatterådgivning vil også inngå som kilder for skatteinformasjon gjennom at de representerer skattekompetente aktører.

Enhver gitt bytterelasjon kan inkludere transaksjoner i mer enn en domene, og kan derfor produsere mer enn en type resultatverdi eller ressurs. Eksempelvis kan relasjonen med revisor gi skattesubjektet informasjon om skatteregler, ligningspraksis, sparte skatteutbetalinger og sosiale verdier som vennskap m.v. Betydningen av en bytterelasjon for en aktør kan måles ut fra de to dimensjonene; graden av nytte dens transaksjoner produserer og antallet alternative relasjoner (kilder) som kan produsere tilsvarende nytte.

Et byttenettverk (Emerson 1972a, 1972b) er ett sett av to eller flere bytterelasjoner som er direkte eller indirekte forbundet med hverandre. Bytterelasjonene er

forbundet med hverandre hvis en byttetransaksjon i en relasjon påvirker byttet eller ikke-byttet i en annen relasjon. Det vil si at størrelsen eller hyppigheten av transaksjoner i en relasjon blir påvirket av størrelsen eller hyppigheten i en annen relasjon. Forbindelsen mellom relasjonene i et nettverk er dermed enten positive eller negative. (Hvis det ikke er slik sammenheng tilhører de ikke samme nettverk).

Det er positiv forbindelse når transaksjonsvolumet i en relasjon øker med transaksjonsvolumet i en annen relasjon. Jeg vil bruke betegnelsen komplementære relasjoner om disse sammenhengene. Forbindelsen er negativ når transaksjonsvolumet i en relasjon reduserer transaksjonsvolumet i en annen relasjon. Slike relasjoner vil jeg benevne konkurrerende relasjoner.

Omfanget av bedriftens skatterådgivningsnettverk vil avhenge av flere egenskaper ved bedriften selv (etterspørselsbestemmende faktorer):

* Økonomiske ressurser.

I den utstrekning det koster å utnytte rådgivningsnettverket, vil vi forvente at økonomiske ressurser har betydning for hvor mange rådgivere som befinner seg i nettverket og for transaksjonsvolumet i relasjonene. Det tar tid å vedlikeholde nettverket og det krever organisatoriske ressurser.

* Administrativ spesialisering.

Slik spesialisering gir muligheter for å øke bedriftens interne skattekompetanse. Bedriften vil dermed ha aktører som bedre kan identifisere skattemessige problemstillinger og ha evne til å ta i bruk eksterne rådgivere. Disse vil også lettere kommunisere med eksterne rådgivere.

* Profesjonell ledelse med kosmopolitisk orientering.

En profesjonell ledelse (Hall 1967) som har evnen til å se komplekse sammenhenger, vil være mer tilbøyelig

til å søke råd. En kosmopolitisk orientering (Gouldner 1957 og 1958, Stinchcombe 1974, Hage 1980) gjør at ledelsen ser flere eksterne kilder for skatteråd.

* Konkurransmiljøet.

En bedrift som konkurrerer i et markedet vil ha et press til å redusere alle utgifter; også skatteutgiftene.

Det er langt fra sikkert at aktørene innenfor den byttekategorien som skatterådgivning representerer, blir oppfattet å tilby homogene ressurser. Rådgiverne vil ha forskjellig kompetansenivå, evne til å kommunisere og til å veilede ved implementering av skattetilpasninger. Dessuten vil revisorer ha et konkurransefortrinn på grunn av lovens krav om revisjonsplikt hos visse næringsdrivende, og vil dermed ha etablert en relasjon til bedriften. På den annen side vil mange revisorer vegre seg for å gå inn i rådgiverrollen fordi den kan kollidere med kravet om uavhengig kontroll. Denne debatten har pågått lenge blant revisorer. Mange revisjonskontorer har bygd ut sin skatterådgivning ved å engasjere skatteadvokater i sin stab eller ved å etablere egne rådgivningsselskaper. Et tilsvarende konkurransefortrinn som revisorene, vil også de regnskapskontorer ha som allerede er engasjert til å føre regnskapene for et skattesubjekt. Den type skatterådgivning som blir fokusert i dette arbeidet; skattemessige vurderinger av eiendeler og gjeld, årsoppgjørdisposisjoner og skattespørsmål knyttet til lønns- og utbytteformer, vil alle være sentrale områder i regnskapsføring, årsoppgjør og revisjon. Spørsmålet er om bedriften gjør noe for å trekke revisor inn i en aktiv rådgiverrolle for å påvise unyttede muligheter eller om revisor kun undersøker om de valgte tilpasninger er i tråd med god regnskapsskikk (og skattelovgivningens krav). Det samme gjelder spørsmålet om å bruke regnskapskontoret aktivt ved årsoppgjøret for å sikre at lovgivningens skattekredittordninger blir utnyttet.

Det kan være individuell spredning på rådgivningsressurser blant aktører innen en og samme rådgivningskategori. Brukernes erfaringer vil farge deres forventninger om de ressursene en aktørkategori kan tilby. På grunn av utdanningskravene til de to gruppene revisorer kan det forventes større og mer homogen skattekompetanse hos disse enn hos gruppen av regnskapskontorer. Begge disse gruppene kan tilby samme type rådgivningstjenester knyttet til årsoppgjør og lønnsbehandling m.v., men regnskapskontor vil også foreta selve implementeringen for skattesubjektet. Det er rimelig å anta at relasjoner til disse aktører til en viss grad er konkurrerende i rådgivningsnettverket. Advokater derimot vil ofte bli trukket inn når det gjelder kontraktsutforming med skatteimplikasjoner eller tvister med skattemyndighetene. Det er derfor rimelig å anta at relasjoner til advokat forekommer sjeldnere enn til de to ovennevnte aktører, men at advokatrådgivning blir oppfattet som komplementær i forhold til alle andre rådgivergrupper. Bruk av andre rådgivningsaktører kan bidra til å fremme bruk av advokat idet disse rådgivere kan klargjøre situasjoner for skattesubjektet der det er behov for advokathjelp.

Bankforbindelser kan også være aktører i nettverket rundt bedriften som kan ha skattekompetanse. Denne kompetansen vil ofte være begrenset til skattemessige sider av transaksjoner som banken utfører for kundene. Det kan være skattemessige virkninger av plassering av likvider, låne- og transaksjoner og eiendomssalg. Ofte vil slike råd være knyttet til den regelmessige kontakten med banken og vil i neppe konkurrere direkte med skatteråd fra andre aktører. Bankene vil neppe fungere som skatterådgivere for bedrifter like hyppig som revisorer og regnskapskontorer.

Samtaler med næringsdrivende gir inntrykk av at mange ikke ser på ligningskontoret som en rådgivningsressurs, som i noen grad kan gi bedriftene råd og veiledning.

Ligningskontoret vil ikke kunne engasjere seg som veileder i valg av skattetilpasning, men vil kunne gi opplysninger om ligningspraksis. Dette er informasjon som både revisor og regnskapskontor vil sitte inne med på grunn av sine relasjoner til ligningskontorer. Det er rimelig å anta at relasjonene til revisor, regnskapskontor og ligningskontor er konkurrerende, mens relasjonene til ligningskontoret vil være komplementære i forhold til de andre rådgivningsaktører.

Begrepet byttekategori som ble brukt for å identifisere aktører med de samme rådgivningsressurser, er et nyttig utgangspunkt for å kartlegge nettverket. Men en nærmere gjennomgang av de enkelte aktørers rådgivningsressurser viser at disse ikke alltid er homogene. Vi står dermed overfor et rådgivningsnettverk med både konkurrerende og komplementære relasjoner.

De eksterne skatterådgiverne kan sees på som selgere av gunstige skattetilpasninger. Rogers (1983:312) kaller slike aktører for forandringsagenter og definerer dem som individer som påvirker klientenes innovasjonsbeslutninger i en retning som er ansett ønskelig sett fra agentens ståsted. Det er forsket en del om hvilke faktorer som påvirker resultatene av disse agentenes innovasjonsbestrebelse (Rogers 1983:317-21). I modellen for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter vil nettopp bruk av eksterne rådgivere inngå som en uavhengig forklaringsfaktor.

4.5 Sammenfattende modell og hypotese generering for bruk av enkeltaktører i skatterådgivningsnettverket

I dette kapitlet sammenfatter jeg den modellen som er utviklet gjennom teoriforankringen foran. De uavhengige ressursdimensjonene i modellen er hentet fra teoribidrag og utviklet i kapitlene 4.2 og 4.3, mens antakelsene om konkurrerende og komplementære bytterelasjoner bygger på nettverksteori og er utviklet i kapittel 4.4.

Modellen for bruk av enkeltrådgivere i nettverket rundt skattesubjektet er utgangspunktet for hypotese genereringen. Hypotesene for samvariasjon mellom ressursegenskaper ved skattesubjektet og bruk av enkeltaktører i rådgivningsnettverket blir gjenstand for empirisk testing i kapittel 7.

Skatterådgivere i forbindelse med årsoppgjøret vil primært være revisorer og regnskapskontorer, men også advokater, rådgivere hos bankforbindelser, ligningskontor og andre konsulenter kan være aktuelle. Siden noen av disse rådgiverne a priori er antatt å representere konkurrerende relasjoner, mens andre er komplementære, vil det gi best informasjon å se på bruken av hver rådgiverkategori for seg i stedet for å se på samlet bruk av rådgivningsnettverket. Samlet bruk vil dekke over ulikheter i sammensetningen av skattesubjektets bytterelasjoner til rådgivningsaktører. Disse ulikhetene vil være interessante å studere ut fra kjennetegn ved skattesubjektet og egenskaper ved den planleggingsansvarlige.

Modellen retter søkelyset mot egenskaper ved skattesubjektet som forklarer bruk av eksterne skatterådgivere ved årsoppgjøret. Disse egenskapene er delt i to hovedgrupper; strukturelle forhold ved organisasjonen (kapittel 4.2) og personlige egenskaper hos den planleggingsansvarlige (kapittel 4.3).

Flere strukturelle forhold er antatt å ha betydning for etablering og bruk av rådgivningsaktører. Den første hovedfaktoren er administrativ spesialisering, som er forsøkt fanget opp gjennom eieform, akkumulert erfaring i organisasjonen og størrelse i modellen fig.4.2. I kapittel 4.20 viste jeg at administrativ spesialisering er et flerdimensjonalt begrep. Det gir uttrykk for arbeidsdeling og kompleksitet som fremmer innovasjonsaktiviteter (Aiken/Hage 1968). Administrativ spesialisering gir også en organisasjonsmessig effektivitet som øker evnen til å skaffe ressurser fra omgivelsene (Yuchtman/Seashore 1967). Samtidig vil økonomisering med transaksjonskostnader tilsi en økende spesialisering på dette området når bedriftens transaksjonsvolum øker (Williamson 1981). Størrelsen er dermed en viktig indikator på administrativ spesialisering. Store organisasjoner har ofte mer "slack" (Cyert/March 1963) og dermed bedre muligheter til å etablere og opprettholde relasjoner til rådgivningsnettverket.

Eieform er antatt å ha betydning idet aksjeselskapsformen stiller strengere formkrav enn personlige firma. Disse formkravene må aksjeselskapene innfri og det krever at de skaffer seg økonomisk-administrativ kompetanse enten innen organisasjonen eller ved å bruke eksterne aktører. Siden det stilles lovmessig krav om at alle aksjeselskaper skal ha revisor, vil disse skattesubjektene i det minste ha etablert en slik relasjon. Det leder til denne hypotesen:

Hypotese 1 (H_1): Aksjeselskaper vil nytte eksternt rådgivningsnettverk i større grad enn personlige firmaer.

En annen strukturell variabel som kan ha betydning for bruk av rådgivningsnettverket er det antall år som er gått siden bedriften ble etablert. Dette er en avbildning av akkumulert erfaring i organisasjonen og er en dimensjon av administrativ spesialisering. Det vil akkumuleres kompetanse i bedriften gjennom den løpende driften.

Dessuten tar det tid å etablere relasjoner til eksterne aktører slik at eldre driftsorganisasjoner sannsynligvis har etablert flere relasjoner til rådgivningsaktører. H_2 hviler på denne forklaringsfaktoren.

Hypotese 2 (H_2): Eldre bedrifter vil i større grad enn yngre gjøre bruk av eksterne skatterådgivere.

Skattesubjektets størrelse er også en indikasjon på såvel administrativ spesialisering som et "organizational slack" som gir tilstrekkelige ressurser til å utvikle relasjoner til det eksterne rådgivningsnettverket. Normalt kan det forventes en positiv samvariasjon mellom størrelse og bruk av skatterådgivere. Imidlertid har vi pekt på at regnskapskontorene i tillegg til å formidle skatteråd også implementerer planleggingsinstrumenter for skattesubjektet. Både regnskapskontorene og ligningskontorene er antatt å være rådgivningsaktører for de små og kompetansesvake bedriftene (jf. kapittel 4.4). Hypotesen er derfor formulert slik:

Hypotese 3 (H_3): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens størrelse og bruk av revisor, advokat og bankforbindelse, og en negativ samvariasjon mellom bedriftsstørrelse og bruk av regnskapskontor og ligningskontor.

Behovet for skatteplanlegging vil også manifistere seg i strukturelle forhold ved skattesubjektet (jf. kapittel 4.21). Både vekst og skatteposisjon kan utløse søking etter skattetilpasninger og dermed etablering av relasjoner til skatterådgivere. A priori forventes det at skattesubjektets vekst og skatteposisjon kan forklare behovet for skatteplanlegging og derigjennom også behovet for å søke ekstern bistand ved årsoppgjøret.

Hypotese 4 (H_4): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens vekst og bruk av rådgivning

fra eksterne skatterådgivere.

Særlig vil skatteposisjonen til bedriften ha betydning for hvor store økonomiske fordeler en oppnår ved å utnytte skattelovgivningen. Rogers (1983) peker på at nettopp fordelene av å ta i bruk innovasjoner øker adopsjonsraten. Det er derfor nærliggende å anta at også behovet for skatteråd øker, muligens med unntak av råd fra regnskapskontorer. De bedriftene som bruker regnskapskontorer, er antatt å ha små samlede ressurser. De er avhengige av å opprettholde sine rådgivningstransaksjoner til regnskapskontorene selv når skatteposisjonen er svak. Det er mer sannsynlig at de vil substituere skatterådgivning fra regnskapskontor med andre rådgiveres skatteråd dersom skatteposisjonen styrkes. I denne sammenheng vil neppe det tilsvarende skje med ligningskontor som skatterådgiver, fordi styrket skatteposisjon er antatt å føre til økende transaksjoner i forbindelse med betingede skattefrie avsetninger. Det vil være transaksjoner i forbindelse med sikring av latent skatteansvar, frigivelse av fondsmidler og godkjenning av investeringer.

Hypotese 5 (H_5): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens skatteposisjon og bruk av alle rådgivningskategorier unntatt for regnskapskontor der samvariasjonen er antatt å være negativ.

En planleggingsansvarlig som er rest-kravshaver (Fama/Jensen 1983b), vil ha et sterkere personlig insitamant til å engasjere eksterne rådgivere til å supplere bedriftens egen skattekompetanse (jf. kapittel 4.22). Planleggers eierinteresser i skattesubjektet er derfor en strukturell faktor av betydning for om det blir etablert relasjoner til rådgivningsnettverket. Dog kan det tenkes at diversiteten i referanserammer mellom planlegger med rest-kravshaverstatus i mindre bedrifter og rådgivere, vil hindre etablering og vedlikehold av relasjoner til det eksterne nettverket. Planleggere som selv er rest-kravshavere, bør ha et sterkere insitamant til å ta i

bruk rådgivningsnettverket. Det er bakgrunnen for neste hypotese:

Hypotese 6 (H_6): Planleggingsansvarlige med eierinteresser i bedriften vil nytte eksterne skatterådgivere i større grad enn planleggere uten eierinteresser.

Den planleggingsansvarliges personlige egenskaper er den andre hovedgruppen av faktorer som kan forklare bytter med rådgivningsaktører. De viktigste faktorene som er trukket fram i kapittel 4.3 er erfaring, profesjonalitet/kosmopolitisk legning og oppgavespesifikk selvtillit ("self-efficacy"). Vi har allerede vært inne på at disse faktorene har betydning for planleggerens evne til å kommunisere med rådgivningsaktører.

Den første faktoren i modellen er planleggerens erfaring. Det er antatt at det tar tid å opparbeide relasjoner til rådgivningsaktører. Dessuten vil planleggingsansvarlige akkumulere skattekompetanse over tid som gjør at han/hun deler mer av den eksterne rådgivers referanseramme. Alder eller antall år i planleggingsstillingen kan derfor være faktorer som kan forklare bruk av rådgivningsnettverket. Innovasjonsforskningen gir imidlertid ikke noen entydig empirisk støtte for denne antakelsen (Rogers 1983:251).

Hypotese 7 (H_7): Det er positiv samvariasjon mellom planleggers alder og bruk av eksterne skatterådgivere.

Innenfor skatteplanlegging er det spesielt viktig at planleggeren har relevant utdanning og at han/hun vedlikeholder sine skattekunnskaper. Dette er et profesjonelt trekk (Hall 1967) som vil vedlikeholde problemopplevelsen. Profesjonelle planleggingsansvarlige har mer sammenfallende referanserammer med eksterne skatterådgivere ("homophily", Lazarsfeld/Merton 1964), og det gjør kommunikasjonen lettere. Profesjonalitet øker sannsynligheten for et problemrettet søkemønster (Cyert/March

1963) mot det eksterne nettverket. Siden regnskapskontor og ligningskontor er antatt å være rådgivningskategorier med tyngden av sine relasjoner mot kompetansesvake planleggingsansvarlige, formulerer jeg hypotesene slik:

Hypotese 8 (H_8): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens utdanning og bruk av rådgivningsnettverket unntatt for bruk av regnskapskontor og ligningskontor der det forventes negativ samvariasjon.

Hypotese 9 (H_9): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens evne til å vedlikeholde sine skattekunnskaper og bruk av rådgivningsnettverket unntatt for regnskapskontor og ligningskontor der det forventes negativ samvariasjon.

En kosmopolitisk (Stinchcombe 1974) planleggingsansvarlig vil være orientert mot aktører utenfor bedriften og vil oftere gjennomføre informasjonssøking som etablerer og vedlikeholder relasjoner til disse aktører. En forutsetning for at en kosmopolitisk planleggingsansvarlig skal trekke inn eksterne rådgivere er at han/hun har tilstrekkelige kunnskaper til å "se" problemet og har tillit til rådene fra disse aktørene. Profesjonalitet og kosmopolitisk legning kan derfor sees i sammenheng.

På det individuelle plan er tillit til skatteråd fra en aktør en viktig faktor for å forklare om det kommer i stand et bytte. Kosmopolitisk orienterte planleggingsansvarlige er mer tilbøyelige til å uttrykke tillit til omgivelsene. Tillit er derfor trukket inn som et kosmopolitisk trekk og en viktig faktor for å forklarte bruk av rådgivere.

Hypotese 10 (H_{10}): Det er positiv samvariasjon mellom tillit til en rådgiver og bruken av denne rådgiveren.

Graden av oppgavespesifikk selvtillit som den ansvarlige gir uttrykk for på skatteplanleggingsområdet, er behandlet i kapittel 4.32. Dette er antatt å være en viktig uavhengig forklaringsfaktor for bruk av eksterne rådgivere. Oppgavespesifikk selvtillit i skatteplanlegging ("self-efficacy", Bandura 1977a, 1982 og Bandura/Schunk 1981) gir grunnlag for denne hypotesen:

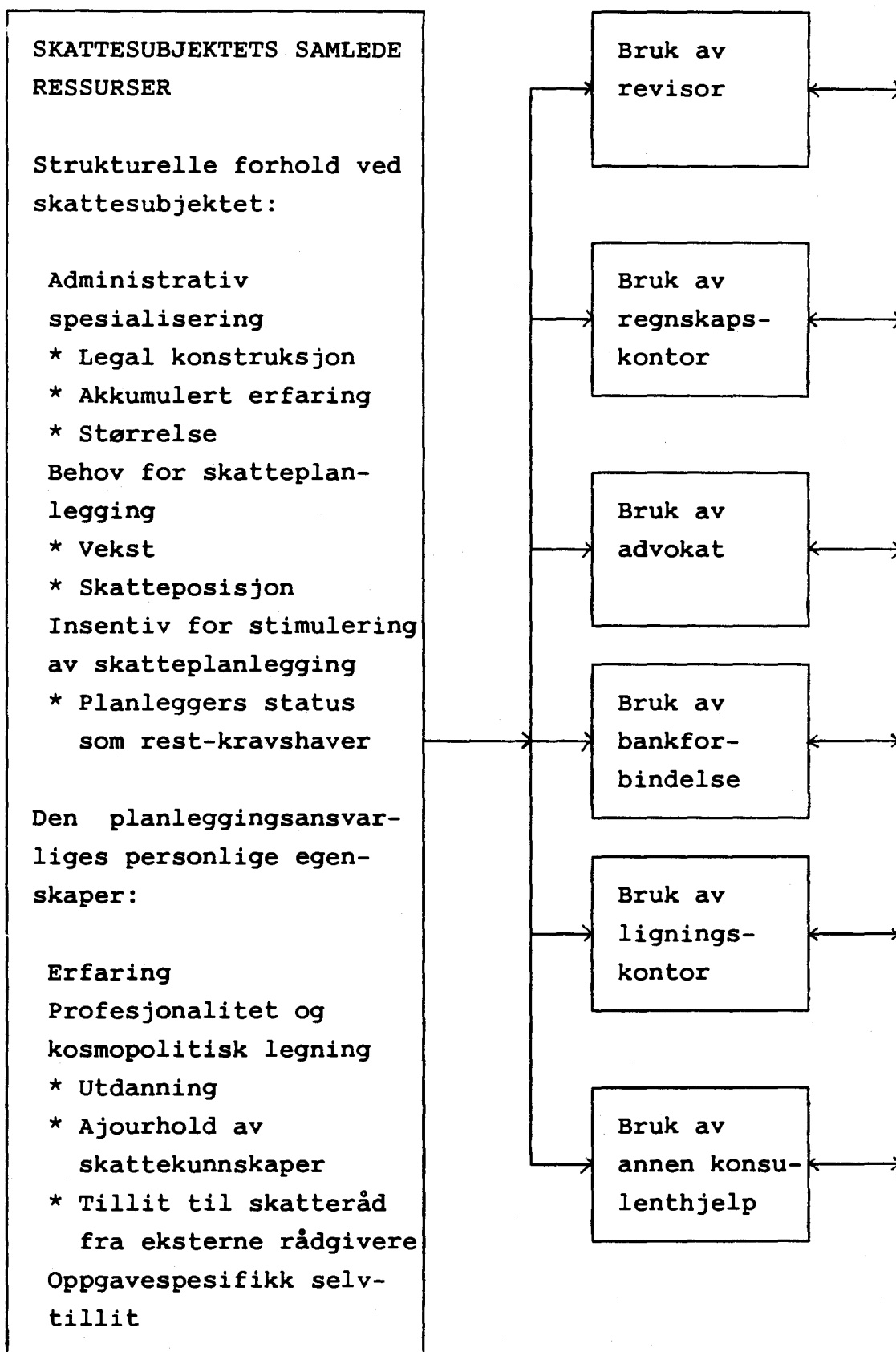
Hypotese 11 ($H_{1,1}$): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens oppgavespesifikke selvtillit ("self-efficacy") og bruk av rådgivningsnettverket unntatt for bruk av regnskapskontor og ligningskontor der samvariasjonen er antatt å være negativ.

Rådgivningsnettverket er sett på som en byttedomene (Emerson 1972a, 1972b). I kapittel 4.4 ble det drøftet hvordan byttet i en relasjon i nettverket påvirker byttet i en annen relasjon. Skatterådgivere vil være konkurrerende (substituerbare) eller komplementære for de enkelte skattesubjekter. Drøftingene leder fram til denne hypotesen om samvariasjon mellom de avhengige bruksvariablene i modellen:

Hypotese 12 ($H_{1,2}$): Det er positiv samvariasjon mellom bruk av de ulike rådgivningsaktører (komplementaritet) unntatt mellom revisor og regnskapskontor, mellom revisor og ligningskontor og mellom regnskapskontor og ligningskontor der samvariasjonen er antatt å være negativ (konkurrerende).

Adferdsmodellen for skattesubjekters bruk av skatterådgivere i det eksterne nettverket er sammenfattet i fig.4.5.

Fig.4.5 Sammenhenger mellom egenskaper ved skattesubjekt og bruk av ekstern skatterådgiver. Modell for bruk av en enkelt rådgivningsaktør

4.6 Sammenfattende modell og hypotese-generering for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter

I dette kapitlet sammenfatter jeg modellen for adopsjon av planleggingsinstrumenter som er utviklet foran. De uavhengige ressursdimensjonene er på ett unntak nær, identiske med de som inngår i modellen for bruk av eksterne skatterådgivere. Adopsjonsmodellen er utgangspunktet for hypotese-genereringen. Hypotesene om samvariasjon mellom ressursegenskaper ved skattesubjektet og adopsjon av skattetilpasninger blir testet empirisk i kapittel 7.

Det er skattesubjektets samlede organisatoriske og personlige ressurser samt dets evne til å få tilført ekstra planleggingsressurser fra rådgivningsnettverket, som utgjør grunnmodellens forklaringsfaktorer for adopsjon av planleggingsinstrumenter. I denne modellen trekker jeg inn bruk av det samlede rådgivningsnettverket som en uavhengig variabel. Denne dimensjonen avspeiler kosmopolitisk legning i adopsjonsmodellen. Siden de øvrige uavhengige dimensjonene er identiske med de som finnes i modellen i kapittel 4.5, blir gjennomgangen mer summarisk i dette kapitlet.

De organisatoriske faktorer som er trukket fram i modellen, er administrativ spesialisering, behov for skatteplanlegging og insentiv for planleggeren til å ta i bruk skatteplanleggingsinstrumenter. Begrepet administrativ spesialisering blir forsøkt fanget opp av skattesubjektets legale konstruksjon (eieform), akkumulert erfaring i organisasjonen og dens størrelse. Hypotesene nedenfor bygger på teoriene i kapittel 4.20, med bidrag fra Aiken og Hage (1968), Yuchtman og Seashore (1967), Williamson (1981) og Cyert og March (1963). Det gir grunnlag for disse hypotesene:

Hypotese 13 (H_{13}): Aksjeselskaper vil nytte skatteplanleggingsinstrumenter i større grad enn personlige firmaer.

Hypotese 14 (H_{14}): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens alder og bruk av planleggingsinstrumenter.

Hypotese 15 (H_{15}): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens størrelse og bruk av skatteplanleggingsinstrumenter.

Behovet for skatteplanlegging er antatt å være en viktig organisatorisk drivkraft for adopsjon. Skattesubjektets vekst og skatteposisjon er brukt for å identifisere behovet for slik planlegging. Stort behov for skatteplanlegging vil øke avkastningen av å ta ordninger i bruk. Det vil stimulere adopsjonsraten (Rogers 1983). Det gir opphav til de neste to hypotesene:

Hypotese 16 (H_{16}): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens vekst og bruk av planleggingsinstrumenter.

Hypotese 17 (H_{17}): Det er positiv samvariasjon mellom bedriftens skatteposisjon og bruk av planleggingsinstrumenter.

Oppportunisme i organisasjonen (Jensen/Meckling 1976 og Fama/ Jensen 1983) gir grunnlag for å anta at den planleggingsansvarlige vil adoptere flere gunstige skattetilpasninger dersom han/hun får del i de økonomiske fordelene som oppstår. Planleggerens status som restkravshaver er antatt å ha betydning for adopsjon av planleggingsinstrumenter.

Hypotese 18 (H_{18}): Planleggingsansvarlige med eierinteresser i bedriften vil bruke skatteplanlegging i større grad enn planleggere uten eierinteresser.

Den andre hovedgruppen med forklaringsfaktorer er planleggerens personlige egenskaper. De personlige egenskapene som er tillagt vekt som uavhengige forklaringsfaktorer, er den planleggingsansvarliges erfaringer fra slik planlegging, vedkommendes profesjonalitet og kosmopolitiske legning samt vedkommendes oppgavespesifikke selvtillit på dette området. Erfaringsaspektet er formulert i hypotesen nedenfor.

Hypotese 19 (H_{19}): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens alder og bruk av skatteplanleggingsinstrumenter.

Planleggerens profesjonalisme (Hall 1967) og kosmopolitiske legning (Stinchcombe 1974) gir opphav til de neste tre hypotesene. Den samlede bruk av eksterne rådgivere er spesielt trukket fram som uavhengig variabel i adopsjonsmodellen. Rogers (1983:260) rapporterer empiriske resultater som støtter antakelse om positiv samvariasjon mellom de uavhengige variablene utdanning, kosmopolitisk legning, aktiv informasjonssøking og bruk av rådgivnings- og informasjonsnettverk på den ene siden og adopsjon på den andre.

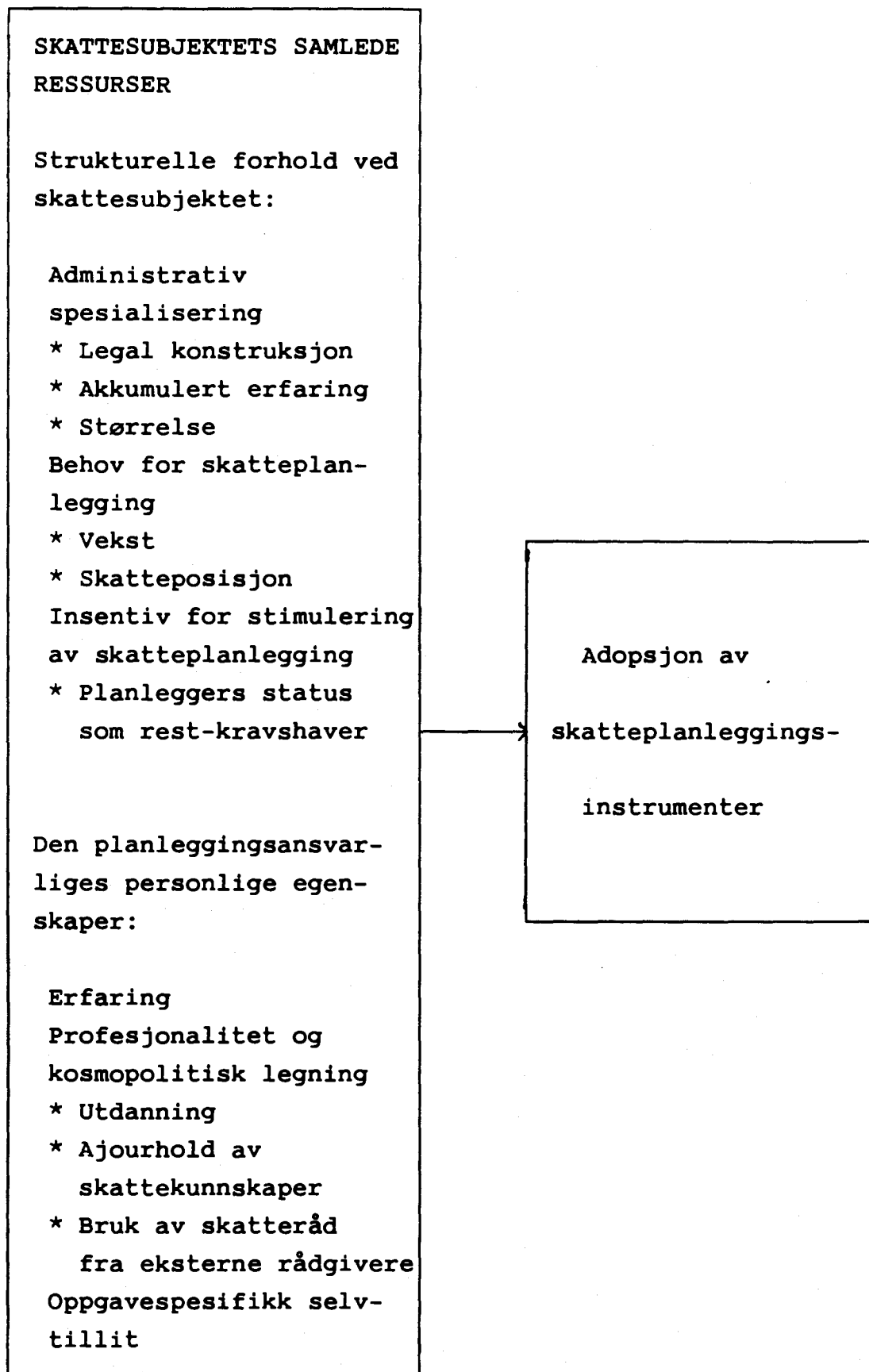
Hypotese 20 (H_{20}): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens utdanning og bruk av skatteplanleggingsinstrumenter.

Hypotese 21 (H_{21}): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens evne til å vedlikeholde og ajourføre sine skattekunnskaper og bruk av planleggingsinstrumenter.

Hypotese 22 (H_{22}): Det er positiv samvariasjon mellom bruk av rådgivningsnettverket og bruk av planleggingsinstrumenter.

Med basis i sosial læringsteori (Bandura 1977a, 1982) trekkes planleggerens oppgavespesifikke selvtillit

Fig.4.6 Sammenhenger mellom egenskaper ved skattesubjekt og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.
Modell for adopsjon av skatteplanlegging

("self-efficacy") inn som en viktig forklaringsfaktor for adopsjon av planleggingsinstrumenter. Det finnes god støtte i empirisk forskning for å anta at det er en positiv samvariasjon mellom "self-efficacy" og adferd (Bandura et al. 1980 og Chambliss/Murray 1979).

Hypotese 23 (H_{23}): Det er positiv samvariasjon mellom planleggerens oppgavespesifikke selvtillit i skatteplanlegging ("self-efficacy") og bruk av planleggingsinstrumenter.

Adferdsmodellen for skattesubjekters adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter er sammenfattet i fig.4.6.

5 FORSKNINGSDESIGN, OPERASJONALISERING AV VARIABLER OG VALIDITET

I dette kapitlet presenterer jeg designet for undersøkelsene om skattesubjektenes bruk av eksterne rådgivere og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Forskningsdesignet er utformet i kapittel 5.1, mens det er redegjort for hvordan dataene er skaffet til veie i kapittel 5.2.

Overgangen fra teori- til empiriplan er en viktig del av forskningsarbeidet. Hovedbegrepene i de to modellene går fram av hypotesene i det foregående kapitlet og av figurene 4.5 og 4.6. Disse begrepene blir operasjonalisert i kapittel 5.3. Validitets- og reliabilitetsspørsmål i tilknytning til operasjonalisering og måling er drøftet i kapittel 5.4.

5.1 Valg av forskningsdesign

"A research design is simply the framework or plan for a study used as a guide in collecting and analyzing data. It is the blueprint that is followed in completing a study." (Churchill 1987:71).

I denne studien står vi overfor en strukturert problemstilling der skattesubjektets ressurser kan betraktes som "uavhengige" variabler, som påvirker de "avhengige" variablene; bruk av rådgivere og adopsjon av planleggingsinstrumenter. Innholdet i adferdsmodellene er fanget opp i hypotesene og disse stiller krav til forskningsdesignet. Undersøkelsen skal beskrive skattesubjektene

både med hensyn til de organisatoriske og de personlige ressursdimensjonene som inngår i hypotesene, samt omfanget av rådgivningsbruken og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.

Hypotesene i studien er formulert som bivarierte samvariasjonshypoteser mellom egenskaper ved skattesubjektet og bruk av skatterådgivning på den ene side, og mellom egenskaper og adopsjonsvariabler på den andre. Hypotesene gir ikke grunnlag for å betrakte egenskapene ved skattesubjektet som "årsak", og bruk av skatterådgivning og adopsjon av planleggingsinstrumenter som "virkning". Men de gir likevel grunnlag for prediksjonsantakelser. "For purely forecasting purposes, it does not matter whether a predictor works because it is a symptom or a cause" (Cook/Campbell 1979:296). Det er dermed ikke nødvendig å legge opp en datainnsamlingsprosedyre som skal tilfredstille kausaldesignets krav til "tidslag" mellom stimulus og respons. Samvariasjonshypotesene kan studeres innefor rammen av et deskriptivt design (Cook/Campbell 1979).

Testing av samvariasjonshypoteser krever at det er varians i de variabler som avbilder begrepene i hypotesene. Hypotesene i denne studien kan testes ved tverrsnittsdata. Dataene kan derfor referere seg til samme tidspunkt.

Spørsmål om hvordan data skal skaffes til veie, vil være avhengig av om en må innhente primærdata eller om den kan bygge på sekundærdata. Data om skattesubjektenes organisatoriske ressurser, om den planleggingsansvarliges personlige egenskaper og om skattesubjektenes bruk av eksterne skatterådgivere må skaffes til veie gjennom en primærstudie i skattesubjektenes "felt-setting" (Churchill 1987). Det finnes imidlertid sekundærdata om skattesubjektenes skattetilpasninger i selvangivelser, regnskapsskjemaer m.v. Disse dataene finnes hos det enkelte skattesubjekt eller hos ligningskontoret.

Et tilfeldig utvalg av næringsdrivende skattesubjekter vil sikre at disse er representative for den populasjonen vi undersøker. Primærdataene fra dette utvalget kan innhentes gjennom en postalundersøkelse med spørreskjema. Det vil være den mest arbeidsbesparende metoden. Den neste fasen i datainnsamlingen vil være å skaffe sekundærdataene om adopsjonsvariablene for de aktuelle skattesubjektene. Det enkleste vil være å skaffe disse fra ligningskontoret. Disse to fasene i datainnsamlingen er omtalt i neste kapittel.

5.2 Datainnsamlingens to faser

Datainnsamlingen legges opp i to faser og omfatter inntektsåret 1986.

Fase 1 tar sikte på å framskaffe data fra næringsdrivende skattesubjekter om deres organisatoriske forhold, individuelle egenskaper hos den planleggingsansvarlige og vedkommendes oppfatninger om rådgivningsnettverket. Dette er både data om ressursvariablene i adferdsmodellene, og dessuten data for et sett av "avhengige" variabler; nemlig bruk av de enkelte rådgivningsaktører. Disse data kan ikke framskaffes fra selvangivelser med tilhørende vedlegg, men må skaffes direkte fra skattesubjektene. Jeg valgte å skaffe dem gjennom en postalundersøkelse fra et utvalg næringsdrivende skattesubjekter. Denne framgangsmåten ble valgt for å spare tid og redusere kostnadene ved innhenting. Spørreskjema med oversendingsbrev er tatt inn i appendiks 2.

Svarene fra fase 1 i datainnsamlingen danner det netto-utvalg av skattesubjekter (se tabellene 6.4 og 6.5) som følges opp i datainnsamlingens fase 2. På grunn av arbeidet med tilrettelegging og registrering av data i annen fase av innsamlingen, burde ikke nettoutvalget overstige 150 respondenter. Denne fasen henter sekundærdata fra skatteregnskapene om adopsjon av planleggingsinstrumenter til det nettoutvalget av skattesubjekter som besvarte spørreskjemaene i fase 1. Skatteregnskapsdata er skaffet fra ligningskontor. Det skyldes at det er tidsbesparende å få tilgang til data på ligningskontoret, men også det forhold at bortfallet ville blitt større dersom en hadde bedt de enkelte skattessubjektene selv gi disse dataene.

Tillatelse til å gå inn i selvangivelser og regnskaps-skjemaer er gitt av Finansdepartementet i brev av 18.06.87 (se appendiks 4) etter min søknad til Skatte-

direktoratet av 8.10.86 (se appendiks 3). Skattemyndighetenes medvirkning var basert på at det vitenskapelige opplegget er forsvarlig ut fra kravene til taushetsplikt, og ut fra et ønske om forskning innenfor dette området.

Undersøkelsen er begrenset til Trondheim kommune. (Mer om dette valget i kapittel 6.1). Dermed var det tilstrekkelig for meg å besøke ett ligningskontor for å skaffe fram faktiske skatteplanleggingsdata for skattesubjektene. Erfaringsmessig er det store variasjoner i hvordan skattesubjektene fører sitt skatteregnskap. Det var et betydelig arbeid å gå igjennom disse for å sikre en mest mulig ensartet registrering av sekundærdataene.

I figuren nedenfor har jeg sammenfattet de to fasene i datainnsamlingen:

Fig.5.1 Oversikt over datainnsamlingen

Innsamlings- fase:	Data innhentet fra:	Data innhentet gjennom:	Data innhentet om:
1	Skatte- subjektene selv	Spørreskjema	* Organisatori- ske ressurser * Personlige egenskaper * Relasjoner eksterne råd- givere
2	Lignings- kontor	Selvangivelse og lignings- oppgaver	* Adopsjon av planleggings- instrumenter

Under utformingen av postalundersøkelsen i fase 1 er det

lagt vekt på å redusere bortfall. Svarprosenten vil avhenge av hvem som står bak undersøkelsen, belønningen for å delta, hvilket tema som tas opp og tidsforbruket for å fylle ut spørreskjemaet (Moser/Kalton 1971). Det er om å gjøre å redusere bortfallet fordi det kan gi skjevheter i utvalget som kan true utvalgets representativitet. Det vil ha betydning for undersøkelsens validitet.

Erfaringer viser at offentlige institusjoner oppnår større svarprosent enn om tilsvarende undersøkelse gjennomføres av private kommersielle organisasjoner (Moser/Kalton 1971). I postalundersøkelsen er det derfor valgt å framheve at Trondheim økonomiske høyskole står bak undersøkelsen. Det enkelte skattesubjekt får imidlertid ikke noen umiddelbar belønning for å svare, og det vil ventelig påvirke svarprosenten.

Spørsmål om egne skatteforhold vil være et tema som mange oppfatter som personlige og andre uvedkommende. Spesielt kan det forventes at personlige skattesubjekter vil være mindre villige til å besvare spørsmål om sine skatteforhold enn de upersonlige skattesubjektene. Dette forholdet har vært bestemmende både for utformingen av spørsmålene i skjemaet og utvalgsstørrelsen. Forventninger om bortfall gjør at det opprinnelige utvalget som får tilsendt spørreskjemaet (se kapittel 6.2), må være så stort en sitter igjen med et tilstrekkelig nettoutvalg.

Det er lagt vekt på å utforme skjemaet slik at det ikke skal være nødvendig for svareren å foreta undersøkelser i regnskap/selvangivelse m.v. for å kunne svare. Svarene kan i de fleste tilfellene angis ved avkryssing i skjemaet (lukkede spørsmål). Likevel er omfanget av spørreskjemaet så omfattende at det a priori antas å ville redusere responsen. Pilotstudier av skjemaet ble foretatt overfor to aksjeselskaper og to personlige skattesubjekter. De viste at skattesubjektene brukte fra 10 - 25 minutter på å fylle ut skjemaene. Disse fire skattesubjektene er ikke med i det endelige utvalget.

Postalundersøkelse har vanligvis den begrensning at svar-ene må aksepteres som endelige. Tilleggsspørsmål for å utdype uoverensstemmelser i svarene er ofte upraktisk og tidkrevende. Dette kan gjøre det vanskelig å bedømme validiteten (Moser/Kalton 1971). Imidlertid kan respondentens svar i dette tilfellet sammenholdes med den skattemessige posisjon som avtegner seg i selvangivelsen. Respondentene har avgitt sine svar uten å vite at disse i noen grad blir etterkontrollert og supplert med ytterligere data fra ligningsbehandlingen (se kapittel 6.4). Undersøkelsen har måleinstrumenter som i noen grad måler de samme variablene, men med forskjellige metoder. Det åpner for triangulering (Jick 1979, Reve 1985) som kan være et hjelpemiddel ved validitetsvurderingen (se kapittel 5.4).

5.3 Operasjonalisering av variabler

I adferdsmodellene og i hypotesene er det pekt på en rekke egenskaper ved skattesubjektet og den planleggingsansvarlige som er antatt å "forklare" variasjonen i bruk av eksterne skatterådgivere og bruk av skatteplanlegging. De to hovedbegrepene blant de "uavhengige" variablene; strukturelle forhold ved skattesubjektet og de personlige egenskapene til den planleggingsansvarlige, er allerede brukt som utgangspunkt for å avlede underbegreper i tråd med teoriene for skatteplanleggingsadferd. I kapitlene 2 til 3 er det foretatt en tilsvarende avgrensning av begrepet skatteplanlegging og påvisning av ordninger eller instrumenter i skattelovgivningen som bør benyttes i denne type planlegging. Det er avledet en rekke planleggingsinstrumenter eller variabler fra denne modellen. Denne overgangen fra teori- til empiriplan fortsetter i dette kapitlet.

Nedenfor blir det gitt en oversikt over operasjonaliseringen av alle begrepene som er knyttet til adferdshypotesene. Fig. 5.2 inneholder en oversikt over begrepene som inngår i adferdshypotesene, og variabler med henvisning til hvordan disse er operasjonalisert.

Fig.5.2 Operasjonalisering av variabler og hypotese-tilknytning

BEGREPER:	HYPOTESE-NUMMER:	VARIABLER:
Legal konstruksjon	1 og 13	Eieform: (1) Personlig firma (2) Aksjeselskap
Akkumulert erfaring	2 og 14	Antall år siden bedriften ble etablert: Antall hele år
Bedriftsstørrelse	3 og 15	Omsetning (ekskl. m.v.a.) i spørreskjema: (1) 2 mill.kr eller mindre (2) Fra 2 mill. t.o.m.10 mill.kr (3) Fra 10mill. t.o.m.30 mill.kr (4) Fra 30mill. t.o.m.50 mill.kr (5) Fra 50mill. t.o.m.100mill.kr (6) Over 100 mill.kr Omsetning (ekskl. m.v.a.) i skatteregnskap: Beløp i kroner
Vekst	4 og 16	Vekst i (A) Omsetning, (B) Overskudd og (C) Investeringstakt som hver for seg er målt slik: (1) Sterk nedgang (2) Noe nedgang (3) Stabilt (4) Noe økning (5) Sterk økning

Fig.5.2 (forts.)

BEGREPER:	HYPOTESE- NUMMER:	VARIABLER:
Skatteposisjon	5 og 17	Fondsavsetningspotensiale (dvs. beregnede maksimale betingde skattefrie fondsavsetninger ut fra inntektene i ligningsoppgaver): Beløp i kroner
Planleggingsansvarliges status som restkravshaver	6 og 18	Planleggingsansvarliges eierinteresser. Har vedkommende eierinteresser: (1) Ja (2) Nei
Planleggingsansvarliges erfaring	7 og 19	Planleggingsansvarliges alder: Antall hele år
Planleggingsansvarliges utdanning	8 og 20	Planleggingsansvarliges utdanningsnivå: (1) Grunnskole (2) Videregående skole (3) Høyere teknisk utdanning (4) Annen høyere utdanning (unntatt 5) (5) Høyere økonomisk-administrativ utdanning

Fig.5.2 (forts.)

BEGREPER:	HYPOTESE- NUMMER:	VARIABLER:
Ajourhold av skattekunnskaper	9 og 21	<p>Regelmessig lesing av 5 oppgitte tidsskrifter:</p> <p>Antall regelmessig lest (0 - 5)</p> <p>Regelmessig lesing av "Revisjon og Regnskap"</p> <p>(1) Ja (2) Nei</p> <p>Planleggingsansvarliges eller medarbeideres skattekursdeltakelse:</p> <p>(1) Sjelden eller aldri (2) Av og til (3) Ofte</p>
Tillit til eksterne skatterådgivere	10	<p>Planleggingsansvarliges uttrykte tillit til de råd bedriften får eller kan få fra (A) Revisor, (B) Regnskapskontor, (C) Advokat (D) Bankforbindelse, (E) Ligningskontor og (F) Annen konsulenthjelp som hver er målt slik:</p> <p>(0) Vet ikke (1) Svært liten tillit (2) Ganske liten tillit (3) Ganske stor tillit (4) Svært stor tillit</p>
Bruk av eksternt rådgivningsnettverk	22	<p>Additiv indeks (0 - 24) som samler bruk av hver av de seks rådgiverkategorier (se nedenfor)</p>

Fig.5.2 (forts.)

BEGREPER:	HYPOTESE- NUMMER:	VARIABLER:
Oppgavespesifikk selvtillit	11 og 23	<p>Planleggingsansvarliges tro på om hver av disse ordningene er brukt til beste for bedriften</p> <p>(A) Varelagervurdering, (B) Nedskrivning varekontrakter, (C) Garanti- og serviceavsetninger, (D) Avsetning til tap på fordringer, (E) Utgiftsføring av ubetydelige driftsmidler, (F) Skattemessige saldoavskrivninger, (G) Behandling av negativ saldo, (H) Behandling av gevinster på ikke-avskrivbare driftsmidler, (I) Avsetning til konsolideringsfond, (J) Avsetning til distriktsutbyggingsfond (K) Andre skattemessige avsetninger, (L) Aksjonærbidrag og (M) Konsernbidrag. Hver av ordningene er målt:</p> <p>(0) Vet ikke (1) Ikke aktuell (2) I liten grad (3) I stor grad</p> <p>Et samlet mål er beregnet som en additiv indeks (0 - 39).</p>

Fig.5.2 (forts.)

BEGREPER:	HYPOTESE- NUMMER:	VARIABLER:
<p>Bruk av eksterne skatterådgivere</p>	<p>1 -12</p>	<p>Planleggingsansvarliges vurdering av bruk ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret av hver av aktørkategoriene (A) Revisor, (B) Regnskapskontor, (C) Advokat, (D) Bankforbindelse, (E) Ligningskontor og (F) Annen konsulenthjelp målt ved:</p> <p>(0) Ikke brukt (1) I meget liten grad (2) I liten grad (3) I stor grad (4) I meget stor grad</p>
<p>Adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter</p>	<p>13 - 23</p>	<p>Skatteplanleggingsindeks omfatter faktisk bruk av (A) Skattemessige avskrivninger, (B) Negativ saldo, (C) Nedskrivning av varekontrakter, (D) Opplegg av lagerreserver, (E) Garanti- og serviceavsetninger og (F) Nedskrivning av tap på fordringer og (G) fondsavsetningspotensiale er målt slik:</p> <p>(0) Ikke bruk (se kommentarer) (1) Bruk (se kommentarer)</p> <p>Indeksen løper fra 0 til 7</p> <p>Prosentvis utnyttet fondsavsetningspotensiale: Faktiske fondsavsetninger i prosent av beregnet avsetningspotensiale</p>

I tillegg til disse variablene er det hentet inn ytterligere data fra selvangivelsene med sikte på kontroll av opplysninger i spørreskjemaet. Disse dataene er drøftet i kapittel 5.4 om validitet og de går fram av appendiks 5.

Skatteplanlegging er beskrevet gjennom adopsjon av planleggingsinstrumenter. Begrepet er flerdimensjonalt og omfatter skattekreditt- og fritaksordninger. Konstruksjon av en enkeltvariabel som gir uttrykk for skattesubjektets bruk av de sentrale planleggingsinstrumenter, kan gjøres på flere måter. Variabelen bør være slik at den gir uttrykk for variasjonen i adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter ved årsoppgjøret. I dette arbeidet er det brukt to ulike mål for adopsjon av planleggingsinstrumenter.

Det ene målet for den "avhengige" variabelen blir benevnt planleggingsindeks. Det er en additiv indeks av dikotome variabler for bruk av sju sentrale planleggingsinstrumenter. Tre av variablene som inngår i indeksen gjelder tidbegrensede og inntektsuavhengige ordninger; skattemessige saldoavskrivninger, negativ saldo og nedskrivning på varekontrakter. Skattemessige avskrivninger gjennomført uten tap av skattekreditt gir (1), mens bruk av avskrivningsreglene som har medført tap av skattekreditt gir (0). Skattesubjekter som har behandlet negativ saldo uten tap av skattekreditt, scorer (1), mens tap av skattekreditt ved for tidlig inntektsføring eller valg av ugunstig saldo for nedskrivning gir (0). Videre gir nedskrivning av varekontrakter (1), mens ingen nedskrivning gir (0).

Ingen av de tidsbegrensede og inntektsavhengige ordningene (aksjonærbidrag, konsernbidrag og underskuddsfradrag) er utbredt blant skattesubjektene i utvalget, og de er derfor droppet. Derimot er tre av de tids- og inntektsuavhengige ordningene tatt med i indeksen. Det gjelder

lagerreserver, garanti- og serviceavsetninger og nedskrivning av tap på fordringer (delkredere). Bruk av hver av disse ordningene gir score (1), mens ikke bruk gir (0).

De tidsuavhengige og inntektsavhengige ordningene er trukket sammen i en variabel for samlede fondsavsetninger i prosent av beregnet avsetningspotensiale. Denne variabelen er gjort om til en dikotom variabel med verdien (1) når verdien er større enn null, mens variabelverdier på null eller i de tilfeller der skatte subjektet ikke har noe avsetningspotensiale, er satt til (0).

Disse sju ordningene gir en planleggingsindeks som løper fra 0 til 7. Indeksen viser antall ordninger som er tatt i bruk av et skattesubjekt på en slik måte at skatte kreditt ikke er gått tapt. Den faktiske frekvensfordelingen for planleggingsindeksen er vist i appendiks 6. Svakheten ved denne variabelen er at den ikke tar hensyn til om unnlatt bruk av en ordning skyldes at vilkårene for å benytte den ikke er til stede.

Et mål som ikke er beheftet med den svakheten som planleggingsindeksen har med hensyn til om betingelsene for å bruke en ordning er til stede, er prosentvis utnyttet avsetningspotensiale. Beregningen av avsetningspotensiale er forskjellig for personlige næringsdrivende og for aksjeselskaper, jf. appendiks 1 og 5. Skattesubjekter som ikke har avsetningspotensiale er holdt utenfor.

I fig. 5.3 viser jeg hvordan ressursbegrepet er utviklet i de to hoveddimensjonene; organisatoriske ressurser og personlige egenskaper hos den planleggingsansvarlige, og hvordan disse begrepene i sin tur er brutt ned i underbegreper og operasjonalisert. På samme måte viser fig. 5.4 hvordan begrepet skatteplanlegging er delt inn i underbegreper som har gitt grunnlag for operasjonalisering av variabler. Figuren viser hvilke av disse variablene som er trukket inn i planleggingsindeks-

variabelen og hvilke som danner utgangspunkt for den andre samlevariabelen; prosentvis faktisk utnyttning av beregnet avsetningspotensiale.

Fig. 5.3 Ressursbegrepet, operasjonalisering og multiple mål

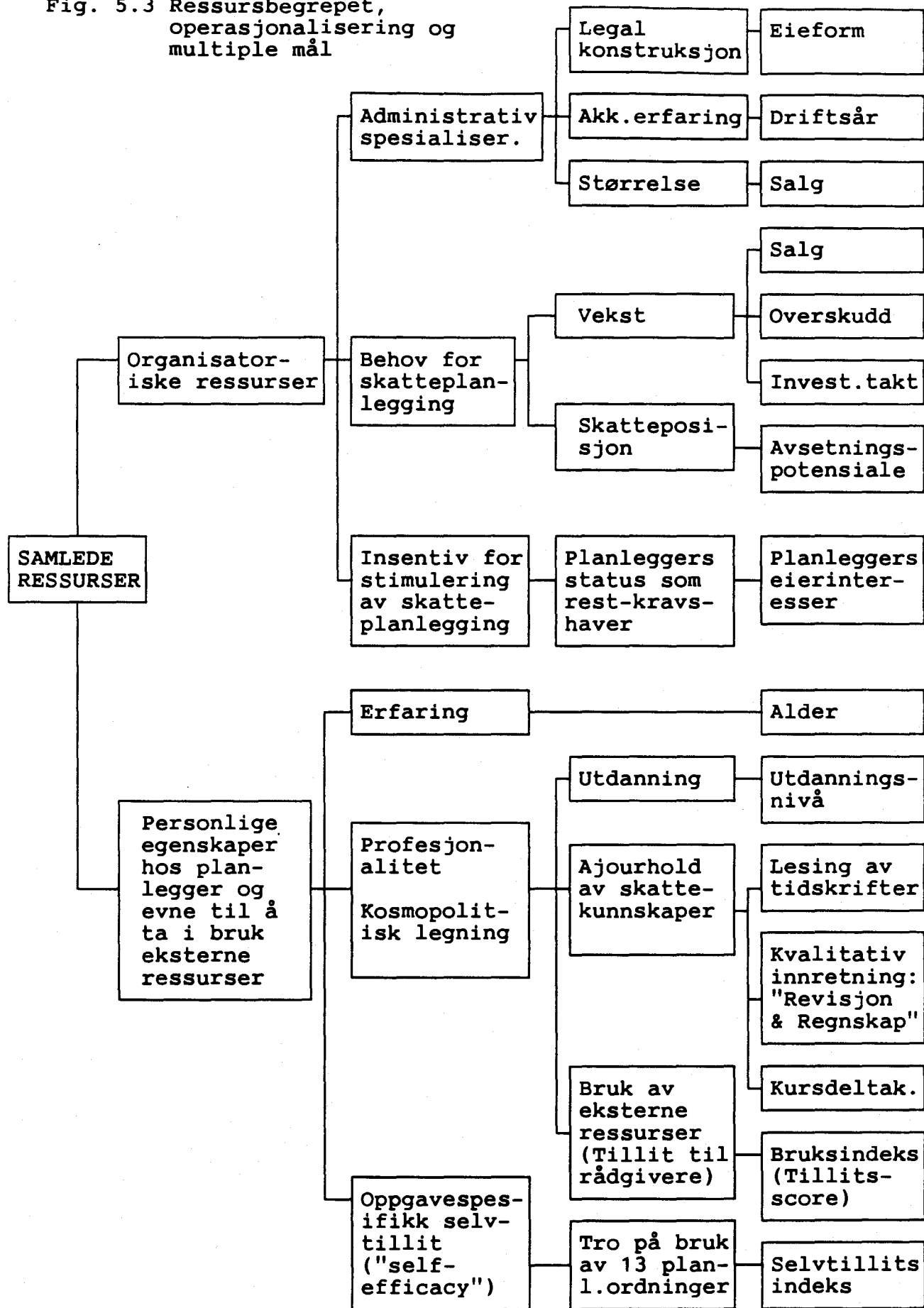
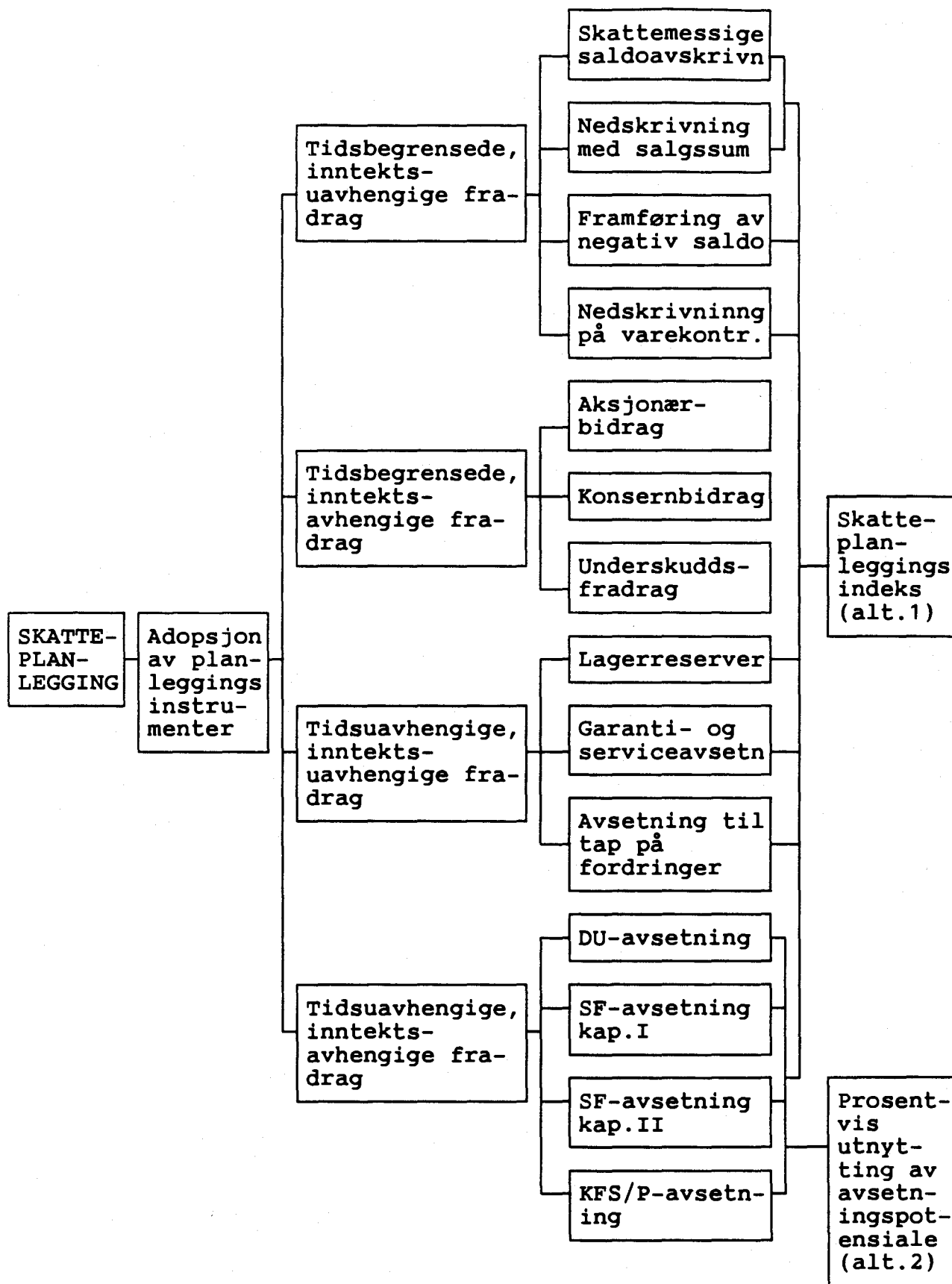

Fig.5.4 Skatteplanleggingsbegrepet, operasjonalisering og sammenfatning i to adopsjonsmål

5.4 Validitet og reliabilitet

I dette kapitlet drøftes enkelte validitets- og reliabilitetsaspekter ved overgangen fra teori- til empiriplan. Cook og Campbell (1979) skiller mellom fire hovedklasser av validitetsbegrepet; begrepsvaliditet, statistisk konklusjonsvaliditet, intern validitet og ekstern validitet. Denne inndelingen blir brukt i den videre drøftingen av validitet. Reliabilitet er knyttet til dataenes pålitelighet, stabilitet og reproduserbarhet (Reve 1985). Det vil si at målinger må gi samme resultat når forholdene er identiske. Målingene bør være fri for tilfeldige målefeil.

Graden av samsvar mellom teoretisk begrep og operasjonelt mål har Cook og Campbell (1979) kalt begrepsvaliditet. Det vil si at det variablene på empiriplanet gir en virkelig avbildning av de begrepene på teoriplanet som de er ment å måle.

Operasjonaliseringen viser at begrepet skatteplanlegging er målt gjennom to variabler; skatteplanleggingsindeks og prosentvis utnytting av avsetningspotensiale, som hver for seg fanger opp dimensjoner av dette begrepet. Slike multiple mål er med og øker begrepsvaliditeten. Forskningsdesignet til denne undersøkelsen bruker to måleinstrumenter; spørreskjema og ligningsoppgaver. Disse to måleinstrumentene er utnyttet slik at eksempelvis størrelsesmålet salg, er målt ved hjelp av begge for å gi en kontrollmulighet. Dessuten er enkelte overordnede begreper som administrativ spesialisering, behov for skatteplanlegging, profesjonalitet og kosmopolitisk legning, målt ved flere variabler. Multiple mål og metoder (Campbell/Fiske 1959) er med å bedrer begrepsvaliditeten.

Ligningsoppgavene som måleinstrument er ikke helt ensartet. Aktuelle regnskapsskjemaer har vært RF-1167

aksjeselskaper, RF-1175 personlige næringsdrivende, RF-1177 drosje- og lastebileiere, RF-1178 arkitekter, ingeniører, tekniske og bedriftsøkonomiske konsulenter, revisorer og regnskapskonsulenter og RF-1179 fysioterapeuter, leger, tannleger og veterinærer. Spesifikasjonskravene i spesialskjemaene RF-1177, RF-1178 og RF-1179 er mindre enn i hovedskjemaene og bærer preg av å være utformet for skattesubjekter med begrenset regnskapsplikt som skal følge kontantprinsippet.

Kontroll av størrelses- og endringsmål fra spørreskjemaet i fase 1 er gjennomført ved å sammenligne skattesubjektenes svar med data fra selvangivelsen med vedlegg i fase 2. Størrelsesmålet omsetning er kontrollert ved å sammenholde den planleggingsansvarliges oppgave over omsetningsstørrelse i spørreskjemaet med omsetningstall fra regnskapsskjemaer. Bare i ett tilfelle er er påvist et ubetydelig avvik mellom spørreskjema og regnskapsskjema. Regnskapsskjemaets tall ble da lagt til grunn.

Revisors påtegning er påkrevet på gjenparten av lønns- og trekkoppgaven som skal vedlegges selvangivelsen. Opplysningene om tilknytning til revisorkategori i spørreskjemaet ble kontrollert mot denne påtegningen. Det viste seg at firmaer opplyste å ha revisor uten at det var foretatt slik påtegning. I disse tilfellene har jeg valgt å stole på opplysningene i spørreskjemaet og dermed forutsatt at formkravet om revisorpåtegning ikke er etterkommet. For øvrig var det god overensstemmelse mellom spørreskjemaets revisorklassifisering og påtegningen i lønns- og trekkoppgaven. Modellene foran skiller ikke mellom statsautoriserte og registrerte revisorer. Men samsvar mellom målemetodene både når det gjelder størrelsesmål og revisorklassifisering, styrker den konvergente validiteten ("convergent validity", Cook/Campbell 1979).

Mange regnskaps- og skattebegreper har en høy overflatevaliditet ("face validity", Cook/Campbell 1979). Likevel er det nødvendig å gi noen kommentarer til data hentet

fra regnskapsskjema og saldoskopkjemaer. Spesifikasjonen av verdsettingen av varebeholdninger var i mange tilfeller helt fraværende. Det kommer sannsynligvis av at bare "store" firmaer er pålagt å vise lagerreservene i sine finansregnskaper. Dette til tross skulle "små" firmaer som har foretatt nedskrivning, spesifisere denne i tilleggssopplysningene i skjemaet. Når dette ikke er gjort, vil disse ikke bli registrert med utnyttede kredittmuligheter på dette området. Dette kan være en feilkilde dersom noen av disse har utnyttet nedskrivningsmulighetene. Det vil gi skjevhet i dataene for lagerreserver og dermed i adopsjonsvariabelen; planleggingsindeks.

Reglene for saldoavskrivning, nedskrivning med salgssum og framføring av negativ saldo gir frihet for ulike tilpasninger. Jeg har valgt å summere virkningene av skattesubjektets valg for å se om skattekreditt er gått tapt. Størrelsen på tapt skattekreditt er imidlertid ikke beregnet, men kun angitt ved en dikotom variabel.

La oss se nærmere på operasjonaliseringen av begrepet skatteplanlegging. Dette begrepet er avgrenset og konkretisert i kapitlene 2 og 3. I fig.5.4 viser jeg hvordan begrepet først er dimensjonalisert etter modellen i fig.3.2. Noen av variablene er sammenfattet i planleggingsindeksvariabelen i tråd med drøftingen ovenfor.

Svakheten ved planleggingsindeksvariabelen er at den ikke tar hensyn til om unnlatt bruk av en ordning skyldes at vilkårene for å benytte ordningen ikke er til stede. Større bedrifter har normalt muligheter til å utnytte flere ordninger enn små, og disse kan derfor ha en tendens til å framvise høyere score uten at det skyldes en mer bevisst skatteplanlegging.

Den andre variabelen som måler skatteplanlegging er prosentvis faktisk utnytting av beregnet fondsavsetningspotensiale. Denne variabelen gir uttrykk for hvor mye av et faktisk avsetningspotensiale som er benyttet. En svakhet ved dette målet er det forhold at SF-avsetninger

etter kap. I og II er tatt med i beregnet avsetningspotensiale for personlige skattesubjekter. Dette er imidlertid ordninger som ofte virker mindre interessante, og da spesielt avsetninger til markedsbearbeidingsfond etter kap. II (Boye 1986:46). En annen svakhet er at dette målet bare omfatter betingede skattefrie avsetninger.

Beregning av fondsavsetningspotensiale og utnyttelse av dette potensialet er likevel ikke beheftet med de samme skjevheter mellom skattesubjektene som skatteplanleggingsindeksen kan inneholde. Beregningene av utnyttet fondsavsetningspotensiale tar utgangspunkt i den enkeltes skatteposisjon og aktuelle skatteregler for vedkommende skattesubjekt. Som samlevariabel, vil bruk av fondsavsetningspotensiale gi et tilfredsstillende bilde av skatteplanlegging. Selv om dette målet ikke omfatter alle skatteplanleggingsinstrumenter, gir det uttrykk for i hvilken grad faktisk foreliggende muligheter til fondsavsetninger, er tatt i bruk.

Ved å benytte både planleggingsindeksen og prosentvis utnyttet avsetningspotensiale i de den empiriske analysen av adopsjon, vil det kompensere for svakheter ved variabelene dersom de gir samme resultater. Bruk av multiple mål og metoder blir kalt triangulering (Webb et al. 1966) og er definert som "the combination of methodologies in the study of the same phenomena...." (Denzin 1970:297). Triangulering er med å bedre begrepsvaliditeten.

Et annet forhold som er viktig når begrepsvaliditeten skal vurderes er at de skatterettslige og regnskapsmessige begrepene er gjenstand for kontinuerlig tolkning og avgrensning. Det henger sammen med behovet for et ensartet empirisk innhold i skatte- og regnskapsvariabler. Skattevariablene har høy overflatevaliditet, og må være sammenlignbare for ligningsmyndighetenes likebehandling. Dessuten er regnskapsvariablene ofte harmonisert gjennom standarder for god regnskapsskikk for å lette sammenligningen av regnskaper. Denne prosessen

har gjort at slike variabler har fått et mer presist innhold og mulighetene for tilfeldige målefeil er dermed redusert.

Intern validitet må tillegges spesiell vekt i forbindelse med dette forskningsdesignet. Denne typen validitet er opptatt av om det er et holdbart statistisk grunnlag for hypotesetestingen. Intern validitet forteller i hvilken grad vi kan slutte at det eksisterer en samvariasjon mellom to variabler. Tverrsnittsdataene gjør det mulig å teste samvariasjonshypotesene i dette arbeidet. Det er gjort i kapitlene 7.3 og 7.4.

Det tilfeldige utvalget som er trukket fra populasjonen, vil sikre at det ikke oppstår noen systematiske forskjeller i utenforliggende faktorer. Undersøkelsens fase 1 framstår som en undersøkelse av de planleggingsansvarliges oppfatninger av sitt forhold til skatterådgivere og til bruk av skatteplanleggingsinstrumenter. Dataene til de avhengige variablene for bruk av slike instrumenter er imidlertid innhentet i fase 2 og uten at respondentene i fase 1 er inne i bildet. Hypoteseavgjøring blant respondentene i fase 1 vil dermed ikke ha noen effekt på de "avhengige" variablene som er knyttet til bruk av planleggingsinstrumentene.

6.1 Beskrivelse av populasjonen

En empirisk undersøkelse av skatteplanlegging i næringsvirksomhet burde ideelt sett omfatte samtlige næringsdrivende i landet. Forskningsdesignet innebærer en datainnsamlingsprosedyre som blant annet forutsetter at det også skal innhentes ligningsdata for de skattesubjektene som er med i utvalget. Det er tidligere pekt på det arbeide som ligger i å gjennomgå selvangivelse, regnskapsskjema, saldoskopkjemaer mv. for å framskaffe ligningsdata om skattesubjektene. Disse data er kun tilgjengelig ved ligningskontoret/ene i den/de kommune/ner det enkelte skattesubjekt er skattepliktig til. Uten stratifisering med kommunetilhørighet som stratifiseringsvariabel (Hellevik 1977), vil utvalget inneholde skattesubjekter fra en rekke kommuner. Et besøk ved alle disse ligningskontorene ligger langt utenfor de økonomiske og praktiske rammene for undersøkelsen.

Undersøkelsen er begrenset til Trondheim kommune. Denne kommunen er ikke tilfeldig valgt, jf. kapittel 5.2. Siktemålet er å si noe om skatteplanleggingsadferd blant næringsdrivende i Trondheim. Utvalgsprosedyren vil imidlertid øke undersøkelsens eksterne validitet og resultatene må antas å være representative for næringsdrivende også i andre deler av landet.

Reglene om stedbunden beskatning i sktl. §18 gjør at det skilles mellom innenbys og utenbys skattepliktige til kommunen. Utenbys skattepliktige til Trondheim er først og fremst etterskuddspliktige med hovedkontor i andre kommuner, som enten har kontor med eget styre i Trondheim

(sktl. §20 første ledd) eller driver virksomhet som er gjenstand for stedbunden beskatning i kommunen. Blant utenbys forskuddspliktige vil det være personlige næringsdrivende med bosted i annen kommune, men som driver stedbunden virksomhet i Trondheim.

Trondheim ligningskontor har et eget register over innen- og utenbys etterskuddspliktige. I 1985 var det ialt 3.137 etterskuddspliktige ifølge dette registeret, mens

Tabell 6.1

Innen- og utenbys etterskuddspliktige i Trondheim kommune i 1985

Innenbys:	
* Skipsaksjeselskaper.....	17
* Aksjeselskaper.....	2.268
* Sparebanker.....	2
* Boligselskaper.....	321
* Kraftselskaper.....	6
* Forbruks- og innkjøpsforeninger (samvirkelag)..	18
* Foreninger og lag.....	78
* Pensjonsfond.....	6
* Andre.....	4
<hr/>	
Sum innenbys etterskuddspliktige	2.720
Utenbys:	
* Skipsaksjeselskaper.....	144
* Aksjeselskaper.....	271
* Forbruks- og innkjøpsforeninger (samvirkelag)..	2
<hr/>	
Sum utenbys etterskuddspliktige	417
<hr/>	
Sum etterskuddspliktige.....	3.137

Statistisk sentralbyrå har registrert i alt 3.319 etterskuddspliktige for samme år (enheter ute av drift, ialt 136, er holdt utenfor dette tallet). Ligningskontorets register er lagt til grunn for å bedømme populasjonen. Dette registeret inneholder en gruppering av innen- og utenbys etterskuddspliktige etter selskapsform.

Flere av disse gruppene har spesielle skatteregler. Det gjelder skipsselskapene (sktl. §20 tredje til sjette ledd), sparebankene (sktl. §18 niende ledd, §26 første ledd bokstav u og AS §7 og §9 annet ledd), bolig-selskapene (sktl. §51 femte og sjette ledd og §51a), kraftselskapene (sktl. §19 og Sk.nr.15.1982) og forbruks- og innkjøpsforeningene (sktl. §52). Dessuten er foreninger og lag bare skattepliktig for økonomisk virksomhet, jf. sktl. §26 første ledd bokstav k, annet avsnitt. Disse gruppene etterskuddspliktige er derfor holdt utenfor populasjonen for å få en sammenligning av skattesubjekter som stort sett har samme skattemessige rammebetingelser.

Populasjonen av etterskuddspliktige er dermed begrenset til aksjeselskapene. Denne populasjonen er beskrevet i ligningskontorets register over aksjeselskapene som er ordnet alfabetisk etter firma.

Trondheim ligningskontor har ingen deloppgave over antall forskuddspliktige skattyterne som har næringsinntekter. Samtlige forskuddspliktige (lønnstakere og personlige næringsdrivende) er samlet i et register ordnet i 31 grupper etter hvilken dag i måneden de er født. Innen hver gruppe er skattesubjektene ordnet løpende etter personnummer. Statistisk sentralbyrå har vært behjelpelig med å framskaffe samletall forskuddspliktige næringsdrivende Trondheim kommune i 1985.

Tabell 6.2

Forskuddspliktige næringsdrivende skattesubjekter i Trondheim kommune i 1985

Innen- og utenbys:	
* Høy sats medlemsavgift pensjonsdel.....	4.415
* Lav sats medlemsavgift pensjonsdel.....	766
<hr/>	
Sum innen- og utenbys forskuddspliktige næringsdrivende.....	5.181
<hr/>	
Kun innenbys:	
* Høy sats medlemsavgift pensjonsdel.....	4.395
* Lav sats medlemsavgift pensjonsdel.....	760
<hr/>	
Sum innenbys forskuddspliktige næringsdrivende.....	5.155
<hr/>	

Ligningskontorets liste over alle forskuddspliktige (over 100.000 skattesubjekter) inneholder blant annet en oversikt over om det er betalt medlemsavgift pensjonsdel med høy eller lav sats for inntektsåret 1985. Registeret gir dermed ikke mulighet til å finne fram til alle forskuddspliktige næringsdrivende.

For det første vil det ikke være mulig å skille ut næringsdrivende innenfor primærnæringene som betaler medlemsavgift med lav sats, FTL §16-1 nr.3 jf. kunngjøring av 08.11.1984 om fastsetjing av avgifter o.a. til folketrygda for året 1985. Det innebærer at spesielt bønder innenfor kommunegrensene, ikke kan skilles ut fra forskuddspliktige lønnstakere. Denne gruppen vil ikke komme med i et utvalg trukket fra dette registeret hvis de ikke driver annen næringsvirksomhet utenfor primærnæringen.

For det annet vil forskuddspliktige næringsdrivende som ikke har hatt positiv pensjonsgivende næringsinntekt i 1985, være registrert blant de subjektene som har betalt høy medlemsavgift (jf. FTL §6-4 nr.2). Denne gruppen vil dermed ikke bli representert i et utvalg trukket fra ligningskontorets register.

En tredje gruppe forskuddspliktige næringsdrivende som det i noen tilfeller kan være problemer med å identifisere i registeret, er de som både har pensjonsgivende lønnsinntekt og næringsinntekt. I inntektsåret 1985 var pensjonsgivende inntekt begrenset til 12G (12 ganger gjennomsnittlig grunnbeløp kr 25.333, dvs. kr 304.000). FTL §6-4 femte ledd sier at lønnsinntekten utgjør den nederste delen av den pensjonsgivende inntekten. En forskuddspliktig som har pensjonsgivende lønnsinntekt på 12G, vil ikke bli registrert med høy medlemsavgift selv om vedkommende har næringsinntekt. Det er rimelig å anta at det ikke er særlig mange i denne kategorien, men de kan ikke identifiseres i registeret.

Andre aktuelle register for å beskrive populasjonen av forskuddspliktige næringsdrivende i kommunen er avgiftsmanntallet (MVL §§27-28a), yrkeslista i telefonkatalogen og adresseboken med alfabetisk fortegnelse over næringsdrivende i Trondheim. Disse registerne er vurdert, men de har alle svakheter som gjør dem mindre egnet enn ligningskontorets register. Avgiftsmanntallet inneholder kun de næringsdrivende som er registrert. Dermed vil flere skattesubjekter innenfor en del tjenesteytende næringer falle utenfor. Dette er næringsdrivende som det er viktig å få med i undersøkelsen. Mange små forskuddspliktige næringsdrivende som finnes i ligningskontorets register, vil ikke finnes i yrkeslister og adresselister over næringsdrivende.

Det er tidligere pekt på at for å øke motiveringen for å svare på spørreskjema er det forsøkt å framheve den lokale tilknytningen til institusjonen. Denne motiv-

eringen kan lettest skapes hos de innenbys forskudds- og etterskuddspliktige. Dette forholdet er tillagt så stor vekt at populasjonen er er begrenset ytterligere til å omfatte:

Innenbys aksjeselskaper og innenbys forskuddspliktige næringsdrivende unntatt de med lav medlemsavgift pensjonsdel (innenfor primærnæringer) og de som ikke har betalt høy medlemsavgift pensjonsdel i 1985. Trondheim kommune danner den geografiske avgrensningen.

Denne avgrensningen gir denne populasjonen i tabell 6.3.

Tabell 6.3

Innenbys aksjeselskaper og personlige næringsdrivende i Trondheim kommune i 1985

* Innenbys aksjeselskaper.....	2.268 (34%)
* Innenbys forskuddspliktige som har betalt høy medlemsavgift pensjonsdel i 1985.....	4.395 (66%)
<hr/>	
Sum populasjon	6.663(100%)

6.2 Utvalgsteknikk og datainnsamling

Beskrivelsen av populasjonen har gjort det naturlig å benytte inndelingen i forskudds-/etterskuddspliktig som stratifiseringsvariabel. Det er foretatt et slumpmessig utvalg av ialt 400 næringsdrivende skattesubjekter proporsjonalt fordelt på forskudds- og etterskuddspliktige etter deres antall i populasjonen. Det ble trukket ut 135 aksjeselskaper og 265 personlige næringsdrivende.

Trondheim ligningskontors register over etterskuddspliktige er gruppert etter selskapsform (se tabell 6.1) og er alfabetisk ordnet innenfor hver gruppe. Ved hjelp av en slumptallsgenerator ble det trukket ut 135 tilfeldige tall fra 1 til 2.268. Selskapene ble trukket ut ved å telle seg igjennom registeret og plukke ut de som svarte til de aktuelle slumptall.

Den samme framgangsmåte ble benyttet for å plukke ut de forskuddspliktige personlige næringsdrivende. Det ble trukket ut 265 tall slumpmessig fra 1 til 4.395. Ligningskontorets liste over alle forskuddspliktige er ordnet i 31 protokoller etter hvilken dag i måneden skattesubjektene er født. Hver protokoll er ordnet etter stigende fødselsnummer. Utvelgelsen ble foretatt ved å starte i protokollen for de som var født den 1. i måneden og telle løpende de som hadde betalt høy avgift til folketrygden i 1985. De skattesubjektene som fikk nummer som samsvarte med slumptallene ble med i utvalget. Uttrukne skattesubjekter som var født før 01.01.1915, ble ikke tatt med i utvalget. I stedet valgte en å ta med det neste skattesubjektet i protokollen som hadde betalt høy pensjonsdel i 1985.

Spørreskjemaet ble sendt ut den 05.05.87 med svarfrist 15.05.87. Responsen fra de personlige næringsdrivende ble som ventet betydelig lavere enn blant aksje-

selskapene. Mens svarprosenten for aksjeselskapene var over 45%, var den under 20% for de forskuddspliktige. Purrebrev ble derfor sendt til alle de forskuddspliktige som ikke hadde besvart den første henvendelsen. I den nye henvendelsen datert 25.05.87 (se appendiks 7) ble det også satt opp en hurtigvarspremie til de 10 første som sendte inn spørreskjemaet i utfylt stand. Direkte premiering med boka Dale/Fallan: Innføring i skatterett, Universitetsforlaget 1986, ga 36 nye svar.

Det var i utgangspunktet ventet et betydelig bortfall i fase 1 av datainnsamlingen. Samlet svarprosent var 40% etter en skriftlig purring til de personlige skattesubjektene. Det viste seg imidlertid at 48 av de skattesubjektene som ikke hadde besvart henvendelsen, ikke sto oppført i telefonkatalogen. Disse var alle personlige skattesubjekter. Sannsynligvis er dette skattesubjekter som driver en meget beskjedent næringsvirksomhet. Tar vi ut de skattesubjektene som ikke var oppført i telefonkatalogen og de som kom i retur fra postverket, står vi igjen med et utvalg på 339 og en svarprosent i overkant av 45% .

Analyse av bortfallet er helt nødvendig i dette tilfellet. Alderen til de personlige skattesubjektene som ble trukket ut fra ligningskontorets register, var allerede notert med blant annet det for øye å bruke opplysningene til analyse av bortfallet. Det fantes ingen bransjeopplysninger i ligningskontorets registre. Bransjeopplysninger om de bedriftene som ikke besvarte spørreskjemaet, ble forsøkt framskaffet fra telefonkatalogen. Nærmere om bortfallet i neste kapittel.

I tabell 6.4 er det gitt en oversikt over responsen på postalundersøkelsen.

Tabell 6.4

Korrigert utvalg fordelt etter skattesubjekt

Skattesubjekt:	Forskudds- pliktige (Personlige firma)	Etterskudds- pliktige (Aksjesel- skap)	Sum
Antall utsendte spørreskjemaer	265	135	400
Retur fra postverket med anm.:			
"Flyttet, ny adresse ukjent"	11	0	11
"Ukjent i distriktet"	2	0	2
Antall utsendte skjemaer som er nådd fram til skattesubjektene	252	135	387
Ikke oppført i telefonkatalogen	48	0	48
Korrigert utvalg	204	135	339

Samtlige av de brevene som kom i retur fra postverket gjaldt forskuddspliktige skattesubjekter. Likeledes var samtlige skattesubjekter som ikke var oppført i telefonkatalogen, forskuddspliktige.

Tabell 6.5

Nettoutvalg til bruk i fase 2 fordelt på skattesubjekter

Skattesubjekt:	Forskudds- pliktige (Personlig firma)	Etterskudds- pliktige (Aksjesel- skap)	Sum
Antall repondenter som besvarte henvendelsen	89	64	153 (45,1%)
Derav svarsendinger som ikke kan benyttes på grunn av			
* virksomheten opphørt	10	1	11
* skjema ikke utfylt tilfreds- stillende	5	0	5
<hr/>			
Nettoutvalg til bruk i fase 2	74	63	137

Av de svarsendingene som ikke kunne brukes, er 15 fra forskuddspliktige og 1 fra et aksjeselskap.

Nettoutvalget har en annen fordeling mellom forskudds- og etterskuddspliktige (54%/46%) enn i populasjonen (66%/34%). Aksjeselskapene er overrepresentert til tross for at de forskuddspliktige ble fulgt opp med en purre-
runde.

Nettoutvalget dannet grunnlaget for fase 2 i datainnsamlingen. Den foregikk på Trondheim ligningskontor i september og oktober 1987. Ligningen for 1986 ble lagt ut 05.10.87 for de forskuddspliktige, mens aksjeselskapenes ligning ble lagt ut samtidig med at innsamling av data ble avsluttet. Grunnlaget for de innsamlede inntekts- og formuesopplysninger er de ansett-

elser som er gjort av ligningskontoret. Eventuelle rettelser etter klagebehandlingen er det ikke tatt hensyn til.

6.3 Analyse av bortfall

Bortfall (eller frafall) er en av feilkildene i utvalgsundersøkelser. I denne undersøkelsen er bortfallet betydelig. A priori er det antatt at temaet for undersøkelsen er en viktig forklaringsfaktor. Men også det forhold at de personer som henvendelsen er rettet til, ofte har liten tid til overs og vil utsette eller sløyfe aktiviteter som ikke er nødvendige for virksomheten. Vi har ingen data om årsakene til bortfallet i fase 1. Bortfall er imidlertid et økende problem også i andre undersøkelser (Statistisk sentralbyrå 1977). I dette kapitlet skal vi konsentrere oppmerksomheten om hvilke virkninger frafallet kan få for resultatene av undersøkelsen.

Siden stort frafall var ventet, ble det allerede i utvalgsprosedyren lagt inn et kontrollelement. De personlige skattesubjektene som ble trukket fra ligningskontorets register, ble samtidig registrert med fødselsnummer. Det ble gjort både av hensyn til søkeprosessen etter selvangivelser i ligningskontorets arkiv, og av hensyn til alder som kjennemerke for respondentene. Siktemålet var å presentere bortfallet slik at det var mulig å undersøke dets innvirkning på flest mulige kjennemerker/forhold ved skattesubjektene. At frafallet ikke fører til skjevheter i bestemte forhold, utelukker ikke at det kan ha ført til skjevheter i andre forhold. I praksis vil det aldri være mulig å sjekke frafallet med hensyn på alle forhold ved skattesubjektene. Men ved å kontrollere frafallet på de forhold det er mulig å kartlegge, vil det gi et inntrykk av om frafallet vil føre til vesentlige skjevheter.

Det første forholdet som det er mulig å undersøke, er fordelingen mellom besvarte og ubesvarte spørreskjemaer for forskudds- og etterskuddspliktige. Fordelingen er tatt inn i tabell 6.6. Det er allerede pekt på at bort-

fallet blant de personlige skattesubjektene er større enn blant aksjeselskapene. Denne skjevheten er imidlertid ikke så stor etter purrerunden. Bortfallsprosenten er 56,4% for de personlige skattesubjektene og 52,6% for aksjeselskapene. For hele utvalget er bortfallsprosenten 54,9% .

Tabell 6.6

Fordeling av bortfall mellom forskudds- og etterskudds- pliktige skattesubjekter

Skattesubjekt:	Forskudds- pliktige (Personlige firma)	Etterskudds- pliktige (Aksjesel- skap)	Sum
Respondenter som besvarte spørre- skjemaet	89 (43,6%)	64 (47,4%)	153(45,1%)
Respondenter som unnlot å besvare spørreskjemaet (bortfall)	115 (56,4%)	71 (52,6%)	185(54,9%)
Korrigert utvalg (jf. tabell 6.4)	204 (100,0%)	135 (100,0%)	339(100,0%)

Siden ligningskontorets registre ikke hadde bransjeopp- lysninger ble disse forsøkt innhentet ved å bruke telefonkatalogen. Dette ble gjort for å studere skjev- heter i svarresponsen mellom skattesubjekter i ulike bransjer. Fordelingen er tatt inn i tabell 6.7 nedenfor.

Tabell 6.7

Bransjemessig fordeling av skattesubjekter mellom bortfall og nettoutvalg

Skattesubjekter som:	Ikke besvart spørreskjema (bortfall)	Besvart spørre- skjema fullstendig (nettoutvalg)
Bransje:		
(1) Produksjon	26 (15,3%)	19 (14,1%)
(2) Bygge- og anleggs- virksomhet	22 (12,9%)	14 (10,4%)
(3) Engros- og agentur- virksomhet	13 (7,7%)	16 (11,9%)
(4) Detaljhandel	43 (25,3%)	22 (16,3%)
(5) Transportvirksomhet	19 (11,2%)	20 (14,8%)
(6) Finansiering, eien- domsdrift m.v.	9 (5,3%)	5 (3,7%)
(7) Rådg.ingeniører, arkitekter m.v.	12 (7,1%)	14 (10,4%)
(8) Advokater, revisorer og regnskapskontorer	7 (4,1%)	5 (3,7%)
(9) All annen privat tjenesteyting	19 (11,2%)	20 (14,8%)
	170 (100,1%)	135 (100,1%)
Bransje mangler	15	2
Sum totalt bortfall og nettoutvalg	185	137

Tabellen viser at spesielt skattesubjekter i detaljhandel, men også i bygge- og anleggsvirksomhet utgjør en forholdsmessig større del av bortfallsgruppen enn av nettoutvalget. De er underrepresentert i nettoutvalget. Skattesubjektene i engros- og agenturvirksomhet, i transportvirksomhet og blant rådg.ingeniører, arkitekter m.v. og i andre private tjenestegrener er imidlertid overrepresentert i nettoutvalget. Disse skjevhetene kan ha betydning for resultatene av undersøkelsen.

Skjevheter i alderstrukturen er det bare mulig å undersøke for de personlige skattesubjektene. Det kan ikke framskaffes data for de planleggingsansvarliges alder i aksjeselskapene som er med i bortfallsgruppen. Forskjeller i aldersstrukturen for de personlige skattesubjektene i bortfallsgruppen og i nettoutvalget finnes i tabell 6.8.

Eldre personlige skattesubjekter er betydelig overrepresentert i bortfallsgruppen (og underrepresentert i nettoutvalget). Når frafallet er betydelig slik som i dette tilfellet, og det også har ført til en betydelig skjevhet i aldersfordelingen, bør det vurderes å veie resultatene på en måte som tar hensyn til skjevheten i aldersfordelingen for de personlige skattesubjektene.

En måte å gjennomføre en slik korreksjon på er å gi observasjonene for de eldre personlige skattesubjektene en vekt som er omvendt proporsjonal med bortfallsprosenten (Statistisk sentralbyrå 1977). Disse skjevhetene er ingen direkte trussel mot testingen av samvariasjonshypotesene, men er hovedsaklig av interesse for når resultatene skal generaliseres. Dessuten viser en analyse av slike veiemetoder at en generelt ikke kan vente noen vesentlig reduksjon i virkningene av bortfallet (Thomsen 1973). Det blir derfor ikke gjennomført veiing av resultatene i denne undersøkelsen.

Tabell 6.8

Aldersstruktur i bortfallsgruppen og nettoutvalget for personlige skattesubjekter

Svarstatus: År:	Ikke besvart spørreskjema (bortfall)	Besvart spørreskjema fullstendig (nettoutvalg)
20 - 29	5 (4,3%)	15 (11,1%)
30 - 39	23 (20,0%)	42 (31,1%)
40 - 49	33 (28,7%)	40 (29,6%)
50 - 59	22 (19,1%)	19 (14,1%)
60 og over	32 (27,8%)	19 (14,1%)
Mangler	115 (99,9%) 0	135 (100,0%) 2
	115	137

7 ANALYSERESULTATER

7.1 Innledning

Hensikten med den empiriske undersøkelsen er å framskaffe data for å teste hypotesene i modellene for bruk av eksterne skatterådgivere og for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Når jeg likevel har valgt å starte dette kapitlet med en ren beskrivelse av data for de faktorene som er trukket inn i adferdsmodellene, er det fordi det gir tilleggsinformasjon om skattesubjektene. Informasjon som ikke kommer like klart fram, hvis en nøyer seg med en ren hypotesetesting. Kapittel 7.2 inneholder denne beskrivelsen av skattesubjektenes organisatoriske og personlige ressurser, samt deres relasjoner til rådgivningsnettverket. Kapitlet er bygd opp slik at det beskriver variablene knyttet til hovedbegrepene i ressursdimensjonene; organisatoriske ressurser, personlige egenskaper ved den planleggingsansvarlige og til slutt tillits- og bruksrelasjoner til eksterne rådgivere.

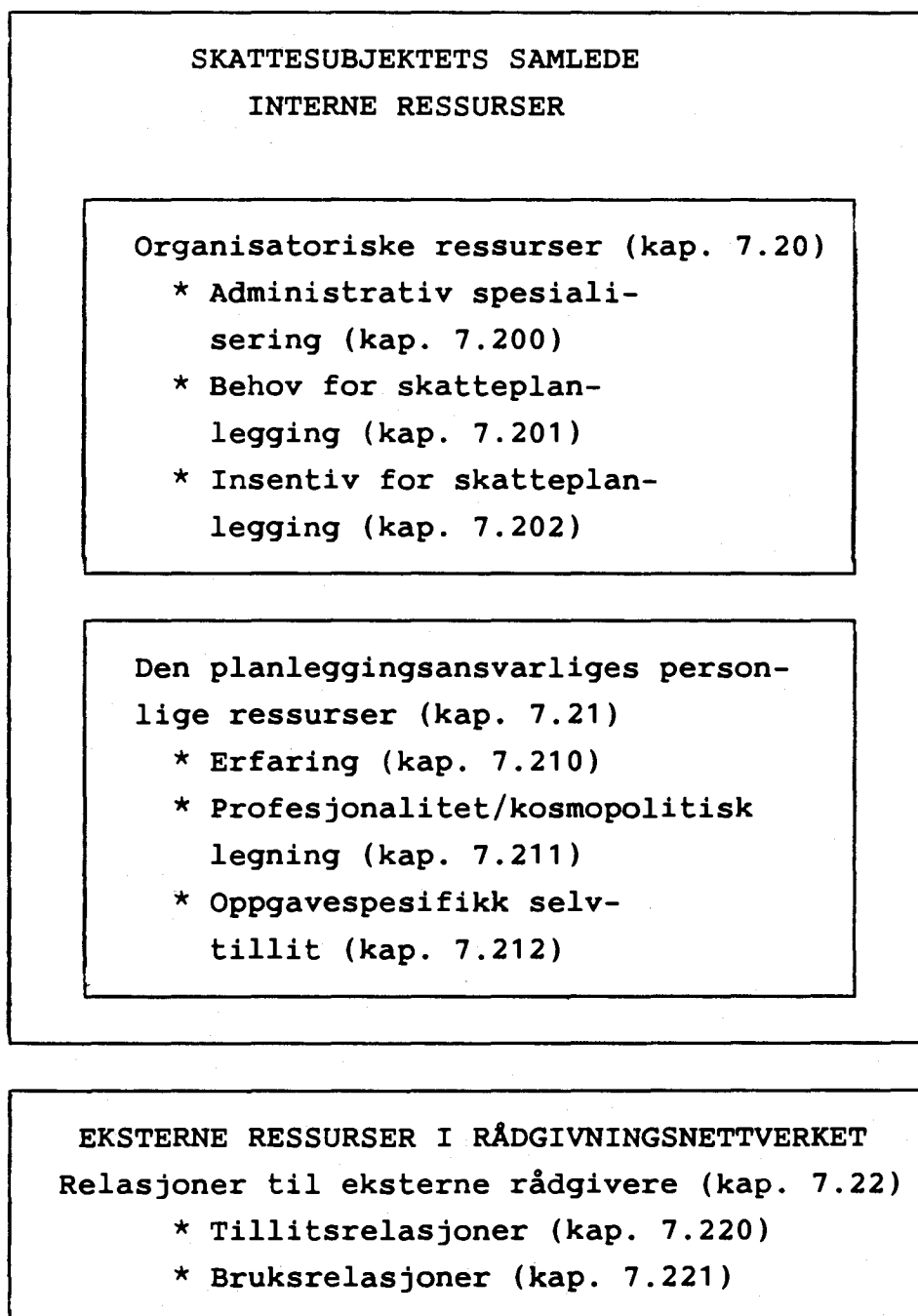
Kapittel 7.3 inneholder hypotesetestingen knyttet til modellen for bruk av eksterne rådgivere, mens den tilsvarende testingen av adopsjonshypotesene finnes i kapittel 7.4. Begge disse kapitlene er ordnet etter rekkefølgen til hypotesene.

7.2 Beskrivelse av skattesubjektenes organisatoriske og personlige ressurser samt relasjoner til rådgivningsnettverket

Figuren under viser hvordan dataene fra undersøkelsen blir presentert i dette kapitlet.

Fig.7.1

Oversikt over ressursvariabler i modellene

7.20 Organisatoriske ressurser

8.200 Administrativ spesialisering

Administrativ spesialisering hos skattesubjektene er antatt å ha betydning for organisasjonenes evne til å etablere og vedlikeholde relasjoner til rådgivningsnettverket og til å adoptere gunstige skattetilpasninger. I undersøkelsen er administrativ spesialisering brutt ned til hovedkomponentene legal konstruksjon, akkumulert erfaring og størrelse.

Legal konstruksjon er målt gjennom skattesubjektets eieform og består av 74 personlige næringsdrivende og 63 aksjeselskaper. Disse er trukket tilfeldig fra registerene ved Trondheim ligningskontor.

I postalundersøkelsen er akkumulert erfaring målt gjennom bedriftens alder. Vi finner bedrifter fra 1 til 136 år i utvalget. Gjennomsnittlig alder er 25,3 år (std.avvik 28,8). Splitter vi bedriftene i to grupper etter eieform, viser en t-test at en nullhypotese om at gjennomsnittsalder er lik for de to gruppene og at avviket er tilfeldig, kan forkastes med signifikansnivå $p < .001$. Aksjeselskapene har vært gjennomsnittlig lenger i drift enn de personlige firmaene. Gjennomsnittsalder til aksjeselskapene i utvalget er 37,7 år, mens de personlige firmaene har vært i drift i gjennomsnittlig 14,7 år.

Størrelse er nært knyttet til de organisatoriske ressursene skattesubjektet rår over. Aksjeselskapene er gjennomgående større enn de personlige skattesubjektene målt ved salg. Kji-kvadratet til tabell 7.1 viser at en nullhypotese om uavhengighet mellom eieform og størrelse, kan forkastes ($p < .001$). De organisatoriske ressursene vil følgelig være gjennomgående større i aksjeselskapene.

Tabell 7.1

Krysstabulering av bedriftens eieform med salg
(omgruppert) i 1986. Prosent

Salg	Eieform		Totalt
	Personlig firma	Aksjeselskap	
2 mill.kr eller mindre	81,1	19,1	52,6
Fra 2 mill. - 10 mill.kr	13,5	31,7	21,9
Fra 10 mill. - 50 mill.kr	5,4	20,6	12,4
Over 50 mill. kr	0	28,6	13,1
	100,0% (N=74)	100,0% (N=63)	100,0% (N=137)

Over halvparten av skattesubjektene (52,6%, N=137) hadde salgsinntekt i 1986 på 2 mill. kr eller mindre. De fleste av disse var personlige firmaer. Av de personlige firmaer hadde hele 81,1% (N=74) en omsetning på 2 mill.kr eller mindre, mens det ikke var noen personlige firmaer blant de som hadde salg over 50 mill.kr. Aksjeselskapene har en jevnere størrelsesfordeling målt etter salg.

7.201 Behov for skatteplanlegging

Skattesubjektenes behov for skatteplanlegging er antatt å være en forklaringsfaktor for bruk av eksternt rådgivningsnettverk og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Det multiple mål for dette planleggingsbehovet er i adferdsmodellene delt i vekst og skatteposisjon.

I spørreskjemaet er respondentene bedt om å angi veksten i salg, overskudd og investeringer ved avkryssing langs en ordinalskala. Skattesubjektets vekst er antatt å ha betydning for behovet for visse typer av planleggingsinstrumenter. Svarfordelingen på disse spørsmålene er angitt i tabell 7.2.

Tabell 7.2

Hvordan har veksten i salg, overskudd og investeringer utviklet seg i 1986? Prosent

	Salgs- endring	Overskudds- endring	Investerings- endring
Sterk nedgang	0	1,6	1,6
Noe nedgang	5,3	13,3	9,8
Stabilt	23,5	29,7	42,3
Noe økning	50,8	39,8	30,1
Sterk økning	20,5	15,6	16,3
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	100,1%	100,0%	100,1%
	(N=132)	(N=128)	(N=123)

Ingen av skattesubjektene har krysset av for sterk nedgang i salget i 1986. Over halvparten av de respondentene som har besvart spørsmålet (50,8%, N=132), sier at de har hatt noe økning i salget.

Vekst i overskudd kan være en av de faktorer som øker behovet for skatteplanlegging. De færreste skatte-

subjektene (14,9%, N=128) som besvarer spørsmålet, oppgir å ha nedgang i overskuddet i 1986. Over halvparten av svarerne (55,4%, N=128) sier at de har noe eller sterk økning i overskuddet.

Investeringsvekst gir spesiell grunn til å utnytte skattemessige avskrivninger og framføringsadgang for negative saldoer. Nesten halvparten av respondentene som avgir et svar (46,4%, N=123), oppgir at investeringene har økt noe eller sterkt i 1986.

Skatteposisjon er målt ved fondsavsetningspotensiale som er beregnet på grunnlag av data fra skattesubjektenes ligningsoppgaver, jf. appendiks 5. Gjennomsnittlig avsetningspotensiale er kr 227614 for hele utvalget (N=134), men spredningen er stor (std.avvik 616906) fra skattesubjekter uten avsetningspotensiale helt opp til over 5,4 millioner kroner. Gjennomsnittlig avsetningspotensiale er signifikant høyere ($p < .01$) blant aksjeselskapene i utvalget (kr 382878) enn blant de personlige skattesubjektene (kr 89845).

7.202 Insentiv for skatteplanlegging

Den ansvarlige for skatteplanleggingen er spurt om han/hun har eierinteresser i bedriften. Teorien i kapittel 4.22 peker på det motivasjonsaspekt som ligger i at planleggeren har egeninteresse knyttet til resultatet av bedriftens skattetilpasning.

Tabell 7.3 viser at hele 95,9% (N=74) av de planleggingsansvarlige i de personlige firmaer er eiere. Dette er ikke overraskende på bakgrunn av den gjennomgående lavere administrative spesialisering som er påvist hos denne gruppen. Men også i aksjeselskapene har nesten 3/4 av de planleggingsansvarlige (74,6%, N=63) eierinteresser i selskapet.

Tabell 7.3

Krysstabulering av skattesubjektets (bedriftens) eieform med planleggers eierinteresser i bedriften. Prosent

	Eieform		Totalt
	Personlig firma	Aksjeselskap	
Eierinteresser			
Ja	95,9	74,6	86,1
Nei	4,1	25,4	13,9
	100,0% (N=74)	100,0% (N=63)	100,0% (N=137)

Kji-kvadratet (11,3) til tabellen viser også at en nullhypotese om uavhengighet mellom eieform og eierinteresser kan forkastes ($p < .001$). Dessuten viser en t-test at de skattesubjektene der planleggeren har eierinteresser, er signifikant ($p < .001$) mindre målt ved gjen-

nomsnittlig salg, enn de som ikke har planleggingsansvar-
lige med eierinteresser. Incentivspørsmålet er naturlig
nok mest aksentuert i de større bedriftene.

7.21 Den planleggingsansvarliges personlige ressurser

7.210 Erfaring

Den planleggingsansvarlige er som regel den øverste leder i bedriften (79,6%, N=137). I spørreskjemaet er det stilt flere spørsmål for å kartlegge den planleggingsansvarliges individuelle kompetanse innenfor beskatningsområdet. Det gjelder hovedfaktorene i modellene som erfaring, profesjonalitet/kosmopolitiske legning og vedkommendes selvtillit på skatteplanleggingsområdet.

Erfaring er kun målt gjennom alder. Gjennomsnittsalderen for respondentene er 43,3 år. Den yngste respondenten er 21 år og den eldste er 70 år. Aldersfordelingen mellom personlige skattesubjekter og ledere i aksjeselskaper viser at den planleggingsansvarliges alder er uavhengig av eieform.

7.211 Profesjonalitet/kosmopolitisk legning

Profesjonalitet og kosmopolitisk legning er målt gjennom dimensjonene utdanning, ajourhold av skattekunnskaper og relasjoner til det eksterne nettverket av skattekompetente aktører. Disse dimensjonene er målt gjennom flere variabler. Relasjonene til det eksterne nettverket av skattekompetente aktører blir imidlertid behandlet for seg i kapittel 7.22.

Svarfordelingen på spørsmål om utdanning er vist i tabell 7.4. I forhold til avkrysningsrekkefølgen i spørreskjemaet har jeg latt restgruppen "Annen høyere utdanning" skifte plass med "Høyere utdanning i økonomiske fag". Tilordningen av verdier følger ikke utdanningens lengde konsekvent. Det er forutsatt at økonomisk utdanning gir et kvalitativt bedre grunnlag for å forstå de økonomiske virkninger av skattelovgivningens disposisjonsmuligheter, enn annen høyere utdanning. Rangeringen av "Annen høyere utdanning" foran "Høyere utdanning i tekniske fag" ved tilordning av variabelverdi kan diskuteres. Samlegruppen inneholder både tannleger, leger og jurister som gjennomgående har lengre utdanningstid enn ingeniører, samt at juristene også har et kvalitativt forsprang med hensyn til kjennskap til skattelovens regler. Det har vært avgjørende for tilordningen av verdier for utdanningsvariabelen.

Over halvparten (55,5%, N=135) av de planleggingsansvarlige har høyere utdanning. Tabell 7.4 viser hvordan lederens utdanning er i forhold til skattesubjektes eieform. Det framgår klart av tabellen at planleggere i personlige firmaer har gjennomgående lavere utdanning enn ledere i aksjeselskaper. Hele 60,3% av de ansvarlige i de personlige firmaene (N=73) i undersøkelsen mangler høyere utdanning, mens bare 25,8% av lederne i aksjeselskapene (N=62) mangler slik utdanning. Kji-kvadratet (38,7) viser at hypotesen om uavhengighet mellom eieform

og utdanningsnivå, kan forkastes ($p < .001$).

Tabell 7.4

Krysstabulering av bedriftens eieform med planleggers utdanning. Prosent

Utdanning	Eieform		Totalt
	Personlig firma	Aksjeselskap	
Grunnskole	17,8	1,6	10,4
Videregående skole	42,5	24,2	34,1
Høyere teknisk utdanning	19,2	17,7	18,5
Annen høyere utd. enn økon.	12,3	3,2	8,1
Høyere øk.-/ adm.utdanning	8,2	53,2	28,9
	100,0% (N=73)	99,9% (N=62)	100,0% (N=135)

Planleggerens evne til å holde seg faglig ajour med skattebestemmelser er målt gjennom tre variabler. Måling av det løpende ajourhold er foretatt gjennom spørsmål om regelmessig lesing av noen oppgitte økonomiske tidsskrifter og spørsmål om den planleggingsansvarliges eller medarbeidernes deltakelse på skattekurs. Den kvalitative innretningen på ajourholdet er forsøkt kartlagt ved å se om det er utvist spesiell interesse for skatte- og regnskapsspørsmål. Dette aspektet er ivaretatt ved en dikotom variabel som måler om tidsskrift for "Revisjon og Regnskap" er blant de tidsskrifter som leses regelmessig.

I spørreskjemaet skal det krysses av for regelmessig lesing av 5 tidsskrifter; Farmand, Kapital, Økonomisk Rapport, Revisjon og Regnskap samt bransjetidsskrift. Variabelen måler antallet tidsskrifter som er avkrysset. I tabell 7.5 viser gjennomsnittlig antall av disse tidsskriftene som de planleggingsansvarlige i personlige firmaer og aksjeselskaper leser regelmessig.

Tabell 7.5

Antall økonomiske tidsskrifter som leses regelmessig av planleggingsansvarlige i personlige firma, aksjeselskaper og totalt i utvalget. Gjennomsnittlig antall

	Eieform		Totalt
	Personlig firma	Aksjeselskap	
Antall tidsskrift			
Gjennomsnitt	1,2	2,1	1,7
Std.avvik	1,2	1,2	1,3
	(N=73)	(N=63)	(N=136)

Tabellen viser at planleggerne i aksjeselskapene gjennomgående leser flere av de nevnte tidsskriftene enn de personlige skattesubjektene. En hypotese om at planleggingsansvarlige med høyere utdanning leser flere slike tidsskrifter enn de uten slik utdanning sanker støtte i disse dataene. En t-test for gjennomsnittlig antall leste tidsskrifter viser at nullhypotesen om at avviket i gjennomsnittet er tilfeldig, kan forkastes ($p < .001$). Resultatet er ventet når vi vet at det er flere ledere med høyere utdanning (tabell 7.4) i aksjeselskapene.

Skattekursdeltakelse er en annen måte å holde seg ajour med skattelovgivningen. Svarfordelingen viser at 63,5% (N=137) av ledere/medarbeidere deltar i skattekurs

"Sjelden eller aldri". Deltakelse i skattekurs er forskjellig for de to hovedgruppene av skattesubjekter og er vist i tabell 7.6.

Tabell 7.6

Krysstabulering av bedriftens eieform med planleggingsansvarlig/medarbeideres deltakelse på kurs som behandler skattemessige spørsmål for bedriften. Prosent

	Eieform		Totalt
	Personlig firma	Aksjeselskap	
Skattekurs- deltakelse Sjelden eller aldri	79,7	44,4	63,5
Av og til	13,5	54,0	32,1
Ofte	6,8	1,6	4,4
	100,0% (N=74)	100,0% (N=63)	100,0% (N=137)

Mens 55,6% (N=63) av aksjeselskapene oppgir å sende deltakere på skattekurs "Av og til" eller "Ofte", er den tilsvarende andelen hos de personlige firmaene bare 20,3% (N=74). Både ulik grad av administrative spesialisering og den ulike utdanningsstrukturen mellom personlige firmaer og aksjeselskaper bidrar til å forklare disse forskjellene.

De planleggingsansvarlige som enten selv deltar eller sender medarbeidere som deltar i skattekurs "Av og til" eller "Ofte", antas å ha en annen problemopplevelse av bedriftens planlegging innenfor beskatningsområdet enn de som "Sjelden eller aldri" deltar på slike kurs. Problemopplevelsen vil blant annet være en funksjon av de organisatoriske og personlige faktorene som er med i grunnmodellen. En profesjonell (Hall 1967) og kosmo-

politisk (Gouldner 1957 og 1958, Stinchcombe 1974) planleggingsansvarlig vil være mer tilbøyelig til å bruke et problemrettet søkemønster (Cyert og March 1963) etter aktuelle løsninger som ledd i bedriftens skatteplanlegging. Det vil øke sannsynligheten for at skatte subjektet tar i bruk det eksterne nettverket av skattekompetente aktører.

Deler vi skattesubjektene i to grupper; en for de som har deltakere på skattekurs "Av og til" eller "Ofte" og en gruppe for de som svarer "Sjelden eller aldri", kan vi sammenligne gjennomsnittsscoren for variabler i grunnmodellen. Det er gjort i tabell 7.7. Nullhypotesen om at gjennomsnittsscoren er lik for de to gruppene og at avviket er tilfeldig, kan i de fleste tilfellene forkastes ut fra en t-test på avviket.

Tabell 7.7

Karakteristika av brukere av skattekurs inndelt i to grupper etter brukshyppighet; gruppe 1 "Av og til" eller "Ofte" og gruppe 2 "Sjelden eller aldri". T-tester for gjennomsnittsscore og -verdi.

	Gruppe 1 "Av og til" "Ofte"	Gruppe 2 "Sjelden eller aldri"	Signifi- kansnivå
Organisatoriske karakteristika:			
Adm. spesialisering			
Driftsår (antall år)	34,40	19,90	**
Salg (6 grupper)	3,26	1,45	***
Regnskapsføring (2 kateg.)	1,32	1,60	**
Behov for skatteplanlegging			
Salgsendring (5 kategorier)	4,18	3,67	***
Overskuddsendring (5 kateg)	3,84	3,36	**
Investeringsstakt (5 kateg.)	3,80	3,29	**
Avsetningspotensiale (kr)	478786	78107	**
Insentiv for skatteplanl.			
Leders eierinteres. (2 kate)	1,26	1,07	**
Personlige egenskaper:			
Erfaring			
Alder (antall år)	42,56	43,66	
Prof./kosmopolitisk legning			
Utdanning (5 kategorier)	4,25	2,48	***
Tidsskriftlesing (antall)	2,55	1,15	***
Regnskap og Revisjon			
(2 kategorier)	1,67	1,95	***
Bruk av revisor (5 kateg.)	1,92	1,11	**
Bruk av regnskapskontor			
(5 kategorier)	0,60	1,03	
Bruk av advokat (5 kateg.)	0,36	0,21	
Bruk av bankforbindelse			
(5 kategorier)	0,38	0,40	
Bruk av ligningskontor			
(5 kategorier)	0,22	0,26	
Bruk av annen kons.hjelp			
(5 kategorier)	0,22	0,22	
Tillit til revisor (5 kat.)	2,74	1,98	**
Tillit til r.kontor (5 kat)	1,28	2,05	**
Tillit til advokat (5 kat.)	1,70	1,23	
Tillit til bank (5 kateg.)	1,68	1,37	
Tillit til ligningsk(5 kat)	1,52	1,13	
Tillit til annen kons.hjelp			
(5 kategorier)	0,72	0,76	
Oppgavespesifikk selvtillit			
Selvtillitsindeks (0-39)	21,60	14,59	***

*p<.05   **p<.01   ***p<.001

Resultatene viser at skattesubjekter som bruker slike kurstilbud (gruppe 1), skiller seg fra de som benytter disse tilbudene "sjelden eller aldri" (gruppe 2). Skattesubjektene i gruppe 1 har signifikant høyere administrativ spesialisering enn de som befinner seg i gruppe 2. Dette gjelder for alle dimensjonene av spesialisering; eieform der aksjeselskapene dominerer i gruppe 1, gjennomsnittsalderen til skattesubjektene er størst i denne gruppen og alle størrelsesmålene i tabell 7.7 viser at dette er gjennomgående større skattesubjekter.

Det er altså de mest funksjonsspesialiserte skattesubjektene som oftest er representert på skattekurs. Det ser en også av organisering av regnskapsføringen. Regnskapsføring er kategorisert i to grupper; føring i bedriften tilordnet verdien 1 og føring hos regnskapskontor/andre tilordnet verdien 2. Det er gjennomsnittlig flere i brukergruppe 1 som fører regnskapet i bedriften. Disse har naturlig nok et større behov for å holde seg ajour med skattereglene.

Behovet for skatteplanlegging vil oppleves sterkere når veksten i salg, overskudd og investeringstakt øker. Bedriftens skatteposisjon er målt ved beregnet avsetningspotensiale basert på skattesubjektenes selv-angivelser for 1986. Brukergruppe 1 har både signifikant sterkere vekst og høyere beregnet avsetningspotensiale i gjennomsnitt enn skattesubjektene i gruppe 2.

Planleggingsansvarlige som selv er rest-kravshavere skulle a priori ha større økonomisk insitamant enn andre planleggere til selv å delta på skattekurs eller gjennom medarbeidere. Resultatene av analysen viser imidlertid at det er signifikant flere planleggingsansvarlige uten eierinteresser i gruppe 1. Dette kan henge sammen med at organisasjoner må være av en viss størrelse for å ha et "organizational slack" som muliggjør kursdeltakelse.

De personlige egenskapene er også testet gjennom en t-test på avvikene mellom de to brukergruppene. Undersøkelsen viser at nullhypotesen om at forskjellen i planleggernes alder er tilfeldig, ikke kan avvises.

Planleggingsansvarlige som enten selv deltar eller sender medarbeidere på skattekurs, har gjennomsnittlig høyere utdanning og leser gjennomsnittlig flere økonomiske tidsskrifter regelmessig enn ledere som sjelden eller aldri deltar. Andre forskningsresultater viser også at personer med høyere utdanning bruker flere informasjonskilder enn personer med lavere utdanning (Hernes og Martinussen 1980). Tabell 7.7 viser at dette er tilfellet for de som bruker skattekurs som informasjonskilde. Jeg har antatt at ledere som oppgir at de leser tidsskriftet "Regnskap og Revisjon", er spesielt opptatt av regnskaps- og skattespørsmål. En finner signifikant gjennomsnittlig flere lesere av dette tidsskriftet blant skattesubjektene i deltakergruppe 1.

Det er ikke et entydig mønster for bruk av eksterne rådgivere i skattespørsmål ved årsoppgjøret for de to kursdeltakergruppene. De skattesubjektene som hyppigst deltar på skattekurs, bruker også revisor i større grad som rådgiver i spørsmål knyttet til skattemessige disposisjoner. Det motsatte er tilfellet for bruk av regnskapskontor som rådgiver. De som sjelden eller aldri deltar på skattekurs, bruker disse gjennomsnittlig i større grad enn den andre gruppen. Dette resultatet er ikke signifikant på .05-nivå, men det faller sammen med analyseresultatene foran. Det finnes ikke signifikante forskjeller for bruk av andre rådgivningsaktører mellom de to deltakergruppene.

Skattesubjektene tillit til skatteråd fra eksterne aktører er en viktig variabel for å forklare bruk av rådgivningsnettverket. I forbindelse med kartleggingen av forskjeller mellom de skattesubjektene som deltar på skattekurs og de som deltar sjelden eller aldri, er det signifikante forskjeller for tillit til skatteråd fra

revisor og regnskapskontor. De subjektene som er mest aktiv på skattekursfronten, har signifikant høyere gjennomsnittsscore for tillit til revisor, men lavere tillit til regnskapskontor enn den andre gruppen. De som er mest aktive for å skaffe seg skattekunnskaper gjennom kursdeltakelse, har mer tillit til skatteråd fra advokat, bankforbindelse og ligningskontor (ikke signifikant).

Oppgavespesifikk selvtillit i skatteplanlegging er gjennomsnittlig høyere hos de ledere som enten selv deltar eller sender medarbeidere på skattekurs "av og til" eller "ofte". Den oppgavespesifikke selvtilliten er knyttet til en additiv indeks for planleggerens tro på i hvilken grad de 13 planleggingsinstrumentene i spørsmål 10 i spørreskjemaet er brukt til beste for bedriften. Indeksen er summen av de tilordnede verdiene for svaralternativene for de 13 skattekredittordningene. På spørsmål om i hvilken grad skattelovgivningens valgmuligheter er brukt til beste for bedriften for hver av disse ordningene, er svaralternativene tildelt disse verdiene; 0 "Vet ikke", 1 "Ikke aktuell", 2 "I liten grad" og 3 "I stor grad". Både "Vet ikke" og "Ikke aktuell" innebærer at skattesubjektet ikke bruker ordningen og kunne vært tildelt samme svarverdi. Det er en kvalitativ forskjell på de to utsagnene idet "Ikke aktuell" innebærer at skattesubjektet gir uttrykk for at det kjenner ordningen. Dette svaret er derfor tildelt høyere verdi enn "Vet ikke". Denne tilordningen av verdier kan diskuteres, men jeg finner det mer hensiktsmessig å ta med disse svaralternativene enn å holde dem utenfor og bare ta med de ordinale svaralternativene "I liten grad" og "I stor grad".

Bare 14,7% (N=136) av respondentene oppgir å lese tidsskrift for "Revisjon og Regnskap". Dette er antatt å være en gruppe med spesielt interesserte planleggingsansvarlige. Deler vi skattesubjektene i to kategorier; en for de som har planleggingsansvarlige som leser dette tidsskriftet og en annen for de som ikke har en slik planlegger, kan vi sammenligne gjennomsnittsscoren for

noen organisatoriske og personlige variabler. Sammenligningen framgår av tabell 7.8.

Det er to nye variabler i tabell 7.8; bruk av eksternt nettverk og tillit til eksternt nettverk. Bruk av eksternt nettverk er en additiv indeks for skatte- subjektets enkeltscore for bruk av eksterne skatterådgivere. Indeksen kan teoretisk anta verdier fra 0 til 24, men har kun indeksverdier fra 0 til 10 i dette utvalget.

Resultatene viser at de planleggingsansvarlige som leser Revisjon og Regnskap arbeider i de største bedriftene og har ikke eierinteresser i skattesubjektet i like stor grad som den andre gruppen. De spesielt skatteinteresserte planleggerne målt ved lesing av dette tidsskriftet scorer gjennomsnittlig høyere på variablene som måler profesjonalitet og kosmopolitisk legning. Det er signifikante forskjeller i utdanning, antall tidsskrifter som leses regelmessig og skattekursdeltakelse. Dessuten viser t-testen at denne gruppen planleggingsansvarlige har signifikant høyere gjennomsnittsscore på indeksen for oppgavespesifikk selvtillit på skatteplanleggingsområdet.

Tabell 7.8

Karakteristika for spesielt skatteinteresserte ut fra lesing av tidsskrift for Revisjon og Regnskap.
T-tester for gjennomsnittsscore eller -verdi

	Leser Revisjon og Regnskap	Leser ikke Revisjon og Regnskap	Signifi- kansnivå
Organisatoriske karakteristika:			
Adm. spesialisering			
Eieform (2 kateg.)	1,65	1,43	
Driftsår (antall)	33,35	24,04	
Salg (5 grupper)	2,70	1,72	***
Behov for skatteplanl.			
Overskuddsendring (5 kategorier)	3,85	3,50	
Investeringstakt (5 kategorier)	3,70	3,46	
Beregnet avsetnings- potensiale (kr.)	641329	155841	
Insentiv for skattepl. Eierinteresser (2 kategorier)	1,40	1,09	*
Personlige egenskaper:			
Erfaring			
Alder (år)	42,45	43,41	
Prof./kosmopolitisk legning			
Utdanning (5 kateg.)	4,30	2,90	***
Tidsskriftlesing (antall)	3,10	1,41	***
Skattekursdeltakelse (3 grupper)	1,90	1,31	***
Tillit til eksterne rådgivere (indeks)	11,10	8,56	
Bruk av eksterne rådgivere (indeks)	3,35	3,45	
Oppgavespesifikk selv- tillit (self-efficacy)			
Selvtillitsindeks	21,00	16,57	*

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

7.212 Oppgavespesifikk selvtillit

Den planleggingsansvarliges selvtillit med hensyn til å kunne gjennomføre en skatteplanlegging til beste for bedriften er antatt å være en viktig egenskap for å forklare adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. "Self-efficacy"-begrepet i kapittel 4.32 er komplekst, men operasjonaliseringen i kapittel 5.3 fanger opp dette. Planleggingsansvarlige i store bedrifter vil ofte stå overfor flere aktuelle instrumenter enn planleggere i små. Det kan dermed tenkes at indeksen blir skjev, men den antas likevel å gi et tilfredstillende uttrykk for oppgavespesifikk selvtillit. Indeksen antar verdier fra 0-35 med en gjennomsnittsscore på 17,15 (std.avvik 7,2).

Hvilke organisatoriske kjennetegn skiller de skatte-subjektene som har planleggingsansvarlige med høy oppgavespesifikk selvtillit, og hvilke andre personlige karakteristika skiller dem fra de med lav "self-efficacy"? Deles de planleggingsansvarlige i to; en gruppe med de høyeste og en med de laveste selvtillitsscorer, kan en sammenligne gruppene med hensyn til gjennomsnittsscore og -verdi for noen organisatoriske og personlige variabler. Gruppene blir tilnærmet like store dersom alle planleggingsansvarlige som scorer 18 eller mer, danner de med høyest oppgavespesifikk selvtillit. De med lavere tillitsscore danner da gruppen med minst selvtillit på dette planleggingsområdet.

Tabell 7.9 viser at de planleggingsansvarlige som har høyest oppgavespesifikk selvtillit befinner seg i bedrifter med høyere administrativ spesialisering, med større behov for skatteplanlegging og der planleggeren

Tabell 7.9

Karakteristika ved skattesubjekt inndelt i to grupper etter selvtillitsindeks for evne til skatteplanlegging; gruppe 1 har indeks større eller lik 18 og gruppe 2 har indeks mindre enn 18. T-tester for gjennomsnittsscore og -verdi

	Gruppe 1 "Stor" selv- tillit	Gruppe 2 "Liten" selv- tillit	Signifi- kansnivå
Organisatoriske karakteristika:			
Adm. spesialisering			
Eieform (2 kategorier)	1,78	1,19	***
Driftsår (antall år)	33,11	18,59	**
Salg (5 grupper)	2,51	1,31	***
Behov for skatteplanl.			
Salgsendring (5 kateg.)	4,10	3,65	**
Overskuddsendring (5 kategorier)	3,90	3,20	***
Investeringsstakt (5 kategorier)	3,78	3,20	***
Avsetningspotensiale	406757	73352	**
Insentiv for skatteplan.			
Leders eierinteresser (2 kategorier)	1,24	1,05	**
Personlige egenskaper:			
Erfaring			
Alder (antall år)	41,15	45,07	*
Prof./kosmopolitisk leg.			
Utdanning (5 kateg.)	3,79	2,53	***
Tidsskriftlesing (ant.)	2,21	1,18	***
Revisjon og Regnskap (2 kategorier)	1,81	1,89	
Skattekursdeltakelse (3 kategorier)	1,62	1,23	***
Tillit til eksternt nettverk (indeks)	9,67	8,28	
Bruk av eksternt nett- verk (indeks)	4,41	2,59	***

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

sjeldnere har eierinteresser. Gruppen med "høy" selvtillit har signifikant lavere gjennomsnittsalder, høyere gjennomsnittlig utdanningsscore og leser gjennomsnittlig flere økonomiske tidsskrifter enn gruppen med "lav" selvtillit. Videre viser t-testen signifikant større deltakelse på skattekurs og høyere gjennomsnittlig bruk av eksterne skatterådgivere for ledere i gruppen med "høy" selvtillit. Denne gruppen gir også uttrykk for å lese Revisjon og Regnskap i større grad enn de med "lav" selvtillit og de gir uttrykk høyere gjennomsnittlig tillit til det eksterne rådgivningsnettverket, men disse forskjellene er ikke signifikante.

7.22 Relasjoner til rådgivningsnettverket

7.220 Tillitsrelasjoner

Kosmopolitiske planleggere med et godt utbygd nettverk vil neppe ha en tilsvarende generell skepsis til eksterne aktører som en kan forvente hos mer lokalt orienterte ledere. Det er et interessant aspekt om det kan påvises forskjeller mellom planleggingsansvarlige som uttrykker stor tillit til eksterne rådgivere, og de som uttrykker mindre tillit til disses skatteråd. Dette vil bli undersøkt ved å sammenligne gjennomsnittscore for en del egenskaper for disse gruppene. Tillit til disse rådene er ikke bare en funksjon av egenskaper hos mottaker, men også av kvaliteten på de råd som gis. Denne undersøkelsen tar imidlertid ikke opp dette aspektet, men det er et interessant tema for videre forskning på dette området.

Tabell 7.10 viser resultatene fra spørsmål 10 i spørreskjemaet. Respondentene er stilt overfor en ordinalskalert tillitsvariabel med fire svaralternativer samt et "vet ikke"-alternativ. Svaralternativene framgår av tabellen. I de svært få tilfellene der en respondent ikke har krysset av for tillitsvurdering av et eksternt rådgivningsorgan, er det klassifisert som "vet ikke". Denne framgangsmåten kan diskuteres, men betyr neppe noe for resultatene av analysen.

Revisor er det eksterne organet som har høyest gjennomsnittlig tillitsscore. Denne gjennomsnittsscoren tilsvarer en plassering mellom ganske liten og ganske stor tillit. Over 70% av respondentene (N=137) har en oppfatning av skatterådene til revisor. Hvis en ser på

Tabell 7.10

Hvilken tillit har De til de rådene bedriften får eller kan få fra disse rådgiverkategoriene om skattemessige disposisjoner? Prosent og gjennomsnittsscore

	Revisor	Regn- skaps- kontor	Advokat	Bank- forbind- else	Lign- ings- kontor	Annen konsu- lent
Vet ikke	29,9	38,7	51,8	45,3	48,9	73,7
Svært liten tillit	2,9	3,6	2,9	2,9	10,2	4,4
Ganske liten tillit	5,1	8,0	10,9	17,5	13,9	3,6
Ganske stor tillit	35,8	41,6	21,9	27,0	19,0	10,2
Svært stor tillit	26,3	8,0	12,4	7,3	8,0	8,0
	100,0% (N=137)	99,9% (N=137)	99,9% (N=137)	100,0% (N=137)	100,0% (N=137)	99,9% (N=137)

Planleggingsansvar- lig som gir uttrykk for tillitsoppfatning (gjennomsnittsscore)	3,2	2,9	2,9	2,7	2,5	2,8
---	-----	-----	-----	-----	-----	-----

gjennomsnittsscore for de som har en oppfatning av revisors skatteråd, er den 3,2 som tilsvare i overkant av ganske stor tillit.

Er det forskjeller i tillitsscoren for de to gruppene av revisorer som inngår i undersøkelsen; registrerte og statsautoriserte? Hvis en ser på alle skattesubjektene som oppgir at de har revisor, er gjennomsnittsscoren for tillit til skatterådene fra de to gruppene forskjellig; 2,3 for skattesubjekter som oppgir å ha registrert revisor (N=34) og 3,3 for de som oppgir å ha statsautorisert revisor (N=55). Nullhypotesen om at forskjellen i gjennomsnittsscore er tilfeldig, kan forkastes ut fra signifikansnivået på en t-test ($p < .01$). Det foreligger en fare for at denne sammenhengen kan være spuriøs fordi skattesubjektene som har registrert revisor er gjennom-

gående mindre (jf. tabell 7.14). Ulik kosmopolitisk orientering blant de planleggingsansvarlige i store og i små bedrifter kan være årsak til forskjellene i score.

I tabell 7.10 vises også tilliten til skatteråd fra regnskapskontor. Et anslag for tilliten til regnskapskontorer får en ved å se på gjennomsnittsscoren til de skattesubjektene som gir uttrykk for en oppfatning. Over 61% av respondentene (N=137) uttrykker en tillitsoppfatning av skatteråd fra regnskapskontor. Gjennomsnittsscoren for disse er 2,9 og ligger nært opp til "Ganske stor tillit".

Over halvparten av skattesubjektene har ikke noen oppfatning av tillit til skatteråd fra advokat. Det er ikke overraskende på bakgrunn av at advokat brukes i mindre grad som skatterådgiver for næringsdrivende skattesubjekter enn de to forgående aktørene (jf. tabell 7.16). Gjennomsnittsscoren for de skattesubjektene som gir uttrykk for en oppfatning, er imidlertid på linje med tillitsscoren for regnskapskontor (2,9) og ligger nær "Ganske stor tillit".

Omlag 55% av respondentene (N=137) har en oppfatning bankenes skatteråd, og gjennomsnittsscoren fra disse er noe lavere enn for regnskapskontor og advokat (2,7). Bare sammenlignbar gjennomsnittlig tillitsscore for ligningskontoret er lavere blant de aktuelle aktører i nettverket rundt skattesubjektet.

Omlag 51% av skattesubjektene (N=137) har tillitsoppfatning av ligningskontoret som rådgiver for skattemessige disposisjoner. Gjennomsnittsscore for de som har en oppfatning av ligningskontoret er 2,5, og svarer til en plassering midt mellom "Ganske liten tillit" og "Ganske stor tillit". Dette er laveste gjennomsnittsscore for tillit til aktørene i denne undersøkelsen. En mulig forklaring er oppfatningen av ligningskontoret som en motspiller, snarere enn en medspiller når bedriftene stiller spørsmål av denne art. Mens bedriftene ønsker

bindende forhåndstilsagn om forståelsen av skattebestemmelser ut fra planleggingshensyn, kan en enkelte funksjonær på ligningskontoret vanskelig gi slike tilsagn.

De fleste skattesubjektene som er spurt (73,7%), har ingen tillitsoppfatning av restgruppen "Annen konsulent-hjelp". Sammenlignes tillitsscoren fra de som har en oppfatning, er gjennomsnittet 2,8. Denne gruppen antas å være svært uensartet og er kun tatt med for å fange opp skatterådgivning ut over de aktørene som er spesifisert i undersøkelsen.

I stedet for å uttrykke tillitsscoren til hver enkelt rådgiver, kan det beregnes en tillitsindeks for skattesubjektets tillit til samtlige aktørers skatteråd. Dette blir en additiv indeks for skattesubjektets uttrykte score for den enkelte eksterne rådgiver og som teoretisk kan gå fra 0 til 24. I dette utvalget antar tillitsindeksen verdier fra 0 til 20. Rangerer vi skattesubjektene etter tillitsindeksen og deler dem i to tilnærmet like grupper, vil gruppe 1 bestå av skattesubjekter med indeks 10 eller høyere og gruppe 2 av de med lavere tillitsindeks.

De to gruppene kan sammenlignes med hensyn på gjennomsnittsscore eller gjennomsnittsverdi for noen strukturelle og personlige egenskaper. Nullhypotesen om at gjennomsnittet er likt for de to gruppene og at avviket er tilfeldig, kan forkastes i noen tilfeller. Resultatene er presentert i tabell 7.11.

Tabell 7.11

Karakteristika ved skattesubjekt inndelt i to grupper etter tillitsindeks for skatteråd fra eksterne rådgivere; gruppe 1 har indeks større eller lik 10 og gruppe 2 har indeks mindre enn 10. T-tester for gjennomsnittsscore og -verdi

	Gruppe 1	Gruppe 2	Signifi-
	"Stor" tillit	"Liten" tillit	kansnivå
Organisatoriske karakteristika:			
Adm. spesialisering			
Eieform (2 kategorier)	1,50	1,43	
Driftsår (antall år)	22,81	27,47	
Salg (5 grupper)	1,94	1,80	
Behov for skatteplanlegging			
Salgsendring (5 kategorier)	4,05	3,69	*
Overskuddsendring (5 kateg)	3,79	3,31	**
Investeringsstakt (5 kateg.)	3,46	3,53	
Avsetningspotensiale (kr.)	328453,55	140781,65	
Insentiv for skatteplanl.			
Leders eierinteresser (2 kategorier)	1,14	1,14	
Personlige egenskaper:			
Erfaring			
Alder (antall år)	41,64	44,69	
Prof./kosmopolitisk legning			
Utdanning (5 kategorier)	3,25	2,99	
Tidsskriftlesing (antall)	1,92	1,42	*
Revisjon og Regnskap (2 kategorier)	1,75	1,94	**
Skattekursdeltakelse (3 kategorier)	1,53	1,30	*
Bruk av eksternt nettverk (indeks 0-24)	4,30	2,67	***
Oppgavespesifikk selvtillit			
Selvtillitsindeks (0-39)	17,95	16,44	

*p<.05   **p<.01   ***p<.001

Resultatene viser at gruppen som uttrykker størst tillit til de eksterne skatterådgiverne, har signifikant høyere gjennomsnittlig vekst målt ved salg og overskudd enn de som uttrykker minst tillit. Gruppen som uttrykker høyest samlet tillit, holder seg også gjennomsnittlig mer ajour med skattespørsmål. Ajourhold er målt ved regelmessig lesing av økonomiske tidsskrifter, spesiell interesse for skatte- og regnskapsspørsmål gjennom lesing av "Regnskap og Revisjon" og gjennom skattekursdeltakelse. Undersøkelsen viser også at gruppe 1 har en signifikant høyere gjennomsnittsbruk av rådgivningstjenester enn gruppe 2. Det er ellers ikke signifikante forskjeller mellom gruppene for de øvrige undersøkte egenskapene.

7.221 Bruksrelasjoner

I spørreskjemaet er det stilt spørsmål (6 - 10) for å kartlegge bruken av en del sentrale eksterne aktører i skatteplanleggingssammenheng. En viktig ekstern aktør for mange skattesubjekter som selv har en lav administrativ spesialiseringsgrad, er bruk av regnskapskontor.

Tabell 7.12

Hvor føres bedriftens regnskap? Prosent

I bedriften	50,4
Hos regnskapskontor	49,6
	100,0%
	(N=135)

Omlag halvparten av skattesubjektene i utvalget fører ikke regnskapet selv. Små organisasjoner har lav spesialiseringsgrad, og vil på et område der lovgivningen stiller formkrav være mer avhengig av ekstern hjelp. Det bør forventes at små skattesubjekter er overrepresentert blant de som overlater regnskapsføringen til en aktør utenfor bedriften på grunn av økonomisering med transaksjonskostnader (Williamson 1975, 1979, 1981), jf. kap. 4.20. Dette bekreftes ved t-test for "gjennomsnittlig bruk" av regnskapskontor o.a. for skattesubjekter med omsetning på mer enn kr 10 mill sammenlignet med de som har mindre omsetning. Gjennomsnitt for den nominalskalerte variabelen er beregnet på grunnlag av tallverdiene tilordnet kategoriene 1 "I bedriften" og 2 "Hos regnskapskontor/andre". Hypotesen om at gjennomsnittsbruken er lik for de to gruppene kan forkastes med et signifikansnivå $p < .001$.

Dersom salg benyttes som størrelsesvariabel, viser også

tabell 7.13 hvordan fordelingen er mellom føring av regnskapet i bedriften eller hos regnskapskontor o.a. Det er forventet på bakgrunn av t-testen ovenfor at nullhypotesen om uavhengighet mellom størrelsesvariabelen salg og regnskapsføring også kan forkastes ut fra kji-kvadratet (28,8) til tabellen ($p < .001$).

Tabellen viser at vel 57% av skattesubjektene som har et salg på 2 mill.kr eller mindre overlater til andre å føre regnskapet. Ingen av de som har et salg på over 50 mill.kr overlater regnskapet til et regnskapskontor.

Tabell 7.13

Krysstabulering av regnskapsføring med omgruppert salg i 1986. Prosent

Regnskapsføring	Salg (omgruppert)			
	2 mill. kr eller mindre	2 mill.-10 mill. kr	10 mill.-50 mill. kr	Over 50 mill. kr
I bedriften	42,9	26,7	70,6	100,0
Hos regnskapskontor o.a.	57,1	73,3	29,4	0
	100,0% (N=70)	100,0% (N=30)	100,0% (N=17)	100,0% (N=18)

Forholdet til revisor er regulert gjennom lov om revisjon og revisorer (RRL) av 14.03.1964. Visse virksomheter har plikt til å ha revisor uavhengig av sin størrelse. Det gjelder enhver som driver bergverk, inkasso, auksjonsvirksomhet, apotek, eiendomsめglere, godkjente entreprenører, fonds-og aksjemeglere, hoteller, investerings-selskaper og finansieringsforetak. I utvalget er et fåtall av slike skattesubjekter representert.

Skattesubjektene innen handel, håndverk, produksjon og

rederivirksomhet har normalt revisjonsplikt når omsetningen overstiger kr 2 mill. inklusive merverdiavgift (brutto fraktinntekter for rederi). Krav om revisjonsplikt i agenturvirksomhet er satt til kr 400.000 i provisjonsinntekter. I disse tilfellene er revisjonsplikten avhengig av virksomhetens størrelse.

Aksjeselskaper og andre selskaper opprettet ved særskilt lov vil ha revisjonsplikt uavhengig av reglene i RRL § 1. Revisjonsplikten vil framgå direkte av særlovene. I Trondheimsundersøkelsen er det aksjeselskapene som omfattes av disse bestemmelsene.

Hvorvidt et skattesubjekt har revisor, antas hovedsaklig å skyldes lovgivningens krav. I tabell 7.14 finnes svarene fra postenquetens spørsmål om hvem som utfører revisjonen. I alt 65,4% av skattesubjektene (N=136) oppgir å ha enten statsautorisert eller registrert revisor, mens 30,9% ikke har noen revisor.

Tabell 7.14

Hvem utfører revisjonen? Prosent

Statsaut.revisor	40,4
Registrert revisor	25,0
Andre	3,7
Ingen	30,9

100,0%

(N=136)

De fleste av de personlige skattesubjektene vil først få revisjonsplikt når omsetning overstiger kr 2 mill. inklusive merverdiavgift. Både omsetningstallene fra postenqueten og fra skatteregnskapet er eksklusive merverdiavgift og er dermed ikke direkte sammenlignbare med størrelseskravet i RRL. Salgsgruppen 2 mill.kr eller mindre i tabell 7.15 kan inneholde noen skattesubjekter som har salg inklusive merverdiavgift som overstiger

revisorkravet, og videre skattesubjekter som har revisjonsplikt uavhengig av størrelseskravet samt aksjeselskaper som har revisjonsplikt uansett salgets størrelse.

Tabell 7.15

Krysstabulering av omgruppert salg i 1986 med revisor-tilknytning. Prosent

	Salg (omgruppert)			
	2 mill. kr eller mindre	2 mill. -10 mill kr	10 mill. -50 mill kr	Over 50 mill. kr
Revisortilknytning				
Statsautorisert	21,1	43,3	64,7	88,9
Registrert	21,1	40,0	29,4	11,1
Andre	4,2	3,3	5,9	0
Ingen	53,5	13,3	0	0
	99,9% (N=71)	99,9% (N=30)	100,0% (N=17)	100,0% (N=18)

Selv om grupper av skattesubjekter har revisjonsplikt uavhengig av salgsstørrelse, tyder kji-kvadratet (50,7) til tabellen på at uavhengighet mellom variablene salg og revisjon kan forkastes ($p < .001$).

I spørreskjemaet er det spesifisert en del sentrale eksterne aktører som kan bistå skattesubjektet i skatteplanleggingssammenheng. Bortsett fra revisor, er det aktører som det ikke stilles lovmessige krav om bruken av. Skattesubjektene er spurt om i hvilken grad de bruker disse aktørene ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret. I tabell 7.16 er det gitt en

oversikt over svarene.

Tabell 7.16

I hvilken grad brukes disse rådgiverne ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret? Prosent

	Revisor	Regnskaps- kontor	Advokat	Bank- forbind- else	Lign- ings- kontor	Annen konsu- lent
I meget liten grad	9,5	11,1	56,5	29,0	70,4	14,3
I liten grad	29,7	42,2	30,4	67,7	29,6	64,3
I stor grad	51,4	33,3	13,0	3,2	0	14,3
I meget stor grad	9,5	13,3	0	0	0	7,1
Antall brukere	100,0% (N=74)	99,9% (N=45)	99,9% (N=23)	99,9% (N=31)	100,0% (N=27)	100,0% (N=14)
Brukerprosent	54,4 (N=136)	33,1 (N=136)	16,8 (N=137)	22,6 (N=137)	19,7 (N=137)	10,2 (N=137)

Tabellen viser at det er revisor som er den oftest benyttede skatterådgiver. Vel 54% av skattesubjektene bruker revisor som skatterådgiver ved årsoppgjøret. Omlag en tredel av bedriftene bruker regnskapskontor som skatterådgiver. For øvrig er det et gjennomgående trekk at det er lite bruk av andre eksterne rådgivere ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret. Gruppen som oppgir at de bruker advokat (16,8%), bankforbindelse (22,6%) og ligningskontor (19,7%), er liten. Spørsmål om bruk av annen konsulenthjelp er kun en sikkerhetsventil for å undersøke om skattesubjektene bruker andre aktører. Men heller ikke slik hjelp er bruk i nevneverdig grad (10,2%).

Revisor er ikke bare den oftest benyttede skatterådgiver, men disse rådgiverne brukes også i større omfang enn de andre rådgiverkategoriene. Hele 60,9% av de som bruker revisor som skatterådgiver, gjør det i stor eller i meget stor grad. De tilsvarende tallene for regnskapskontor er 46,6%, for advokat 13,0% og for bankforbindelse 3,2%, mens ingen av de som benyttet ligningskontoret oppgav å bruke det i så stort omfang.

Jeg har sammenlignet skattesubjektene som oppgir å være "stor"-brukere av revisorråd med de som enten ikke bruker eller bare bruker revisor i liten eller meget liten grad. En t-test viser at gruppen av "stor"-brukere av revisorråd er signifikant forskjellig fra gruppen av "lite"-brukere av skatteråd fra revisor med hensyn til noen strukturelle og personlige variabler. I "stor"-bruksgruppen er det gjennomsnittlig flere aksjeselskaper ($p < .001$), planleggerne har gjennomsnittlig høyere utdanning ($p < .05$) og de har gjennomsnittlig høyere oppgavespesifikk selvtillit ($p < .01$). Gjennomsnittsscoren for tillit til revisors skatteråd er naturlig nok også signifikant høyere for "stor"-bruksgruppen ($p < .001$) enn for de som enten ikke bruker revisors skatteråd eller bare bruker dem "I meget liten grad" og "I liten grad".

Høyere utdanning og høyere oppgavespesifikk selvtillit blant brukerne gjør dem lettere i stand til å forstå og dra nytte av de råd som revisor kan gi ("homophily", Lazarsfeld/Merton 1964). Cyert og March (1963) bruker begrepet problemorientert søking om den prosessen som tar utgangspunkt i et aktuelt problem, og forsøker å finne løsninger. Søkeprosessen vil være avhengig av den planleggingsansvarliges tidligere erfaringer og utdanning. Utdanning kan øke problemopplevelsen og dermed øker muligheten for at skattesubjektet finner det formålstjenlig å bruke revisor som rådgiver ved valg av skattemessige disposisjoner i forbindelse med årsoppgjøret. Dataene støtter en slik antakelse.

7.3 Hypotesetesting; korrelasjons- og regresjonsanalyse for bruk av rådgivningsaktører i eksternt nettverk

7.30 Innledning

Hensikten med dette kapitlet er å teste adferdshypotesene for bruk av eksterne skatterådgivere. Hypotesene er bivariate samvariasjonshypoteser som blir testet ved korrelasjonsanalyse i kapittel 7.31.

I kapittel 7.32 tar jeg i bruk multivariat analyse for å teste kausalsammenhenger ved modellen som tverrsnittsdataene strengt tatt ikke gir anledning til. Modellen bygger på at bruk av den enkelte rådgiver er avhengig variabel, mens de uavhengige variablene er organisatoriske ressurser og personlige egenskaper hos den planleggingsansvarlige. Ved hjelp av multippel regresjonsanalyse kan det beregnes standardiserte partielle regresjonskoeffisienter som kan brukes som et anslag på den selvstendige evnen de uavhengige variablene (egenskapene) har til å forklare bruk av den enkelte eksterne rådgivningsaktør.

Bruk av regresjonsanalyse krever forholdstallskalerte variabler. Variablene som inngår i regresjonsanalysen er på ulike målenivåer og oppfyller ikke kravene til en metrisk skala, men tilordning av tallverdier til variabler på lavere målenivå gjør det likevel forsvarlig å bruke dem i analysen (Labowitz 1970).

7.31 Hypotesetesting; bivariat korrelasjon mellom ressursvariabler og bruk av eksterne rådgivere

Dette kapitlet inneholder en ren bivariat testing av hypotesene om samvariasjon mellom organisatoriske og personlige egenskaper på den ene side og bruk av eksterne rådgivere på den andre. Hypotesene er bivariate og testes ved hjelp av bivariate korrelasjonskoeffisienter (Pearson's r). Til tross for at tabell 7.16 indikerer liten variasjon i bruksvariablene for andre rådgivere enn revisor og regnskapskontor, har jeg tatt med bruk av advokat, bankforbindelse, ligningskontor og annen konsulenthjelp. Dette forholdet vil primært gi grunnlag for å si noe om bruken av revisor og regnskapskontor som skatterådgivere, og i mindre grad gi signifikante korrelasjonskoeffisienter for de andre rådgiverkategorier.

Korrelasjonsanalysen i tabell 7.17 viser bivariate sammenhenger som delvis er kjent fra analysene foran. Den bivariate analysen tar ikke opp spørsmål knyttet til spuriøse sammenhenger (Hellevik 1977), men dette spørsmålet blir trukket inn i den multivariate analysen i neste kapittel.

Hypotesen om at aksjeselskaper benytter eksterne rådgivere i større grad enn personlige firmaer (H_1), sanker støtte for bruk av revisor ($r=.70$) og advokat ($r=.21$). Bruk av ligningskontor som skatterådgiver, er tvert i mot større blant personlige firmaer ($r=-.13$), selv om denne korrelasjonskoeffisienten ikke er signifikant.

Modellen bygger på en antakelse om at eldre bedrifter bruker eksterne rådgivere i større grad enn yngre (H_2). Denne hypotesen støttes også av dataene for bruk av revisor ($r=.28$) og advokat ($r=.16$). Den ikke-signifikante korrelasjonskoeffisienten for bruk av regnskapskontor ($r=.14$) trekker i samme retning.

Tabell 7.17

Bivariat korrelasjonsanalyse; Bruk av eksterne rådgivere ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret. Produktmomentkorrelasjon (Pearson's r)

H.nr	Variabler:	Bruk av:					
		Revisor	Regn- skaps- kontor	Advokat	Bank- forbind else	Lign- ings- kontor	Annen konsu- lent
1	Eieform	.70***	-.01	.21*	-.01	-.13	-.01
2	Driftsår	.28**	.14	.16*	-.05	-.11	-.13
3	Salg	.48***	-.20*	.24*	-.00	-.06	.09
4	Salgsendring	.18*	-.18*	.12	-.03	-.13	.08
4	Oversk.endring	.22**	-.17*	-.05	-.14	-.12	-.09
4	Invest.takt	.21*	.02	.02	.11	-.03	.02
5	Avs.potensiale	.24**	-.16*	.16*	-.03	.18*	.12
6	Eierinteresser	.23**	-.23**	.10	.05	.00	.05
7	Alder	.00	-.08	.05	.01	.13	-.18*
8	Utdanning	.31***	-.23**	-.01	-.18*	-.06	-.05
9	Tidsskriftles.	.24**	-.15	.11	.01	-.13	-.10
9	Rev. og Regn.	-.02	.18*	-.09	-.03	-.07	.06
9	Kursdeltakelse	.22*	-.18*	.14	-.00	-.04	.00
10	Tillit rådgiv.	.67***	.59***	.42***	.48***	.43***	.42***
11	Self-efficacy	.51***	-.21*	.13	-.04	-.07	.10

*p<.05 **p<.01 ***p<.001 (N=116)

Den bivariante korrelasjonsanalysen i tabell 7.17 gir også støtte til hypotesen (H_3) om at det er de største bedriftene som bruker skatteråd fra revisor ($r=.47$) og advokat ($r=.24$). Det er også i tråd med hypotesen at det er de minste bedriftene som i størst grad bruker regnskapskontor ($r=-.20$) som skatterådgiver. Korrelasjonskoeffisienten for bruk av ligningskontor går også i forventet retning, men den er ikke signifikant.

Behovet for skatterådgivning er målt ved variabler for vekst og avsetningspotensiale. Det er antatt at det er en positiv samvariasjon mellom vekst og bruk av alle rådgivningskategorier (H_4). Veksten er målt i salg, overskudd og investeringstakt. Hypotesen sanker støtte gjennom alle disse vekstmålene for bruk av revisors skatterådgivning. Derimot viser de bivariante korrelasjonskoeffisientene at bruk av skatteråd fra regnskapskontor øker med avtakende vekst i salg ($r=-.18$) og overskudd ($r=-.17$). Ingen av de andre koeffisientene gir signifikant støtte til hypotesen.

Behovet for skatterådgivning er også forsøkt fanget opp i hypotesen om positiv samvariasjon mellom bedriftens skatteposisjon og bruk av alle rådgivningskategorier unntatt regnskapskontor, der det tvert i mot forventes en negativ samvariasjon (H_5). Skatteposisjonen er målt ved skattesubjektenes fondsavsetningspotensiale. Tabell 7.17 viser at denne hypotesen sanker støtte i dataene. Alle de signifikante korrelasjonskoeffisientene går i forventet retning.

Antakelsen om at planleggingsansvarlige med eierinteresser vil utnytte eksterne skatterådgivere i større grad enn andre (H_6), sanker kun støtte for bruk av regnskapskontor. Når det gjelder bruk av revisor, viser den bivariante korrelasjonskoeffisienten tvert i mot at planleggingsansvarlige med eierinteresser er mindre tilbøyelig til å bruke disses skatteråd.

De personlige egenskapene til den planleggingsansvarlige

er grunnlaget for samvariasjonshypotesene $H_7 - H_{11}$. Den første av disse hypotesene som postulerer en positiv samvariasjon mellom alder og bruk av eksterne skatteråd (H_7), sanker ingen støtte i denne undersøkelsen. Den eneste signifikante bivariante korrelasjonskoeffisienten viser tvert i mot at det er en negativ samvariasjon mellom alder og bruk av annen konsulenthjelp ($r = -.18$).

Samvariasjon mellom utdanning og bruk av revisors og regnskapskontors skatterådgivning støtter hypotesen (H_8). Jo mer skatterelevant utdanning den planleggingsansvarlige har, desto mer benytter han/hun revisor som skatterådgiver ($r = .31$) og desto mindre brukes regnskapskontor ($r = -.23$). Korrelasjonskoeffisienten mellom utdanning og bruk av skatteråd fra bankforbindelse ($r = -.18$) gir ingen støtte til hypotesen. Planleggingsansvarlige med høy utdanning er altså mindre tilbøyelig til å søke skatteråd fra banken.

Ajourhold av skattekunnskaper er antatt å samvariere positivt med bruk av alle andre rådgivningskategorier enn regnskaps- og ligningskontor (H_9). Vedlikehold av skattekunnskaper er målt gjennom variablene regelmessig lesing av visse tidsskrifter, gjennom skattekursdeltakelse og den kvalitative innretningen på vedlikeholdet gjennom regelmessig lesing av tidsskrift for "Revisjon og Regnskap". Tabell 7.17 viser at det bare er signifikante korrelasjonskoeffisienter for bruk av revisor og regnskapskontor. Disse koeffisientene støtter hypotesen.

Dataene gir en klar støtte for hypotesen om en positiv samvariasjon mellom tillit til en rådgiver og bruk av denne rådgivers skatteråd (H_{10}). De bivariante korrelasjonskoeffisientene er positive og signifikante for alle rådgiverkategorier.

Troen på egen evne til å utnytte skattelovgivningens planleggingsmuligheter til beste for bedriften ("self-efficacy") samvarierer positivt med bruk av revisors skatteråd ($r = .51$) og negativt med bruk av regnskapskontor

($r = -.21$). Disse signifikante bivariante koeffisientene støtter hypotesen (H_{11}).

Det rådgivningsnettverk som omgir skattesubjektet, vil ha aktør-typer som i noen grad kan gi samme slag skatterådgivning, selv om kvalitet og evne til klargjøring av økonomiske konsekvenser vil variere. Der det er liten bivariat samvariasjon mellom bruk av to typer rådgivningsaktører, kan det være et uttrykk for at skattesubjektene oppfatter dem som uavhengige rådgivere. Når den bivariante korrelasjonskoeffisienten er signifikant og positiv, kan det tolkes som uttrykk for at skattesubjektene ser på de to aktørene som komplementære skatterådgivere. Komplementaritet brukes her som uttrykk for at skattesubjektene ser ut til å oppfatte rådene fra aktørene som om de utfyller hverandre. Signifikant negativ korrelasjon mellom bruk av to typer aktører antas å vise at skattesubjektene oppfatter disse som alternative eller konkurrerende rådgivere.

Tabell 7.18 viser korrelasjonsmatrisen for variablene som uttrykker bruk av eksterne rådgivere. Denne matrisen gir et grunnlag for å teste hypotesen (H_{12}) om at det er positiv samvariasjon mellom bruk av de ulike rådgivningsaktører (komplementaritet) unntatt for noen aktører der det er rimelig å forvente negativ samvariasjon (konkurranse). I hypotesen er det antatt å være konkurranse mellom revisor og regnskapskontor, mellom revisor og ligningskontor og mellom regnskapskontor og ligningskontor.

Det er en svak negativ korrelasjon mellom bruk av revisor som rådgiver for skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret, og bruk av både regnskapskontor og ligningskontor. Tilsvarende svak positiv korrelasjon mellom bruk av skatteråd fra revisor og henholdsvis bankforbindelse og annen konsulenthjelp. Ingen av disse korrelasjonskoeffisientene er signifikante, men retningen på samvariasjonen er imidlertid i overensstemmelse med hypotesen. Hypotesen sanker støtte for at revisor og

advokat i noen grad er komplementære skatterådgivere ($r=.24$).

Tabell 7.18

Korrelasjonsmatrise (produktmomentkorrelasjon) for bruk av eksterne rådgivere ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret (Pearsons r)

Bruk av:	Revisor	Regnskaps- kontor	Advokat	Bankfor- bindelse	Lignings- kontor	Annen konsulent
Revisor	1.00					
Regn.kontor	-.02	1.00				
Advokat	.24**	.02	1.00			
Bankforb.	.06	.10	.32***	1.00		
Ligningsk.	-.07	-.10	.20*	.41***	1.00	
Annen kons.	.02	-.05	.10	.18*	.16*	1.00

* $p<.05$ ** $p<.01$ *** $p<.001$ (N=136)

Regnskapskontor oppfattes å gi råd som samvarierer svakt med bruk av revisor og advokat. Retningen er som forventet. Det er sterkere positiv korrelasjon mellom skatteråd fra regnskapskontor og bankforbindelse ($r=.10$), men den er ikke signifikant. Det er heller ikke den negative korrelasjonen mellom regnskapskontor og ligningskontor ($r=-.10$).

Det er signifikant komplementaritet mellom bruk av advokat og bankforbindelse ($r=.32$) og mellom advokat og ligningskontor ($r=.20$) som skatterådgiver ved årsoppgjøret. Komplementære skatteråd ser det også ut til å være mellom bankforbindelse og ligningskontor ($r=.41$), mellom bankforbindelse og annen konsulenthjelp ($r=.18$) og mellom ligningskontor og annen konsulenthjelp ($r=.16$).

De signifikante korrelasjonskoeffisientene gir grunnlag for å hevde at det er komplementaritet i seks av de bivariate sammenhengene. Ingen av de bivariate korrela-

sjonene gir tilstrekkelig grunnlag for å hevde at skatte-
subjektene ser på aktørenes råd som konkurrerende.

7.32 Hypotesetesting: multivariat analyse.

Relativ betydning av egenskaper ved skattesubjektet for bruk av eksterne skatterådgivere

I dette kapitlet skal jeg studere hele adferdsmodellen for bruk av eksterne rådgivere. Det innebærer at jeg ikke bare ser på de bivarierte hypotesene hver for seg, slik som i foregående kapittel, men ser dem i sammenheng. Den bivarierte analysen har den svakhet at den ikke undersøker om korrelasjonen har felles bakenforliggende årsaker. Ved å bruke multippel regresjon med alle ressursvariablene som uavhengige, og bruk av den enkelte rådgivers skatteråd som avhengig variabel, kan jeg kontrollere virkningen av en enkelt uavhengig variabel når de øvrige uavhengige variablene i modellen holdes konstante. De standardiserte partielle regresjonskoeffisientene kan gi et anslag for den selvstendige evnen de uavhengige variablene har til å forklare bruk av eksterne skatteråd.

Tverrsnittsdataene i Trondheimsundersøkelsen tillater egentlig ikke noen kausalanalyse. Testing av kausal-sammenhenger ved lineær regresjon krever fortrinnsvis kontinuerlige variabler. Jeg har allerede pekt på at målenivået ikke er tilfredstilt for de uavhengige variablene i regresjonsmodellen. Likevel vil en regresjonstilnærming være hensiktsmessig for å supplere den bivarierte hypotesetestingen. Regresjonsmodellen kopler egenskaper ved skattesubjektene til bruk av det eksterne rådgivningsnettverket i tråd med modellen i fig.4.6.

Flere av variablene i den bivarierte korrelasjonsanalysen er innbyrdes korrelerte. Korrelasjonsanalysen kan derfor ikke brukes til å uttrykke selvstendige sammenhenger mellom en enkelt egenskap og bruk av rådgiver. Det innebærer at en enkelt bivariat sammenheng, for eksempel mellom oppgavespesifikk selvtillit ("self-efficacy") på

skatteplanleggingsområdet og bruk av revisors skatteråd ($r=.51$), vil bestå av en direkte sammenheng ($\beta=.15$) og flere indirekte virkninger via de øvrige uavhengige variablene som selvtillitsvariabelen er korrelert med. De indirekte virkningene kan både være kausale og ikke-kausale (såkalte spuriøse effekter). Bare i modeller hvor det spesifiseres et fullstendig årsaksmønster, er det mulig å skille mellom spuriøsitet og indirekte sammenhenger. Dette kan gjøres i sti-analyser og løses ved hjelp av LISREL (Analysis of Linear Structural Relationships) (Ringdal 1987). Her blir det brukt en enklere og mer tradisjonell analyseteknikk som kombinerer korrelasjonsanalyse og multippel regresjonsanalyse.

Det er en viss interkorrelasjon mellom de uavhengige variablene slik at multikolinearitet i den multivariate analysen kan skape problemer. Multikolinearitet eksisterer når det er høy korrelasjon mellom to eller flere uavhengige variabler. Hvis korrelasjonen er høy, vil påliteligheten til de standardiserte regresjonskoeffisienter som mål på partiell virkning på den avhengige variabelen, avta. De fleste parvise korrelasjonskoeffisientene ligger godt under .40 og byr ikke på problemer (jf. korrelasjonsmatrisen i appendiks 7). De høyeste parvise korrelasjonskoeffisientene er mellom salg og oppgavespesifikk selvtillit ($r=.64$) og mellom salg og eieform ($r=.61$). Jeg har valgt å ta ut salg som uavhengig variabel for å redusere problemet med multikolinearitet. Modellen har dermed ingen størrelsesvariabel. Dessuten har jeg tatt ut salgsendring som vekstmål, fordi den er høyt korrelert med overskuddsendring ($r=.57$). Vekstfaktoren er representert ved variablene overskuddsendring og investeringstakt. Til tross for at disse korreksjonene har redusert faren for multikolinearitet, kan en ikke se bort fra slike virkninger. Når de partielle regresjonskoeffisientene er vesentlig forskjellige fra de bivariante korrelasjonskoeffisientene, kan det skyldes felles bakenforliggende årsaker eller indirekte sammenhenger som den enkelte uavhengige variabelen kan ha med den avhengige bruks-

variabelen via samvariasjon med andre uavhengige variabler.

Regresjonsmodellen skiller altså ikke mellom direkte og indirekte kausalvirkninger. De standardiserte partielle β -koeffisientene kan derfor ikke tolkes som rene virkninger, men som en samlet lineær virkning av endring i en uavhengig variabel på den avhengige variabel når de andre uavhengige variablene holdes konstante. En β -verdi på .15 for virkningen av oppgavespesifikk selvtillit på bruk av skatteråd fra revisor innebærer at når verdien av den uavhengige variabelen øker med ett standardavvik, vil verdien av den avhengige variabelen øke med .15 standardavvik, alt annet konstant.

Det er en sjanse for at små β -verdier kan ha oppstått tilfeldig i utvalget (utvalgsfeil), og uten å ha reell sammenheng i populasjonen som utvalget er trukket fra. I dette utvalget bør en være varsom med å tillegge små β -verdier ($<.10$) noen selvstendig betydning. I tabell 7.19 er derfor de β -koeffisientene som er signifikante på under .05-nivå merket med stjerne(r). Det innebærer at det er mindre enn 5% sjanse for at disse β -koeffisientene er oppstått ved tilfeldige utvalgsfeil.

I en empirisk evalueringsstudie fra Industriøkonomisk Institutt (Ulset 1983 og Ulset/Reve 1983) om bruk av ekstern konsulenthjelp i foretakssektoren, er det fortatt en tradisjonell hypotesetesting ved hjelp av både bivariate korrelasjonskoeffisienter og partielle regresjonskoeffisienter. I likhet med Trondheimsundersøkelsen spesifiserer heller ikke IØI-undersøkelsen et fullstendig årsaksmønster. Det er dermed ikke mulig å skille mellom spuriøsitet og indirekte sammenhenger som den uavhengige variabelen kan ha med den avhengige via samvariasjon med de øvrige uavhengige variablene i modellen. I IØI-undersøkelsen skilles det mellom tre analytiske tilfeller:

- 1) Hverken den bivariate eller den partielle koeffisienten er signifikante. Hypotesen gis i dette

tilfellet ikke tilstrekkelig empirisk støtte.

- 2) Bare den bivariante korrelasjonskoeffisienten er signifikant. Hypotesen gis en viss empirisk støtte, men det er fare for spuriøsitet (felles bakenforliggende årsaker).
- 3) Den partielle regresjonskoeffisienten er signifikant. Hypotesen gis empirisk støtte. Støtten er maskert dersom den bivariante korrelasjonskoeffisienten er ubetydelig.

Analysemåten i IØI-undersøkelsen vil bli lagt til grunn ved gjennomgang av de hypotesene som ble framsatt a priori om bruk av eksterne rådgivere i skattespørsmål knyttet til årsoppgjøret.

De partielle standardiserte β -koeffisientene danner grunnlag for å utvide den bivariante hypotesetestingen. Sterk støtte til en hypotese innebærer at den partielle β -koeffisienten er signifikant og i tråd med hypotesen. Dessuten er den bivariante korrelasjonskoeffisienten i tråd med hypotesen selv om den ikke alltid er signifikant.

En viss empirisk støtte samler en hypotese dersom den bivariante korrelasjonskoeffisienten er signifikant og i tråd med hypotesen og at den partielle β -koeffisienten går i forventet retning dog uten å være signifikant.

I de tilfeller hvor den bivariante korrelasjonskoeffisienten er signifikant og i tråd med hypotesen, mens den partielle β -koeffisienten går i motsatt retning av hypotesen dog uten å være signifikant, er sammenhengen så sterkt svekket gjennom den multiple analysen at den bivariante korrelasjonen ikke bør påberopes som støtte for hypotesen. Det er ikke mulig på grunnlag av analysen å avgjøre om en slik sammenheng faktisk er spuriøs, men når kontroll for de andre uavhengige variablene medfører at virkningen på den avhengige variabelen blir motsatt av

hypotesen, tyder det på at den bivariate samvariasjonen kan skyldes bakenforliggende årsaker.

Tabell 7.19

Multippel regresjonsanalyse; Bruk av eksterne rådgivere ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret. Standardiserte partielle regresjonskoeffisienter (β)

		Avhengig variabel - bruk av:					
H.nr	Uavhengige variabler:	Revisor	Regnskapskontor	Advokat	Bankforbindelse	Ligningskontor	Annen konsulent
1	Eieform	.46***	.18	.22*	.10	-.00	.06
2	Driftsår	-.05	.20*	.07	-.04	-.05	-.10
3	Salg						
4	Salgsendring						
4	Oversk.endring	-.02	-.04	-.22*	-.21*	-.19*	-.23*
4	Invest.takt	.09	.07	.06	.19*	.07	.10
5	Avs.potensiale	.06	.01	.08	.02	.23*	.25**
6	Eierinteresser	-.02	-.07	.11	.09	.02	.18
7	Alder	.10	.01	.15	.06	.14	-.03
8	Utdanning	-.10	-.09	-.21	-.26*	.00	-.07
9	Tidsskriftles.	.03	-.00	-.05	.03	-.23*	-.22*
9	Rev. og Regn.	.11	.16	.04	-.00	-.02	.05
9	Kursdeltakelse	.03	.07	.13	.08	.02	-.00
10	Tillit rådgiv.	.43***	.60***	.47***	.47***	.42***	.52***
11	Self-efficacy	.15*	-.10	.06	.07	-.00	.15
	R ²	.67	.46	.32	.33	.30	.34

*p<.05 **p<.01 ***p<.001 (N=136)

Flere av resultatene i den multivariate analysen er i overenstemmelse med hypotesene. H₁ om at aksjeselskaper vil nytte eksterne skatteråd i større grad enn personlige firmaer, blir bekreftet for revisor- og advokatråd.

Dessuten styrker regresjonsanalysen H_2 om at eldre bedrifter nytter eksterne skatteråd i større grad enn yngre, hva angår bruk av regnskapskontor. Også H_4 blir styrket idet vekst i investeringer fører til økt bruk av skatteråd fra bank. Størrelsen på avsetningspotensialet viser seg å være en selvstendig forklaringsfaktor for bruk av både ligningskontor og annen konsulenthjelp, og styrker derfor H_5 . Den multivariate analysen bekrefter at skattesubjekter som leser få økonomiske tidsskrifter regelmessig (H_9), er mer tilbøyelig til å bruke ligningskontor som skatterådgiver. Dessuten styrker analysen hypotesen om positiv samvariasjon mellom tillit til en skatterådgiver og bruken av denne rådgivere (H_{10}) for alle rådgiverkategoriene. Regresjonsanalysen støtter også H_{11} for revisorbruks vedkommende, idet oppgavespesifikk selvtillit kan sees på som en selvstendig forklaringsfaktor for økt bruk av revisorråd.

I appendiks 8 er det vist en matrise med oversikt over resultatene av denne hypotesetestingen.

Den lineære regresjonsmodellen for bruk av revisor som skatterådgiver forklarer 67% av variasjonen i den avhengige variabelen, mens den tilsvarende modellen for regnskapskontor forklarer omlag 46% av variasjonen i bruken av dette organet. De multiple regresjonsmodellene for bruk av advokat, bankforbindelse, ligningskontor og annen konsulenthjelp forklarer h.h.v. 32%, 33%, 30% og 34% av variasjonen i den avhengige variabelen.

De faktorer som best forklarer variasjonen i bruk av revisor som skatterådgiver, er skattesubjektets eieform ($\beta=.46$), planleggerens tillit til skatteråd ($\beta=.43$) og vedkommendes egen selvtillit på skatteplanleggingsområdet ($\beta=.15$). Dette er hver for seg selvstendige forklaringsfaktorer for bruk av revisor. Tilsvarende er bedriftens eieform ($\beta=.20$) og den planleggingsansvarliges tillit til rådene fra regnskapskontor ($\beta=.60$) de uavhengige variablene som best forklarer variasjonen i bruk av regnskapskontor som skatterådgiver.

Bruk av advokat predikeres best ved de uavhengige variablene eieform ($\beta=.22$), overskuddsendring ($\beta=-.22$) og planleggerens tillit til advokatråd ($\beta=.47$). Aksjeselskapsformen, negativ overskuddsutvikling og stor tillit til advokat indikerer hver for seg større bruk av advokat i skattesammenheng. De uavhengige variablene som hver for seg best forklarer bruk av bankforbindelse som skatterådgiver, er overskuddsutvikling ($\beta=-.21$), investeringstakt ($\beta=.19$), planleggerens utdanning ($\beta=-.26$) og tillit til bankens skatteråd ($\beta=.47$). Skattesubjekter med negativ overskuddsutvikling, økende investeringstakt, med planleggingsansvarlig med lavere utdanning og som uttrykker høy tillit, er mer tilbøyelig til å bruke banken som rådgiver. Hver av disse variablene er selvstendige forklaringsfaktorer for bruk av skatteråd fra bankforbindelse.

Den lineære multiple regresjonsmodellen for bruk av ligningskontor viser at bruken best forklares ved hver av de uavhengige variablene overskuddsutvikling ($\beta=-.19$), beregnet avsetningspotensiale ($\beta=.23$), tidsskriftlesing ($\beta=-.23$) og tillit til ligningskontorets råd ($\beta=.42$). Skattesubjekter med negativ overskuddsutvikling og med høyt avsetningspotensiale bruker ligningskontoret i større utstrekning enn andre. Planleggingsansvarlige som leser få økonomiske tidsskrifter regelmessig, bruker ligningskontoret som rådgiver i større grad enn de som leser flere slike tidsskrifter. Dessuten blir ligningskontoret brukt mer av bedrifter der den planleggingsansvarlige uttrykker tillit til kontorets skatteråd.

Bruken av annen konsulenthjelp forklares best ved hver av de uavhengige variablene overskuddsendring ($\beta=-.23$), avsetningspotensiale ($\beta=.25$), tidsskriftlesing ($\beta=-.22$) og tillit til den aktuelle aktøren ($\beta=.52$). Negativ overskuddsendring, stort avsetningspotensiale, regelmessig lesing av få økonomiske tidsskrifter og høy tillit vil hver for seg tilsi økt bruk av annen konsulenthjelp.

7.4 Hypotesetesting; korrelasjons- og regresjonsanalyse for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter

7.40 Innledning

Hensikten med dette kapitlet er å teste adferdshypotesene for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Adferdsmodellen for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter bygger på en del egenskaper ved skattesubjektet og den planleggingsansvarlige som er antatt å kunne forklare variasjonen i skatteplanlegging blant næringsdrivende. Disse hovedantakelsene er nedfelt i hypotesene (H_{13} - H_{23}) i kapittel 4.6 og blir testet ved korrelasjonsanalyse i kapittel 7.41.

Skatteplanlegging er et flerdimensjonalt begrep. Det omfatter bruk av skattelovgivningens ordninger på en slik måte at en øker skattesubjektets verdi for eierne. I den løpende driften vil det vanligvis være konsistent med å utnytte skattekreditt og fritaksordninger, jf. analysene i kapittel 2. Data fra selvangivelser og regnskaps-skjemaer gir et grunnlag for å konstruere en avhengig samlev variabel som måler bruk av skatteplanlegging. To slike samlev variabler er konstruert i kapittel 5.3; planleggingsindeks (alt.1) og utnyttet avsetningspotensiale (alt.2). Begge disse avhengige variablene blir brukt i den empiriske analysen av skatteplanlegging.

I kapittel 7.42 tar jeg i bruk multippel regresjon for å teste kausalsammenhenger. Selv om tverrsnittsdataene egentlig ikke gir anledning til en slik analyse, vil tilnærmingen med beregning av partielle standardiserte regresjonskoeffisienter gi et bilde av den selvstendige evnen de uavhengige variablene har til å forklare

adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter.

Skatteplanlegging er antatt å være avhengige av de to ressursdimensjonene organisatoriske ressurser og personlige egenskaper hos den planleggingsansvarlige. Modellen for skatteplanleggingsadferd har dermed mange av de samme forklaringsfaktorene som ble lagt til grunn for regresjonsanalysene av skattesubjektenes relasjoner til det eksterne rådgivningsnettverket. Det er imidlertid forskjeller. Mens skattesubjektets størrelse ble sløffet som uavhengig variabel på grunn av interkorrelasjon med blant annet eieform i den forrige modellen, har jeg i stedet valgt å beholde størrelse (salg) som variabel i regresjonsmodellene i kapittel 7.42. I stedet har jeg droppet eieform og salgsendring av hensyn til multikolinearitet. Selv om to uavhengige variabler er fjernet av hensyn til multikolinearitet, er det fortsatt en viss samvariasjon mellom andre uavhengige variabler. I de fleste tilfeller er imidlertid disse korrelasjonskoeffisientene godt under .40. De samme svakhetene ved testmetodene som ble påpekt i kapittel 7.3, vil gjelde for testingen av adopsjonshypotesene i dette kapitlet.

Det er også andre forskjeller i valg av uavhengige variabler i forhold til modellene om nettverksbruk av rådgivere. Mens tillit til skatteråd fra eksterne aktører er en viktig forklaringsfaktor for bruk av slike skatteråd, vil selve bruken av eksterne rådgivere være en uavhengig variabel i modellene for bruk av skatteplanleggingsinstrumenter. Jeg har benyttet en additiv indeks for bruk av de seks rådgivningsaktørene som uavhengig variabel. Indeksen for bruk av eksternt nettverk kan anta verdier fra 0 - 24. Begrunnelsen for å benytte en additiv indeks for skattesubjektets bruk av all ekstern rådgivning, er bygget på antakelsen at det er den samlede bruk av skatteråd som har betydning for den observerte skatteplanlegging.

7.41 Hypotesetesting; bivariat korrelasjon mellom ressursvariabler og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter

Dette kapitlet inneholder en ren bivariat testing av samvariasjonshypotesene ($H_{13} - H_{23}$). Disse hypotesene postulerer samvariasjon mellom organisatoriske og personlige egenskaper på den ene side og adopsjon av planleggingsinstrumenter på den andre. Hypotesene er bivariate og testes ved hjelp av bivariate korrelasjonskoeffisienter (Pearson's r) som er tatt inn i tabell 7.20.

Skatteplanlegging samvarierer positivt med alle tre variabler for bedriftens administrative spesialisering. Hypotesen om at aksjeselskapene driver skatteplanlegging i større grad enn personlige firmaer (H_{13}), støttes i den bivariate analysen ($r_1=.64$ og $r_2=.35$). Begge målene for skatteplanlegging øker også med bedriftens alder ($r_1=.34$ og $r_2=.23$). Dette støtter hypotesen om positiv samvariasjon mellom alder og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter (H_{14}). Bruken av skatteplanlegging øker også med bedriftens salg ($r_1=.67$ og $r_2=.50$) og støtter denne hypotesen (H_{15}).

De variablene som måler behovet for skatteplanlegging, vekst og skatteposisjonen samvarierer alle positivt med begge målene for skatteplanlegging. Samtlige bivariate korrelasjonskoeffisienter er signifikante, unntatt mellom salgsendring og utnyttet avsetningspotensiale. Korrelasjonskoeffisientene for planleggingsmålene og salgsendring er $r_1=.31$ og $r_2=.13$, for overskuddsendring er $r_1=.42$ og $r_2=.30$ og for investeringstakt $r_1=.36$ og $r_2=.22$. Den bivariate analysen gir dermed god støtte til hypotesen (H_{16}). Samvariasjonen mellom planlegging og skatteposisjonen målt ved avsetningspotensialet er $r_1=.25$ og $r_2=.31$. Analysen gir også god støtte for hypotesen om at det er positiv sammenheng mellom bedriftens skatte-

posisjon og adopsjon av planleggingsinstrumenter (H_{17}).

Tabell 7.20

Bivariat korrelasjonsanalyse; Adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Produktmomentkorrelasjon (Pearson's r)

H.nr.	Variabler:	Adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter:	
		Planleggingsindeks r_1	Utnyttet avsetningspotensiale r_2
13	Eieform	.64***	.35**
14	Driftsår	.34***	.23**
15	Salg	.67***	.50***
16	Salgsendring	.31**	.13
16	Overskuddsendring	.42***	.30**
16	Investeringstakt	.36***	.22*
17	Avsetningspotensiale	.25**	.31**
18	Eierinteresser	.39***	.09
19	Alder	-.13	.02
20	Utdanning	.44***	.43***
21	Tidsskriftlesing	.21*	.26**
21	Revisjon og Regnskap	-.28**	-.11
21	Skattekursdeltakelse	.27**	.21*
22	Bruk av rådgivere	.19*	.26**
23	"Self-efficacy"	.65***	.57***

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

(N=103)

(N=106)

Den bivariante sammenhengen mellom skatteplanlegging og eierinteresser viser at skatteplanleggingen er størst i bedrifter der planleggeren ikke har eierinteresser. Denne bivariante korrelasjonen er bare signifikant når planleggingsindeksen benyttes som mål for skatteplanlegging ($r_1 = .39$), men også den andre bivariante korrelasjonskoeffisienten viser samme tendens. Dette er i strid

med hypotesen om at den planleggingsansvarlige med eierinteresser vil være mer tilbøyelig til å adoptere planleggingsinstrumenter (H_{18}).

Det er signifikant bivariat samvariasjon mellom flere av planleggerens personlige egenskaper og skattesubjektets planlegging. Det er imidlertid ikke signifikante sammenhenger mellom den planleggingsansvarliges alder og planleggingsaktivitetene. Hypotesen (H_{19}) sanker ikke støtte, men det er ikke overraskende på bakgrunn av resultatene fra forskningen om spredning av innovasjoner (Rogers 1983). På den annen side er det signifikant samvariasjon mellom planlegging og de variablene som måler profesjonalitet og kosmopolitisk legning. Jo mer skatterelevante utdanning, desto større skatteplanleggingsaktivitet ($r_1=.44$ og $r_2=.43$). Dette støtter hypotesen om positiv samvariasjon mellom utdanning og adopsjon (H_{20}).

Også regelmessig tidskriftlesing samvarierer positivt med skatteplanlegging ($r_1=.21$ og $r_2=.26$). Det samme gjør skattekursdeltakelse ($r_1=.27$ og $r_2=.21$). Det er heller ikke uventet at skatteplanleggingen er mer aktiv hos bedrifter der den planleggingsansvarlige signaliserer spesiell interesse for skatte- og regnskapsspørsmål ved lesing av Revisjon og Regnskap ($r_1=-.28$ og samme retning for $r_2=-.11$, men denne siste bivariate korrelasjonskoeffisienten er ikke signifikant). Disse bivariate korrelasjonskoeffisientene støtter hypotesen om positiv samvariasjon mellom den planleggingsansvarliges evne til å vedlikeholde og ajourføre skattekunnskaper på den ene side og adopsjon av planleggingsinstrumenter på den andre.

Det er positiv og signifikant samvariasjon mellom skatteplanlegging og bruk av eksternt rådgivningsnettverk ($r_1=.19$ og $r_2=.26$). Bruksindeksen for skatteråd fra eksterne rådgivere viser altså at samlet bruk eksternt hjelp samvarierer positivt med skatteplanleggingsaktivitetene og det støtter hypotesen (H_{22}).

Det er signifikant positiv korrelasjon mellom den planleggingsansvarliges selvtillit på beskatningsområdet ("self-efficacy") og skattesubjektets planleggingsaktiviteter. Denne bivariante samvariasjonen er sterk ($r_1=.65$ og $r_2=.57$) og støtter hypotesen (H_{23}).

Den bivariante analysen gir støtte til alle adopsjonshypotesene, bortsett fra to. Det er hypotesen om at planleggingsansvarliges eierinteresser vil stimulere adopsjon av planleggingsinstrumenter (H_{18}) og hypotesen om positiv samvariasjon mellom planleggingsansvarliges alder og adopsjon (H_{19}).

7.42 Multivariat analyse; den relative betydning av egenskaper ved skattesubjektet for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter

I dette kapitlet studerer jeg hele adferdsmodellen for adopsjon av planleggingsinstrumenter. Flere av variablene i den bivariante analysen av skatteplanlegging er innbyrdes korrelerte. Korrelasjonsanalysen kan derfor ikke brukes til å uttrykke selvstendige sammenhenger mellom en enkelt egenskap og skatteplanleggingen hos skattesubjektet. En enkelt bivariat sammenheng vil som tidligere nevnt, bestå av en direkte sammenheng og flere indirekte virkninger via de øvrige variablene som påvirker skatteplanleggingen.

Den enkle modellen for skatteplanlegging i kapittel 4.6 skiller ikke mellom direkte og indirekte virkninger. De standardiserte partielle β -koeffisientene i den multiiple regresjonsanalysen kan derfor ikke tolkes som rene virkninger, men kun som en samlet lineær virkning på adopsjon av planleggingsinstrumenter av en endring i en uavhengig variabel når de andre uavhengige variablene i modellen holdes konstante. β -koeffisienten gir uttrykk for endring i den avhengige variabelen målt i standardavvik som følge av en partiell endring i en uavhengig variabel med ett standardavvik. Det er en risiko for at små β -verdier kan skyldes utvalgsfeil og en bør derfor være forsiktig med å tillegge disse små β -verdiene noen selvstendig betydning i analysen. Tabell 7.21 viser hvilke β -koeffisienter som er signifikante.

Testingen av skatteplanleggingshypotesene kombinerer resultatene fra den bivariante korrelasjonsanalysen og den multivariate regresjonsanalysen på samme måte som testingen av hypotesene for bruk av det eksterne skatterådgivningsnettverket foran.

Tabell 7.21

Regresjonsanalyse: Adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Standardiserte partielle regresjonskoeffisienter (β)

H.nr	Uavhengige variabler:	Avhengige variabler for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter	
		Planleggingsindeks β_1	Utnyttet avsetningspotensiale β_2
13	Eieform		
14	Driftsår	.03	-.11
15	Salg	.40***	.39**
16	Salgsendring		
16	Overskuddsendring	.23**	.11
16	Investeringsstakt	.09	-.04
17	Avsetningspotensiale	-.14	-.07
18	Eierinteresser	-.05	-.30**
19	Alder	.05	.06
20	Utdanning	.17	.32**
21	Tidsskriftlesing	-.19*	-.04
21	Revisjon og Regnskap	-.18*	-.03
21	Skattekursdeltakelse	-.14	-.19
22	Bruk av rådgivere	.08	.17*
23	"Self-efficacy"	.38***	.37**
R ²		.64	.49

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

(N=103)

(N=106)

Hypotesen sanker sterk støtte når den partielle β -koeffisienten er signifikant og i overensstemmelse med hypotesen. Denne støtten er maskert dersom den bivariante korrelasjonskoeffisienten er ubetydelig. Dersom bare den bivariante korrelasjonskoeffisienten i tabell 7.20 er signifikant og i tråd med hypotesen, mens den partielle

β -koeffisienten går i forventet retning uten å være signifikant, gis hypotesen svak støtte. Det foreligger fare for spuriøsitet dersom den signifikante bivariante korrelasjonen helt forsvinner i den multivariate analysen i tabell 7.21. Hypoteser som ikke oppnår hverken bivariante eller partielle signifikante koeffisienter i forventet retning, sanker ikke støtte i datamaterialet.

Eieform er som nevnt tidligere, droppet som uavhengig variabel på grunn av høy interkorrelasjon med salg. Hypotesen om at aksjeselskaper vil nytte planleggingsinstrumenter i større grad enn personlige firmaer (H_{13}), blir dermed ikke testet i den multiple regresjonsanalysen. De bivariante korrelasjonskoeffisientene er imidlertid sterke og signifikante. Siden jeg mangler de partielle β -koeffisientene for denne uavhengige variabelen, antydes det forsiktigvis en svak støtte til H_{13} .

Akkumulert erfaring er målt gjennom antall år bedriften har vært i drift. Hypotesen om positiv samvariasjon mellom bedriftens alder og adopsjon av planleggingsinstrumenter (H_{14}) sanker støtte gjennom de signifikante bivariante korrelasjonskoeffisientene ($r_1=.34$ og $r_2=.23$). Men den partielle virkningen av alder når den virker sammen med de andre uavhengige variablene svekkes betydelig og har endog motsatt virkning på utnyttet avsetningspotensiale.

Hypotesen om at det er positiv samvariasjon mellom bedriftens størrelse og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter (H_{15}), sanker sterk støtte i disse dataene. Dette gjelder uansett hvilket av de to mål for den avhengige variabelen som nyttes; planleggingsindeks ($\beta_1=.40$) og utnyttet avsetningspotensiale ($\beta_2=.39$).

I den grad bedriftens eieform, alder og salgets størrelse gir en avbildning av bedriftens administrative spesialisering, gir dataene støtte, om enn ikke entydig, for at skatteplanlegging henger sammen med slik spesialisering.

Hypotesen om sammenheng mellom vekst og skatteplanleggingsaktivitet ($H_{1,6}$) er testet for to dimensjoner av vekst i den multiple regresjonsanalysen; overskuddsendring og investeringstakt. Den bivariate analysen hadde også med salgsendring som vekstmål. Hypotesen sanker sterk støtte når overskuddsendring brukes som vekstmål og skatteplanlegging måles ved planleggingsindeksen ($\beta_1 = .23$). Men hypotesen oppnår også svak støtte gjennom signifikante bivariate korrelasjonskoeffisienter for de øvrige sammenhenger, selv om de partielle virkningene avtar når en tar hensyn til de andre uavhengige variablene i modellen. Dog tyder den partielle β -koeffisienten for investeringstakt i regresjonsmodellen for utnyttet avsetningspotensiale at den signifikante bivariate korrelasjonen kan være spuriøs.

Hypotesen om positiv samvariasjon mellom bedriftens skatteposisjon og adopsjon av planleggingsinstrumenter ($H_{1,7}$) sanker også støtte i den bivariate analysen. Men når avsetningspotensiale brukes som uavhengig variabel sammen med de øvrige forklaringsfaktorene, vil en partiell endring derimot gi en negativ virkning på adopsjon av planleggingsinstrumenter. Disse virkningene er imidlertid ikke signifikante. Støtten til hypotesen gjennom de signifikante positive korrelasjonskoeffisientene må derfor tas med stor forsiktighet fordi sammenhengene kan være spuriøse.

Insentiveffekten av at planleggeren har eierinteresser ligger til grunn for hypotesen om at disse planleggerne utnytter skattelovgivningens planleggingsinstrumenter i større grad enn de som ikke har eierinteresser ($H_{1,8}$). Hypotesen gis sterk støtte når utnyttet avsetningspotensiale benyttes som mål for skatteplanlegging ($\beta_2 = -.30$), men denne sammenhengen er maskert ($r = .09$). Hypotesen sanker ikke støtte når planleggingsindeksen brukes som mål for skatteplanlegging. Tvert i mot kan den bivariate korrelasjonskoeffisienten tolkes som støtte til en den motsatte sammenhengen mellom eierinteresser og skatteplanlegging ($r_1 = .39$). Den partielle standard-

iserte β -koeffisienten er imidlertid negativ ($\beta_1 = -.05$). Selv om denne β -koeffisienten ikke er signifikant, tilkjennegir den imidlertid en virkning på skatteplanlegging som er forventet etter hypotesen (H_{1a}).

Det er antatt å være positiv samvariasjon mellom den planleggingsansvarliges alder og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter (H_{19}). Dataene gir ingen støtte for denne hypotesen. Dette er i pakt med resultater fra andre undersøkelser som viser at det ikke er sammenheng mellom alder og adopsjon (Rogers 1983: 251).

I hypotesen (H_{20}) er det gitt uttrykk for at det er positiv samvariasjon mellom planleggerens utdanning og adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Denne hypotesen sanker sterk støtte i dataene fra Trondheimsundersøkelsen. Både de bivariate og de partielle koeffisientene er positive for begge målene for skatteplanlegging. En partiell endring av utdanning øker skatteplanleggingen ($\beta_1 = .17$ og $\beta_2 = .32$). Selv om kun β_2 er signifikant, må dette tolkes som svak og sterk støtte til H_{20} når en sammenholder dem med de signifikante bivariate korrelasjonskoeffisientene ($r_1 = .44$ og $r_2 = .43$).

Den planleggingsansvarliges evne til å vedlikeholde og ajourføre sin skattekompetanse er også antatt å ha selvstendig betydning for skattesubjektets planlegging på dette området. Det er antatt å være positiv samvariasjon mellom planleggerens evne til å vedlikeholde og ajourføre sine skattekunnskaper og adopsjon av planleggingsinstrumenter (H_{21}). Graden av ajourhold på skatterettsområdet er målt gjennom variablene regelmessig lesing av oppgitte økonomiske tidsskrifter, regelmessig lesing av "Revisjon og Regnskap" (kvalitativ innretning) og deltakelse i skattekurs. Virkningen av hver av disse uavhengige variablene på de to avhengige variablene; planleggingsindeks og utnyttet avsetningspotensiale, gir varierende grad av støtte til H_{21} .

Planleggerens tidsskriftlesing gir ikke den forventede

partielle virkningen på bedriftens skatteplanlegging ($\beta_1 = -.19$ og $\beta_2 = -.04$). De bivariate koeffisientene er begge signifikante og positive ($r_1 = .21$ og $r_2 = .26$), men når tidsskriftlesing trekkes inn i den multivariate regresjonsmodellen gir en partiell endring i denne uavhengige variabelen en negativ virkning på skatteplanleggingen. Det tyder på at den signifikante bivariate korrelasjonen er spuriøs. Tilsvarende motstridende virkninger på skatteplanleggingen gir også skattekursdeltakelse. De selvstendige virkningene er ikke signifikante ($\beta_1 = -.14$ og $\beta_2 = -.19$), men begge indikerer en negativ partiell virkning på adopsjon av planleggingsinstrumenter. De bivariate korrelasjonskoeffisientene er imidlertid begge positive og signifikante, og skulle isolert sett gi støtte til hypotesen. De motstridende virkningene tilsier at det er fare for at den bivariate korrelasjonen er spuriøs.

Den kvalitative innretningen på vedlikehold og ajourføring av skattekunnskaper er målt gjennom lesing av "Revisjon og Regnskap". Bare de spesielt interesserte i skatte- og regnskapsspørsmål leser dette tidsskriftet. Analysen gir støtte til hypotesen om at skatteplanleggingsaktivitetene er større i bedrifter der den planleggingsansvarlige leser "Revisjon og Regnskap". Denne støtten er sterk når skatteplanlegging måles gjennom planleggingsindeksen ($r_1 = -.28$ og $\beta_1 = -.18$). Derimot er ingen av koeffisientene signifikante når utnyttet avsetningspotensiale er avhengig variabel, men koeffisientene går i forventet retning.

Den planleggingsansvarliges bruk av det eksterne rådgivningsnettverket ved de skattemessige disposisjonene ved årsoppgjøret er også antatt å ha selvstendig betydning for skatteplanleggingen i bedriften. Dette er uttrykt i H_{22} ved at det er positiv samvariasjon mellom bruk av rådgivningsnettverket og adopsjon av planleggingsinstrumenter. Hypotesen sanker støtte i disse dataene uansett hvilken av de to avhengige variablene som nyttes som mål for skatteplanlegging. Støtten er sterk

når utnyttet fondsavsetningspotensiale brukes som avhengig variabel ($\beta_2=.17$).

De fleste dimensjonene av profesjonalisme og kosmopolitisk legning som er nyttet for å beskrive den planleggingsansvarlige i Trondheimsundersøkelsen, viser positiv samvariasjon med skatteplanlegging.

H_{23} bygger på at det er en positiv samvariasjon mellom den planleggingsansvarliges selvtillit på skatteplanleggingsområdet og bedriftens faktiske bruk av planleggingsinstrumenter. Planleggerens selvtillit på dette området er en selvstendig og signifikant uavhengig variabel for å forklare variasjon i skatteplanlegging mellom bedriftene. Hypotesen sanker sterk støtte i dataene ($\beta_1=.38$ og $\beta_2=.37$).

De to lineære regresjonsmodellene forklarer henholdsvis 64% og 49% av variasjonen i de avhengige variablene. De uavhengige variablene som best forklarer variasjon i planleggingsindeksen, er skattesubjektets salg ($\beta_1=.40$), den planleggingsansvarliges oppgavespesifikke selvtillit ($\beta_1=.38$), skattesubjektets overskuddsendring ($\beta_1=.23$) og den planleggingsansvarliges regelmessige lesing av tidsskrift for "Revisjon og Regnskap" ($\beta_1=-.18$). β -koeffisienten for regelmessig tidsskriftlesing ($\beta_1=-.19$) er også signifikant, men går i motsatt retning av hypotesen.

I regresjonsmodellen for utnyttet avsetningspotensiale blir denne avhengige variabelen best predikert av skattesubjektets salg ($\beta_2=.39$), den planleggingsansvarliges oppgavespesifikke selvtillit ($\beta_2=.37$), hans/hennes utdanning ($\beta_2=.32$), eierinteresser ($\beta_2=-.30$) og bruk av rådgivere ($\beta_2=.17$).

Appendiks 9 gir et sammendrag av resultatene fra testingen av adopsjonshypotesene. Sammendraget er gitt i form av en resultatmatrise.

8.1 Kort oppsummering av analyseresultater

Denne studien begynte med en drøfting og avgrensning av skatteplanleggingsbegrepet, og hvordan adopsjon av ordninger i skattelovgivningen kan sees på som ledd i slik planlegging. Skattesubjektenes adferd på dette området er antatt å være avhengig den interne skatteøkonomiske kompetansen og bedriftenes evne til å utnytte tilleggskompetanse fra rådgivningsnettverket. Adferdsmodellene er bygd på teoribidrag fra økonomisk organisasjonsteori, sosiologisk forskning omkring innovasjons-spredning og sosial kognitiv læringsteori. Begge hovedmodellene bygger på de samme teoribidragene der både organisatoriske ressurser og den planleggingsansvarliges personlige egenskaper er trukket inn for å forklare såvel bruk av eksterne skatterådgivere som adopsjon av gunstige skattetilpasninger.

Undersøkelsen viser at mange skattesubjekter ikke bruker eksterne skatterådgivere. Det er særlig revisor og regnskapskontor som blir benyttet som skatterådgiver, mens advokat, bankforbindelse, ligningskontor og annen konsulenthjelp bare blir nyttet av et fåtall skattesubjekter. Det er dermed større variasjoner i bruk av revisor og regnskapskontor. Bruken av disse to rådgivningskategoriene kan lettere studeres i forhold til egenskaper ved skattesubjektene enn bruken av de andre. Revisor og regnskapskontor framstår, som ventet, som skatterådgivere for forskjellige grupper skattesubjekter. Skattesubjekter med store organisasjonsmessige og personlige ressurser er mer tilbøyelig til å bruke revisor som skatterådgiver. Dette synes også å gjelde for skatteråd fra advokat. Regnskapskontor framstår som skatterådgiver

for de mer "ressursfattige" skattesubjekter. I noen grad kan det samme sies om ligningskontor som skatterådgiver.

Undersøkelsen støtter de fleste hypotesene knyttet til adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter. Administrativ spesialisering ser ut til å være en ressursdimensjon som forklarer adopsjon av skattetilpasninger. Resultatene støtter undersøkelser fra andre områder som har påvist at innovasjonsevnen øker med organisasjonens arbeidsdeling og kompleksitet (Aiken/Hage 1968). Dessuten viser undersøkelsen at store skattesubjekter internaliserer sin regnskaps- og skattekompetanse. Dette støtter transaksjonskostnadsteorien (Williamson 1981) og indikerer samtidig at disse skattesubjektene har personer med en mer homogen referanseramme til de eksterne rådgivere (Lazarsfeld/Merton 1964) enn mindre skattesubjekter. Undersøkelsen viser at bruk av rådgivere som revisor og advokat, samvarierer positivt med administrativ spesialisering. Når det samme ikke er tilfelle for regnskapskontor, kan årsaken være at denne rådgiveren også implementerer sine råd på vegne av skattesubjektet.

Undersøkelsen tyder på at skattesubjektenes behov for å ta i bruk ordninger i skattelovgivningen, har en viss betydning for adopsjon av planleggingsinstrumenter, men her er ikke resultatene entydige. Den planleggingsansvarliges egeninteresse i å adoptere gunstige skattetilpasninger er ivaretatt når han/hun har eierinteresser i bedriften. Undersøkelsen viser at dette forholdet ikke har ført til at skattesubjektene dermed blir mer tilbøyelig til å bruke eksterne skatterådgivere, men det ser ut til at eierinteresser har betydning for adopsjon av skattetilpasninger. Det kan tolkes som en støtte til Fama og Jensen (1983) om betydningen av at agenter gjøres til rest-kravshavere for å beskytte skattesubjektet mot opportunisme, når agenten selv forestår både beslutningsstyring og kontroll.

Ser vi på de personlige egenskapene ved den planleggings-

ansvarlige, støtter ikke resultatet av undersøkelsen hypotesen om at alder har betydning for adopsjon av innovasjoner; i dette tilfellet adopsjon av planleggingsinstrumenter. Det er i tråd med forskningsresultater om innovasjonsspredning (Rogers 1983). Derimot viser resultatene at den planleggingsansvarliges profesjonalitet (Hall 1967) og kosmopolitiske legning (Stinchcombe 1974) har betydning for adopsjon av gunstige skatte-tilpasninger. Undersøkelsen støtter også oppgavespesifikk selvtillit (Bandura 1986) hos den planleggingsansvarlige som en viktig forklaringsfaktor for adopsjon av planleggingsinstrumenter.

Den empiriske undersøkelsen er basert på et tilfeldig utvalg av næringsdrivende skattesubjekter i Trondheim kommune. Utvalgsprosedyren og feltinnsamlingen øker analyseresultatenes eksterne validitet (Cook/Campbell 1979). Det er rimelig å anta at resultatene også vil gjelde for næringsdrivende skattesubjekter i andre kommuner.

8.2 Noen implikasjoner

Skattesystemet oppfattes som gitt av den enkelte bedrift. I dag er skattesystemet komplisert og inneholder mange insitamenterte tilpasninger. Denne studien bekrefter at næringsdrivende skattesubjekter har ulik evne til å adoptere lovgivningens planleggingsinstrumenter. De fleste næringsdrivende skattesubjekter er lite spesialiserte og mangler skatteøkonomisk kompetanse i egen organisasjon. De vil dermed ha behov for ekstern bistand for å kunne utnytte lovgivningens planleggingsinstrumenter.

Imidlertid viser undersøkelsen at bedrifter med liten intern skattekompetanse, er mindre tilbøyelig til å utnytte eksterne rådgivere enn de som har høyere kompetanse innenfor bedriften. Dette er et generelt problem som er kjent fra andre områder av samfunnslivet (Hernes/Martinussen 1980), der profesjonelle (Hall 1967) aktører opptrer mer kosmopolitisk (Gouldner 1957, 1958 og Stinchcombe 1974) og er tilbøyelig til å bruke flere informasjonskilder enn aktører med lavere kompetanse. Et komplisert skattesystem med mange skattekreditt- og fritaksordninger, vil gi relative fortrinn til skattesubjekter som adopterer ordningene. Denne undersøkelsen viser at de mest "ressursrike" skattesubjektene er de som i størst utstrekning utnytter skatteplanleggingsinstrumentene.

Dersom myndighetene ønsker å fjerne den skattemessige forskjellsbehandling som er et resultat av ulikheter i skatteplanleggingsadferd mellom næringsdrivende, kan det gjøres på to prinsipielt forskjellige måter. Enten kan skattesystemet endres dithen at insitamentene til å foreta skattemotiverte tilpasninger forsvinner, eller så må de minst skattekompetente bedriftene få ekstern rådgivningshjelp. Samfunnsøkonomisk vil det være mye å hente ved å fjerne flest mulig av insitamentene til skatteplan-

legging og dermed utnytte disse planleggingsressursene til annen verdiskaping.

Dagens skattesystem gir store muligheter for de eksterne skatterådgiverne som forandringsagenter (Rogers 1983) overfor bedrifter med liten skattekompetanse. Liten bruk av slik rådgivning blant disse skattesubjektene tyder på at disse rådgivningsaktørene må forsøke å redusere de kommunikasjonsbarrierene som synes å følge av ulike referanserammer mellom planleggingsansvarlige i mange bedrifter og eksterne skatterådgivere ("heterophily", Lazarsfeld/Merton 1964). Rådgivernes evner til å sette seg inn i situasjonen til en planleggingsansvarlig (Rogers 1983), vil være avgjørende for om denne ser verdien av å vedlikeholde rådgivningsrelasjoner.

Med et uendret skattesystem, er det først og fremst regnskapskontorene som kan bidra til at mange bedrifter med lav skattekompetanse, kan endre planleggingsadferd. Undersøkelsen viser at regnskapskontorene har etablert relasjoner til størstedelen av de minst skattekompetente bedriftene. De kan dermed opptre som forandringsagenter som påvirker disse skattesubjektene til å adoptere flere planleggingsinstrumenter.

8.3 Videre forskning

Den bedriftsøkonomiske forskningen om skatteplanlegging står overfor mange oppgaver. Først og fremst savnes det empiriske undersøkelser. I forlengelsen av dette arbeidet bør en undersøke kvaliteten av de råd som gis av de ulike rådgivningskategorier. Dette forholdet er ikke berørt i denne studien, men vil ha betydning for oppfatning av eksterne skatteråd og dermed bruk av rådgivningsnettverket. Kommunikasjonsbarrierer på beskatningsområdet mellom rådgiver og planleggingsansvarlig er et annet interessant forskningsfelt. Skatterådgiveres evne og vilje til å opptre som forandringsagenter kan også med fordel undersøkes nærmere. Et område som også følger i kjølvannet av denne studien, er å utnytte forskning om overføring av læring til å evaluere både undervisning og det skatteøkonomiske innholdet i revisorutdanningen med sikte på å gjøre denne bedre.

Denne studien viser at næringsdrivende adopterer skatte-lovgivningens ordninger i ulik grad, men uten å undersøke hvilke virkninger dette får for den gjennomsnittlige skattebelastningen i bedriftene. En naturlig videreføring av dette arbeidet vil være å kartlegge empirisk hvordan den faktiske skattebyrden er i bedrifter med ulik skatteplanleggingsadferd.

APPENDIKS 1

Sammenhengen mellom beregningsgrunnlagene for betingede skattefrie avsetninger (a_2, b_2) ved årsoppgjøret. Prinsippskisse

(Konkret beregning av beregnet avsetningspotensiale følger oppsettet i appendiks 5.)

Personlige næringsdrivende

*****

Samlet nettoinntekt ved kommuneligningen før fondsavsetninger (etter underskuddsdekning)
- Del av brutto lønnsinntekt som overstiger kr 100.000
<hr/>
= Beregningsgrunnlag DS-avsetning
- DS-avsetning (DS §2)
<hr/>
= Differanse
+ Del av brutto lønnsinntekt som overstiger kr 100.000
<hr/>
= Beregningsgrunnlag SF kap. 2
- SF kap.2-avsetning (SF §9)
<hr/>
= Beregningsgrunnlag SF kap. 1
- SF kap.1-avsetning (SF §2)
<hr/>
= Samlet nettoinntekt ved kommuneligningen etter DS-/SF-avsetninger
- Andre nettoinntekter enn næringsinntekt
<hr/>
= Netto næringsinntekt etter DS-/SF-avsetninger
+ Gjeldsrenter
- Standardfradrag kr 110.000
<hr/>
= Beregningsgrunnlag KFP
- KFP-avsetning (KFP §2 og §3)
<hr/>
= Differanse
<hr/>

Upersonlige næringsdrivende (aksjeselskaper)
*****

Samlet nettoinntekt ved kommuneligningen
før konsernbidrag og fondsavsetninger
(etter underskuddsdekning)

- Ytt konsernbidrag (AS §15 og §16)
+ Mottatt konsernbidrag (AS §15 og §16)

= Beregningsgrunnlag for KFS-avsetning

- KFS-avsetning (KFS §4)

= Beregningsgrunnlag DS-avsetning

- DS-avsetning (DS §2)

= Nettoinntekt ved kommuneligningen

UNDERSØKELSE AV BEHOVET FOR
SKATTEØKONOMISK RÅDGIVNING.
Første del av forsknings-
prosjektet "Skatteplanleg-
ging i næringsvirksomhet".

Svarfrist: 15.05.1987

TIL BEDRIFTSLEDEREN ELLER
DEN ØKONOMIANSVARLIGE

BRUK NOEN MINUTTER PÅ Å KRYSSER AV PÅ VEDLAGTE SPØRRESKJEMA OG
VÆR MED PÅ Å TILPASSE TØHS STUDIETILBUD TIL DET LOKALE NÆRINGS-
LIVETS BEHOV FOR SKATTEØKONOMISK BISTAND.

Mange økonomi- og revisorstudenter fra Trondheim økonomiske
høgskole (TØH) finner veien til det lokale næringslivet. Vi
ønsker at disse skal få et fagtilbud som gjør dem i stand til
å gjøre en best mulig jobb.

Skattelovgivningen har de siste årene fått flere regler som
gir den enkelte bedrift en viss valgfrihet til å foreta
skattemessige tilpasninger. Kompliserte regler og hyppige
endringer gjør det stadig vanskeligere å kjenne lovgivningens
valgmuligheter og de økonomiske virkningene av ulike valg.
Noen næringsdrivende har muligheter til å følge med på dette
området selv, mens andre er henvist til å søke råd utenfor
bedriften.

Vi henvender oss til et utvalg små og store næringsdrivende i
Trondheim for å få informasjon om behovet for skatteøkonomisk
kompetanse og hvordan denne skaffes i dag.

De er tilfeldig valgt. Det er ingen forutsetning at De er
spesielt opptatt av eller arbeider med skattemessige spørsmål
for å besvare vedlagte spørreskjema. Skal undersøkelsen bli
representativ er det viktig at alle svarer.

Opplysningene som De gir oss, vil bli behandlet strengt
konfidensielt og kun av den prosjektansvarlige. Undersøkelses-
resultatene vil bli presentert i en slik form at det er umulig
å spore opp hva den enkelte har svart.

Frankert svarkonvolutt til spørreskjemaet vedlegges. På
forhånd takk.

Trondheim, den 5. mai 1987

Odd Arntzen
rektor

Lars Fallan
førsteamanuensis
prosjektansvarlig

SPØRRESKJEMA

NOEN OPPLYSNINGER OM BEDRIFTEN

1. Hvilken eieform har bedriften? (Sett kryss)

- personlig firma (eneeierforetak, ansvarlig selskap, inter-
sentskap m.v.)
- aksjeselskap

2. Hvor mange år er det siden bedriften ble etablert? _____

3. Hvilke(n) bransje(r)? _____

4. Noen størrelsesmål for bedriften:

A. Antall ansatte på heltid, inkludert Dem selv: _____
(deltidsstillinger omregnes til hele)

B. Verdien på eiendelene (aktiva) ifølge balansen pr 01.01.87
oppgis ved avkryssing:

- 2 mill. kr eller mindre
- Fra 2 mill. kr til og med 10 mill. kr
- Over 10 mill. kr

C. Omsetning (eksklusive m.v.a) ifølge resultatregnskapet for
1986 angitt ved avkryssing:

- 2 mill. kr eller mindre
- Fra 2 mill. kr til og med 10 mill. kr
- Fra 10 mill. kr til og med 30 mill. kr
- Fra 30 mill. kr til og med 50 mill. kr
- Fra 50 mill. kr til og med 100 mill. kr
- Over 100 mill kr

5. Hvordan har bedriften endret seg i løpet av 1986 på disse områdene? (Kryss av for hvert område)

	Sterk nedgang	Noe nedgang	Stabilt	Noe økning	Sterk økning
A. Omsetning	☐	☐	☐	☐	☐
B. Overskudd	☐	☐	☐	☐	☐
C. Investeringsstakt	☐	☐	☐	☐	☐

NOEN OPPLYSNINGER OM BEDRIFTSORGANISASJONEN OG SKATTEFORHOLDENE

6. Hvor føres bedriftens regnskap? (Sett kryss)

I bedriften Hos regnskapskontor / andre

7. Hvem utfører revisjonen? (Sett kryss)

Statsaut. revisor Registrert revisor Andre Ingen

8. I hvilken grad brukes rådgivere utenfor bedriften ved valg av skattemessige disposisjoner ved årsoppgjøret? (Sett kryss)

	Ikke brukt	I meget liten grad	I liten grad	I stor grad	I meget stor grad
A. Revisor	☐	☐	☐	☐	☐
B. Regnskapskontor	☐	☐	☐	☐	☐
C. Advokat	☐	☐	☐	☐	☐
D. Bankforbindelse	☐	☐	☐	☐	☐
E. Ligningskontor	☐	☐	☐	☐	☐
F. Annen konsulent hjelp	☐	☐	☐	☐	☐

Hvis annen konsulenthjelp, angi hvilken: _____

9. Hvilken tillit har De til de rådene bedriften får eller kan få fra eksterne organer om skattemessige disposisjoner? (Kryss av for hvert organ)

	Svært liten tillit	Ganske liten tillit	Ganske stor tillit	Svært stor tillit	Vet ikke
A. Revisor	☐	☐	☐	☐	☐
B. Regnskapskontor	☐	☐	☐	☐	☐
C. Advokat	☐	☐	☐	☐	☐
D. Bankforbindelse	☐	☐	☐	☐	☐
E. Ligningskontor	☐	☐	☐	☐	☐
F. Annen konsulent-hjelp	☐	☐	☐	☐	☐

10. Deltar De eller Deres medarbeidere på kurs som behandler skattemessige spørsmål for bedriften? (Kryss av)

Sjelden eller aldri   Av og til   Ofte

11. I hvilken grad er skattelovgivningens valgmuligheter brukt til beste for bedriften på disse områdene ved årsoppgjøret i 1986?

(Sett kryss for hver av ordningene nedenfor)

	Ikke aktuell	I liten grad	I stor grad	Vet ikke
A. Varelagervurdering	☐	☐	☐	☐
B. Nedskrivning varekontrakter	☐	☐	☐	☐
C. Garanti- og serviceavsetninger	☐	☐	☐	☐
D. Avsetning til tap på fordringer	☐	☐	☐	☐
E. Utgiftsføring av ubetydelige driftsmidler	☐	☐	☐	☐
F. Skattemessige saldoavskrivninger	☐	☐	☐	☐

(Fortsetter neste side)

	Ikke aktuell	I liten grad	I stor grad	Vet ikke
G. Behandling av negativ saldo (gevinst)	☐	☐	☐	☐
H. Behandling av gevinster på ikke-avskrivbare driftsmidler	☐	☐	☐	☐
I. Avsetning til konsolideringsfond	☐	☐	☐	☐
J. Avsetning til distriktsutbyggingsfond	☐	☐	☐	☐
K. Andre skattemessige avsetninger. Hvilke:	☐	☐	☐	☐
L. Aksjonærbidrag	☐	☐	☐	☐
M. Konsernbidrag	☐	☐	☐	☐

NOEN OPPLYSNINGER OM DEM SELV

12. Hvor gammel er De? _____ år.

13. Sett kryss ved den utdanning De har?
(Kun ett kryss ved det høyeste aktuelle utdanningsalternativ).

- Grunnskole (barneskole/folkeskole og ungdomsskole/realskole)
- Videregående skole (yrkesskole, handelsskole, gymnas m.v.)
- Høyere utdanning i tekniske fag (ingeniørhøgskole, NTH o.l.)
- Høyere utdanning i økonomiske fag (distriktshøgskole, universitet, NHH, BI, TØH o.l.)
- Annen høyere utdanning: _____

14. Kryss av ved de tidsskriftene som De leser regelmessig:

- Farmand   Kapital   Revisjon og regnskap
- Økonomisk Rapport   bransjetidsskrift

15. Deres stilling i bedriften?

Øverste leder   Annen ledende stilling

16. Har De eierinteresser i bedriften?

Ja   Nei

TIL
DEN NÆRINGSDRIVENDE

FORNYET ANMODNING OM Å FYLLE UT SPØRRESKJEMA. PREMIERING AV
HURTIGE SVAR.

Tidligere denne måneden fikk De tilsendt et spørreskjema fra Trondheim økonomiske høyskole (TØH). Svarene skal gi oss en pekepinn om hvordan de næringsdrivende skaffer seg viten i skattespørsmål, hvordan de vurderer eventuelle råd i skattespørsmål fra organer utenfor bedriften og hvordan de mener at de har brukt noen skatteordninger.

Ved svarfristens utløp viste det seg at responsen fra aksjeselskapene var mye høyere enn for de personlige næringsdrivende. Denne skjevheten kan medføre at svarene ikke gir et representativt bilde av situasjonen for de næringsdrivende i Trondheim totalt sett.

For å bøte på dette henvender vi oss på ny til de personlige næringsdrivende som ikke har besvart skjemaet ved fristens utløp. Næringsdrivende er travle folk. De arbeidsoppgavene som ikke er absolutt nødvendige, må ofte vike for viktigere oppgaver. Vi håper at De ved denne fornyede henvendelsen likevel finner mulighet til å avse noen minutter til å fylle ut spørreskjemaet. Det er ingen forutsetning at De har spesiell kjennskap til skattereglene for å besvare skjemaet. Vi legger ved et nytt spørreskjema og en ny ferdigfrankert konvolutt.

Vi har satt opp hurtigvarspremier til de 10 første som sender inn utfylt spørreskjema. Disse vil få gratis tilsendt

Johan T. Dale/Lars Fallan : "Innføring i skatterett"
Universitetsforlaget 1986,
398 sider, pris kr 180,-.

Denne boken er skrevet som en lettfattelig innføring i de viktigste skattereglene, og inneholder flere eksempler som viser situasjonen for personlige næringsdrivende.

Vi understreker at opplysningene som de gir oss, vil bli behandlet strengt konfidensielt og kun av den prosjektansvarlige. På forhånd takk.

Trondheim, den 25. mai 1987

Odd Arntzen
rektor

Lars Fallan
førsteamanuensis
prosjektansvarlig

Skattedirektoratet
skattedirektør Willy Ovesen
Boks 6300 Etterstad
0603 OSLO 6

Vår ref. 528/86 LF

**FORSKNINGSPROSJEKT OM BRUK AV SKATTEKREDITTTORDNINGER I NÆR-
INGSVIRKSOMHET. TILGANG TIL DATA.**

En viser til telefonkontakt med dir. Hans Hagen i sommer med forespørsel om adgang til data for å gjennomføre et forskningsprosjekt om bruk av lovgivningens skattekredittdordninger blant næringsdrivende skattesubjekter.

Dette forskningsprosjektet skal gjennomføres av førsteamanuensis Lars Fallan ved revisorstudiet ved Trondheim økonomiske høgskole. Han har lagt fram et foreløpig utkast til modellformulering og undersøkelsesopplegg for dette prosjektet ved forskerkonferansen i bedriftsøkonomi (FIBE) ved Norges Handelshøyskole 8. - 11. januar 1986. (Se vedlegg). Det er søkt støtte til prosjektet gjennom Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF). Arbeidet skal inngå som en del av hans doktoravhandling.

Forskningsarbeidet tar sikte på undersøke et utvalg sentrale skattekredittdordninger i dagens lovgivning som kan brukes av de fleste næringsdrivende. Kartleggingen skal gi opplysninger om og i hvilken grad ordningene blir brukt og om det er forskjeller mellom ulike grupper av næringsdrivende skattesubjekter.

Forskningsinnsatsen har vært beskjedent på dette området og behovet for dokumentasjon er derfor stort. Gjennomføringen av dette prosjektet avhenger av tilgang til data fra selvangivelse, saldoskop og regnskapsskjema. Vi ber om Skattedirektoratets tillatelse til å hente data fra ligningsoppgavene for 1985 for et utvalg av næringsdrivende skattesubjekter ved Trondheim ligningskontor.

Dataene vil bli behandlet strengt konfidensielt og undersøkelsesresultatene vil bli presentert i en form som utelukker identifisering av den enkelte skattyter. Både datainnsamling og bearbeiding skal gjøres av førsteamanuensis Fallan. Begrensningen til Trondheim kommune er gjort av praktiske og økonomiske årsaker.

Det er ønskelig å komme igang med undersøkelsen i god tid

før jul. Den praktiske gjennomføringen vil bli avtalt med ligningssjef Gunnar Storve slik at den skaper minst mulig ulemper for kontoret.

Dersom Skattedirektoratet trenger referanser om den prosjektansvarlige Lars Fallan, henvises til ligningssjef Arne S. Rognsaa, Tromsø, og professor Kjell Grønhaug, Norges Handelshøyskole, Bergen.

Vi imøteser et snarlig svar.

Trondheim, den 8. oktober 1986

Odd Arntzen
rektor

Lars Fallan
prosjektansvarlig

Vedlegg:
Prosjektbeskrivelse

Finans- og tolldepartementet,

Postboks 8008 Dep.
OSLO 1.

Vår ref. 588/86 LF
95/87 022.1 OA/ake

NAV-FORSKNINGSPROSJEKT OM BRUK AV SKATTEKREDITTTORDNINGER.
TILGANG TIL DATA VED TRONDHEIM LIGNINGSKONTOR.

Jeg viser til søknad datert 8. oktober 1986, til brev av 4. februar 1987 og telefonsamtaler med Jan M. Styrmo og byråsjef Eva Grythe.

Forarbeidene til dette forskningsprosjektet startet for over ett år siden. Behovet for slik forskning er understreket fra flere berørte organer. Allerede sommeren 1986 tok undertegnede kontakt med dir. Hans Hagen i Skattedirektoratet. I forbindelse med den konkrete søknaden ble det gitt klar beskjed om at ledelsen i direktoratet så meget positivt på prosjektet og ønsket forskning på området. Det samme har finansråd Tormod Hermansen gitt uttrykk for.

Forskningsprosjektet er lagt opp innenfor svært nøkterne økonomiske rammer. NAVFs bevilgning gir ikke rom for bruk forskningsmidler til reise og opphold idet planen har vært å undersøke et utvalg næringsdrivende skattesubjekter i Trondheim. Jeg har fått innvilget vikarstipend i inneværende semester for å gjennomføre undersøkelsen. Denne stipendperioden er nå i ferd med å løpe ut.

Byråsjef Grythe opplyste over telefon 25. mars d.å. at departementet i brevs form vil be om nærmere opplysninger om gjennomføringen med hensyn til taushetspliktskravet og til ligningssjef Gunnar Storves praktiske innvendinger. Jeg tillater meg å komme dette brevet i forkjøpet for å spare tid.

Jeg er innforstått med at ligningskontoret har en travel periode fram til ligningen for 1986 er avsluttet. Jeg ønsker derfor i første omgang å foreta et tilfeldig utvalg av næringsdrivende skattesubjekter fra ligningskontorets register. Det er et arbeid jeg selv kan gjøre på ligningskontoret i løpet av noen timer. Dermed vil jeg være

i stand til å gjennomføre første del av forarbeidet til den empiriske undersøkelsen uten å oppholde meg på ligningskontoret. En hurtig avgjørelse kan gjøre det mulig for meg å få en viss nytte av forskningssemesteret.

Innhenting av data må jeg nå utsette til skatteoppgjøret for 1986 er ferdig. Jeg vil da ha behov for å oppholde meg ved ligningskontoret. Jeg kan hente fram regnskapsskjemaer og selvangivelser for de aktuelle skattesubjekter på egen hånd etter en kort orientering om arkivet, men dersom det er formelle hindringer for en slik framgangsmåte er jeg avhengig av at en person hjelper meg noen minutter hver dag. Hvis kontoret ikke kan avse en person i denne tiden, er jeg villig til å betale en ansatt overtidsbetaling for å finne fram angitte arkivalier etter endt arbeidstid slik at de ligger klar for gjennomgang dagen etter. Gjennomgangen av skjemaene for betryggende dataregistrering er et tidkrevende arbeid som jeg selv må gjøre. Dette arbeidet kan tilpasses til de tider da møterommet som ligningsnemndene bruker til sine møter, er ledig.

Både dataregistrering, behandling og analyse vil kun bli utført av undertegnede for å sikre en konfidensiell behandling. Forskningsrapportene vil bli presentert i en slik form at det utelukker identifisering av den enkelte skattyter. Data vil bli registrert på skjema med nummer for det enkelte skattesubjekt. Identifikasjonliste vil alltid holdes adskilt fra datasettet. De registrerte data vil bli betryggende oppbevart ved Trondheim økonomiske høgskole.

Høgskolens rektor, Odd Arntzen, som også er formann i Overligningsnemnda i Trondheim, vil om nødvendig påse at eventuelle krav for å oppfylle taushetsplikten blir oppfylt.

Trondheim, den 2. april 1987

Lars Fallan
førsteamanuensis

Gjenpart: Ligningsjef Gunnar Storve,
Trondheim ligningskontor.

DET KONGELIGE FINANS- OG TOLLDEPARTEMENT

KONTOR: AKERSGT. 42 - TLF. (02) 11 90 90

TELEFAX: 11 6001 - TELEX: "72095 FDEP N. TIL FINANSDEPARTEMENTET"

POSTADRESSE: POSTBOKS 8008 DEP. 0030 OSLO I

Lars Fallan
Trondheim Økonomiske Høyskole
Klostergt. 90

7000 TRONDHEIM

Deres ref.

Vår ref. (bes oppgitt ved svar)

Dato

1314/87 S 1 JMS/HT

18.6.87

**SØKNAD OM ADGANG TIL TAUSHETSPLIKTBELAGTE OPPLYSNINGER
TIL BRUK I FORSKNINGSØYEMED - LIGNINGSLOVENS § 3-13
NR. 3 BOKSTAV B)**

Det vises til Deres brev, sist av 8. april 1987, samt til telefonsamtale med konsulent Styrmoen den 9. juni 1987.

De søker om adgang til å innhente opplysninger fra selvangivelse, saldoskop og regnskapsskjema for 1986 vedrørende et utvalg næringsdrivende skattesubjekter ved Trondheim ligningskontor.

Etter det opplyste skal opplysningene brukes av førsteamanuensis Lars Fallan i et forskningsprosjekt om bruk av lovgivningens skattekredittordninger blant næringsdrivende skattesubjekter.

Forskningsarbeidet tar sikte på å undersøke et utvalg sentrale skattekredittordninger i dagens lovgivning som kan brukes av de fleste næringsdrivende. Undersøkelsen skal gi opplysninger om og i hvilken grad ordningene blir brukt, og om det er forskjeller mellom ulike grupper av næringsdrivende skattesubjekter.

Med hjemmel i ligningslovens § 3-13 nr. 3 bokstav b), samtykker Finansdepartementet i at Trondheim ligningskontor gir opplysninger fra selvangivelse, saldoskop og regnskapsskjema for 1986 vedrørende det nærmere angitte utvalg næringsdrivende ved Trondheim ligningskontor.

Det må avtales med ligningskontoret hvordan opplysningene lettest kan fremskaffes. Det er dessuten bare ansatte ved ligningskontoret som kan hente de nødvendige data ut av kontorets arkiver, og dette arbeidet må gjøres når arbeidssituasjonen tillater det.

Det forutsettes at annet prioritert ligningsarbeid ikke vil bli skadelidende.

Samtykke gis på følgende vilkår:

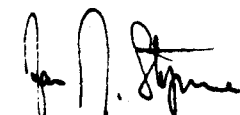
1. Ligningskontoret må forelegges en liste over de aktuelle næringsdrivende skattesubjekter, samt en nærmere spesifisering av hvilke opplysninger fra de respektive skjemaer som ønskes utlevert.
2. Sammen med øvrige medarbeidere i prosjektet må De avgi taushetserklæring til Trondheim ligningskontor hvorav det fremgår at man er innforstått med at man har taushetsplikt vedrørende de gitte opplysninger og at brudd på taushetsplikt eller på de vilkår departementet setter, er straffbart etter straffelovens § 121.
3. Alt materiale som brukes i prosjektet, og som inneholder taushetsbelagte opplysninger, skal ligge forsvarlig nedlåst når det ikke er i bruk. Bare medarbeidere tilknyttet prosjektet skal ha adgang til de innsamlede data.
4. Før resultatet av undersøkelsen publiseres, må taushetsbelagte opplysninger anonymiseres.

Gjenpart av dette brev er sendt Trondheim ligningskontor til orientering.

Etter fullmakt

B. Wichstrøm

Jan Magne Styrmo

Trondheim College of Economics and Business Administration

Forskningsprosjektet
"SKATTEPLANLEGGING I NÆRINGSVIRKSOMHET"

FORTROLIG

Førsteamanuensis Lars Fallan,
Trondheim økonomiske høyskole,
Jonsvannsveien 82,
7017 Trondheim.

Resp.nr.

Firma: _____

Nærings-/kontoradresse: _____

Reg.nr. for m.v.a. Type regnskapsskjema: RF-

Næringsvei: _____ Bransje: _____

Skatteklasser i s/a:

For aksjeselskaper:

Har enkeltaksjonær/ektefeller mer enn 45 % av aksjene? Ja Nei

Er selskapet børsnotert? Ja Nei

Beregnet samlet verdi på ikke-børsnoterte aksjer (RF-1077): _____

Antall aksjer (RF-1077/RF-1002): _____

Beregnet verdi pr. aksje (RF-1077): _____

Aksjeverdi til bruk ved formuesligningen (RF-1077): _____

KONTROLL AV STØRRELSES- OG ENDRINGSMÅL FRA SPØRRESKJEMA:

1. Stemmer eieform med egenoppgave? Ja Nei

2. Stemmer antall sysselsatte med egenoppgave?

Ja Nei, iflg. regnskapsskjema: _____ Ikke oppl.

3. Verdi eiendeler pr.01.01.87: _____ pr.01.01.86: _____

Stemmer med egenoppgave pr.01.01.87? Ja Nei

4. Omsetning ekskl. m.v.a. for 1986: _____

Stemmer med egenoppgave for 1986? Ja Nei

5. Årsoverskudd 1986: _____

6. Anleggsmidler pr.01.01.87: _____ pr.01.01.86: _____

Endring i anleggsmidler i prosent: _____%

Sum nyanskaffelser iflg. saldoskopjemaer i 1986: _____

Sum nyanskaffelser i prosent av anl.m. pr.01.01.87: _____%

KONTROLL AV OPPLYSNINGER OM BEDRIFTSORGANISASJON I SPØRRESKJEMA

7. Revisors navn: _____

Revisorkategori: _____

Riktig gruppering i egenoppgave? Ja Nei

DATA OM VURDERINGER, KOSTNADS- OG INNTEKTSFORHOLD

8.	Råv./halvf.	Innkj.v.	V.i.a.	Ferdigv.	Sum
601 Ukur.v					
602 Nedskr.					
610 Bokf.ukur.					
611 Kur.v.					
620 Bokf.kur.					
621 Lagerres.					
622 Prisf.ris.					
630 Diff.					

Nedskrivning ukurante varer(602,5) i prosent av (601,5): _____%

Lagerreserve (621,5) i prosent av kurante varer (611,5): _____%

Prisfallsnedskr. (622,5) i prosent av kur.varer (611,5): _____%

9. Nedskrivning på varekontrakter.

Balansetall pr.01.01.87: _____ pr.01.01.86: _____

Resultatvirkning 1986: _____

Resultatvirkning i pros.av resultat før årsoppgjørdisp.: _____ %

10. Garanti- og serviceforpliktelser

pr.01.01.87: _____ pr.01.01.86: _____

Balansepost pr.01.01.87 i prosent av balansesum: _____ %

Resultatvirkning av garanti-og servicekostn. 1986: _____

11. Veksel-, kunde- og andre kortsiktige fordringer.

Balansetall pr.01.01.87: _____ pr.01.01.86: _____

Balansepost pr.01.01.87 i prosent av balansesum: _____ %

Tap på kundefordringer (RF-1167/1175, 131): _____

Økning (-)/nedgang (+) delkredereavsetning: _____

Inngått på tidligere nedskrevne fordringer: _____

=Resultatvirkning tap på kundefordringer: _____

Resultatvirkning i prosent av fordringer pr.01.01.87: _____ %

12. Saldoavskrivninger.

Hvilke samlesaldoer har skattesubjektet i hovedvirksomheten?

Driftsløsøre Personbiler Bygg 8% Bygg 12%

Skip Fly For.eiend.før 01.01.84 For.eiend.

Antall: _____

Hvor mange egne (individuelle) saldoer har skattesubjektet i samtlige virksomheter og samlesaldoer utenom hovedvirksomheten?

Antall: _____

Hvilke: _____

Totalt antall saldoer: _____

Har skattesubjektet restsaldoer før årets avskrivninger mindre enn kr 20.000 som ikke er utgiftsført? Ja Nei

Er maksimal avskr.sats nyttet på alle saldoer? Ja Nei

Er det foretatt nyanskaffelser/påkostninger på noen saldo?

Ja Nei

Hvis ja, er det foretatt reduksjoner p.g.a.

nedskr.DU/miljøfond DU-startavskr. kontraktsavsk
 reinvest. salgsgevinst off.bidrag

Har skattesubj. neg.saldo på noen samlesaldoer? Ja Nei

Har skattesubj. neg.saldo på egne saldoer? Ja Nei

Er neg.egen saldo inntektsført i 1986 før utløpet av 4(8) års
fristen? Ja Nei Utilstrekkelige opplysninger

Er det foretatt kontraktsavskrivninger for bygg- og anlegg
og/eller skip m.v. i 1986? Ja Nei

Skilles det mellom ordinære og skattemessige avskrivninger?

Ja Nei

Er avskrivningene gjennomført uten tap av skattekreditt?

Ja Nei

13. Lån til ansatte/aksjonærer i balansen pr.01.01.87: _____

pr.01.01.86: _____

Lån pr.01.01.87 i prosent av balansesum: _____%

14. Er det avmerket ytelser utenom ordinært utbytte i formular nr. 3
for aksjonærbeskatningen (RF-1002):

Lån	☐	Helt eller delvis fri bil	☐
Ettergivelse av lån	☐	Uttak/salg til aksjonær	☐
Garanti	☐	Salg fra aksjonær til selsk.	☐
Uttak av varer	☐	Andre utdelinger (ikke lønn)	☐

15. Sammendrag resultatregnskap 1986

RF-1167 og 1175		Andre skjemaer
Sum driftsinntekter	kr	Sum inntekter kr
Sum driftskostnader	"	Sum kostnader "
DRIFTSRESULTAT	kr	"NETTO NÆRINGS- INNT. FØR AVSET"
Sum fin.innt. kr		Avstn.DU-/miljø kr (4.80)
Sum fin.kostn. "		Avsetn. KF "
RESULTAT FIN.POSTER	"	(4.81)
Ekstraord.innt.kr		Oversk./Undersk.kr (4.90)
Ekstraord.kostn."		
RESULTAT E.O.POSTER	"	
RES.FØR ÅRSOPPGJØRSDISP.	kr	(310)
Årsoppgjørdisposisjoner:		
Oppskrivning	+"	(311)
Overf. fra oppskr.fond	+"	(312)
Overf. fra skattefrie f., salgsgev. og KF:		(320)
a) Gev./neg.saldo dr.m.	+"	
b) Konsernbidrag	+"	
c) Miljøvern/markedsbearb.	+"	
d) DU	+"	
e) Konsolideringsfond	+"	
f) Klassifikasjonsfond	+"	
g) Annet	+"	
E.o.skattem.bet.av- og ned- skr. (endring anleggsres)-/+"		(321)
Avsetn. oppskr.fond	-"	(322)
Oppskr. knyttet til for- høyelse av egenkapital	-"	(323, kun A/S)
Bet.skattefrie fondsavsetn., salgsgev. og avsetn. KF		(330)
a) Neg.saldo avskr.b.dr.m.	-"	
b) Konsernbidrag	-"	
c) Miljøvern/markedsbearb.	-"	
d) DU	-"	
e) Konsolideringsfond	-"	
f) Klassifikasjonsfond	-"	
g) Pensjonspremiefond	-"	
h) Annet	-"	

(forts.)

Økn./nedg. nedskrivning varekontrakter	-/+"	(331)
Økn./nedg. lagerreserver	-/+"	(332)
Skatt på formue/inntekt	-"	(333, kun A/S)

RES. ÅRSOPPGJØRSDISP.	-/+kr	(340)
ÅRSOVERKUDD	-/+"	(350)

Res. årsoppgjørdisp. i % av (310): _____ %

Res. årsoppgjørdisp. eksklusiv skatter (og 4.80 + 4.81)
i % av res. før årsoppgjørdisp. ("netto næringsinntekt
før avsetninger"):

_____ %

16. Disponering av årsoverskudd i aksjeselskaper:

(351) Overført fra fri egenkapital	kr
(352) Overført fra _____	"
(353) Avsatt til fri egenkapital	"
(354) Avsatt til reservefond	"
(355) Udekket tap)	"
(356) Forhøyelse av aksjekap.m/overskudd	"
(357) Avsatt til utbytte	"
-----	
(360) Sum (351 - 357)	kr
-----	

17. Bevegelse i egenkapitalen for pers.skattesubj. m/RF-1175

(551) Egenkapital pr.01.01.	kr
(552) Årets oversk./underskudd (370)	+"
(554) Privatkonto	-"
(555) Skatter	-"
-----	
(560) Egenkapital pr.31.12.	kr
-----	

18. Beregning av næringsinntekt for alle typer skattesubjekter

(700,6.00) Årsoverskudd/undersk. (350,370,4.90) kr

TILLEGG FOR:

(701) Representasjonskostnader "

(702) Ikke fradragsberettiget del av kontingenter/gaver "

(703) Fordel ved uttak eller gaveoverf. "

(704,pers/6.12) Utg.førte ikke fradragsberet. kostnader v/privat bruk egen bil "

(705,6.15) Andre ikke fradragsberettigede k. "

(706,A/S) Skatt på formue og inntekt "

FRADRAG FOR:

(712) Skattefrie del av frigitte, bet. skattefrie fond "

(713) Renter av bankinnskudd (til s/a) "

(714) Utbytte av aksjer/parter (til s/a) "

(715,pers.,6.30) Ev. inntektsførte egne sykepenger fra trygdekontor (s/a 9b) "

(716,6.31) Andre fradrag "

ANDRE TILLEGG/FRADRAG:

(721,pers,6.10) Tillegg utgiftsførte premier frivillig syke-og ulykkesfors.(s/a) "

(722,pers,6.11) Tillegg for utgiftsført egen premie tilleggstrygd for sykep.(s/a)"

(723,6.13) Tillegg for gjeldsrenter (s/a) "

(725,6.60) Tillegg/fradrag for avsetn. til/ innt.føring fra KF (s/a) "

(726,6.14) Tillegg for avsetn. til DU-fond, miljøfond (pers.) (s/a) "

(730,6.70) NÆRINGSINNT./UNDERSK. kr

(s/a 4/12, s/a 9/28)

-----

19. Beregning av utnyttet avsetningspotensiale for pers.skattesubj.

Samlet nettoinnt.v/kommunelign. før fondsavsetn. (s/a 38 + 32 fondsa.) kr		Maks.50%
-Del av bto.lønnsinntekt (s/a 5) over kr 100.000	"	

=Beregningsgrunnlag DU-avsetning	kr	
-15% DU-avsetning (min.kr 15.000)	"	kr
+Andel bto.lønnsinntekt over kr100.000	"	

=Beregningsgrunnlag SF kap II	kr	
-20% avsetning SF kap II (min.kr 10.000)"		kr

=Beregningsgrunnlag SF kap I	kr	
-30% avsetning SF kap I (min.kr 10.000) "		kr
=====		
Beregningsgrunnlag avsetning til KF:		
Inntekt fra næring (s/s 6 -9a) (unntatt innt. fra oljeutv)	kr	
+Renter av bankinnskudd m.v. i næring (regnsk.243-45)	"	
+Innt.føring av tidligere avsatt KF (kun 3 års avsetn.)	"	
-Årets underskudd i næring (s/a 28)	"	
-Framført underskudd i næring (s/a 32)	"	
-Fondsavsetninger som ikke er trukket fra ovenfor	"	
-Standardfradrag	"	110.000

=Beregningsgrunnlag avsetning til KF	kr	

23% avsetning KF	kr	
(minimum kr 10.000)		
Maksimum		
10% av lønnsutbet. _____	kr	
(minimum kr 10.000)		
-Tilbakeføring av tidligere avsatt KF	kr	
		kr

	Avsetningspotensiale	kr
		=====

Avsetninger i selvangivelsen: % utnyttet potensiale:

DU-avsetninger	kr	%
SF-avsetninger kap I	"	%
SF-avsetninger kap II	"	%
KF-avsetninger	"	%

Sum avsetninger	kr	%
-----		

20. Beregning av utnyttet avsetningspotensiale for aksjeselskaper

Sum inntekter (s/a 10) (unntatt innt. fra oljeutv)	kr	
-Sum fradrag (s/a 11 - 12c, 16)	"	

=Nettoinnt. v/kommuneligningen før fondsavsetninger	kr	
-23% avsetning til KF	"	kr

=Beregningsgrunnlag DU-avsetning	kr	
-15% DU-avsetning (min.kr 15.000)	"	kr
=====		
	Avsetningspotensiale	kr
		=====

Avsetninger i selvangivelsen: % utnyttet potensiale:

KF-avsetning	kr	%
DU-avsetning	"	%
-----		
	kr	%
-----		

21. Kontrollelementer for å se om utbyttepolitikken kan være årsak til at fondsavsetningspotensialet ikke er utnyttet:

- Har selskapet foreslått å dele ut utbytte? Ja Nei
- Har selskapet foretatt disponering av årsoverskudd til frie fonds (post 353)? Ja Nei
- Er det foretatt overførslers av beskattet egenkapital (postene 351 - 352)? Ja Nei

22. Har skattesubjektet dekket framført tap? Ja Nei

23. Balanseopplysninger pr.01.01.87

	RF-1167/1175	Spesielle skjemaer	
Omløpsmidler	kr	%	kr
Anleggsmidler	"	%	"
SUM	kr	%	kr
Kortsiktig gjeld	kr	%	kr
Langsiktig gjeld	"	%	"
Miljøv./markedsbearb.f	"		
DU-fond	"		
Salgsgev./invest.fond	"		
Kontraktsavskrivninger	"		
Nedskr. varekontrakter	"		
Lagerreserver	"		
Andre bet.skattefrie avs.	"		
KF	"		
SUM BET.SKATTEFRIE AVSETN		%	
Egenkapital	"	%	kr (netto)
Aksjekapital	kr		
Reservefond	"		
Fri egenkap.	"		
Oppskr.fond	"		
SUM			

24. Formuesopplysninger fra selvangivelsen

Sum bruttoformue	kr
Sum gjeld	"
Sum nettoformue	kr

APPENDIKS 6

Frekvensfordeling for additiv planleggingsindeks.

Indeksen er summen av sju dikotome variabler. Når det gjelder variablene skattemessige avskrivninger, behandling av negativ saldo og betingdede skattefrie fondsavsetninger er den dikotome variabelen for hver av dem slik at den antar verdien 0 dersom ordningen er brukt på en slik måte at skattekreditt er gått tapt, mens variabelen antar verdien 1 når ordningen er brukt slik at skattekreditt ikke er gått tapt. For de fire andre variablene; nedskrivning av varekontrakter, opplegg av lagerreserver, garanti- og serviceavsetninger samt nedskrivning for tap på fordringer, er verdien for hver av de dikotome variablene 0 dersom ordningen ikke er i bruk iflg. skatteregnskapet, og 1 dersom ordningen er i bruk.

Tabell: PLANLEGGINGSINDEKS

Value	Frequency	Percent	Valid Percent	Cum Percent
0	1	.7	.8	.8
1	21	15.3	17.6	18.5
2	38	27.7	31.9	50.4
3	21	15.3	17.6	68.1
4	16	11.7	13.4	81.5
5	12	8.8	10.1	91.6
6	7	5.1	5.9	97.5
7	3	2.2	2.5	100.0
.	18	13.1	MISSING	
TOTAL	137	100.0	100.0	

APPENDIKS 7

Korrelasjonsmatrise (Pearson's) for de uavhengige variablene i modellene.

Correlations:	EIEFORM	DRIFTS- ÅR	SALG	SALGS- UTVIKL.	OVER- SKUDDS- UTVIKL.	INVESTER- INGSUT- VIKLING
EIEFORM	1.00					
DRIFTSÅR	.40**	1.00				
SALG	.61**	.51**	1.00			
SALGSUTV.	.21	.10	.41**	1.00		
OVERSK.UTV.	.21	.01	.25*	.57**	1.00	
INVEST.UTV.	.24*	.20	.34**	.44**	.29**	1.00
AVS.POTENS.	.21	.17	.44**	.17	.21	.11
EIERINTER.	.29**	.19	.50**	.28*	.09	.22
ALDER	-.10	.03	-.12	-.17	-.09	-.14
UTDANNING	.43**	.21	.49**	.37**	.26*	.29**
TIDSSKRIFT	.29**	.29**	.44**	.30**	.17	.19
REV.& REGN.	-.13	-.10	-.30**	-.19	-.12	-.10
SKATTEKURS	.24*	.14	.45**	.34**	.27*	.27*
BRUK RÅDG.	.39**	.18	.24*	.03	-.08	.15
TILLIT REV.	.50**	.20	.35**	.15	.22*	.07
TILLIT R.K.	-.27*	-.12	-.37**	-.21	-.24*	-.10
TILLIT ADV	.02	-.06	.03	.18	.21	-.07
TILLIT BANK	-.03	-.16	-.06	.14	.05	.02
TILLIT L.K.	-.17	-.16	-.05	.16	.10	-.02
TILLIT A.K.	-.18	-.22	-.17	-.01	.08	-.11
SELVTILLIT	.54**	.36**	.64**	.25*	.27*	.26*

Correlations:	AVS.POT- ENSIALE	EIERINT- RESSER	ALDER	UTDAN- NING	TIDS- SKRIFT	REV.&REGN
AVS.POTENS.	1.00					
EIERINTER.	.07	1.00				
ALDER	.01	-.22	1.00			
UTDANNING	.31**	.40**	-.02	1.00		
TIDSSKRIFT	.30**	.18	.08	.46**	1.00	
REV.& REGN.	-.32**	-.29**	.02	-.34**	-.47**	1.00
SKATTEKURS	.24*	.21	-.02	.54**	.49**	-.35**
BRUK RÅDG.	.15	.07	-.05	-.03	.03	.04
TILLIT REV	.20	.31**	-.09	.32**	.20	-.10
TILLIT R.K.	-.25*	-.27*	-.16	-.31**	-.22*	.05
TILLIT ADV	.17	.01	-.13	-.01	.15	-.19
TILLIT BANK	.07	-.01	-.03	-.11	.02	-.09
TILLIT L.K.	.12	.09	.01	-.05	.06	-.22*
TILLIT A.K.	-.10	-.24*	-.15	-.12	.09	.05
SELVTILLIT	.35**	.31**	-.14	.43**	.40**	-.19

Correlations:	SKATTE- KURS	BRUK RÅDG.	TILLIT REVISOR	TILLIT R.KONTOR	TILLIT ADVOKAT	TILLIT BANK
SKATTEKURS	1.00					
BRUK RÅDG.	.06	1.00				
TILLIT REV.	.18	.30**	1.00			
TILLIT R.K.	-.29**	.21	-.10	1.00		
TILLIT ADV.	.15	.27*	.24*	.23*	1.00	
TILLIT BANK	.01	.33**	.15	.33**	.56**	1.00
TILLIT L.K.	.03	.08	.09	.14	.47**	.52**
TILLIT A.K.	.07	.02	-.02	.16	.28*	.21
SELVTILLIT	.39**	.21	.36**	-.38**	-.01	-.12

Correlations: TILLIT LIGN.K.   TILLIT ANNEN K.   SELVTILLIT

TILLIT L.K.	1.00		
TILLIT A.K.	.30**	1.00	
SELVTILLIT	-.03	-.06	1.00

N of cases: 115   1-tailed Signif: * - .01   ** - .001

APPENDIKS 8

Tabellen nedenfor er en forenklet resultatmatrise for hypotesetestingen knyttet til bruk av eksterne skatterådgivere. Matrisen inneholder stikkordene "sterk" for sterk støtte til hypotesen, "svak" for svak støtte og "?" for resultat som tyder på at sammenhengen er spuriøs. Dersom det ikke står noe i en tabellrute, innebærer det at verken den bivariante eller den multivariante analysen har gitt koeffisienter som både er signifikante og i tråd med hypotesen.

Resultatmatrise for den kombinerte bivariante og multivariante hypotesetestingen av rådgivningsbruk

		Avhengig variabel - bruk av:					
H.nr	Uavhengige variabler:	Revisor	Regnskapskontor	Advokat	Bankforbindelse	Ligningskontor	Annen konsulent
1	Eieform	Sterk		Sterk			
2	Driftsår	?	Sterk	Svak			
3	Salg	Svak	Svak	Svak			
4	Salgsendring	Svak	Svak				
4	Oversk.endring	?	Svak				
4	Invest.takt	Svak			Sterk		
5	Avs.potensiale	Svak	?	Svak		Sterk	Sterk
6	Eierinteresser		Svak				
7	Alder						
8	Utdanning	?	Svak				
9	Tidsskriftles.	Svak				Sterk	
9	Rev. og Regn.		Svak				
9	Kursdeltakelse	Svak	?				
10	Tillit rådgiv.	Sterk	Sterk	Sterk	Sterk	Sterk	Sterk
11	Self-efficacy	Sterk	Svak				

APPENDIKS 9

Tabellen nedenfor viser en forenklet resultatmatrise basert på den utvidelsen av hypotesetestingen som den multiple regresjonsanalysen av adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter gir grunnlag for. Tabellen inneholder stikkordene "sterk" og "svak" for hypoteser som sanker henholdsvis sterk og svak støtte i datamaterialet. Når tabellen inneholder "?", er det en antydning om at den påviste bivariante sammenhengen kan skyldes bakenforliggende årsaker fordi den forsvinner i den multiple regresjonsanalysen. Dersom det ikke står noe i en tabellrute, innebærer det at verken den bivariante eller den multivariante analysen har gitt koeffisienter som både er signifikante og i tråd med hypotesen.

Resultatmatrise for den kombinerte bivariante og multivariante hypotesetestingen

H.nr	Uavhengige variabler:	Avhengige variabler for adopsjon av skatteplanleggingsinstrumenter	
		Planleggingsindeks	Utnyttet avsetningspotensiale
13	Eieform	Svak	Svak
14	Driftsår	Svak	?
15	Salg	Sterk	Sterk
16	Salgsendring	Svak	
16	Overskuddsendring	Sterk	Svak
16	Investeringstakt	Svak	?
17	Avsetningspotensiale	?	?
18	Eierinteresser		Sterk
19	Alder		
20	Utdanning	Svak	Sterk
21	Tidsskriftlesing	?	?
21	Revisjon og Regnskap	Sterk	
21	Skattekursdeltakelse	?	?
22	Bruk av rådgivere	Svak	Sterk
23	"Self-efficacy"	Sterk	Sterk

REFERANSER

- Aiken, Michael og Jerald Hage (1968). "Organizational Interdependence and Intra-Organizational Structure." *American Sociological Review*. Desember 1968:912-30.
- Alchian, Armen A. og Harold Demsetz (1972). "Production, Information Costs, and Economic Organization." *American Economic Review*. Desember 1972:777-95.
- Allingham, M.G. og A. Sandmo (1972). "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis." *Journal of Public Economics*. Vol.1, No.3/4 1972.
- Amundsen, Erik (1984). "Latente skatter." *Revisjon og regnskap*. Nr.8 1984:324-28.
- Andenæs, Thorleif (1985). *Årsoppgjøret i praksis*. Oslo: Eget forlag. 1985.
- Arrow, Kenneth J. (1953). "La role des valeurs boursières pour la repartition la meilleure des risques." I *International colloquium on econometrics*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique. 1952.
- Arrow, Kenneth J. (1985). "The Economics of Agency." I *Principals and Agents: The Structure of Business*, John W. Pratt og Richard J. Zeckhauser (red.) Boston: Harvard Business School Press. 1985:37-51.
- Bandura, Albert (1977a). "Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change." *Psychological Review*. 84 1977:191-215.
- Bandura, Albert (1977b). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall 1977.
- Bandura, Albert (1982). "Self-Efficacy Mechanism in Human Agency." *American Psychologist*. Februar 1982:122-47.
- Bandura, Albert (1986). *Social Foundations of Thought and Action*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall 1986.
- Bandura, A., N.E. Adams, A.B. Hardy og G.N. Howells (1980). "Tests of the Generality of Self-Efficacy Theory." *Cognitive Therapy and Research*. No.4 1980:39-66.
- Bandura, A. og D.H. Schunk (1981). "Cultivating Competence, Self-Efficacy, and Intrinsic Interest through Proximal Self-Motivation." *Journal of Personality and Social Psychology*. 41 1981: 586-98.

- Barton, A.D. (1970). "Company Income Tax and Interperiod Allocation." *Abacus*. September 1970:3-24.
- Black, H.A. (1966). "Interperiod Allocation of Corporate Income Taxes." *Accounting Research Study No.9*. American Institute of Certified Public Accountants. 1966.
- Boye, Knut (1980). "Årsoppgjørdisposisjoner og skatt." I *Regnskapet i bruk*, A. Kinserdal (red.). Oslo: NSRF. 1980:144-57.
- Boye, Knut (1982). *Finansielle emner*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag. 4.utg. 1982.
- Boye, Knut (1986). "Årsoppgjørdisposisjoner - skattemessige aspekter." *Praktisk økonomi*. Nr.4 1986.
- Boye, Knut (1987). "Skatt og finansiering." *Praktisk økonomi*. Nr.4 1987:47-53.
- Boye, Knut og Terje Hansen (1987). *Personlig økonomi 1987-88*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag. 1987.
- Boye, Knut og Terje Hansen (1988). *Økonomiråd for næringsdrivende 1989*. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag 1988.
- Brudvik, Arthur J. (1987). *Vårdals Skatterett for næringsdrivende*. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag 10.utg. 1987.
- Campbell, Donald T. og D.W. Fiske (1959). "Convergent and Discriminant Validation by Multitrait-Multimethod Matrix." *Psychological Bulletin*. Mars 1959:81-105.
- Cawsey, T.F., C.R. Dipchand, S.N. Laiken og H.W. Prout (1973). "Are Deferred Taxes Necessary?" *Journal of the Society of Industrial Accountants of Canada*. Mai-Juni 1973:8-12.
- CCH, Commerce Clearing House (1988). *Standard Federal Tax Reporter*. Chicago: CCH Inc. 1988.
- Chambliss, C. og E.J. Murray (1979). "Cognitive Procedures for Smoking Reduction: Symptom Attribution versus Efficacy Attribution." *Cognitive Therapy and Research*. No.3 1979:91-5.
- Chemel, James L. og Bruce Reale (1984). "Choosing the best annual accounting period for deferral and other advantages." *Taxation for accountants*. No.2 1984.
- Churchill, Gilbert A. (1987). *Marketing Research: Methodological Foundations*. 4.utg. New York: The Dryden Press. 1987.
- Clark, Robert C. (1985). "Agency Costs versus Fiduciary Duties." I *Principals and Agents; The Structure of Business*. John W. Pratt og Richard J. Zeckhauser (red.). Boston: Harvard Business School Press. 1985:55-79.
- Coase, Ronald (1937). "The Nature of the Firm." *Economica*. November 1937:386-405.

- Coleman, J.S. (1974). *Power and The Structure of Society*. New York: Norton. 1974.
- Cook, T.D. og D.T. Campbell (1979). *Quasi-Experimentation. Design and Analysis Issues for Field Settings*. Chicago Ill. 1979.
- Cyert, R.M. og J.G. March (1963). *A Behavioral Theory of the Firm*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 1963.
- Dale, Johan T. og Lars Fallan (1988). *Innføring i skatterett*. 6. utg. Oslo: Universitetsforlaget. 1988.
- Dale, K. og B.P. Gulden (1984). *Konsolideringsfond. Regler, bedriftsøkonomisk vurdering, anslag for industriens avsetninger i 1982 og framover*. Bergen: IØI-rapport nr.45. 1984.
- Davidson, Sidney (1958). "Accelerated Depreciation and the Allocation of Income Taxes." *The Accounting Review*. April 1958:173-80.
- Davidson, S., L. Skelton og R.L. Weil (1977). "A Controversy over the Expected Behavior of Deferred Tax Credits." *Journal of Accountancy*. April 1977:53-54.
- Debreu, Gerard (1959). *Theory of value*. New York: Wiley. 1959.
- Demsetz, Harold (1982). *Economic, Legal, and Political Dimensions of Competition*. Amsterdam: North Holland. 1982.
- Denzin, Norman K. (1970). *The Research Act; A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Chicago: Aldine Publishing Company. 1970.
- Drange, A. og B. Torgrimsen (1984). *Finansiering*. Oslo: NKS-forlaget. 1984.
- Dyrnes, Sverre (1987). "Skatteplanlegging i forbindelse med årsoppgjøret." *Praktisk økonomi*. Nr.4 1987:7-25.
- Emerson, R.M. (1972a). "Exchange Theory, Part I: A Psychological Basis for Social Exchange." I *Sociological Theories in Progress (Vol.2)* J. Berger, M. Zelditch og B. Anderson (red.). Boston: Houghton Mifflin. 1972:38-57.
- Emerson, R.M. (1972b). "Exchange Theory, Part II: Exchange Relations and Networks." I *Sociological Theories in Progress (Vol.2)* J. Berger, M. Zelditch og B. Anderson (red.). Boston: Houghton Mifflin. 1972:58-87.
- Emerson, R.M. (1976). "Social Exchange Theory." *Annual Review of Sociology*. 2 1976:335-62.
- Fagernæs, S. (1984). *Håndbok i skatt og ligning*. Ajourført av E. Harboe og U. Werner Andersen. Oslo: Universitetsforlaget 1984.

- Fallan, Lars (1985a). "Utkast til modellformulering og undersøkelsesopplegg for bruk av skatteplanlegging i næringsvirksomhet." Arbeidsnotat TØH. (Presentert på FIBE 8.-10. januar 1986).
- Fallan, Lars (1985b). Valuta og valutamarkeder. Noen økonomiske konsekvenser ved internasjonalisering av bedrifter. Kompendium TØH. 1985.
- Fallan, Lars (1988). "Skatteplanlegging i næringsvirksomhet; grunnprinsipper for utnytting av skattekredittmuligheter." Beta Nr.2/1988:79-93.
- Fallan, Lars (1989a). "Skatteplanlegging i næringsvirksomhet; skattefordelaktige transaksjoner mellom skattesubjekter." Beta Nr.2/1989 (kommer).
- Fallan, Lars (1989b). "Hvordan virker skatteomleggingen; personlig firma eller aksjeselskap?" Praktisk Økonomi Nr.3 1989:53-65.
- Fallan, Lars (1989c). "Nye adferdsteorier i økonomisk forskning." Skoleforum Nr.6 1989:34-7.
- Fama, Eugene F. (1980). "Agency Problems and the Theory of the Firm." Journal of Political Economy. April 1980:288-307.
- Fama, Eugene F. og Michael C. Jensen (1983a). "Separation of Ownership and Control." Journal of Law and Economics. Juni 1983:301-25.
- Fama, Eugene F. og Michael C. Jensen (1983b). "Agency Problems and Residual Claims." Journal of Law and Economics. Juni 1983:327-49.
- Fjell, Tore J. (1986). "Varelagervurdering, varekontrakter og prisfallsrisiko." Praktisk økonomi Nr.4 1986:25-33.
- Gist, Marilyn E. (1987). "Self-Efficacy: Implications for Organizational Behavior and Human Resource Management." Academy of Management Review. No.3 1987:472-85.
- Gjems-Onstad, O. (1984). Avskrivninger. Oslo: Tanum-Norli 1984.
- Gjesdal, Frøystein (1985). "Økonomi og organisasjon." I Metoder og perspektiver i økonomisk-administrativ forskning. NHH. RSF. Universitetsforlaget 1985:18-26.
- Gjesdal, Frøystein og Atle Johnsen (1986). "Valuta - regnskap - skatt". Praktisk økonomi Nr.4 1986:55-62.
- Gouldner, Alvin W. (1957). "Cosmopolitans and Locals: Toward an Analysis of Latent Social Roles - I." Administrative Science Quarterly. No.2 1957:281-306.
- Gouldner, Alvin W. (1958). "Cosmopolitans and Locals: Toward an Analysis of Latent Social Roles - II." Administrative Science Quarterly. No.2 1958:444-80.

- Graul, Paul R. og Kenneth W. Lemke (1976). "On the Economic Substance of Deferred Taxes." *Abacus*. Juni 1976:14-33.
- Grønhaug, Kjell (1985a). "Bruk av økonomisk-administrativ kunnskap." I *Metoder og perspektiver i økonomisk-administrativ forskning*. NHH. RSF. Oslo: Universitetsforlaget 1985:123-35.
- Grønhaug, Kjell (1985b). "Problemer i empirisk forskning". I *Metoder og perspektiver i økonomisk-administrativ forskning*. NHH. RSF. Oslo: Universitetsforlaget 1985:7-17.
- Grønhaug, Kjell og Geir Kaufmann (red.) (1988). *Innovation: A Cross-Disciplinary Perspective*. Oslo: Norwegian University Press 1988.
- Hage, Jerald (1980). *Theories of Organizations: Form, Process, and Transformation*. New York: Wiley-Interscience. 1980.
- Hall, Richard H. (1967). "Some Organizational Considerations in the Professional-Organizational Relationship." *Administrative Science Quarterly*. No.12 1967:461-78.
- Hansen, Terje og Erling Iversen (1982). *En analyse av avkastning og risiko ved alternative selskapsformer innenfor shipping*. Senter for Anvendt Forskning, NHH: Rapport nr.6:1982.
- Hellevik, O. (1977). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. 4.utg. Oslo: Universitetsforlaget. 1977.
- Hernes, G. (1983). *På gyngende grunn: Kontraktørvirksomheten i byggebransjen*. Siv Aksnes og Håkon Gundersen (red.). Oslo: Tiden forlag 1984.
- Hernes, G. og W. Martinussen (1980). *Demokrati og politiske ressurser*. NOU NR.7 1980.
- Herring, H.C. og F.A. Jacobs (1976). "The Expected Behavior of Deferred Tax Credits." *Journal of Accountancy*. August 1976: 52-6.
- Hill, Thomas M. (1957). "Some Arguments Against the Inter-Period Allocation of Income Taxes." *The Accounting Review*. Juli 1957:357-61.
- Holte, P. og F. Melle (1988). "Utsatt skatt - kan regnskapet gjøres informativt?" *Revisjon og Regnskap* Nr.3 1988:105-10.
- Hope, Tony og John Biggs (1982). "Accounting Policy Making - Some Lessons from the Deferred Taxation Debate." *Accounting and Business Research*. Vår 1982:83-96.
- Isachsen, A.J., J.T. Klovland og S. Strøm (1982). "The Hidden Economy in Norway." i *The Underground Economy in the United States and Abroad*. V. Tanzi (red.). Lexington Books. 1982.
- Jensen, Kaj T. (1977). "Skattetænkning og skatteminimering." *Revisorbladet*. Nr.1 1977:412-36.

- Jensen, Michael C. (1983). "Organizational Theory and Methodology." *The Accounting Review*. April 1983:319-39.
- Jensen, Michael C. og William Meckling (1976). "The Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs, and Ownership Structure." *Journal of Financial Economics*. Oktober 1976: 305-60.
- Jick, Todd D. (1979). "Mixing Qualitative and Quantitative Methods; Triangulation in Action." *Administrative Science Quarterly*. Desember 1979:602-11.
- Johnsen, Atle (1986). "Koblingsmodellen i norske årsrapporter." *Praktisk økonomi* Nr.4 1986:103-11.
- Johnsen, Thore og Knut Boye (1983). "Sale-and-lease-back av anleggsmidler." *Bedriftsøkonomen* Nr.7 1983:368-72.
- Jølbo, A. (1971). "Næringsdrivende med regnskapsplikt etter kgl.res. Kontantprinsipp/regnskapsprinsipp - Revisjonsplikt." *Dommer, uttalelser m.v. i skattesaker og skattespørsmål*. Bergen. 1971:674-91.
- Karlsen, J.K. (1987). *Konsolideringsfond. Oppfølgingsrapport*. Bergen: IØI-rapport nr. 69 1987.
- Keller, Thomas F. (1961). *Accounting for Corporate Income Taxes*. Michigan Business Studies Vol.XV, No.2. The University of Michigan. Ann Arbor 1961:155.
- Kinserdal, A., H.O. Rostveit og R. Østensen (1983). *Saldoavskrivninger og andre skattemessige nyheter*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag. 1983.
- Kjelstrup, Ole F. (1986). "Konflikter mellom finansregnskapet og skatteregnskapet." *Praktisk økonomi* Nr.4 1986:113-20.
- Labowitz, Stanford (1970). "The Assignment of Numbers to Rank Order Categories." *American Sociological Review*. Juni 1970: 515-23.
- Lantz, K.W., A.G. Snyir og J.J. Williams (1977). "A Controversy over the Expected Behavior of Deferred Tax Credits." *Journal of Accountancy*. April 1977:56-59.
- Lasser, J.K. (1948). "Introduction" i *The Sixth Annual Institute on Taxation*. Matthew Benders & Co. New York 1948.
- Lazarsfeld, Paul F. og Robert K. Merton (1964). "Friendship as Social Process: A Substantive and Methodological Analysis." *Monroe Berger et al. (red.) Freedom and Control in Modern Society*. New York: Octagon. 1964.
- Leibenstein, H. (1976). *Beyond Economic Man*. Cambridge, Ma. Harvard University Press. 1976.

- Lemke, Kenneth W. og Paul R. Graul (1981). "Deferred Taxes - an 'Explicit Cost' Solution to the Discounting Problem." *Accounting and Business Research*. Høst 1981:309-15.
- Livingstone, J.L. (1967). "Accelerated Depreciation, Cyclical Asset Expenditures and Deferred Taxes." *Journal of Accounting Research*. Vår 1967:77-94.
- March, James G. og Herbert A. Simon (1958). *Organizations*. New York: Free Press. 1958.
- Miller, Merton H. (1977). "Debt and Taxes." *Journal of Finance*. Mai 1977:261-75.
- Miller, Merton H. og Franco Modigliani (1958). "The cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment." *American Economic Review*. Juni 1958:261-97.
- Miller, Merton H. og Franco Modigliani (1963). "Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction." *American Economic Review*. Juni 1963:433-43.
- Miller, Merton H. og Myron S. Scholes (1982). "Executive Compensation, Taxes and Incentives." *Financial Economics: Essays in Honor of Paul Cootner*. William F. Sharpe og Cathryn M. Cootner (red.) Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall 1982: 179-201.
- Miller, Merton H. og Myron S. Scholes (1978). "Dividends and Taxes." *Journal of Financial Economics*. Nr.6 1978:333-64.
- Moe, Terry M. (1984). "The New Economics of Organization." *American Journal of Political Science*. November 1984:739-77.
- Mogensen, G. Viby (1985). "Forskning i sort økonomi - en oversikt." *Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Nr.1 1985:1-19.
- Moljord, Kåre I. (1987). "Om skatteplanlegging." *Revisjon og regnskap*. Nr.3 1987:116-21, Nr.5 1987:216-21, Nr.6 1987:236-42 og Nr.7 1987:313-17.
- Moser, C.A. og G. Kalton (1971). *Survey Methods in Social Investigation*. 2.ed. London: Heinemann Educational Books Ltd. 1971.
- Mossin, J. (1968). "Risikoaersjon og beslutningsadferd." *Statsøkonomisk tidsskrift*. Nr.3 1968:125-42.
- Nagel, E. (1961). *The Structure of Science; Problems in the Logic of Scientific Explanation*. New York: Harcourt, Brace & World. 1961.
- Nelson, Richard R. og Sidney G. Winter (1973). "Toward an Evolutionary Theory of Economic Capabilities." *American Economic Review*. Mai 1973:440-9.
- Nelson, Richard R. og Sidney G. Winter (1981). *An Evolutionary Theory of Economic Behavior and Capabilities*. Cambridge: Harvard University Press. 1981.

- Newell, Allan og Herbert A. Simon (1972). Human Problem Solving. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 1972.
- NOU (1981). Skattlegging av naturalytelser. NOU Nr.48 1981.
- NOU (1984). Personbeskatning. NOU Nr.22 1984.
- NOU (1985). Skattlegging av diettgodtgjørelser. NOU Nr.5 1985.
- Nurenberg, Hugo (1972). "Discounting Deferred Tax Liabilities." The Accounting Review. Oktober 1972:655-65.
- Olenick, Arnold J. (1976). Managing The Company Tax Function. Englewood Cliffs. N.J. Prentice-Hall. 1976.
- Popper, Karl (1968). The Logic of Scientific Discovery. 2.ed. New York: Harper & Row. 1968.
- Pratt, John W. og Richard J. Zeckhauser (1985). "Principals and Agents: An Overview" i Principals and Agents: The Structure of Business. Pratt og Zeckhauser (red.). Boston, Mass.: Harvard Business School Press. 1985:1-35.
- Price Waterhouse & Co (1967). "Is Generally Accepted Accounting for Income Taxes Possibly Misleading Investors?" Price Waterhouse & Co. New York 1967.
- Radner, Roy (1975). "A Behavioral Model of Cost Reduction." Bell Journal of Economics. Vår 1975:196-215.
- Ravnaas, E. (1986). Skatteplanlegging for næringsdrivende. Oslo: Universitetsforlaget. 1986.
- Reid, G.L. og D.J. Robertson (1965). "Introduction" i Fringe Benefits Labour Costs and Social Security. Reid og Robertson (red.). London: George Allen & Unwin Ltd. 1965:15-32.
- Reve, Torger (1985). "Validitet i økonomisk-administrativ forskning." I Metoder og perspektiver i økonomisk-administrativ forskning. NHH. RSF. Oslo: Universitetsforlaget 1985:52-72.
- Reve, Torger (1986). "Nettverk og nyskaping." NHH-Silhuetten. Nr.3 1986:6-9.
- Ringdal, Kristen (1987). Kausalanalyse i samfunnsvitenskap. Oslo: Universitetsforlaget. 1987.
- Rogers, Everett M. (1983). Diffusion of Innovations. 3.utg. New York: The Free Press 1983.
- Ross, Stephen A. (1973). "The Economic Theory of Agency: The Principals Problem." American Economic Review. Mai 1973: 134-9.
- Ryen, Anne (1984). Frynsegoder i norsk næringsliv. Agder distriktshøgskole; Forskningsserien 6. Kristiansand 1984.

- Sandvik, Per (1983). "Omgåelser - på svensk." Skatterett Nr.4 1983:350-53
- Schwencke, H.R.(1986). "Reverseringsplikt av valutatap på langsiktige poster innført." Revisjon og Regnskap Nr.2 1986: 77-81.
- Schwencke; H.R.(1987). "Blir norske årsregnskaper ødelagt av bedriftsbeskatningen?" Revisjon og Regnskap Nr.2 1987:52-6.
- Senate Report No.1622 (1954). 83rd Congress, 2nd Session. Internal Revenue Code of 1954. Washington: U.S. Government Printing Office. 1954.
- Simon, Herbert A. (1947). Administrative behavior. New York: Macmillan. 1947.
- Simon, Herbert A. (1955). "A Behavioral Model of Rational Choice." Quarterly Journal of Economics. Februar 1955:99-118.
- Simon, Herbert A. (1957). Models of Man. New York: Wiley. 1957.
- Simon, Herbert A. (1969). Sciences of the Artificial. Cambridge: MIT Press. 1969.
- Skattedirektoratet (1986). Lignings-ABC 1986. Oslo:Gyldendal. 1986.
- Skattedirektoratet (1987). Lignings-ABC 1987. Oslo:Gyldendal. 1987.
- Spence, Michael og Richard Zeckhauser (1971). "Insurance, Information, and Individual Action." American Economic Review. Mai 1971:380-7.
- Statistisk sentralbyrå (1977). Prinsipper og metoder for Statistisk sentralbyrås utvalgundersøkelser. SØS nr.33. Oslo: Statistisk sentralbyrå. 1977.
- Stepp, James O. (1985). "Deferred Taxes: The Discounting Controversy." Journal of Accountancy. November 1985:98-108.
- Stern, Louis og Torger Reve (1980). "Distribution Channels as Political Economics: A framework for comparative analysis." Journal of Marketing. Sommer 1980:52-64.
- Stinchcombe, Arthur L. (1974). Creating Efficient Industrial Administrations. New York: Academic Press. 1974.
- Subcommittee of American Accounting Association's Committee on Financial Accounting Standards. Response to Exposure Draft Number 13 of the International Accounting Standards Committee, entitled Accounting for Taxes on Income. Sarasota: American Accounting Association. 1978.
- Syversen, Jan (1986). "Aksjonærbidraget. En oversikt over de nye regler om fradrag for bidrag til nyetablerte aksjeselskap." Revisjon og regnskap. Nr.2 1986:82-8.

- Thomsen, I.(1973)."A note on the efficiency of weighting subclass mean to reduce the effects of non-response when analyzing survey data." Statistisk Tidsskrift. Nr.4. Stockholm 1973.
- Torgrimsen, Bjørn(1984a)."Beskatning av ansattes kjøp av aksjer i "egen" bedrift til underkurs." Revisjon og regnskap Nr.6 og 7 1984:232-9,296-301.
- Torgrimsen, Bjørn(1984b).Nye skattemessige avskrivninger 1984. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag. 1984.
- Torgrimsen, Bjørn (1986)."Hvordan bruker vi anleggsreserven?" Revisjon og Regnskap Nr.4 1986:146-51, Nr.5 1986:193-9, Nr.6 1986:264-70 og Nr.7 1986:309-16.
- Torgrimsen, Bjørn (1987)."Skattlegging av frynsegoder" i Personlig økonomi. K. Boye og T. Hansen. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag. 1987:279-300.
- Tritt, Clyde E. (1978)."An Evaluation of Deferred Compensation Plans." The Tax Magazine. Desember1978:787-93.
- Troye, S.V.(1985)."Eksperimentets rolle i adferdsfagene; Hvilket syn på kausalitet og menneskeoppfatning impliserer en eksperimentell tilnærming?" I Metoder og perspektiver i økonomisk-administrativ forskning. NHH. RSF. Oslo: Universitetsforlaget 1985:27-51.
- Ulset, S.(1983). Evaluering av INKO-tjenesten. En empirisk studie av bedriftsveiledning, deres forhold til veiledningsorganer og deres behov for veiledning. Bergen: IØI-rapport nr.34, 1983.
- Ulset, S. og T. Reve (1983)."Veiledning og ressursvirket i fortakssektoren." Tidsskrift for samfunnsforskning.Nr.24 1983:537-64.
- Vibe Amundsen, I. (1982)."Revisors forhold til skatter og avgifter." Revisjon og regnskap. Nr.7 1982:280-4.
- Voss, W.M. (1968)."Accelerated Depreciation and Deferred Tax Allocation." Journal of Accounting Research. Høst 1968: 262-69.
- Vårdal, L. (1985).Skatterett for næringsdrivende. 8.utg. Bedriftsøkonomens forlag. Oslo 1985.
- Walker, Gordon og David Weber (1984)."A Transaction Cost Approach to Make-or-Buy Decisions." Administrative Science Quarterly. September 1984:373-91.
- Warneryd, K.-E. (1980)."Psykologiska reaktioner på skattesystemet." Skandinaviska enskilda banken. Kvartalsskrift. 1980:70-9.
- Webb, Eugene J., Donald T. Campbell, Richard D. Schwartz og Lee Sechrest (1966). Unobtrusive Measures; Nonreactive Research in the Social Sciences. Chicago: Rand McNally. 1966.

- Westermarck, Christer (1988). "Sambandet redovisning - beskatning." Revisjon og regnskap Nr.1 1988:40-4.
- Williams, Edward E. og M. Chapman Findlay (1975). "Discounting Deferred Tax Liabilities: Some Clarifying Comments." *Journal of Business Finance & Accounting*. Vår 1975:121-33.
- Williams, Edward E. og M. Chapman Findlay (1981). "Discounting Deferred Tax Liabilities: A Reply." *Journal of Business & Accounting*. No.4 1981:593-7.
- Williams, Edward E. og M. Chapman Findlay (1985). "Opportunity Cost, Discounting, and Deferred Tax Liabilities: A Final Note." *Journal of Business Finance & Accounting*. No.2 1985:183-5.
- Williamson, Oliver E. (1975). *Markets and Hierarchies*. New York: Free Press. 1975.
- Williamson, Oliver E. (1979). "Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations." *Journal of Law and Economics*. Oktober 1979:233-61.
- Williamson, Oliver E. (1981). "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach." *American Journal of Sociology*. No.3 1981:548-77.
- Williamson, Oliver E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. New York: Free Press. 1985.
- Wilson, Robert (1983). "Auditing: Perspectives from Multi-Person Decision Theory." *The Accounting Review*. April 1983:305-18.
- Winter, Sidney G. (1964). "Economic 'Natural Selection' and the Theory of the Firm." *Yale Economic Essays*. Vår 1964:225-72.
- Winter, Sidney G. (1971). "Satisficing, Selection, and the Innovating Remnant." *Quarterly Journal of Economics*. Mai 1971: 237-61.
- Winter, Sidney G. (1975). "Optimization and Evolution in the Theory of the Firm." I *Adaptive Economic Models*. R.H. Day og T. Groves (red.) New York: Academic Press. 1975.
- Wise, Trevor D. (1986). "A Note on Additional Evidence on the Behavior of Deferred Tax Credits." *Journal of Business Finance & Accounting*. Høst 1986:433-44.
- Wolfson, Mark A. (1985). "Empirical Evidence of Incentive Problems and Their Mitigation in Oil and Gas Tax Shelter Programs." John W. Pratt og Richard J. Zeckhauser (red.) *Principals and Agents: The Structure of Business*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press 1985:101-25.
- Wolk, Harry I. og Michael G. Tearney (1980). "Discounting Deferred Tax Liabilities: Review and Analysis." *Journal of Business Finance & Accounting*. No.1 1980:119-33.

- Wolk, Harry I., Lynn K. Saubert og Frank M. Tiernan (1984).
"A Further Note on Discounting Deferred Taxes." Journal
of Business Finance & Accounting. No.2 1984:253-55.
- Yuchtman, Ephraim og Stanley E. Seashore (1967). "A system
resource approach to organizational effectiveness." American
Sociological Review. Desember 1967:891-903.
- Arbakke, M. (1970). "Omgåelse av skatteregler som rettsanvend-
elsesproblem." Lov og rett. Nr.1 1970
- Aarbakke, M. (1984). Skatt på inntekt. Oslo: Universitetsforlaget
1984.
- Aarbakke, M. (1986). "Kontantprinsippet - en vurdering av gjeld-
ende rett og behov for lovendring." Dommer, uttalelser m.v.
i skattesaker og skattespørsmål Nr.4 Bergen 1986:560-77.